

માટે ભાઈ સમતુક થઈને, છન્ટ એવામાં ન પડીએ રે;
 તણ હઈ સુઠો સાથે આનન્દે, નીતિ પગથિયે ચઢીએ રે. સુણ૦૧૦
 -અનીતિ રણમાં લૂં વરસે છે, મા નઈય હવે તન જાહે રે;
 નીતિ દહી કેરાં નિર્મળ નીરમાં, નાહી તું ચીતળ યાને. સુણ૦૧૧

વિદ્યા કૃપી વનિતા સાથે, પ્રેમ રાખી સદા રહેજે રે;
 જ્ઞાનિ પુરૂષ ઇવ છાયામાં રહી તું. જ્ઞાનવાયુની દોર લેજે. સુણ૦૧૨

ભોધવચન કૃપી વિનિયા પીને, બેસજે વડેને બાજે રે;
 અદ્વા! સમીસાંજે શોભા એ જામની ચી, કેરૂં ફરતૂં રૂઠું ડામે ! સુણ૦૧૩

નવનવા રંગો, જોવા મગનમાં. સુસ્વરૂં મન મીઠું સુણતૂં રે;
 બેઠક બેઠક ઘરાં કૃવમાંથી બની ખરત, યોગિ નિભનન્ટે પૂરતૂં ! સુણ૦૧૪

મનહોજમાં પડી આનન્દફવારાની, શીતળ ધારા છૂટશે રે;
 ખરે પુરૂષ જોકે આંશી રહે તે જ, એ સ્નેહવને લૂંટશે. સુણ૦૧૫
 મદ પ્રધાન છે હુણ દેનારે, જાઈ તરૂણ તેને તળજે રે;
 જ્ઞાન—વિવેક પ્રધાન છે સાથો તેને, ભાજ મરી નિતી બજજે. સુણ૦૧૬

ખિન્ન કમળ કરમાતું આ, વગી સૂતોત આગશે રે;
 એમ જ આ તુજ તરૂણપણું જૂંઝ સહમાં આગૂં તે વહી બશે. સુણ૦૧૭

આ અંસારનો માર્ગ વિકટ છે, કેકર બહુ બહુ નડતી રે;
 માટે જાણુ તું માઠજે સૂપી, સાચાચાર સમણ પ્રથમથી. સુણ૦૧૮
 સૂપાં આટી ઉઘમી રહીને, અનુભવ અવળો લેજો રે;
 સુખદુઃખજાને સમાવી જોજો રંગ, પરદિગિપટ બહુ લહેજો. સુણ૦૧૯

આ જોઈએ તું ખરેખર કિલકરી, ઘણો અનુભવી ગણજે રે;
 છે વિજય નહીં તો જાનને પડપણે, સમણ પત્થાર પડીતો પડજે. સુણ૦૨૦

(વિજયનાદી.)

તપ અને દાનના મેદ,

- પૂત્ર દેવ ગુરુ પ્રાણ દિવની, શૌચ, આર્જવ,
અદિસા અને પ્રદાયર્થઃ કહું તે તપ દેહનું. ૧
- અનુદેગી સદા વેણુ, સત્ય ને, દિન ને પ્રિય,
સ્વાધ્યાયનો જ અભ્યાસઃ કહું તે તપ વાણીનું. ૨
- આત્મસંયમ, ને મૌન, ચિત્ત હેરી પ્રસન્નતા,
સંભ્યાસ, જાવની શુદ્ધિઃ કહું તે તપ માનસી. ૩
- ફલેચ્છા તજી કે ધોષી-જને સદા પરમ વડે,
એ પ્રિયા તપ ને શ્રીયું, સત્ત્વિકી તપ તે કહું. ૪
- આન સહાર પૂજાર્યે શ્રીયું ને તપ દમ્ભથી,
આ લોકે તે કહેયું છે રામસી અજ અમુચ. ૫
- તપ્યું ને તપ આત્માને પીગ્રીને ને દુરાચરે,
પરના નારા કાળે વાઃ તામસી તપ તે કહું. ૬
- દેવું જ માની ને ઘન શીષ્ય અતુષકારીને,
શૌચ દેશ કાલે પાત્રેઃ કહું તે ઘન સાત્ત્વિક. ૭
- અને પ્રત્યુપકાર્યે, વા ઉદેશી ફલે વગી,
કે શ્રીયું નેદથી નેહ. કહું તે ઘન રામસ. ૮
- અયોગ્ય દેશ કે કાળે, અપાત્રે ઘન ને શ્રીયું,
અસહારી, તિરસ્કારીઃ તે કહું ઘન તામસ. ૯
- સદ્ભાવે ને સાધુ જાણે સત્ શબ્દ વપરાય છેઃ
તેમ તે વપરાયે છે કૌન્તેવ ! સ્તુત્ય કર્મમાં. ૧૦
- વસમાં તપમાં દાને નિહા ને, તે ય સત્ કહી;
ને કર્મો તેહ અર્થે ને, તે જ્ઞાને પણ સત્ કહ્યાં. ૧૧

અમદાવાદી હીંમત, હોમ્મત, વખત જે વખતે છે,
અમુત એને કહ્યું. જ્યાં નથી તે અહીં કે પછી. ૧૨
‘સગવડનીવા.’

કૃષ્ણ.

જાણાંડ આ તો મૂઠ વાલતું છે,
આખાર સૌને સહુનો રહ્યો નથી;
સે છે સહુ કે સહુને હઈ કે,
આખાર સૌનો સહુ ઉપર છે. ૧

તા સખતું કે કમ્બો દિસાણ,
આખાર માની નવ કે રહે ત્યાં;
જાનનમાં સૌ રહેને રહે છે,
જાનનમાં સૌ લખેને રહે છે. ૨

એવા ફરે એક જ વત્તવા સૌ,
એવાઈ એ એક જ વત્તવાયો;
અર્થે મહે છે સહુ એ જ વત્ત,
જે સર્વનું તે સહુને મળે છે. ૩

આ વાલ્લીમાં લીજળી રમે છે,
આ સિન્ધુમાં આ નદીઓ મળે છે;
જુદા જઈને સહુ એક થાય,
જે બેતું તે ત્યાં જઈને સમાય. ૪

રે! માનવીનું જલ એ જ વત્ત,
હું તું મહી એક જ ફરવા ચાલે;
તો કાં ન અર્ધું મુજ સર્વે તુને?
અર્ધે કહી તો જલ થાય સખતું? ૫

માગે ન લોહો મુજ કાં મુખે તું ?
 શાને હરે છે કંઈ માગવાં તું ?
 ત્હારું મલ્લે ના કયમ સર્વે મ્હારું ?
 મારું મલ્લે ના કયમ સર્વે ત્હારું ? ૬
 આ વાત શાને જગમાં કરૂ છું ?
 સંસારમાં વૈર જ નિરખું છું ?
 પ્રદ્યાંક થા એક જ જાતુભાવ,
 જન્મ્યો કહીયો કદ બેદભાવ ? ૭
 તે બેદનેઃ આ અણુ એક અંશ,
 આજાર તેમાં કરનો મયેશ;
 નિદ્રે પ બેદ, અણુ, ઉપકાર,
 એ કેમ ઉભ્યાં વિષ્ણુ બીજ કાઠ ? ૮
 હુથી જાને ને કદિ કંઈ ત્હારું
 તો જાનજો ના અણુમાં વને તું.
 માગીશ હું એ કદિ નેપથિ તો,
 તુ આપજે, હું મુખથી લખિ ૯
 આજાર બૂલે બહુ લોક આંદ્રી,
 પીડા ન તેની કદિ થાય કાર્ય,
 આજારનાં અણુ નિહાળી કિન્તુ
 એવો, અરે ! જે બહુ વાર આણુ. ૧૦

કલાપીનો કેકારવ.

પરદેશગમન,

રેખાવૃત્ત.

જવાય નહિ પરદેશ, જાહ યાવાને બદાને;
 ક્યાં સ્વારથી શાસ, બીકલે ને નાહાને. ૧

રખે કુવતનોં ભણ, યાચ પરરાજ્યોને;
રખે દોર નિજ જાય, જમાવ્યા ફાનીઓને.

લુલમગાર બહુ જવન, સ્વાસ્થ્યો કરવા તેથી;
જાણવવા કુળ મન, કહું ફરવું બધે લેથી.

સ્તાનોં દુઃખ મોટા, ઘણાં મોટાં દરિયાનાં;
પ્રવાસ ક્રિયા બધે, કરે શું બીકવું માના ?

સુણિયાના સા જોગ, દૂર પરદેસે જાયે;
નિવાર ફાંકે એમ, પછી ફળ ક્યાંથી યાયે?

(એમ) અટકે અટકી રહી, જાન અપવ ન વધાર્યાં;
દેશાકનથી લાભ, થતા હાઝા અટકાવ્યા.

પરરાજ્યોનો રીત, રીત લોકોની સારી;
મંપા ને વેપાર, દુનરો જોળ્યા બારી.

નવ લેખાં નવ જોય, દેશ કયમ વાલે ધાયે;
કાંઈવળુ કયમ કરી, ખોડ ખાંધવું તે જાયે.

વધે ઘણો ઉમેળ, મરીખાં સુખી યાયે;
પ્રવાસનાં ફળ મોટા, મર્વ જાણસ તે જાયે.

નહું નહું જોવાય, સાર સદુનો લેવાયે;
ચરે ફરે તે હજ, ઘણું સાકું કહેવાયે.

પ્રવાસ કરતાં દુઃખ, ક્રિયોથી સુખે વાધે;
સ્વાર્થ અને પરસ્વાર્થ, દેશતું કારજ સાધે.

પ્રવાસનાં જોવાય વાટ, અહલૂત હથિરના;
પહાડ નદીને સળ, ધોધ રંગો વરવરના.

સમુદ્ર સરવર વીર, જન્મવર બહુ જાતોના;
કય મન પ્રમુ ! જન, સુખી યાયે જોવામાં.

જાહીકણુ કાચરા હોય, વગી રેઢ સતોષી તે;	
પ્રવાસથી બહુ ડરે, રણે ચતુ ધુ' છને ?	૧૪
છળ્યા કરતાં જોયું, બહુ કહેવાયે જનમાં;	
જેવાનો નર્દી હોય, મુલેયો છરને જનમાં.	૧૫
ધણા વરસનો ઝમ, ધણી જુદાનો કિયો;	
કુળો આપાયે સહેજ, પરંતુ રસો સીધો.	૧૬
દેશાટનથી ચામ, દેશમાં પુકળ આપો;	
અજો નર્મદા હેમ, નયો ને મહમ પાપો.	૧૭

(નર્મકાવ્ય)

૧૬.

હરિજીવ ગાય તેને હરિ જેવા બહો,
સમજ્યા, વિના તે મત શીદ તાણો,
તાણો કે હરિને બહો.

દરિંદ્ર દેહ.

જે કદે લાગ્યા તેયો વાંચો મયા આપા,
સુખ સમજ્યા નર્દિતો બજ્યા જેના વાંગા,
આત્મા ચીને નર્દિતો મૂખ્યા હાક્યા ને નાગા,
જેના મનના મંદાય તથો બાવ્યા.

હિમા આવે નેમ સોગાય,
તે હરિ ના કહેવાય,
નેને સરવે રેદ માય,
તેને જે જન્મ પાપ,
તે મૂરખ કહેવાય,

હરિનું નામ મૂકીને જો લે પાણી, પાણી, કે તેને બાણી. દરિંદ્ર
દરિને પાપાણુ કહે તેજ માટે,
જે તો સદા છે બચ્ચંડ ને ના ચાપ બાંટે,
મમજ્યા વિના ગાય તે તો રાંડી રાંટે,
નમે સમજીને પગજો માંટે;

હરિને જડ કંઠે તે જડ,
ત્યાં તો ચર્ષ છે વહાવડ,
યાં ચર્ષ છે જાડાવડ,
એણે એકાધ્યુ નહીં ચડ,
તેનો ખર્ચો કાપાવડ.

સમજણ હીયો ક્યોં નાજો, સણો કે હરિને જાણો, હરિ

હરિકે હુકમ જીન પત્ર નહિ ફાલે,
પાશે ચલાવે તે સોતે ગાલે,
રૂઠા ખેંસ બનાવશે મારે વાલે,
હરિ જન તો મન ચર્ષ માલે.

એને નેત્ર નહિ કરણ,
એને બુદ્ધ નહિ ચરણ,
એને ચિહ્ન નહિ વરણ,
એને જ્ઞાને નહિ મરણ.

હરિ વરુ તારણ વરણ,

સાચી વાત કહું છું તેને જાણો, જાણો, કે તેને જાણો, હરિ

એ તો સમજવાનું કામ ને સાધન કરતો,
એ તો સમજવાનું કામ ને પાન ધરતો,
એ તો સમજવાનું કામ ને રોઈ જરતો,
એ તો સમજવાનું કામ ને જુગે મરતો,

સમજે સંસારની શાન,

તેને જ્ઞાને આત્મશાન,

તેનું વચનું કાઢીનું વાન,

વે તો તોડે નહિ શાન,

તેનું અજાંડ જ્ઞાન શાન,

જાણુ સન નામ સમજે ને તો ચાણો, ચાણો કે તેને જાણો, હરિ

(જુદત્ કાજમદોદન પ્રંથ ૫ મો.

દિવાળીનું સરવૈયું.

અમારા વાચકવૃંદને નવું વર્ષ શરૂ થયાના આરંભમાં ગયા વર્ષનું 'સરવૈયું' તૈયાર કરવાની સૂચના આપવાની જરૂર છે. વ્યાપારીઓ-જેમ-સોપડામાં જણાવેલ આવક વસતો નવું વર્ષ શરૂ થયા અગાઉ જ અડસટો કાઢે છે અને અમુક નાણાં ખરચી માલ મંગાવે, અને અમુક માલ વેચે, તેમાં અમુક ફાયદો થયો અને અમુક જાતની કાલ વેસી જવાં પોતે ગર્હ એની પછી ખાતી કરી હાંસલની પોટના પ્રમાણમાં હર્ષ ને શોક કરે છે. જે ઝાઝો નહોતો રહ્યો હોય તો પૂર્ણ આનંદમાં ઉભરાય છે અને દિવાળીના શુભ દરદામાં ધનતંત્રીને દિવસે ધન વધારે પ્રાપ્ત થાય તેના શુકનને ખાતર ધનરૂપ ચાંદી, સોનું અને મોલી (મોલિવક.) ખરીદે છે. તેમ પૂર્ણ હૃદયેર આતસપાણુ પોતે છાંડે છે અને, પોતાનાં બાળકો પાસે છેલાવે છે. દિવાળીના દિવસે શુભમુચક અનેક હીવાગ્નિ કરી આનંદમગ્ન રહે છે. અને અધિક-લઘ્મી પ્રાપ્ત થવાના શુકનરૂપ તે દિવાળીને દિવસે શી શારદાપૂજન, નવા અલંકારો વગ્યા નવાં વસ્ત્રો ધારણ કરીને કરે છે. ઉપર જણાવેલો સર્વ જાતનો હર્ષ વાનિંક સરવૈયાને અંગે છે એ તો સિદ્ધાંત છે. જે સરવૈયામાં નુકસાન હોય તો લોકરોતિથી જે કે હી-પોત્સવ કરે. તોપણ નવા અલંકાર ખરીદે નહીં તેમ મુખપર તેટલો આનંદ દર્શાવે નહિ.

ઉપર જણાવેલા દ્રવ્યનું સરવૈયું સત્યરૂપ છે અને તેમાં ફોતેદ મેળવનાર મનુષ્ય ફોતેદમંદ થયો એ અઘરી માન્યતા નથી કારણ તે વસ્તુતઃ નાશવંત છે. આને ફોતેદ દેખાયે તો આવતી કાલે ખિતલા-જન્ય નુકસાન દેખારો. તાત્પર્ય દ્રવ્ય નાશવંત છે.

ત્યારે અમારા વાચકવર્ગને જે સરવૈયું તૈયાર કરવાની ફરજ પાડીએ
છીએ તે ફરજમાં પ્રથમ તો આ માસિકપત્રના સારની છે. એટલે કે
આખા વર્ષનાં બાર માસિક ચોપાનીયાં વાંચીને તેની અંદરથી શું
સારરૂપ દ્રવ્ય તમારા અંતઃકરણ રૂપ ચોપડામાં જમે કર્યું અને શું
હિપાર્યું ? એ પ્રથમ સ્વાલ છે. અને બીજો જે સ્વાલ છે તે તો હમેશાં
સદવારમાં હીને લક્ષમાં રાખવાનો છે.

उत्थायोत्याय स्वर्तव्यं किमयकुनमकुतम् ।

आयुपाखंडमादाय रविरस्तं प्रयास्याति ॥

હમેશાં સદવારમાં નિદ્રાથી જાગત શકીને વર્ત જ યાદ કરવાનું
કે મર્ષ કાલે મેં શું શુભ કર્તવ્ય કર્યું હતું ? કારણ જો તેમ સ્મર-
ણ ન થાય ને કંઈ શુભ કર્તવ્ય ન થાય, તો આમ શુભ કાર્યની રાહ
જોઈ સૂર્યનારાયણ કોઈ બિચી રહેવા નથી, તે તો આપણા આયુષ્યનો
એક દિવસ નેટલો લાખ લઈ હમેશાં અસ્ત થામે છે. તો તેવા દિવસ
ફાકટ ન ગાળવાની આવર હમેશાં પોતાના સત્યકૃત્યનું સરવૈયું
કાઢી તૈયાર કરી રાખવું હોય તો વાર્ષિક હિસાબ વખતે જોડો વળતો
નથી. છતાં વર્ષની આખરે તે સરવૈયું તપાસવાની જરૂર છે. આખા
વર્ષમાં કેટલાં સારકર્મો કર્યા ? કેટલાં દાન કર્યા ? પારમાર્થિક અન્ય
કર્મો કેટલાં કર્યા ? કેટલી નીતિ વાપરી ? કેટલો સત્યમાગમ કર્યો
કયાં કયાં ઉત્તમ પુસ્તકો વાંચ્યાં ? અને સત્સમાગમ તથા ઉત્તમ
પુસ્તકો દ્વારા શું શું જોષ્ય બદલ્યું કર્યું ? તેવા બોધને અનુસરીને શું
શું વર્તણુંક ચલાવી ? તેમ હવે કેવી જાતની વર્તણુંક અજાણવાની
જરૂર છે ? ઉત્તમ વર્તણુંક દ્વારા સાર પુરુષાર્થમાંથી કયા પુરુષાર્થ-
રૂપ અખૂટ ધન, નીતિદ્વારા સંપાદન કર્યું ? કેટલી ધર્મમાં વૃત્તિ
રાખી અને ધર્મમાં શક્તિ રાખતાં શું દ્રવ્ય બેળવ્યાં ? તે દ્રવ્યદ્વારા

ધનતેરશને દહાડે જેમ ધનવાન લોકોં સોતું, ચાંદી અને મોતી ખરીદે તેમ શું હિતમ વસ્તુ ખરીદી ? તેના ખરેખરો વિચાર કરવાનો છે.

કારણકે ધર્મ, અર્થ અને કામરૂપ ત્રણ પુરૂષાર્થો, નીતિદ્વારા સંપાદન કરી છેવટનું કર્તવ્ય, ધનતેરશને દિવસે જેમ ગૃહસ્થો સોતું, રૂપું અને મૌકિતક ખરીદે છે, તેમ સોના ને રૂપારૂપ સત્ત્વ અને રત્નેશુભને ન ખરીદવાં માત્ર મૌકિતક દાગીનો અર્થાત્ (મુજિા) મોક્ષ રૂપ છેવટો હિતમ પુરૂષાર્થ રૂપ અલંકાર ખરીદવાની જરૂર છે. તો જો કે દરવર્ષે અણુવેગ ત્રણ પુરૂષાર્થનો અકસટો દાહતાં આ વર્ષેના સરવંશમાં તે પુરૂષાર્થ રૂપ દ્રવ્યનો નહોતો હોય તો હાંસજ ન હોવાથી મુકિતરૂપ દ્રવ્ય કદાપિ ન લઈ શકાય, તો તે બાજતનો કદાપિ અકસોક્ષ કરવો નહિ. પણ માત્ર એટલી લાગણી રાખવી કે એ ખર્ચ દ્રવ્ય સંપાદન કરીશું તો તે જ કામ આવશે. એ લાગણી જ છેવટે પાર પાડશે અને કોઈ વખત એવી દિવાળી આવી જશે કે જેમાં મુકિતરૂપ ખરીદવાનો સમય ખાતરો કે જેથી તે અલંકારરૂપ મોથો પુરૂષાર્થ સંપાદન કરી સમૃદ્ધિવાન બનવાનો વખત આવતાં આતમજાણી હોડવાને બદલે આંતસ અર્થાત્ આંતરની કામ કોષાદિયુક્ત આચારૂપ આતસજાણી હોડવાને એટલે, તમ્બાને કુદરતી ઉચ્ચાસ થશે, ને ઉદ્ગ્રાસ થતાં કુદરતી જ્ઞાનમય વેશનો (દિવાળીના રીવાજો) આંતરમાં પ્રકટાશે. તો ખરેખરી રીતે ઉપર જણાવેલું ખર્ચ સરવંશું દરવર્ષે એમારા વાચકરહે તપાસી પછી ઉપર જણાવેલ ધર્મોદિ ત્રિપુટી રૂપ સમૃદ્ધિ સુકત બનવાનો કોશિશ કરી ચાલી સુવર્ણ રૂપ છેવટ રજ સત્ત્વ આદિનો પણ ત્યાગ કરી તુરીયાવસ્થાનો પ્રાપ્તિ રૂપ મોથો પુરૂષાર્થ સિદ્ધ કરવા મોક્ષરૂપ દાગીનો ખરીદ કરવાને આતુરતા રાખવી

અને પછી આત્મજ્ઞાન (આંતરિક ક્રમક્રોધોદિયુક્ત માયા)
 ઊંડી જ્ઞાનમય રોશની પ્રક્ટી પૂર્ણનંદ મળે છે.

(આર્યધર્મપ્રકાશ)

પરિત્યાગ તે શું ?

(૩૪-૧૬)

એક વખત ઊર્ધ્વ રાજ્ય અસ્થપમાં સિંકારે ગયો. ત્યાં તેને એક
 મદ્યાત્મા-ગ્રાપિ મળ્યા. રાજ્યએ તેને રાવિનય સાધ્યામપ્રણામ કર્યો.
 અને “ મુક્તિનો માર્ગ ” પૂછ્યો.

“ સર્વસંગપરિત્યાગઃ । ”

આ વચનની રાજ્યતા મનમાં એટલી ગંभीર અસર થઈ કે એકદમ
 નમન કરી રાત લીધી, અને રાજધાનીમાં ગયો. રાજપાદ અને સકલ
 સમૃદ્ધિમાંથી મનને ખેંચી લઈ, પરિત્યાગનું પરમ સુખ જાનુભવવા
 નિર્વ્યથ કર્યો. પછી તેણે વનમાં વસી. હૃદય ચિંતન કરવા-પ્રતિજ્ઞા કર-
 ની અને ત્યાંજ એક પર્ણહૃદી જાંબી નિવાસ કરવા લાગ્યો.

આમ કેટલાંક વર્ષો વિતી ગયાં પરંતુ તેને કશું જ્ઞાન પ્રાપ્ત
 થયું નહિ. ફરી હુરુ મદ્યાત્મા પાસે ગયો અને મુક્તિનો માર્ગ પૂછ-
 વા માંગ્યો. શુક્રએ તેને

“ સર્વસંગપરિત્યાગઃ । ”

તે ૪ વચન ફરીથી કર્યું.

રાજા પ્રધાન કરી જુરો પડ્યો અને વિચાર કરવા લાગ્યો કે:-
 'નિષ્કલ્પ' કહેવું સત્ય છે, મેં સ્ત્રી, સંતાન, રાજ્ય, લક્ષ્મી અને
 સર્વ સંતાનો ત્યાગ કર્યો, પણ હજી આશ્રમ રાજુ' હું અને સંસા-
 રીની પેઠે વધુ છું, તેથી જ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થતું નથી ને, મુક્તિનો માર્ગ
 મળતો નથી."

આવો વિચાર કરી પશ્ચેટીને જાગ લગાડી અને માત્ર - જુમિ
 પર રહેવા લાગ્યો. શરીર તાપ—દાદમી એવું તો કૃષ્ણ યજ્ઞ ગયું કે
 રાજતેજ અથવા રાજચિન્દ સર્વ જતાં રહ્યાં; અને ધીરે ધીરે કેવળ
 હૃદયિન્દ્રવત્ તેનું સર્વોચ્ચ શિથિલ યજ્ઞ ગયું.

મુક્તિ મેળવવા આમ યથાશક્તિ અનેક મુક્તિઓ કરી, પણ તે
 પરમ મુખનો હતો. પણ પત્તો મળ્યો નહિ. ફરીથી શુદ્ધ પા-
 લે મળે અને વિનંતી કરી કે:- "મદાસજ ! મને મુક્તિનો મહાન
 માર્ગ બતાવો." શુદ્ધએ તો પ્રથમ કહેતા તે જ શબ્દો કહ્યા. રાજા મુજ-
 વશમાં પડ્યો અને વિચાર્યું કે:- "હવે મદારે તજવા ભેગ
 થું છે ?"

"પર નથી, પૈસા નથી, સ્ત્રી નથી, વાહન નથી, ઘર નથી,—કે
 શુંએ મુખનાં સાધનોતો નથી; આમ છતાં મદાસજ ત્યાગનો જાહે-
 પદેશ કરે છે, તો મદારે હવે શું વગરું ?"

પછી વિચાર કરતાં ધ્યાનમાં આવ્યું કે:- "માત્ર એક જ પદા-
 ર્થ ભારી કને છે અને તેનો ત્યાગ કરું તો પછી કશું ન રહે. એ પદા-
 ર્થ તેઓ પંચભૂતાત્મક સ્થૂલ દેહ છે; આટલે દેહથી છુટો પડું. કેમકે
 આ દેહ અવાપિ કાંઈ સત્સાધન કશું નથી."

એમ કહી દેહને પિકકારતો કહેવા લાગ્યો:-

ન જ્ઞાનમાર્ગો ન ચ યોગમાર્ગો ।

ન કર્મમાર્ગો ન ચ મક્તિમાર્ગો ॥

ન સાષ્ટસંવાદ્ કિમપિ શુભં મયા ।

શરીર ! દે નિસ્તર વત્ત્વવાકૃતમ્ ॥

મતલબ કે જ્ઞાનમાર્ગ, યોગમાર્ગ, ઈર્મમાર્ગ, અને ભક્તિમાર્ગનું હે શરીર ! તેં સેવન કર્યું નહિ; સાધુના સમુદાય પાસેથી પણ કાંઈ ઈર્મમાર્ગ સાંભળ્યા નહિ; તો તું જ વાત્ કર્યું લોભવ.

વળી રમરણ કર્યું કે—“ દેદનો ત્યાગ કરતાં ધણા ભક્તોને સર્વજ્ઞ ભગવાને જાણ સહિત બેટી દયાન રીધાં છે; અને ભગવંતન દ્વારા કરી સુખિતનું આશય સુખ આપ્યું છે. ” ઈત્યાદિ.

પણી એકદમ કહ્યો અને જિંઘા દેહ લેવા દેકરા પર ચઢી, નીચે પડી પ્રાણપાત્ર કરવા લેવાર થયો ! આટલામાં શુદ્ધ મહારાજ ત્યાં આવ્યા ને પ્રશ્ન કર્યો કે “ શા પ્રયત્નમાં છે ? ”

રાજા—“ હું માત્ર આપની જ આશને અનુસરું છું. આસન્નિદ્રા અપાકારથી અત્યંત મધ, ઉપરસાનિધિ થવા વત્તરે હું મને આપના વચન પર પૂર્ણ વિશ્વાસ છે ને તેથી જ પાકું છું કે જો આ નાશવંત દેદનો હું ત્યાગ કરીશ તો મોક્ષમાં અચળ અને અખંડ સુખને પ્રાપ્ત થઈશ. ”

જાણી—“ તું ખરો મુકુતુ છે, એમાં કાંઈ શક નહિ; પરંતુ મહારાં વચનોનો તેં વિપરીત અર્થ કર્યો, તે માટે મને જલ્દી આશ્ચર્ય થાય છે. વિચારવું જોઈએ કે, અજ્ઞાન અવસ્થામાં જો આ શરીર છૂટી જાય તો પુનર્જન્મ થતાં ફરી શરીર પારણ કરવું પડે; અને એમ થયું તો પછી મુક્તિ ક્યાં રહી ? તારો ત્યાગ અને વૈરાગ્ય વખાણવા યોગ્ય છે, પણ વિવેક વગર અર્પનો અનર્થ થયો છે. ખરો પરિત્યાગ દેદનો પાત કરવાથી નથી. પરંતુ મનની વાસના અને આસક્તિઓને મારવી એ જ

ત્યાગ અને વૈરાગ્ય છે. પરિત્યાગનું માત્ર એક વાક્ય તે 'સંસાર' પ-
ણ તેનું રહસ્ય પૂછ્યું નહિ, તેથી તે સમજવામાં આવ્યું નથી. હવે
તું સંસારનાં કાર્યોમાં મુખેથી જોશુએલો રહે, પણ તારા અંતરને તેમાં
આસક્ત થવા દઈશ નહિ. પરિત્યાગનો મુખ્ય અંતરભેદ તે એ જ છે.
બી—

“ સંસારમાં સરસો રહે ને મન મ્હારી પાસ,

“ સંસારમાં લેવાય નહિ તે જાણુ મ્હારો હાસ.

આ વચન અર્જુનપ્રત્યે શ્રીકૃષ્ણે કહેલાં છે. તે પ્રમાણે મનુ-
ષ્યેએ મુખ્યત્વે કરી વિવેકને વિસ્મરણ નહિ; ને ત્યાગનો વિચાર કરી,
અર્થાત્તને તત્તુ યોગ્ય માર્ગે ચાલવું. માનસિક પરિત્યાગ પ્રાકૃતિક પરિત્યા-
ગથી વધારે સુલભ છે. માટે તે પર લક્ષ આપવું એ યોગ્ય આવશ્યક નથી.

(મનેાપમાસત)

સુમદ્રા અને રૌલજા.

જોરસળીના ઝાડ નીચે જાણે ચંદ્રકિરણોનો માલીશો બિછાએ
હોય તેવી ચાંદની પચરાઈ રહી છે. રૌલજા અને સુમદ્રા એક બીજી-
ને આલિંગન દઈને બેઠી છે. રૌલજાને સુખન કરી સુમદ્રા માલીઃ
“ બહેન;” તું હવે હમેશાં મ્હારી પાસે જ રહે, મને છોડીને જઈ-
શ નહીં; હું તને જવા નહીં દઉં. ચોઢ વર્ષ પયાં પાયાં અને હું
તારી ચિંતા કરીએ છીએ. વામુડીએ તને મારી નાખી હશે એમ
સમજી વ્યાકુળ થિતે અમે તારે માટે વખતો વખત ચોક કરતાં

હતાં વળી અમને લાગતું કે, એ વનપ્રાણી કોઈ પણ અસાધ્ય રીતે રહી પોતાની સુવાસ ફેલાવતું હશે, અને મનુષ્ય પ્રાણીના વપેલા આત્માને શાન્તિ આપતું હશે. તું ક્યારેક પણ મળીશ એવી આશા અમને હતી જ. તેં હરણી પ્રમાણે વનમાં અહીં તહીં ભટકીને અત્યંત દુઃખ સહન કર્યું છે. હવે તું અમને ઊંડીને તા-જાહેશ."

સાલજી ઘોડો વળત રતબધ ચર્ચ રહી અને પછી બોલીઃ
 "ગઢેનં, તું મને. પ્રથમ એ કહે કે કેવળ વનમાં જ દુઃખ છે? પરમાં-જે પરના આંગણમાં. કુરોરના જેવો ઘોર સંઘામ મચી રહેલ છે ત્યાં—શું સુખ છે ?"

સુખદ્રાતું મુખ ગંજીર યશું અને વિસ્તૃત નેત્ર અલૌકિક પ્રમાણે ઉજ્જવલ થયાં. તે બોલીઃ "સૌદામ, આ જમતું સુખ માટે આતુર થયેલું છે, સુખની શોધ કરવી એ જ જગત્ની સ્થિતિ અને ગતિ છે. આ જમતું નિર્મોહકર્તા જેમ સુખમય છે તે જ પ્રમાણે તેની યાદિ પણ સુખમય છે. મનુષ્યને પ્રવિષ્ટ સુખ મળતું નથી અને તે માટે રૂઢ કરી કરે છે. તેને સમજતું નથી કે મનુષ્યનું સુખ પરમાં, વનમાં, ઘડમાં, રાત્રીમાં કે તપશ્વરોમાં નથી."

શંકરજીએ પૂછ્યું, "ત્યારે સુખ છે શામાં ?"

સુખદ્રા— "તારા આ પ્રશ્નને ઉત્તર આ જમતું અનન્ત કહે અર્થે છે. વિદગ્ધનું સુખ વિદગ્ધતામાં છે, પશુનું સુખ પશુત્વમાં છે, પુષ્પનું સુખ ઉપલવમાં છે, અને ગઢેન, મનુષ્યનું સુખ મનુષ્યત્વમાં છે."

શૈલજીએ ફરી પ્રશ્ન કર્યો, “ અને મનુષ્ય તો વગી શું ? ”

શુભદ્રા—“ આત્મા, મન અને શરીર મળીને મનુષ્ય થયું છે. આ ત્રણે વિશ્વતિના અસ્તિત્વમાં મનુષ્ય છે એ ત્રીણ વડે શારીરિક, માનસિક અને આધ્યાત્મિક વૃત્તિનું પાપલુ થાય છે તે જ માનવધર્મ. દ્વધર્મપાલન કરવામાં આસહ્ય રહી એ શક્તિઓના અસ્તિત્વમાં મનુષ્ય એ પ્રમાણે પ્રવૃત્ત થાય છે તે પ્રમાણે તેને મનુષ્યત્વ અને નિર્મલ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.”

શૈલજી—“ હૈય, આ મનુષ્યત્વ અથવા દ્વધર્મસાધન વનમાં પ્રાપ્ત ન થાય કે ? ”

શુભદ્રાએ શાંતિથી કહ્યું “ જાહેન, આ ધર્મનું ઉત્તમ સ્રોત શુદ્ધ છે અને આ ધર્મનું મંદિર હોલદિના, કિંદુના, સર્વ પ્રાણીમાત્રના હિતના પાયા ઉપર રચાયેલું છે. ”

શૈલજી—“ ત્યારે તો જાહેન, તું વનમાં ચાલ. આ માખા જંગલમાં હોલદિત સાધવાનું વિશાળ ક્ષેત્ર વનના કોણે કોણે નથી. આ જાવલ ભૂમિ એ અત્યંત પિતૃધર્મિ છે. તે અનાયો આજ ક્યાં છે અને તેમની દશા કેવી થઈ છે તે જો, તે રાત્ર્ય અને ધર વગર ના થઈ ગયા છે. તેમને પૂરતું ખાવાનું પણ મળતું નથી અને વનવ ગણમાં પણ પ્રમાણે અહીં તરી નહીં છે આજ આવીલોકો દેવોની પડે સામાજ્ય અને સુખનો ઉપકોશ કરે છે, તેમના આજ કેટલા શાસો છે, કેટલા આશ્રમ છે ! તેમના અદ્વૈતાકાશમાં અર્થોદય થઈ ગયે પ્રકાશ ફેલાઈ રહ્યો છે. અને ત્રિચાસ અનર્થોને ઘેર અમાસની કાળીશયિ છે. જાહેન, શું આ આમજ આલશે ? હે પવિત્રાવન નાશયનુ ! આ પવિત્ર ભૂમિ ઉપર તું રૂષા દષ્ટિ નહીં કરે ? નાનપણમાં મારા પિતા અને કહેતા કે ‘ સુખ ધર્મમાં છે અને ઇન્દ્રિયાનુ દમન કરવું એ ધર્મની સરણિ છે. રાજ્યધન મારે ન જોઈએ ! મારી શૈલજી ધર્મની સરણિ થશે. તે અનર્થોની ધર્મ વરદ પ્રવૃત્ત કરી દરિનામામૃતનો

વરસાદ વરસાવશે અને અનાર્થ લોકોનું રક્ષણ કરશે. 'ધર્મ સિવાય અનાર્થોનો ઉદ્ધાર થવાનો નથી.' પરંતુ જોઈને, હું અનાથ છું, મારાથી શું થાય ? પ્રથમ મારું મન આર્થુન ઉપર જોડું અને તેના સ્નેહ માટે હું માંડી થઈ હતી; પરંતુ એ સ્નેહને જલદી જ શુદ્ધ સ્વરૂપ પ્રાપ્ત થયું. વનમાં આર્થુનની પ્રતિમા સ્થાપન કરીને હું તેની ઉપાસના કરવા લાગી. "

શુભદ્રા--" શુદ્ધ સ્નેહ એ સ્વર્મનું એક પગરિયું છે. જેમના સ્નેહમાં આસક્તિ અથવા વાસનાની યાકિંચિત્ત પણ છાયા નથી તેઓ દેવની પેઠે પૂજ્ય છે. "

રાજા--" યોગ દિવસ ઉપર દેવાયનમુનિ આ દાસીની છુંપડીએ આવ્યા ત્યારે મ્હારી તપસ્યોમાં સફળ થઈ તેઓ આન્તર્જાની હોવાથી મારો મનોભાવ સમજી બોલ્યા, ' શંકલ, તારી પાર્થપૂજા સિદ્ધ થઈ, હવે સ્નેહસાગર નારાયણની પૂજા કર. તારા મનમાં વાસનાનો લેશ પણ રહ્યો હશે તો તેથી નષ્ટ થશે અને તું પરમ શાન્તિ પામીશ.' એ તેમને કહ્યું. 'નારાયણ વિચારશક્તિને પણ અંગમ્ય છે, તો તેને હું જાણું કેવી રીતે ? ને તેની પૂજા પણ કઈ રીતે ? ' તેમણે કહ્યું ' તો પછી આ યુગના અવતાર કૃષ્ણની પૂજા કર. પાર્થનો કૃષ્ણમાં અને કૃષ્ણનો નારાયણમાં લય કર. પરંતુ વત્સે, તો આ યોગિનીનો લેશ કેમ ધારણ કર્યો છે ? ' એ તેમને સાષ્ટાંગ નમસ્કાર કરી કહ્યું, ' એ મારું જીવનમત છે. આશ્વત્થી બરેલા આપના જ્ઞાન-સાગરમાંનું એક જિન્દુ પણ મને મળવું ન જોઈએ કે ? આ દાસીને જ્ઞાનસાગરમાંનું એક જિન્દુ તો ગણવા લો. હું વનમાં જલદી મારું જીવનમત પાળીશ. ' તેમણે ગદગદ કંઠે જવાબ આપ્યો. ' ત્યારે તું કૃષ્ણ નામનું કીર્તન કર. પક્ષીની પેઠે વનમાં ફરીને એ પતિતપાવન નામનું કીર્તન કરવાથી જ અનાર્થોનો ઉદ્ધાર થશે. એ સિવાય કશું મન્ય હું જાણતો નથી. ' અશુભલ વડે તેમના ચરણને નવરાવવાં એ કહ્યું, ' મને એ મન્યની-લીલા અને આપના આશ્રમમાં રથાન આપે.

હું સેવિકા થઈ આપની સેવા કરીશ ' આ પ્રમાણે મને સુરઆમમમાં સ્થાન મળ્યું. હવે દેવિ, મને વારા ચરણમાં સ્થાન દે. "

સંતજન વિદ્યવાજ યદ્ય સુમદ્રાને પડે પડી. સુમદ્રાએ તેને હૃદય સાથે ચાંપીને કહ્યું " સંતજન, વાડું પાડીશું જ મારે માટે ધાન્ય સ્થાન છે. નારાયણ, તારી અગાધ લીલા મનુષ્યથી કે ? રીતે સમજી શકાય ? વનભૂમિનો ઉદ્ધાર કરવા આવું, સંતજનની મૂઠ વરફ વહેનારી પતિપ્રેમ રૂપ ગંગાને અટકાવી, તેનું વહેન તે વન વરફ વાળ્યું. / સાથે બહેન, આપણે એક વનમાં તેમ જ મૂઠમાં કૃષ્ણના નામનું કીર્તન કરીએ. આપું જગત કૃષ્ણનામનું જ્ઞાન કરશે, ધરણી કૃષ્ણનેદમાં નિમગ્ન થશે, પતિતપાવન રનેદની મ મા આર્થભૂમિ અને વનભૂમિનો ઉદ્ધાર કરવા માટે પૂર નેસથી વહેશે "

રંજિ પરી થવા આપી એટલે સંતજનએ કહ્યું, " હવે મારે જનું નેસંએ. જાની વચનની આ ધારીની વારા ચરણ દ્વિપત્યે એક વિનંતિ છે, ' કાલે અભિમન્યુને રણજંગમામમાં જવા નહિ દઈ', તેને માનૂનેદના દંડ બન્ધનવડે આપી રાખીશ, ' એટલું તું મને વચન આપ. "

સુમદ્રા—" તે આ માટે ? "

સંતજન—" ભરણેએ એવી યોગ્યજી કરી છે કે પીરધર્મનો ત્યાગ કરી અધર્મ મુદ્દ કરીને કુમારને કાલે રણમાં મારવો અને દુર્ગંધ ગાંધિવતું મળ દરી લેવું."

સુમદ્રા—" એ અન્ધપુત્રો હજી સમજતા નથી કે ગાંધિવતું મળ અભિમન્યુ વરફનું નથી પણ નારાયણવરફનું છે. સંતજન, ધર્મ મુદ્દ એ હરિયોનો સનાતન ધર્મ છે. હું પાર્થની પ ની અભિમન્યુની મળ:-કૃષ્ણની જાહેન-કુમારને ધર્મમુદ્દથી પરકેતુજ કરી અધોગતિને માર્ગે બાકે કે ? "

જગત જ્યાં લાગી. સુભદ્રાએ તેને અતિ આગ્રહથી ઘરમાં બોલાવીને કહ્યું, “ આર્યોની શક્તિ સુભદ્રા છે અને અનાર્યોની શક્તિ શેલજા છે. જે દિવસે ઝાંગા અને યમુનાના સંગમ પ્રમાણે આર્ય અને અનાર્યોની શક્તિનો સંગમ થઈ તેઓ એક થશે અને ધર્મસામ્રાજ્યની સ્થાપના થશે. તે દિવસે હું વારી પાસે જાવીશ. તેમ થતાં કુધી જે જે ઉદાત્ત ધર્મ હું શીખી છું, તેની સાધના કરીશ. ત્યાં કુધી સુભદ્રાનું કમંદોત્ર ગૃહ અને શૈલજાનું કમંદોત્ર વન ઘર રહેશે. ”

ઐટલામાં કૃષ્ણ પીએ પીએ આવી તેમની સામે ઉભા રહ્યા. શેલજા અને સુભદ્રા તેમના પગમાં પડી કૃષ્ણની ઐશ્વર્યશુકલ મૂર્તિ આકાશ તરફ જોઈ સ્થિર હલી રહી.

મધુ તું તેજ પ્રમાણે ઉભો રહે. તારું સ્વરૂપ અમને આંખો જરીને જોવા દે. આર્ય અને અનાર્યની શક્તિનું સંમિશ્રણ થઈ તારા અરણ્યમાં તેનો સંગમ થાય એવું ભારતનું નિર્માણ હોય એવી તારી ઈચ્છા હોય તો હે મધુ ! તું તેજ પ્રમાણે ઉભો રહે અને આંખો જરીને તારું સ્વરૂપ અમને જોવા દે.

(શ્રી કૃષ્ણજીવન--ભાગવત ધર્મ.)

શ્રી રામકૃષ્ણ પરમહંસ.

આ સર્વ દર્શનો અને જુદા જુદા ધર્મોના સાક્ષાત્કાર પછી એ નિવા નિશ્ચય ઉપર આવ્યો કે સર્વ ધર્મોષ્ણ છે, જો કે દરેક અખંડ સચ્ચિદાનંદની જ એક બાજુ સિદ્ધ કરે છે. આ જુદા જુદા ધર્મો-

માંનાં દરેક એને એ અઢિતીય એક (બદા) ને પહેંચવાના માર્ગ જણાયા.

આ બધા સમયમાં એ વાત તદ્દન જૂલી ગયો કે પોતે પરણેલો છે. જેને પોતાના શરીરના અસ્તિત્વનું જ જ્ઞાન નહેતું એવાને માટે એ અસ્વાભાવિક નથી. એટલામાં એ કન્યા સત્તર અઠાર વર્ષની થઈ હતી. એણે લોકવાર્તાથી એણું સાંભળ્યું હતું કે તેનો સ્વામી મોટો થયો છે, એથી એ ઉંડા શોકમાં હતી. પાડી વળી સાંભળ્યું કે તે એક મહાન્ ધાર્મિક પુરુષ થયો છે. તેથી તેને તણે શોધા કાઢવાનો અને પોતાનું બાપી તેની પરોમી જ જણાવના નિશ્ચય કર્યો. તેનો માતાની આજ્ઞા લઈ ત્રીસ કે ચાલીસ મહર્ષિ સાક્ષી હાજર થઈ. રામકૃષ્ણ તેનો બહુ આવૃણક સત્કાર કર્યો; પણ કહ્યું કે પુણ્યે રામકૃષ્ણ તો મરો ગયો છે, અને નવો રામકૃષ્ણ કેવળ પશુ ત્યાં ઉપર પોતાની તો તરીકે હાથ કરો શકે એમ નથી એણે કહ્યું કે આ વખત પણ હું તારામાં મારી માતા (કાલી) ને જોઈ છું અને મને તેટલો મધાન કર્યો છતાં હું બીજું કશું એમ શકતો નથી. તેણે તેને માતા કહી બોલાવી પ્રજ્ઞ-પ્રવૃત્તિથી તેની પૂજા કરી. બાળક જેમ પોતાની માતા પાસેથી માગે છે તેમ તેણે આગોવાદ માગ્યો અને ઉડી સમાધિમાં પડ્યો. આ જો ને આવા ધર્મવીરને કેવળ શોભે તેવા હતી. તેણે તેને કહ્યું: 'મારા સ્વામી તરીકે હું તમારી પામે બીજું કંઈ જ નહિ પણ એટલું જ માગું છું કે ઈશ્વર આજ્ઞાકાર કરવાનું અને શીખવે અને તમારો પામે રહેવા તથા તમને સંધોષવરાવવા અને તમ સ આરોગ્ય અને સુખાર્થે જે કંઈ મારા થી થઈ શકે તે કરવા અને પરવાનગી આપે.' તે દિવસથી તે મંદિર ના ચોગાનમાં રહી અને એના સ્વામીએ જે જે શીખવ્યું તે કરવા મંડી મધુરાનાથે દસ દાવર રૂપિયાનો રકમ તેને (સ્ત્રીને) અર્પણ કરી પાત્ર તેનો સ્વામી સુવર્ણ અને સુખનો ત્યાગ કરો પૂર્ણતાને પામ્યો છે અને પોતે પાત્ર તેને અનુમતવાનો નિશ્ચય કર્યો છે એટલે તે કરા-ની રજૂ કરતી નથી એમ કહી તે સ્વીકારવાનો તેણે ના પાડી તે દશ

તાના આરિશ્યનો શુદ્ધિ અને બાળને માટે પૂજાતી, ધર્મ અને પૂર્ણ-
તામાં પોતાનો વ્યતિત્ત્વ પીળવવાને સદ્ગત્ય કરતી, પોતાના સ્વામીને
આજ્ઞાતુ ઈશ્વરનો અવતાર માનતી, અને તેના સ્વામીએ જે કાર્યનો
આરંભ કર્યો હોય તે જાપણે ચલાવવાનો ચત્ન કરતી આદર્શિ હુલાત છે.

જ્યારે સુલાખ ખોલે છે અને તેનો સુગંધ ચારે તરફ વર્ધાવે
છે ત્યારે મધુકરો સ્વર્ગ આકર્ષાઈ એકઠાં થાય છે. મધુકરો પૂર્ણ
ખોલેલા સુલાખને શોધે છે, સુલાખ મધુકરોને શોધવા જતો નથી. 'સામકૃષ્ણુ' આ વચન એના જીવનમાં વારંવાર સિદ્ધ થયું છે. સર્વ
પથના અને ભવતા બરા સાવવાળા સંજ્ઞાજનક મનુષ્યો ઉપદેશ લેવા-
ને 'આત્મપારિ' પીવાને તેની પાસે એકલા અથા માંડ્યા. મારણોદય-
થી તે રાત્રિ પડતા સુધી એને ખાવાને કે પીવાનો અવકાશ ન હોતો,
એટલો બધો એ લાખ્યો મનુષ્યોને ઉપદેશ કરતામાં, સમગ્રવવા-
માં અને તેમની આત્મસુખ તથા અત્મતૃપ્તિની આકાંક્ષાઓ પુરો પાડ-
વામાં શેકાધો રહેતો. આદ્યુત યોગક શક્તિ અને મહાનુ વિદ્યતાવાળા
મનુષ્યો પણ આ અખંડિત દક્ષિણેશ્વરના પરમદેવ પાસે રીણવા
આવતા; અને એનો આદ્યુત વિશુદ્ધિથી, બાળકના જેવી સાદાઈથી,
કેવળ નિસ્વાર્થતાથી અને જે સરળ ભાષામાં એ ધર્મ અને તત્ત્વજા-
નનાં પરમ સત્યો પ્રતિપાદન કરતો તે સર્વથી તેમને એટલી બધી
અસર થઈ કે તેઓએ તેને પોતાના ગુરુરૂપે માન્યો. ગણુ જ્યાં સુધી
બાળુ કેશવચંદ્રસેન એને માન્યો અને એના નિર્ણે લખ્યું ત્યાં સુધી
કલકત્તાના લોક એને આતુતા નહિ.

સામકૃષ્ણુના ઉપદેશનો ટુંકસાર અને તેમાં શેકાં ધર્મ વચનો
કે જે કેશવચંદ્ર પ્રસિદ્ધ કર્યો, તે આ પરમદેવ ઉપર ચારે તરફથી
લોકોનાં રસ ઉત્પન્ન કરવાને બચ દેતાં, અને કલકત્તાના સંજ્ઞાજનક
હૃદય કેળવણી પામેલા પુરુષો તથા અમીર કુટુંબની સ્ત્રીઓ આ
આદ્યુત યોગી પાસેથી ઉપદેશ લેવાને આવવા લાગ્યાં. સામકૃષ્ણુ સ્થવા-

રથી રહાં જ સુધી તેમને ઉપદેશ કરવા તથા તેમની સાથે વાતચિત્ત કરવા માંડ્યું. રાત્રિએ પણ એને આરામ ન હોતો, કારણ કે કેટલાક વધારે ભાવવાળા તેની સાથે રાત્રિ ગાળતા. નિદ્રા બૂલી જઈ, ભક્તિ, જ્ઞાન વા પેતાના અનુભવ સંબંધે તથા પોતે એ અનુભવે શી રીતે પહોંચે એ વિષે તેમની સાથે અખંડ વાત કરતો. આવા અત્યંત શ્રમથી એના શરીરે ઉપર અસર થવા લાગી, છતાં એ વિશ્વાસ લેતો નહિ. દરમિયાન સ્ત્રીપુરુષોનો સમૂહ દ્વિધેશ વધતો અને પોતે પણ આગળની માફક જ કરતો મથો. જ્યારે વિશ્વાસ લેવાને હોડો એવે આમર કરતા ત્યારે એ કહેતો : 'એ સર્વ અવર્ત સાગીરિક દુઃખ અને મૃત્યુ સુદાં સદન કરીને એક પણ ખાતમાને દુઃખ ધોણ પમાડી શકું તો સદમવાર હું તે સુશીથી સદન કરીશ. '

સને ૧૮૮૫ ની શરૂઆતમાં એને બચેજના ઠાકનર હોડો ' કોલિંગ્ટન ટ્રેડ ' એટલી એક પ્રકારનો મથાનો રેલ હોડો તેનાથી એ પીરવા માંડ્યો. ' જેમાંથી પીરપીરે ' કેન્સર (તબી) થયો અને કુલકતો હાથ જવામાં આવ્યો. અને જાણ મહેન્દ્રલાલ સરકાર વગેરે જેવા ઉગમ ઠાકનરોનો ઉપચાર કર્યો, જેમણે તેને સખા મેલ પાળવાની સલાહ આપી; પણ તે નિર્સ્યેક ! સ્ત્રીઓનાં અને પુરુષોનાં ટોળિટોળાં જ્યાં જ્યાં એ જતો ત્યાં ત્યાં એકાં થતા, અને તેના રૂઢિનાં એક એક શબ્દ સાંભળવાને વાટ એક રહેતાં, અને તેમના ઉપર દયાને હીધે એ ઉપદેશ કર્યો કરતો. ધણીવાર પિતાના શરીરનું અને રામનું જ્ઞાન બૂલી જઈ સમાધિમાં ડુબી જતો, અને પછી ભગત થતાં આગળની માફક એટલા જ કરતો. જ્યારે એના મથાનો માર્ગે પણ એટલો મથો સડોચાઈ મથો કે પ્રવાહી મોરાક પણ એ લેવાની શકતો નહિ, ત્યારે પણ એ એકલગતો થત જાય કરતો નહિ એ જાય સ્થિત અને આનન્દમગ્ન રહેતો. આશરે સને ૧૮૮૬ ના આગર માસની ૧૬મી તારીખે રાત્રિના દસ વાગ્યે સમાધિનિષ્ઠ થયો, જેમાંથી તે ફરીથી ઉઠ્યો. ' જ નહિ. એના રિલિયિય પ્રથમ એને દુનિયા જેવી સમાધિ પાવી એવી

સમાધિ તે હથેલાં કરતો; જેમાં ઉત્તમ શકતરો પણ નાહીને વેગ વા હુકમનું ધણકું જોઈ શકતા નહતા પણ અહસોસ કે એમનું ધારતું કૂલ બરેલું હતું.

મધુરાનાં જે હથિજોયરનું દેવાલય તથા પચીસ હજાર રૂપીઆની વાર્ષિક પેદાશ થાય એટલી મિલકત જેને સ્વાધીન કરવા દેવાની વારં વાર વિનંતિ કરેલી પણ તે તેજ સ્વીકારેલી નહોતી અને તે કહેતો કે તમે જો તમારી બક્ષીય સ્વીકારવા મને આમંત્ર કરો તો મારે અહીંથી નહારી જવું પડશે, બીજી વખત બીજી શ્રદ્ધાથી પચીસેક હજાર રૂપીઆ અર્પણ કરવા ધારેલા પણ તેનું પણ એજ પરિણામ આવ્યું હતું.

(સમકૃષ્ણ પરમહંસનું જીવનચરિત્ર અને ભોધવચનો, ૧)

વાલકોની કેલવળી માટે શ્વરા જવાબદાર કોણ ? શિક્ષક કે માતાપ ?

થોડા વખત ઉપર મુસ્તબાં એક ઇનામ મેળાવડાના પ્રસંગમાં મુલાઈની હાઈકોર્ટના ન્યાયાધિશ સર બારાયલુ ઝલ્લેશ ચંદાવરકે એક ભાષણ આપ્યું હતું. જેમાંથી અમ્યવના મુલા નીચે આપવામાં આવે છે:-

“ મુલાઈથી અને આ મેળાવડાનું પ્રમુખપદ હોવા આવતાં મને ઘણી ખુશાલી લપટ છે. પ્રાન્સીપાલ સાહેબે પોતાના રિપોર્ટમાં જણાવ્યું છે, કે એક ન્યાયાધિશનો હોદ્દો શુભાખ્યા કૂલન મિહાતા જેવો નથી; પરંતુ ઘણી મુશ્કેલ ફરજો બજાવવાની હોવાથી માણસની જાંઘમાં જાંઘી શક્તિઓની કસોટી કરનારો છે. આમ કહેવું વાજબી હશે; છતાં મારે કહેવું જોઈએ કે એક ન્યાયાધિશની ફરજ કરતાં એક શિક્ષકની ફરજ વધારે મુશ્કેલ છે, તેનું કાર્ય મુશ્કેલ અને ભારે જવાબદારી વાળું છે, એટલું જ નહિ પણ જે સંસ્થામાં

તેને કામ કરવું પડે છે, તે સન્નિગ્રે પણ થકા વિગત છે. સાધારણ રીતે એક શાળાના માસ્તરને માટે આપણે જીવે અભિપ્રાય ધરાવતા નથી. આપણું બાળકો તેની ખાસે બસવા જાય છે; અને જ્યારે તેઓ નિશાળમાં અગર નિશાળની બહાર ગેરવર્તણૂક ચલાવે છે ત્યારે આપણે તેને જવાબદાર ટકાવીએ છીએ. આવા પ્રસંગોમાં આપણે તેને મદદ કરવા નથી; તેનો મુરકેલીઓ દૂર કરવા તેને જાદાખ્ય કરવા નથી; તેમ તેના તરફ દિલ્લોછ બતાવતા નથી.

હાલમાં ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, અમેરિકા વર્મની વગેરે દેશોમાં કેળવણી સંબંધી થઈ ચર્ચા ચાલે છે એવું કહેવામાં આવ્યું છે, અને તે કહેવું વાસ્તવિક પણ છે, કે અદારમી સદી એ પુરુષોની સદી હતી, ઓગણીસમી સદી સ્ત્રીઓની સદી હતી, અને વીસમી સદી એ યુવાન માણસો તથા બાળકોની સદી છે. વીસમી સદીમાં દરેક ક્ષેત્રમાં કેળવણીના સવાલને વધુ અને વધુ અગત્ય અપાતી જાય છે; અને તે સવાલનો અમત્યલિંગુસ્ત્તાનમાં ગેટલી છે, તેટલી ખીજે કોઈ રથજે નથી. વળી આ જમાનાની અ.જુ બાલુની દુનિયાના સુધારા વધારાને લીધે આપણા દેશમાં તે સવાલ થલો જ સુઅવલ્ય કરેલો થઈ પડ્યો છે. આ થલો જ જગત્વના સવાલ ઉપર પુરતું ધ્યાન આપવાની આપણી બળીર દરજ છે; અને તે પ્રમાણે નહિ કરીશું તો આપણા દેશને ખાટે થઈ અજુધારો મુરકેલીઓ હબી થશે. આપણા આર્થિક, રાજકારી, સાંસારિક તથા ધાર્મિક સુધારાઓ આપણા કેળવણી સંબંધી સવાલના નિવેડા ઉપર આધાર રાખે છે; અને તે દરેક દિશામાં આપણું અવિચ્છ આપણા કેળવણીની જાળવમાં કરેલા સુધારા ઉપરથી જ પારો.

આપણે આપણા સુવડોનો વર્તણૂક સંબંધી ફરીચાલ કરીએ છીએ અને તેનો કપડો શિક્ષકોને ધિર નાંખીએ છીએ; પરંતુ તે કોઈ શિક્ષકનો પોતાની ફરજે જાળવવાની નિશ્ચયતાને લીધે નથી; પણ

આપણી માળાપો તરોડે ફરજ જાવવાનો નિષ્ફળતાને લીધે છે. સૌથી સારો ચિકિત્સક કોને કહેવો, તેનો વિચાર હિંદમાં જુના ધાર્મિક પુસ્તકોમાંથી મળે છે. આ વિચાર પ્રત્યક્ષમાં લગતામાં આપ્યો હતો, એટલું જ નહિ પણ તેને એટલો હલ સુધી વહેવાર જનાવવામાં આપ્યો હતો કે જેનું અગાઉ કોઈ પ્રજામાં નહોતું. એક શિક્ષકની ફરજ માત્ર શુદ્ધિબદ્ધ ખીલવવાની જ નહિ, પરંતુ સંસ્કર્ષન ખીલવવાની પણ હતી. એકલા શુદ્ધિબદ્ધની જ કોઈપણ પ્રજા પોતાની હિતિ જાળવી શકી નથી. એક ઉપનિષદમાં જણાવેલું છે કે જે કોઈ માણસ માત્ર વિદ્યા અને જ્ઞાન ચેતવવામાં જ મગ્ન રહેશે, તે તેનો જીવત મરે નહિ. તેને સીધા જ તે કે મને તેટલો મહાન્ જ્ઞાન છે તેનામાં જ. પણ જેને ખરું મનુષ્યવ ક્ષીએ છીએ તે નહોતું.

હું શુદ્ધિમાન છેકરા કરતાં નોતિમાન છેકરને વધારે પસંદ કરું છું. એક માણસે જો પોતાની જાતને પ્રેરણા નિકાસ કરવો હોય તો તેણે પોતાને વિચારવો જોઈએ. આમ કહેવું વિચિત્ર લાગશે; પણ આપણી આખી જીંદગી તેવી જ છે. જો તમે તમારો જોરક પલાવવા માગતા હો, તો તમારે તમારા સરીરને મહેનત આપવી જોઈએ. આ દુનિયામાં મહેનત વગર કંઈ મળતું નથી. એક પુસ્તકનો અભ્યાસ કરવાના કાળમાં પણ તે પ્રમાણે છે. કોઈપણ પુસ્તકનો ઘસઘસ કરવા માટે તેના લખનારના જેવી લાગણીથી આપણા મનમાં ઉપન કરવી જોઈએ. જો તમે શૈક્ષણીકર, ખિસ્તન, એક જ અમર ખીલ કોઈ કાંઈકારનું પુસ્તક વાંચતા હો તો તે પુસ્તકના વિચારોનું બદલાવ મનન કરવો પરંતુ તે વિચારો જ્યારનામાં સુખ પહેલાં, તેનો મૈત્ર્યબોધવાનો બદલાવ તુલના કરવો.

કેવલજીના પ્રશ્ન ઉપર ફરથી વિચાર કરતાં મને સમજાય છે કે તે પ્રશ્ન જાને એટલો જાણે વિકટ નથી, પણ આપણે તેને વિકટ બનાવીએ છીએ. અપણે મનોએ છીએ કે આપણા સુવ ન છેકરાઓ-

। યાજ્ઞોર્જિમાં મે.કડીને તેઓવી ક્ષી આપીને, અને વર્ષમાં એકાદ બે વ-
 નત તેઓના અજ્યાસ સ્વર્ગમાં તપાસ કરીને આપણે આપણી ફરજ સંપૂર્ણ
 કરીએ છીએ; પરંતુ તેમ નથી. આપણે સ્વર્ગ—મરતરને મદદ કરી
 રહ્યો. આપણે પોતે જ આપણા ઘરામાં શિક્ષક બન્યું જે
 હમ્મે આપણે તેઓની આગળ નમુનેદાર વર્તવાને દાખ-
 લો રજુ કરવા નોંધ્યો. નિશાળના શિક્ષકમાં ગમે તેટલો સુધારો
 કરવામાં આવે અમર નિશાળોમાં ગમે તેટલું નાનિશાળ પ્રાંતકો પુરાં પ્રાક-
 વામાં આવે; તો પણ તેથી ઓછો ફાયદો થવાનો નથી. સારાં પુસ્તકોનો
 ઉપયોગ છે; પરંતુ તેઓ એકલાં કેળવણીના પ્રયત્નો નિષેદ કરે તેમ
 નથી. આ સંબંધમાં એક વાત ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે, અને
 તે એ છે કે પુરાન માણસો આપણા કરતા વધારે મીઠા અને ચકોર
 હોય છે. એક અનુભવી શિક્ષકે એક વેળા જણાવ્યું હતું કે તેના પો-
 તાના વિદ્યાર્થીઓ તેને શીખવતા હતા વિદ્યાર્થીઓની ભુદ્ધિ ધણી નિ-
 વ દોષ છે. આ નિષ્કાર એ પચીસ વરસના બાપી અનુભવ ઉપરથી બોલે
 છે. હું એક શિક્ષક નથી, કે કેળવણીના વિષયનો ચિંતક નથી; પરંતુ
 તેવા માણસોના સહવાસમાં હું આવેલો છું. મારો તો ખતી થઈ છે
 કે કેળવણીના કામમાં હાલ જે સુચવણ ઉભી થઈ છે;
 તેમાં શિક્ષકોનો દોષ નથી; પણ અપણો દોષ છે. આપણે માત્રાપો
 સમજી શકતા નથી કે જુવાન માણસોના મગજ ઉપર શાળાઓ કરતાં
 વધારે અમર ગૃહોમાં તેમ અંસારમાં આપણે નીપજીએ છીએ. જુ-
 વાન માણસો દોષ પાત્ર જ્યાંએથી શિક્ષણ લે છે. ઉપરે પ્રી-મીપાલને
 તથા તેમના વિદ્યાર્થીઓને આજના ફોનેડેશન દેખાવ માંદે અભિનંદન
 આપી પ્રાચીન ગુણિ નારદના શબ્દોમાં સજા આપીને કે “અદાળ
 માણસોની સંજન તણ દેવો, દગ પ્રજાણને ધિક્કારેવો,
 તેમ જુકું યોગવા ઉપર ફિટકાર નાંખવો, હુમેશાં ઉદાર
 દિલનાં માણસોના સહવાસ રાખવો, બીજ-સ્વાર્થી અને
 જાતી ભોગ આપનારા મળે.”

(ન્યાયમૂર્તિ શર સંદાવરકરનું જાણીતું સાંજવાર્તામાન ઉપરથી)

ચોરીની જૂદી જૂદી જાતો.

૧. કોઈ પાસેથી હથોડ લઈને પાછું આપવું નહીં તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨. પોતાની શક્તિ ન હોય છતાં મોટા મોટા સદા ને વેપાર કરવાં તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૩. પોતાની દુરજ વાગ્ધવામાં આખી રાખવી અથવા લાંચ લેવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૪. નાણાં જોઈને ચોરીનો માત્ર રાખવો તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૫. લીધેલા લીધેલા પૈસા કે બીજી કંઈ વસ્તુઓ પાછી ન આપવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૬. પોતાનું કરજ સુવત્રર ન ચુકવવું તથા મહુરીના પૈસા વંખરવું ન આપવા તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૭. મહુરીની મહુરીના પૈસા કે નોકરીના પગારમાં પાછાથી કાપ કુપ કરવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૮. રસ્તામાંથી મળેલી વસ્તુનો પત્તો ચોખી કાઢવાનો મહેનત ન કરવો ને તે વસ્તુ પોતે પથવી પડવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૯. કોઈને કંઈ ચીજ આપવાની કચુકાવ આપી હોય, અને પાછાથી તે ચીજ લેને ન આપોએ તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૦. વિશ્વાસથી કોઈને કંઈ મેષિતું હોય તે પાછું ન આપવું એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૧. કોઈપણ નાની કે મોટી બાબતમાં કોઈનાપણુ સાથે કોઈ કમર્ષ કરવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૨. ખોટા પૈસા ચલાવવા કે શિક્કા ઉપર કોઈ ચલાવવો તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૩. ખોટા દસ્તાવેજમાં સહીઆ કરવી કે સાહી કરવો તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૪. ખરીદી કરવા માટે પાસે પૈસા ન હોય છતાં પણ માલ તૈયાર કરવો, હુકમ આપવો એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૫. મુકબલી આંકડે ચુકવવા આવે ત્યારે કોઈ કોઈ બદાનાં કાદી તેમાંથી કાપકુપ કરવા એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૬. ખોટા જોખ, માપ ને બરાત રાખવાં, જેમકે કોઈ પાત્રી, ને ગજ વધારે મોટાં રાખવાં તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૭. વસ્તુઓમાં કોઈશોજ કરવો; જેમકે ખાંડમાં લોહ, ધીમાં કોપરેસ, તેલ કે ચરબી, દાણામાં કાંકરા કે રામ, દુધમાં પાણી અને રૂમાં બાકાજ, વગેરે વગેરેનો ભેગ કરવો તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૮. મુકડો લેવા આવે તેમાં ખોટા પૈસા ચલાવી દેવા એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૧૯. મજમાં નાંખીને સુકી અથેડા આંકડાઓ પાછા ચુકાવવાની તજવીજ કરવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૦. જે દુકાં ચલાવવાની આપણામાં લાયકાત ન હોય તે દુકાં લઈ બેસવું; જેમકે વૈદકશાસ્ત્ર બદલા વિના વૈદ્ય, મર્ઝ બેસવું, નાવની ખડખડ ન આવડે છતાં પણ નાવના ચોક ચર્ચ બેસવું, નામું માંકતાં ન આવડે છતાં માંકેતાગીરીનું કામ લેવું, અને રાજ ચલાવનાં ન આવડે છતાં રાજ લઈ બેસવું એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૧. આપણે ગરીબ ન હોઈએ છતાં પણ ગરીબાઈના દેખાવ કરી બીજા માનવી એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૨. વિગાક પનીએને હમવા માટે ખોટા વિચાર ઉતરાવવા, માલમાં અપ્રમ લગાવી દેવી ને ખોટા દાવા બાંધવા તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૩. લોકાચાર ને દેશાચાર ફરી ગયા હોય તે સાફ કરીને લોક-ફરી પ્રમાણે લા એ લા કરી કરવું અને પોતે સમજતાં છતાં પણ શાસોના સાચા અર્થ લોકોને ન સમજાવવા એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૪. જુગારમાં તથા બીજી રમતોમાં ખોટા ખાસા બતાવવા તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૫. પોતાની દવામાં માંદા ખાલ ન હોય છતાં પણ તેની ઉપર સાફ સાફ લાગે તેવાં બનાવટી ખોટા લેખલો ચીદવાં અને બલકબરી બહિર ખબરોમાં લોકોને હમવા એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૬. ચાકરી રહેલી વખતે કળુલત આપી હોય તે કરતાં કામ ઉપર ઓછું જતું એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૭. થોડા કે મુનિમ લાજર ન હોય ત્યારે આગમુ ચક્રને કામ ન કરવું એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૮. પોતાની પાસે મામનારને વખતસર નાણાં ન આપવાં તે; જેમકે નોકરને વખતસર પગાર ન આપવો, ઘરરાજાને મુઠવસર ભાડું ન આપવું અને બીજા લોકોનાં વખતસર બાંલ ન ચુકવવાં એ ચોરી કરવા બરાબર છે.

૨૯. પોતે નોકરી માટે કળુલ કરેલા ટકમનો અન્દર બીજાએ માથે ગાંધાં મારવાં, નોવેલો વાંચવાં, છાખાં વાંચવાં, અથવા નાટકોનાં ને લલકારવાં એ પોતાના મેડના વખતની ચોરી કરવા બરાબર છે.

पेटलाद श्रीसयाजोज्जुविलीवोर्डिंगहाउसके गरीब विद्यार्थीफंडमें मीलीहुइ मदद.

पेटलाद श्री सराजी उजुविली बोर्डिंग हाउसके गरीब विद्यार्थीपांडु बेगदा, गम्हर, पुता आदि हिन्दुस्तानके स्थानीय विद्यार्थीयाम करनेके लीये, आलय देनेके लुभ हेतुमें स्थापित कीया हुआ, 'गरीबविद्यार्थीफंड' में भारवाद देसके लाइब्रेरी, गारके निम्न लोलीन उद्धार सम्पन्न गृहस्थोंके पदायन छोद्यभाइके जरीये मदद किर्तुई इसलीये इनका मोहनी उपकार मानते है.

क. २१) श्रीमान् गेडजी हुक्मचंदजी श्रीमानरामजी

१२) " इन्दरबेदजी बेगानी.

११) " जीवनमन्त्री चन्दनमन्त्री.

११) " मेलीबालजी कृष्णराजजी.

११) " हुक्मचाननजी मानमचंदजी.

११) " कदाचमन्त्री माणकरुचंदजी.

११) " सोपाचंदजी म्नेदीया

११) " जीनमन्त्री मानमन्त्री कोदारी

११) " सारन.राजजी मगनीरामजी.

११) " रामचंदरना मुनार.

११) " अमरगणजी सुन्दराननजी.

११) " विविधारीरामजी हुक्मचंदजी.

११) " विमलजी भोपारामजी.

११) " जींदरामजी छेदुबालजी.

११) " उमननजी नमचंदजी.

११) " गोपचंदजी तनदुमन्त्रीजी.

११) " हुंदनमन्त्री मुनार.

११) " कदाचमन्त्री लक्ष्मीनारायणजी.

११) " पदाबालजी सोपाचंदजी.

१२) " शत्रुजी ए. के. मुन्नीजी बोंकरा

- 1) ॥ माताचंदजी महदानीजी भनवाली.
- १) ॥ घमंडीरामजी रीखचंदजी.
- २) ॥ पुरममलजी मनमुसदासजी.
- २) ॥ हायमलजी भाणेरुचंदजी.
- १) ॥ गोविंदराय अनंदराजी सुनार.
- १) ॥ मुरजमलजी सुखदेवजी.
- २) ॥ भारमलजी रामनारायणजी, गांव मिरी.
- २) ॥ कालुरामजी ताराचंदजी गांव मिरी.
- १) ॥ श्री रामचंदजी भैरवधजी सुनार. गांव मिरी.
- १) ॥ सोमाचंदजी जोगड.
- १) ॥ तनसुखलालजी सुनार.
- १) ॥ तखतरलजी लक्ष्मीनारायणजी सुनार.
- १) ॥ परतापजी सुनार.
- १) ॥ बलतावरमलजी सुनार.
- १) ॥ नमजी नंदजी.
- १) ॥ महदानीजी.
- १) ॥ स. गीरिधारीलालजी.
- १) ॥ सुभा. मोहनलालजी.
- १) ॥ मोलारामजी सुखदेवजी.
- १) ॥ केवलरामजी सुभा.लालजी.
- १) ॥ हरखचंदजी सोतागमजी.
- १) ॥ सुखदेवजी पीया.
- १) ॥ लक्ष्मीनारायण झवर.
- १) ॥ मुलसीरामजी सुटेड.
- १) ॥ बलतावरमलजी सुखलालजी पीया.
- १) ॥ मूलचंदजी सुगरमलजी सरावगी.
- १) ॥ रामचंदर पन्नालाल.
- १) ॥ निपचंदजी भैरवलालजी.
- १) ॥ धीनरामजी रामलालजी.

ગદ્યપદ્યસંગ્રહ.

“ તમે વિદ્વા વાપરો દેશ રાજે, નથી વાપરો પાછ ને ઢોઢે કાજે; ”
 નથી કામ કીધાં સ્વદેશભિમાનો, વૃથા જન્મ ખોરો કરી રી કમાણી ”

પુસ્તાક. ૪. માર્ગશિર્ષ. ૧૯૬૮. અંક ૨.

વિષય.	અનુક્રમણિકા.	પૃષ્ઠ.
વિચારણ એમ થતેલ	...	૪
ફિજી બેન બાબતે	...	૧૧
જાણના મરણી	૧૩
શાળી પ્રકાશના અને બિજા	...	૨૪
જાણ પુતળીની વાત	...	૨૬
પરેના પેટે કુપરુ	...	૩૨
વર્તમાન અને તેની જાણ સમાજ	...	૩૩
નાટકશાસ્ત્ર	...	૪૦
કુરોશના વિવિધ વિષયો	...	૪૫

સંગ્રહ કરી પ્રકાશ કરનાર :

અમરનાથભાઈ બાબરભાઈ પટેલ.

પોસ્ટલ ચાર્જ પ્રેક્ષક દોહરા દોહરામાં જાણીતો

વર્ષિક દુલ ૨. ૧-૦-૦ કપાલ ખાલે

શ્રી સ. જ્યુ. વો. હા. ના વિદ્યાર્થીઓની વાર્ષિક પરીક્ષાનું પરિણામ.

માસ ૭મું જ.

	૧	૨	૩	૪	૫	૬
	૧૫૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૫૦	૧૦૦
૧ ડાંગલભાઈ મગનભાઈ અંબીન	૭૭	૪૫	૩૫	૨૬	૧૯	૨૫૨
૨ મણિભાઈ સુનીભાઈ અંબીન	૫૫	૪૧	૨૧	૩૦	૫૪	૨૧૧
૩ સુવર્ણભાઈ નાયકભાઈ ભટ્ટ	૭૫	૫૪	૩૩	૩૫	૫૦	૨૧૫
૪ અમરભાઈ અમરસિંહ ધનમધરજી	૭૧	૩૮	૩૧	૫૦	૫૦	૧૦૬
૫ ડાંગલભાઈ ભાવાઈ પટેલ	૭૯	૭૨	૩૫	૫૦	૧૦૩	૩૪૪
૬ ડાંગલભાઈ નાયકભાઈ પટેલ	૪૦	૫૦	૩૩	૨૦	૪૮	૧૨૮
૭ ડાંગલભાઈ શુભોદયભાઈ પટેલ	૧૮	૭૧	૩૩	૩૩	૧૩	૨૬૯
૮ દુધાભાઈ સંકરભાઈ પટેલ	૬૯	૩૮	૩૩	૩૩	૫૮	૨૩૧
૯ ગોવર્ધનભાઈ દુર્ગાસીભાઈ પટેલ	૫૯	૩૭	૪૪	૨૭	૭૧	૨૩૮
૧૦ શુભોદયભાઈ હાપીભાઈ પટેલ	૧૫	૫૫	૩૩	૧૮	૭૫	૩૦૭
૧૧ હરિભાઈ હરિભાઈ પટેલ	૭૨	૫૨	૩૩	૩૩	૫૯	૩૪૭
૧૨ ભટ્ટભાઈ બટ્ટીભાઈ પટેલ	૧૨	૫૪	૩૩	૩૫	૮૧	૨૦૦
૧૩ મગનભાઈ ભેગરભાઈ પટેલ	૫૩	૧૧	૨૦	૩૩	૬૬	૧૫૮
૧૪ મલ્હાર ભાવાઈ પટેલ	૧૧	૨૧	૩૦	૨૧	૫૧	૧૯૭
૧૫ શિવાભાઈ રઘુદાસભાઈ પટેલ	૫૦	૫૮	૨૦	૩૦	૫૫	૨૨૦
૧૬ અમરભાઈ ભટ્ટભાઈ સાહે	૮૧	૫૧	૭૨	૪૫	૮૧	૩૬૮
૧૭ સિદ્ધાન્તભાઈ ભટ્ટભાઈ સાહે	૮૮	૭૩	૭૩	૫૪	૬૮	૩૪૫

માસ ૮મું જ.

૧૮ અંબીનભાઈ મણિભાઈ ડાંગલ	૧૫	૪૨	૫૮	૩૩	૭૦	૨૬૮
૧૯ જાનભાઈ હીરજી ડાંગલ	૮૩	૫૬	૪૧	૩૫	૫૦	૨૬૧
૨૦ પ્રોહનભાઈ ડાંગલભાઈ પંડ્યા	૭૬	૬૭	૩૫	૩૫	૭૭	૨૬૧
૨૧ ડાંગલભાઈ નાયકભાઈ પટેલ	૪૨	૩૭	૧૭	૩૫	૩૦	૨૦૧
૨૨ ડાંગલભાઈ વામજીભાઈ પટેલ	૫૦	૪૬	૩૩	૩૩	૫૦	૨૧૧
૨૩ ગોવર્ધનભાઈ નાયકભાઈ પટેલ	૭૧	૪૧	૩૩	૩૫	૬૬	૨૧૧
૨૪ ભટ્ટભાઈ રાવજીભાઈ પટેલ	૪૩	૩૫	૩૩	૩૫	૬૬	૨૧૧
૨૫ ભટ્ટભાઈ સંકરભાઈ પટેલ	૬૮	૨૧	૨૦	૩૦	૬૬	૨૧૧
૨૬ નિર્મલનભાઈ ભાવાઈ પટેલ	૬૦	૪૦	૩૩	૩૩	૩૬	૨૧૧
૨૭ ભટ્ટભાઈ ડાંગલભાઈ પટેલ	૬૬	૨૬	૩૩	૩૩	૫૬	૨૧૧
૨૮ ગોલીભાઈ હરિભાઈ પટેલ	૬૦	૪૪	૧૮	૨૩	૫૦	૨૧૧
૨૯ અમરભાઈ અમરભાઈ પટેલ	૮૦	૫૩	૭૩	૫૪	૬૮	૩૪૫

विचारयाजोम वातो.

(दोहरे.)

जनभीने आ जगलमो, लीधा वे शुं आर;
डीधुं शुं जननुं जसु, रे ! मन तेद विचार. १

प्रोत धरो परम.वे पर, नीति मडी निर्धार;
राभी डूडी रोच री ? रे ! मन तेद विचार. २

न्याय नेदने विनयापी, विन विने न्हेवार,
राभ्यो राभ्यो डेटयो, रे ! मन तेद विचार. ३

सत्य माथवी सयरी, अहित गापी मुणकार;
निदेवि मरोपी यध, रे ! मन तेद विचार. ४

दोष विने लुप्या ने, लेवा लाल कपास;
दोहपता राभी हरे, रे ! मन तेद विचार. ५

लुभयाना आवेगमं लूची कार-असार;
रागमं अटकयो डेटतु ? रे ! मन तेद विचार. ६

प्रोने ली अस्तकमं, जगता जगदधार;
राभी वे रनि डेटडी ? रे ! मन तेद विचार. ७

लादये ने परमार्थ पर, पुत्रपु धीने प्यार;
स्वधर्म धारो डेटदि ? रे ! मन तेद विचार. ८

अग दुर्जनपी अलग रहि, ग्रीवणो मुणकार;
मन निमण राभी साधे, रे ! मन तेद विचार. ९

નિંદા વાદ પ્રમાદ ત્વમ્, વજિને વિષય વિહાર;
વશ ઇન્દ્રિયો તેં કરી, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૦

બેઠ મલિન મન મૂંઝીને, ધરી દેશ પર ખ્યાર;
શી ખેનવા ખતે કરી, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૧

દુસચાર દુરવાદથી, દૂર કરી દરકાર;
દરજ અગ્રવી ચિત્તથી ? રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૨

મુખદૂખ અસ્વ હૃદય અમુક-વખતે વારંવાર;
કારણકે મધે કમે, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૩

સ્વખરૂપ સંસારમાં, સત્ય ઇશ આધાર;
મેહ મમત મદ મૂંઝીને, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૪

એહો સંખાંધી સકળજન, છે મતલબનાં યાર;
અખર દો તારે ખર ? રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૫

મલુ અતે સર્વને, ગોંડું ચેલું લેખાર;
મુકય પાપ સંગાથ છે, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૬

આશાથી વરવશપણ, લાપ મુખરા વિરતાર;
પરવાલપ પાવી વણે, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૭

નિત વાગર કર સરવદા, ખીતે પર હપકાર;
તો વચે મુખ આમંત્ર, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૮

કોષ કુળુદિ દૂર કર, વૃથા વાદ વદનાર;
પગ પાલુ જોકે અમૂલ્ય છે, રે ! મન તેહ વિચાર. ૧૯

કન ધ્યાન પરિ ઇદનું, કોઈ પાંચ સ્તીકાર;
નદ કદ જેથી ચરો, રે ! મન તેહ વિચાર. ૨૦

વિધવા જેન ઘાંતે.

બહાણી બાળાં ! મદન કળુ એવ છે એક વહાણું !
મદનનું તેનું મારનું કસ્તુ એવ છે એક વહાણું !
મૃત્યુ યાત્રા નખેલું કળુ ઈશ્વર એવ વહાણું !
બાચા રાખી મરન પછી ને જીવન એવ વહાણું ! ૧

સમજાવીના મરન પછી ના નવ સમજાવ તૂટે,
ખેતી ! આંધ્રી વિરહ જ ખરો ચિર મનમધ ભાસે;
તે મેંની જે પ્રણયમયના એક વહાણે વિશેષે.
મીઠું કિન્તુ સવિરહ જ નથી સ્વપ્ન સ યાત્રા તો છે. ૨

છે વેપારે વધુ વિમલતા ખેત ! જોનામયો 'ક' !
છે ભક્તિમાં વધુ વિમલતા, ખેત ! સુમરયા 'ક' !
બાળાં ! બહા મહુ હૃદયને એવ વેપાર આપી,
જેણે જેણે તુજ દિવ જશે લેણ પીએ ઉપાડી ૩

ના મિઠું આ તુજ હૃદયનાં અણુ હું લઈવાને,
શાને રૂઝું હૃદયશુભિના આંમુક સાખરે ને ?
બહાણી બાળાં ! પુરનપૂનિ સર્વદા હેતુવાળી,
ઈશ્વરે રેવા અનુભવ મનુષ્યને સર્વ વહાણી ! ૪

બાપ ! આ સૌ સુખ દુખ વણીએક નાખી નથોડે,
આ તો મિત્રે પુરણ વણે માવ કલ્યાણકારી;
આ વહાણે જે પશિકે સહને આવના માર્ગમા ત્યાં
અસુવાળાં ધમિલ ન બને કિન્તુ સૌન્દર્ય જોતાં ૫

આ દુઃખનું કુદરત તારું એક કોઈ શકે, તે
ના ના ભેદે કંઈ વિષમતા કિન્તુ સીધાં લીસી,
દુઃકી દષ્ટિ જનહૃદયની અજા ખડો જ ભેલી,
ને તેથી આ સુખદ સરણી દિસતી કાલવાળી. ૬

બાબાં ! ભેને નયન ભરીને આંસુથી એક હૃદય !
બાબાં ! ભેને સુખ જનતા વિધતી એક વાર !
બદલા સાથે નિરખતી હવે આજ એ એકલી તું,
બાબાં ! પુત્રનું દૃશ્ય કરી ભે એ જ જન્મનું હુરિતું. ૭

ભેને, બાબુ ! તુજ વિગરતો મિત્ર તો ત્યાં વિકાસો,
તારો એકો જત દૃશ્ય એ ત્યાંય હવે વિભાસો !
એ રેતાનું કલ્પાર્થ સદ્યે કિન્તુ તું ગિનતું 'તેતું',
આડું આબુનું જડ નયનને લોચ એ વારિ લાકડું. ૮

બેનની ! આવાં પદ પછી પડે આવતાં જાય આડાં,
અતો ગાઢાં પદ વીંધી થઈ ખર જવાં સહુ ભયં
તુને મહાકી પ્રિય સખી ભય છું વ વાહિ કદાપિ,
એવું એ કે શુભ જ કરવા હવે છું એ કદાપિ. ૯

૩। તો સમે વમ દૃશ્યનાં બાબાને અતુ બાને,
તે બાકી તે બાબા લઈ વમે આવજો સાથ બાને,
બાબાં ! તું એ રીજાશ કરી આ પદ મોહાયને, ને
મહારી વેળા પ્રિય જાણુમને દોરજે આજ મારો. ૧૦

જસનની મરવી,

(રાખ-પુનમ ચાંદનીને)

મારે પાટલપુરમાં મરવી ગુર્જરનો ધણી રે,
સાચો સખનો પેલો મેઢાલી સોદસણ,
જેની કીર્તી બ્યાળી રહી આ જગમાં વફી રે— ૧

તેણે હોડો કાચે વજ કુત્ર બાધે મીઠા રે,
મોટી માનને વર કુવળા— ધન વિશાળ,
પોલી સર્વ પ્રાણને ચાતુ મારે નમવીઆ રે— ૨

તેણે પાટલ પાસે એક - વર - પાટલ રે,
મોરે ખાડા ત્યાં તે કાળવી એકાગ્ર અનેક,
નાંખે એકલો મંદાકા માંહે લઈ પણ રે— ૩

ખાજે વડની ડાળે છુટ્ટે બાળક પાસે રે,
મોટી હોતાં જલમા છુટ્ટાવે નીચ બાળ,
વળતાં છુપકું પેખી જામ કુવરને વાસે રે— ૪

સાહે ચેરે ફરતાં રાખને દેખી પરી રે,
ખતે રૂપાળી રંગીલી પરમ ચતુર,
પાસે જલને રાખ કહે છે સુવ તું સુંદરી રે— ૫

‘ મોટી સારવાને આ કોમળ કાચા કરી નથી રે,
ખાજે બેસીને તું રોજબ વાડું બાળ,
બીજ એકલો છે કામ કરે વારી વની રે ’— ૬

જઈસમા કહે છે 'રાજા કામ કરી જાણું' ગમે રે,
સુજને બેસી રહેતાં વાંધે અગે રામ,
મારા નવરા હલકા બેઠે નવ નીકે કરી રે'— ૭

'જઈસમા જંગલમાં વસવાને તું ચરણ નથી રે,
મારા નગર તથો તું આવીને જો નોક,
પાટણપુરની શોભા હુંતુજને શું કહું કથી રે.'— ૮

'નગરે અધારી : શેરી ને ઉંચી મેલીઓ રે,
તેમાં માણસ આડે ચાલ્યાનો નહીં મામ,
જાણે ઉનાળે ઉલરાતી રથું ફીડીઓ રે.'— ૯

'જઈસમા માણસ બહુ દેખીને શું વેકી બને રે,
વારા હલકા મનમાં હો હલકા ઘાટ.
ન કળે ખાખરની ખીચખોટી સાકરસ્વાદને રે.'— ૧૦

'રાજા મેઠાં મન માણસનાં મેઠાં ચઢેરનાં રે
મેલી મલીંગીમાં બહુ મારે છે દુર્ગંધ,
મેઠાં હેર તથાં છયો તે છયે ઝેરમાં રે.'— ૧૧

જઈસમા રાજાના દરબારે તેં દીઠા નથી રે,
તંમાં બામ બમીયા ખીચે કુલ સુલાખ;
મેઠા હોજ કુવારા હો અગે જોસથી રે.'— ૧૨

'રાજા જંગલ આગળ બામ બમીયા છુપાછે રે,
જેવો મુદજ આગળ તારાનો અગકાદ,
મારા જંગલની મોજે તો મોંચે મુલ છે રે.'— ૧૩

'જઈસમા જંગલની વાતો તું આજ વીચારજે રે
મીઠાં નરખાં ને ચારંગી દેરા મુર,
ગાયન મુતુવને કાજે તું મહેલ પધારજે રે.'— ૧૪

‘રાજા નવ રીઝું મારંગી કેરા મુરખી રે,
મેના મોર ખંખેલા દેવ્યા છે મુજ કાન
વાતો કેવલના દોષની તો કહેની નથી રે’- ૧૫

‘ઘોડણુ આવે તો બનકું એવી માળીએ રે,
રહેને ત્રિવ સહેલર સર્વ સવખી સાથ,
દમને પ્રિય નેના માળીને વિચારીન પાતળું રે’- ૧૬

‘મારે ઘોડણુને ઉતરવા જોઈએ તું પડી રે,
એવી માળી અડતાં મુખને આવે દેર,
પડતાં પગ જામે ને કપા થઈ ખર કુખડી રે’- ૧૭

‘ઘોડણુ આવે તો પીરસાવું એવા કુરમાં રે,
હુરે હાથી પોડા ગુસ્સાપવિને હાર,
તેને કેળીને દરખારો ઘોડણુ ઉરમાં રે’- ૧૮

‘મારે ઘોડણુને તો વાણુ જોઈએ ઘેસનાં રે
રાજા હું છે મારે હવે હાથીદું મામું
હાથી ને હવે મજેના મારે મુરી જોસનાં રે’- ૧૯

‘ઘોડણુ માળી જ્યોને આજ સાણુ ઘોડણુ રે
હીરા માલિક મેળી મેનાના ખંડાર,
આવી કચન વરણી અવાજર તોભે વણાં રે’- ૨૦

‘અવજ દડો આછાં સાણુ તો હાલી જરો રે
નાખું પાસ ચણોડી મટી કંકે હાર,
પહેડું કુડ તણી માળ તો પરજે રીમરો રે’- ૨૧

‘ઈસમા કહે તું મુખને કેવો છે તારો પવિ રે
તારા જેવો અમળુ નારી જેને ઘેર
મેના જેવો મુખીએ આ જગમાં જોને નથી રે’- ૨૨

- ‘વેલો દેહ કહીને કામ કરે મારો પતિ ર,
જેના મોલીઆમાં બહેકે છે બહુ ફલ,
જેની દેહાળીના ધાથી ધરતી ધુળતીરે’ - ૨૩
- ‘જોને કામ કરતાં એ ન્યાજો વારા ભળી રે,
એના મનમાં વારો પુરો નહીં વિચાર,
વારો ખુજ ન લાગે હાંસમાં એ વારો પહોં રે’ - ૨૪
- ‘શબ સામાને લાગે લેરા નથી સંસારમાં રે,
મારા પાતને મારો સંપુરણ વિચાર,
હું તો અન્ય જનોને લાઈ ગણી રહું ભારમાં રે’ - ૨૫
- ‘હાંસમાં રાખા ને રલને હું વાળે કરું રે,
મોઢા મહારાણી પણ ન આપે સામે બોલ,
વારા આગળ હું નવ અમલ ચલાવવા ગાદરું રે’ - ૨૬
- ‘શબ કાયા ને માથા પર જાગે નૃપતું વસ્તુ’ રે
પ્રભુએ હવે પર્ષી છે લુહો કાયામાંય,
વારે શુભવર્ણ પણ તે પર ન ચાલે કશું રે’ - ૨૭
- ‘હાંસમાં દહવા વારો દેખી વિરમ્ય માથે છે રે,
આંધાં દંપતીને પણ આગરે હિમ વિયોગ
શિયાળા આ જનના સુખ ગારે મલ મુંઝાય છે રે’ - ૨૮
- ‘શબ દેહ ન લહે કાલે ગારું શું મશે રે,
એવી અલપ હૃદયી મણે આ રો લોક,
ફરી રહેણી સુખ પરલોકે પુણ્ય આપશે રે’ - ૨૯
- ‘એવું કહીને હાંસમાં ટોપલી લઈ પાછી ફરી રે
સાથે લીધે વળતી પાટણ કેરો પંથ,
સહ છે હાંસમાંના પવિત્રતાને જેને આવડે રે’ - ૩૦

૩૦. ઝેંઘડિસના સિપાઈઓ કામળો પ્રહોંચાડતાં વાર લગાડે, સુતારો પોતાને માટે છોડીમાં પાડવા સારું વધારે લાકડાં છાલી નાંખે, અને દરજી કાપવા સારું કરોને જરૂર કરવા વધારે કટકા પાડે તો તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૩૧. જાહેર સભાઓમાં ગરબડ કરવી કે સાલંગની મંડળીઓમાં નકારી વાતો કરવી તે ચોરી કરવા બરાબર છે.

૩૨. ચોરી કરનારની આંહીને ચોરી છુપાવવી એ પણ ચોરી કરવા બરાબર છે.

આખરે, આવી સેંકડો પ્રકારની નાની નાની ચોરીઓ છે. તેમાંથી ઘણીએ ચોરીઓ પ્રસંગોપાત આપણાથી પણ થઈ જાય છે. આપણને આમાંથી કેટલોક ચોરીઓ નાની લાગશે, જેમ કે: નોકરી ઉપર મિથું જવાય, કામના વખતે પણ છાપું વાચી લેવાય, કે બરતા ભાગ માટે ભેથો પકડા ખાયા કરે તેનો આપણે દરમજ કરતા નથી, પણ એ ચોરી કરવા બરાબર છે, અને ચોરોની શિક્ષા કંઈ નાની નથી. માટે દરેક બાબતમાં આપણે આપણી દરજ વધારે ચેતસપૂર્ણ બનવી શકીએ એવી ખાસ તજવીજ સખતી ભેદણી; અને જેતું આપણે આપણું પોતાનું ભડું ઇચ્છીએ છીએ તેમ જ સાનું ભડું ઇચ્છી આપણે કોઈએ પણ કોઈપણ જાતની ચોરી કરવી ભેદણી નહીં, એ દુનિયાના બધા ધર્મેનો સિદ્ધાન્ત છે; ને એ મહાન્ મુશુનો દુકમ છે. માટે મન, વચન કે કર્મથી કોઈ પણ જાતની ચોરી ન થઈ જાય એ સંભાળવો.

(સ્વર્ગની કુચી)

હૃદયની પ્રફુલ્લતા અને ચિન્નતા.

एकोदमतहायेहं कृशोहमपरिच्छदः ।

स्वप्नेऽप्येवं विधा चिन्ता मृगेन्द्रस्य न जायते ॥

હૃદયની પ્રફુલ્લતા ! ખરેખર હૃદયની પ્રફુલ્લતા મનુષ્યનું જીવન છે. જે જીવનની કોરી લાગાવવા ઈચ્છવા હો તો હૃદયને પ્રફુલ્લ રાખો. તેનું ફલ પ્રફુલ્લ તેનું મન, તેનું ચરીર, તેનું જીવન અને તેનું બધુંય પ્રફુલ્લ થાય છે. હૃદયની પ્રફુલ્લતા એ જ ખરું સુખ અને હૃદયની ખિન્નતા એ જ ખરું દુઃખ. હૃદયની પ્રફુલ્લતા વાળા માણસો દુઃખના સમયમાં પણ એક ઉપર હસતું લાવી શકે છે, પરંતુ હૃદયની ખિન્નતા વાળા મનુષ્યો જાનન્દના પ્રસંગમાં પણ સુચાક્ષીના પ્રકાશના નાશ કરે છે. હૃદયની ખિન્નતાનું કારણ શું છે? માન આત્માની નબળાઈ. માત્ર સંવેદતાની ખામી. તે ખિન્નતાનું પેદાશ કરે છે. એકવાર તેની સામે આવ્યો એટલે તેને વા મર્યા પડેલાં તે સ્વપ્નેષમાંથી નાશી જાય. તે તમારી જાતનો દુરભાગ છે માટે તેને તમારા હૃદયમંદિરમાંથી દાંડી કાઢો. તે હૃદયની મધુરતાને હેરામથ કરી મેલે છે, માટે તેને તમારા મંદિરમાં પેદાશ અટકાવો. વાચુના લોકાનની આગળ પડી ગયેલું જાક જેમ પાછું ઉઠું થઈ શકતું નથી, તેમ ખિન્નતાની પાસે. જે એકવાર તમારું હૃદય નમી ગયું તો તે ફરી સત્તાવાજ થઈ શકશે નહીં. પવનની ખાતુ. જો ઉપર મેવની કારણે પડવાથી ખરફ જેમ પીમ લી જાય છે, તેમ જે જાંસુના વરસાદથી તમારા મુખનો સુન્દરતા પેવાઈ ગય તો તે પાછી આવી શકશે નહીં. મોલી જેમ એવીકતા ખાલામાં ગળી જઈ દેખાતું બધ થાય છે, તેમ જરે માણસ જે તમારું સુખ હૃદયનો ખિન્નતામાં ગળી ગયું તો પુનઃ મળી શકશે નહીં. જમી એટલું જ નહીં પરંતુ ખિન્નતા

તમારા સદગુણો ઉપર આજસને પડોનાંખી તેમને પ્રકાશવા દેશે નહીં-
 જેને માટે તમને માન મળે તેમ છે તેને તે સંતાડી રાખશે. મહાન મનુ-
 એ તમને દવાથી ઉત્પન્ન કરેલા છે. જો તેણે તમને મુખી કરવા ઇચ્છા ન
 કરી હોત તો તેમની ઉદારતાએ તમને દુનોઆમાં જન્મ આપ્યો ન હોત.
 આમ છે તો તમે શા માટે તેની ઇચ્છાનું હિલચાલ કરી જવા દિમલ
 પડો છો ? જગી શું તેણે એવી ચીજો નથી બનાવી કે જેમાં દેરફાર
 થવા જ કરે ? ત્યારે શા માટે તમે તેના દેરફારથી રહે છો ? કદાચ તમે શત-
 દિવસ ખિન્નતામાં રહ્યા કરો, કદાચ તમે બેરબેર જેવકાં
 બાંધુ પાડોને રડવા કરો, અને કદાચ તમે નિરંતર ઉદાસીના
 દાસ થઈ કામકાજ છોડી દઈ એક કોર પડ્યા રહો. તો પણ તેથી
 શું ? શું તમને તેથી કેઈ પણ પ્રકારનું મુખ મળે છે ? શું તમારું
 દુઃખ જરા પણ ઓછું થાય છે ? અથવા શું તમારી ખારેલી ખારવા-
 એ પાર પડે છે ? નહીં જ. ત્યારે શા માટે તમારું બેરબેર મરે છે ?
 જાણે તમારું મસ્તક, મૂળમાંથી કપાઈ ગયેલા કુકની પેઠે વાંકું થઈ
 મથું હોય, તમારી બાંધો જમીન તરફ દરી પડતી હોય, અને ત-
 મારા ગાલ ઉપર લીનાં અથવા મુઝાઈ ગયેલાં આમુનાં મીષં અગ્ર-
 'લાં હોય ! શું તમારો આવી છબી તમને મળે છે ? તરૂં તમારી હાથ
 આડી પડી હોય, તેમ તમે ચાલીચલ કરી ન શકતા હો, જાણે ત-
 મારી અગળી છુટી થઈ ગઈ હોય, તેમ તમે જનમંડળમાં જામ
 લઈ શકતા ન હો, અને જાણે તમારી વિરેકબુદ્ધિ નાશી ગઈ હોય,
 તેમ તમે હિમ્મત વિચાર કરી શકતા ન હો, શું એવું થતું તમને
 સાડું લાગે છે ? કહી તમને તમારી એવી છબી ગમશે નહીં- કહી
 તમને તમારી એવી સ્થિતિ સારી લાગશે નહીં. શા માટે ત્યારે
 ખિન્નતાને લાગ કરી હૃદયપ્રકુચનાં સ્વિકાર નથી કરતા ?
 હૃદયની ખિન્નતાના કોણકમાકણો છોડાઓ મં, તમે કેઈ દિવ-
 સ એમ ન ધાર્યો કે તે તમારું દુઃખ ઓછું કરશે. તમને લાગે
 છે કે તમારું દુઃખ મથવાને એ ઉપાય છે ? પણ ના ના, તે હિમ્મ-
 ત જરૂર છે. તે તમારી છાતીમાંથી બાહ્ય એવી લેવાનો રેખાવ

કરે છે, પરંતુ તેને તમારો છાંતીમાં વંધારે છોડું લોટે છે. જો તમારું શારીરિક અને માર્નાસિક હોર જાણી ન નાંખવું હોય, જો તમારા સદ્ગુણો પક્ષ તમારે ન છેડવો હોય, અને જો તમારા આત્માને તમારે નિરોજ ન થવા દેવો હોય તો ખિન્નતા-હૃદયની ખિન્નતા-જેમાં કરોડ દાસ નથી તેવો ખિન્નતાને તાળે કહી થશે નહીં, તેમ જ તેના આંત્રમાં તમારા સદ્ગુણોને હોમશે નહીં. જો દુનિયામાં તમારે મહત્વનાં કામ કરવાં હોય તો હું એકલો છું, હું સદાય વિનાનો છું, હું દુઃખી છું, દુર્બલ છું અને મારી પાસે કંઈ સાધનો નથી, એવા વિચારોને કોઈ દિવસ તમારા મગજમાં પેસવા દેશો નહીં.

(આર્યધર્મપ્રકાશ)

માણસની કિમ્મત સમજવા માટે ત્રણ પુતળીની વાત.

ઉત્કલ નગરીનો ભોજરાજ બહુ વિદ્વાન હતો. સુધીશિનો કદરવાન હતો અને જાતિ દાનેશરો હતો. એટલે તેના વખતમાં વિદ્ય-હુન્નરના ને કારીગરોના બહુ બહુ સમાકાર બનતા હતા. કારણ કે “યથા રાજ તથા પ્રજા” આપણા ઘણા રાજાઓ દાસમાં માંડી વાળેલ પાનિયાં તેવા છે, એટલે આપણે પણ પોતાં પાનાં જેવા બની ગયા છીએ. ખેર, એ વાત સાથે દાસ આપણને કામ નથી. હવે આપણે અસલ વાત ઉપર આવીએ. એ ભોજરાજના દરબારમાં એક વખત સોનાની ત્રણ પુતળીઓ વેચાવા આવી. એ ત્રણે પુતળીઓ એવી સુંદર કારીગરીની હતી, કે આખી સભા તેથી છક ચઈ ગઈ. પુતળીવાળાએ રાખને કહ્યું, કે મહારાજા-ધિરાજ ! તમારા દરબારમાં બહુ સ્ત્ર પડેલાં છે, માટે મારી આ ત્રણે પુતળીઓની કિમ્મત કરાવી આપવાની મહેરબાની કરો. હું ઘણા મુલકે-

માં ફર્યો પણ કોઈ તેની ખરખરી કિમ્મત બતાવી શકતું નથી. હવે જે આખી દુનિયામાં વખણાવેલા તમારા આવા મોટા દરબારમાં પણ મારો પુતળીએની કિમ્મત નહીં થાય તો દુનિયા બાલુએ કે રાત્રી જોખના દરબારમાં પણ ખરા પરીક્ષકો નહોતા.

આ સાંજીને એક ઝવેરી બોલી ઉઠ્યો, કે લાવ, લાવ, એ પુતળી-એ! અહીં લાવ. એવું તે એમાં શું છે કે કિમ્મત ન થાય એમ કહી પા-તે દાવમાં લઇ પુતળીએને તપાસી અને પાસે બેઠેલા માણસને કહ્યું, કે છોકરા, આની કિમ્મત કસી આપ. તે માણસ એ ઝવેરીનો નોકર હતો; અને ઝવેરાતના કામમાં બહુ જ કારણ હતો. તેની ફરેલી કિમ્મતમાં કહી પણ ફેર પડતો નહોતો. એ માણસે તે પુતળીએ લઈને તેના સોનાનો ઘસારો ભેગો, તો દરેક પુતળોનું સોનું ખરાબર સો ટકતું. એ પછી તે દરેક પુતળોનું વજન કરી ભેગું, તો ખરાબર એક સરખું વજન; પા રવિનો પણ ફેર નહીં. એ ભેળને ઝવેરીએ તે પુતળીવાળાને કહ્યું, કે અખી પુતળોની કિમ્મત એક સરખા છે. એ સાંજીને પુતળીવાળો જરા હસ્યો. ત્યારે રાત્રીએ કહ્યું, કે ઝવેરી, તમે જૂન્યા છે. એની કિમ્મત એમ ન થાય. જે તોલ ઉપર ને સારા માઠા સોના ઉપર એ પુતળીએની કિમ્મતનો આધાર હોત તો એ પુતળીવાળો અહીં સુધી આવત નહીં. એમાં તો કાંઈ ભેદ હોયો ભેદજો. રાત્રીનું આવું બોલવું સાંજીને સો દરબારીએ, સો પડતો, અને સો ઝવેરીએ વિચારમાં પડ્યા. એટલામાં એક પંડિત બોલી ઉઠ્યો, કે મહારાજ! સોનામાં ને વજનમાં ફેર નહીં હોય તો માટમાં કાંઈ ફેરફાર હશે. પંડિતજીની એ સૂચના ઉપરથી સો દરબારીએ અને કસોગરો પુતળીએને લઈને ફરી ફરીથી તપાસવા લાગ્યા. પણ કોઈ પુતળીના માટમાં જરા પણ ફેર છે એમ કોઈથી પણ કહેવાઈ શકતું નહીં, તેથી આખી મળા ચૂપ થઈને બેઠી સભાને ચૂપ ભેળને કોઈથી એ પુતળીએની કિમ્મત ઘણી શકતો નથી એમ બતાવે રાત્રીએ કહ્યું, કે આટલા બધા પંડિતો અને આટલા ગણા ઝવેરીએ મહારા દરબારમાં છે, છતાં પણ તે કોઈથી આ પુતળીએની કિમ્મત ન થાય એ

તો યશ્વંત્ર બધું છે. એ સાંભળીને કાલિદાસ પડિત ઉઠ્યા, તેણે એક સળી મંગાવી અને તે પુતળોના કાનમાં નાંખી, એટલે તે બીજા કાનમાંથી નીકળો ગર્જ. કાલિદાસે કહ્યું, કે આ પુતળોની કિમ્મત વણુ બદામ. પણ તેણે બીજા પુતળોના કાનમાં ચળો નાંખી, એ સળી તે પુતળોના મોંમાંથી બહાર નીકળી, ત્યારે કાલિદાસે કહ્યું, કે આ પુતળોની કિમ્મત એક રૂપિયો. એ પછી ત્રીજા પુતળોના કાનમાં સળી નાંખી, તે તેના પેટમાં ઉતરી ગઈ. એ જોઈને કાલિદાસે કહ્યું કે આ પુતળોની કિમ્મત સવાસાખ રૂપિયા !

રાજાએ પુતળોવાળાને પૂછ્યું, કે કેમ ? પુતળોએની કિમ્મત વાજબી થઈ છે કે નહીં ? પુતળોવાળાએ ખુશી થઈને જવાબ મેળીને માનપત્રેક કહ્યું, કે હા મહારાજ ! એ કિમ્મત બરાબર છે. પુતળોની બાંદરની આવી રચના જોઈને અને તે પાશ્વરી લેવાની કાલિદાસ પંડિતની ચતુરાઈ જોઈને સજા બહુ ગાજબ થઈ અને ખુશી થઈ. એ પછી ખુશી થઈને રાજાએ કહ્યું, કે પંડિતજી ! તમે બારે કરી ! મહારાજશાહનું તમે પાછી સમ્યું છે. હવે એ કિમ્મત તમે કેમ કરી, એનો ખુલાસો કરો. કાલિદાસ પડિતે કહ્યું, કે મહારાજ ! તેના એક કાનમાં સળી નાખવાથી બીજા કાનમાંથી નીકળો ગર્જ, તે પુતળોની કિમ્મત વણુ બદામની છે. તેમ જ લે માણસ પોતાનાં કસ્ટોડિયન, ધર્મ- અને પ્રમુખી વાનો સાંભળીને આ કાનેથી આ કાને સદી નાખે, એ- ; તેની હરકાત કંઈ નહીં અને કાંઈ આચાર વિચાર પામે નહીં,

કિમ્મત વણુ બદામની છે. લે પુતળોના કાનમાં સળી નાખવાથી મોંમાંથી નીકળો તેની કિમ્મત એક રૂપિયો. તેમ જ લે માણસ જ્ઞાનની અને બકિતની કડો વાતો સાંભળીને એ સાંભળતી વખતે રાજી થાય, તે તે પોતાને મોંમાં જોઈને કહી બતાવે, પણ પાછળથી પોતે તેમાંનું કાંઈ કંઈ નહીં, તેની કિમ્મત માત્ર એક રૂપિયો છે. અને લે પુતળોના કાનમાંથી પેટમાં ચળો ગઈ તેની કિમ્મત સવાસાખ રૂપિયા છે. તેમ જ લે માણસ ધર્મની એને પ્રમુખી વાતોને પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરે

છે અને તે પ્રમાણે આચાર રાખે છે, જ્યેઠલે કે બહુ થાય છે તેની કિંમત સવાલાખ રૂપિયા છે.

વાંચનાર બાઈએ અને બહેનો ! હવે તમારી મરજી પડે તે કરો. ગમે તો બેખાનપણે મનમાં ગમે તેવા વિચાર કરતાં કરતાં આ દાખલાઓ વાંચીને આ કાનેથી આ કાને કાઢી નાંખો; ગમે તો ‘સ્વર્ગના વિમાન’ ના દાખલાઓનાં બહુ સારા છે એમ અરસપરસ વાતો કરીને ચાર દિવસમાં તે બહી ભયો; અને ગમે તો તેનું રહસ્ય હૃદયમાં ધારણ કરીને તે પ્રમાણે આચરણ કરીને, દુનિયામાં આનંદથી રહીને, મનને શાન્તિમાં રાખીને, અને પ્રજાના સરણમાં રહીને અન્તે ‘સ્વર્ગનું’ વિમાન મેળવે. જેમ તમારી મરજી પડે તેમ કરો. આપણી કિંમત આપણા જ હૃદયમાં છે. કાલિદાસ પંડિતે રાજા જોડાને કહ્યા પ્રમાણે આપણે ગ્રહ બદામના પાણી બની શકીએ તેમ છીએ, અને સવાલાખ રૂપિયાના પાણીમાં શકીએ તેમ છીએ. કેવા થવું એ આપણી મરજી ઉપર છે. માટે ભાઈઓ ! અમારી ખાસ વિનંતિ એ છે, કે તુરત ને તુરત સવાલાખ રૂપિયાની કિંમતના ન બની જવાય તે ફિકર નહીં, પણ ગ્રહ બદામના ન બની જવાય એટલી તે આપણા પાંચે આંખોને ખાતર અને સમર્થમાં સમર્થ હાથરને ખાતર જરૂર સંભાળ રાખજો.

(‘સ્વર્ગનું’ વિમાન)

પહેલાં પોતે સુધરવું.

(સૈક્રિસ્ટિસ.)

પ્ર.ચોન એવે-સ નગરમાં એક દિવસે એક વિદેશી પંડિત આપ્યો.

તે વણાં શાસ્ત્રમાં હેંશિયાર હતો. તેના આબ્યાસી એથેન્સવાસી પંડિતોમાં ચોટી ગરબડ મચી ગઈ. પુષ્કળ માણસો પંડિતના ઉતારામાં જઈને તેની સાથે વાતચિત અને ચાચાલાપ કરવા લાગ્યા. ધીરે ધીરે તેનો પ્રખ્યાતિ આરે વરફ પ્રસરી. ઘણાક વિદ્યાર્થી યુવકોએ તેનો સંગ લીધો. યુવકોમાં એક માણસ હતો તે નવા આવેલા પંડિતનો વાત સાંભળીને ઘણો જ મુગ્ધ થયો. ઉપલો પંડિત હંથર, માનવં-ધર્મોદ્ધિ વિષયમાં જે સર્વ ઉપદેશ આપતો હતો, તેનાથી આગળ જ્યાં દેશમાં મોટો ફેરફાર થયો એવું એક યુવકે ધાર્યું તેથી નવો મત ફેલી શીતે પ્રસારે તે વિચારમાં સર્વદા પેલો યુવક નિમગ્ન રહેતો હતો. એક દિવસ શુદ્ધે સાંભળું કે યુવક શિષ્ય ખેદ કરીને કહે છે, કે “હાય હાય ! આ ધનવાન માણસની પેઠે મારીપાસે આજરૂ અને ધન હોત તો હું જગત્ની જલ્લદોથી ઉદ્ધતિ કરત.” શુદ્ધે આ વાત સાંભળી વિરક્ત થઈને તેને પાસે બોલાવીને કહ્યું, “જાત યુવક ! તું સીની પેઠે અયોગ્ય વાત કરે છે જે જગત્ને સુધારવા ઇચ્છે છે તે પહેલાં પોતાને સુધારે; જે બીજા હું જાણું કરવાની ઇચ્છા કરે છે, તે શું દિવસની વાદ નહીં જોતાં જેવાં પોતાની પાસે હથિયાર છે તેવાથી જ કાર્યારંભ કરે. કામ કરતાં-કરતાં તે સર્વ હથિયાર ઉત્તમ થશે. આ એથેન્સ નગરમાં માનવોચિત અદિમ-અધનને માટે ધન તથા ખ્યાતિનો જરૂર નથી. તે નેટલો પ્રકાશ મેળવ્યો છે તેટલો પોતાના હૃદયને વદતુરૂપ કર. વિશ્વાસને કાર્યમાં લગાડ. તેથી ભ્રમણ, કે બીજા પોતાની ચેળે તારી આરે બાબુએ આવીને રહેશે. મૂળ યુવક ! પહેલાં એક જગ્યા એજબંધા પછી ત્યાં ઉભો રહીને કાર્યારંભ કરીશ એવો શા માટે વિચાર કરે છે ? જ્યાં છે ત્યાં ઉભો રહીને કાર્યારંભ કર, જગત્ને સુધારવું એ તેની સાથે થશે.” ત્યારથી પેલા યુવકે નવો પ્રકાશ મેળવ્યો અને નવહૃદયન મથન કરીને જગત્ને આશ્ચર્યચકિત કરી મથો. એ યુવકનું નામ સોક્રેટિસ હતું. પોતે નહીં સુધાર્યાથી જગત્ને સુધારી સકશે નહીં, આ સત્ય અવિનશ્યર યુવકો-દુરથી લખી રાખ્યાથી હિતમ થાય. એ સમાજમાં અપવિત્રતાનો હાસ

ને પવિત્રતાની વૃદ્ધિ જોવા અશક્ય હોય તો પોતાના જીવનમાં પવિત્રતા ઉપાર્જન કરે. જો ભક્તિની વૃદ્ધિ જોવા અશક્ય હોય તો પોતામાં ભક્તિ મેળવવાને ખાતરી રહે. જે પોતે બંધાયેલ નથી તે બીજાને બાંધી શકતો નથી.

(જ્ઞાનસુધા ૫. ૩.)

યદુમણિ અને તેની માનું સંભાષણ.

(તેની ભેટી ખવડાવવા હોય તેમાં તેણે સંતોષ માની રહેલું જો જ સાક્ષી છે.)

મા—યદુમણિ ! આજ નિશાળેથી આવતાં આટલી વાર કેમ થઈ, અને તું ગાડીમાં બેસીને ક્યાંયો આવી ?

યદુમણિ—મા ! જમીનદારની પુત્રી સ્વપ્ના મહારી સાથે બહાર છે, અને હું તેને કેટલીક સીખડું છું તેથી તે મારી સાથે સહીપણું રાખે છે. આજ એ મને એની વાડીમાં લઈ ગઈ હતી; ત્યાં પહોંચીને મુખી બધા સામાન બગાડ્યો. તેથી વાર થઈ ગઈ હતીને એણે પોતાની ગાડીમાં મને બેસાડી લીધી.

મા—તે ત્યાં શું જોયું ?

યદુ—મા ! કેટલીક ભવની કેટલી કેટલી વસ્તુઓ. ત્યાં જોઈ તે હું શું કહું ? કેવી કેવી કામની પુરણીઓ, કેટલાંક ઉત્તમ સુમરૂં, કેટલીક સુખાની પેટિયો, અને કેટલીક ભવની બીજી વસ્તુઓ. પણ જોઈ, પરંતુ તેમનાં નામ તો હું બોલતી નથી. કેવા ભારે પોષક ને

ધરેણી ! મા ! તું એ બધું જુએ તો કેટલી ખુશી થાય તે હું કહી શકતી નથી.

મા.—વારૂં જોન, એ બધી જલસોમાંથી તને કયી બહુ સારી લાગી ?

યદુ—તે હું જલસુતી નથી. જેટલું મેં જોયું તે સઘળું મને તે સ્વમતકારિક લાગ્યું; બધું જોઈને સરખો આનંદ થયો. પણ મને એમ લાગે છે કે બધા કરતાં હું જે ગાડીમાં બેસીને ઘરે આવ્યો તેથી વધારે સુખ થાય માં, બાપજી સારૂં એવી ગાડી કેમ કરાવતી નથી ? તું મને સ્વપાળના જેવાં રમકડાં તથા લુગડાં ધરેણી કેમ આપતી નથી ?

મા.—બાપજી એટલા પૈસા ક્યાંથી લાવીએ વારૂં ? સ્વપાળના બાંપ જેવા તારા બાપ કાંઈ મોટા માણસ નથી ! અને જે કાંઈ આપણી પાસે હોય તે ખરબીને ગાડી કરાવીએ તો તેથી શારે ખોરાક ના મળે અને બધાં મરી જઈએ.

યદુ—મારા બાપ કેમ એવા માણસ નથી ?

મા.—સ્વપાળના બાપને પોતાના બાપની જમીનદારી મળી છે એટલે પૈસાની ખોટ નથી, ને તારા બાપ તો પોતે મહેનત કરી રોજગાર કરે છે એટલે વધારે ક્યાંથી હોય ?

યદુ—ઘણા લોકો આકરી કરીને મોટા માણસ થયા છે, ત્યારે મારા બાપ ૧૦ થી ૪ વાળ્યા સુધી કામ કરે છે તોએ કેમ ઘણા પૈસા મેળવી શકતા નથી ?

મા.—તું કાંઈ જલસુતી નથી જોન. કેટલાક લોકો એમના કસવાંએ વધારે મહેનત કરે છે તે છતાં તેઓ આપણાથી વધારે મરીમ હોય છે !

યદુ—એમ કેમ હશે મા ?

મા.—જેન, તને દુનિયાની ઘટમાળની ખબર નથી. આ સંસારમાં કેટલાક એવા દુઃખી લોક છે કે તેમને આપણા સુખના સોમા-ખાત જેટલું સુખ પણ મળતું નથી. જોને, તેઓ કોઈ વખતે પણ આજમુ દેખાતા નથી તો પણ જે લોકો એવી કરે છે. હોડીઓ ચલાવે છે, અને ખીણ મચુરી કરે છે તેમને કેટલું દુઃખ હોય છે !

ચંદુ—એ વાત તો ખરી છે કે તેઓ ચોંટા ફાટલાં જ કામે વળગે છે અને આખો દહાડો તેમાં જ મગ્ન રહે છે.

મા.—ત્યારે વિચાર કર કે તેમનાં છાકસં વગેરે સી રીતે છાપી શકે છે ? તું એમના જેવી થવાને ઈચ્છે છે ?

ચંદુ—હી ! એ તો ફાંદી ફાંદી હુમડાં પહેરી મંદાં રહે છે.

મા.—ખરેખર તેઓ આપણા કરતાં થઈને દુઃખી હોય છે.

ચંદુ—એમ કેમ હશે મા ?

મા.—તેમને જૂજની વખતે જેટલી જાણ આપણું મળતું નથી; જાણી શકના દહાડામાં જોઈતાં હુમડાં ન મળ્યાથી તેઓ ઘરઘર ફરે છે ! તું શું એવું બધું ખરી શકે કે ?

ચંદુ—તેમને સાફ આપણું કેમ મળતું નથી ? મેં જોયું છે કે તેઓ કણ્ઠી સંધીને ખાય છે તે એક દહાડો એવી કણ્ઠી રાખી હતી તે તો અમૃત જેવી લગતી હતી ને ?

મા.—ખરે ? મોંઘી છેડી ! ચેતો એમાં કુપ અને ખાંડ નાંખીને હુધપાક બનાવ્યો હતો તે કેમ સારો ના લાગે ? તે બિચારાં તો ખાલોમાં ખાત સંધીને હુમે ખાય છે એવો હુમે ખાત તું તો એકે કોણીઓ પણ ના ખાય ફાંસ દેશની એક રાજકુમા વિરે મેં વાંચ્યું છે તે જેવી દુઃખી તોહની અવસ્થા સમજે છે તેમ તું પણ સમજતાં રહીશ.

ચંદુ—તે રાજકન્યાની વાત મને કહે જા.

મા.—એક વરસ એ દેશમાં બારે દુકાળ પડ્યો, તેથી ઘણા ગરીબ લોકો ખાવા ન મળ્યાથી મરી જવા લાગ્યા. ત્યારે કોઈ મોટો બનાવ જાને છે ત્યારે સર્વ ઠેકાણે તેના વિષે ઘણી વાતચિત થાય છે, તે પ્રમાણે આ દુકાળની વાત પણ જાણે પસરી હતી. રાજા, કુટુંબનો સ્ત્રીઓએ આ વાત બહુ તો વારે એક રાજકન્યા બોલી ઉઠી કે એ કેવું આશ્ચર્ય ! એ જ્યાં એટલાં જ્યાં મૂર્ખ છે કે ખાસ ના મળ્યાથી સુકાઈને મરી જાય છે ! આપણે તો બહાલ મિષ્ટાન્ન ખાઈને શરીરે છીએ ! એટલામાં તેની એક દાસી બોલી કે, કુંવરી ! તમે જાણતાં નથી કે તમારા બાપની ફેવરેના ઘણા સાગ મમે તેવી ખરાબ બળેડી રોકી ખાઈને છુવે છે; પરંતુ તે પણ હાલ તો તેમને મળતી નથી, તેથી તેઓ મરી જાય છે. તમે જાણો છો તેમાં મિષ્ટાન્નનો તો તેમને વિચાર પણ નથી આવતો ! ખાવાને સાફ તેમને કેવું દુઃખ પડે છે તેનો તમને કદી વિચાર પણ નહીં આવતો હોય. દાસીનું કહેવું સાંભળીને રાજકન્યાનું મન દયાભાવથી એટલું બધું પીગળી ગયું કે તેણે પોતાનાં હુમરાં-ધરેલું વેચીને દુઃખી લોકોને મદદ કરવાને પૈસા ગોઠવી દીધા.

ચંદુ—વારું જા, ત્યારે ખાવાનું ના મળ્યાથી આપણા દેશનું કોઈ કેમ મરતું નથી ?

મા.—તું નાની છે એટલે જાણર રાખતી નથી, તેથી આવી વાત કહે છે. જગાઈ ઈ. સ. ૧૨૪૦ ની સાલમાં દુકાળ પડ્યાથી અજ વિના એટલાં માણસ મરી ગયાં હતાં કે તેની કાંઈ ગણતરી નહીં. પોતાં વરસ ઉપર કંટક લથા મદ્રાસના પ્રદેશમાં દુકાળથી હાહાકાર થઈ રહ્યો હતો. હાલ પણ આપણી પાસે જ ભૂખથી કેટલે ઠેકાણે કેટલા લોક મરી જાય છે તેની કેણુ જાણર લે છે ? જાને કદાપિ ના

તા હોય તો પણ નેટલા લોકો દુઃખ પામતા હોય તેમના ઉપર
દયાથી એ સર્વને ધટારવ છે.

યદુ—ત્યારે તો મને એમ લાગે છે કે ચપળા આટલો સરસામાન
એ છે તે જોડું છે, એ બધું વેચીને ધર્મોદ્ધાર કરે તો કેટલા લોકો
વર ઉપકાર થઈ શકે ?

મા.—એમ કહેવાય નહીં તે તેની સ્થિતિ પ્રમાણે કેટલાક પૈસા
પાક, રમકડાં અને બ્રીજ સામગ્રી લેવામાં ખરચે અને કેટલાક
સા પંચોપકારમાં ખરચે તો પછી તેનો રોગ નથી.

યદુ—પણ આપણે નેટલી સામગ્રી છે તેટલી સામગ્રી સખીને તે
તોલ કેમ ન શકે ? એમ ક્યોમો કેટલાં વધારે મણકડું સહુ લેનારો
ઈ શકે ?

મા.—તું જે ધારે છે તેજ આ વારોમાંથી નીકળે છે. વિચાર
જે કે તે છઠાડેસ્ત્રમાં જે એ સોચો આપણને મળી હતી તે વને
આમના કદી શકે ?

યદુ—કયી સોચો મા ? પેલી આપણે ધાન લણેા કાઢનારી ?
તે એકું કેમ કદી શકે ?

મા.—ચપળાની સામગ્રી જેમ તારા કરતાં વધારે છે તેમજ
દુબી સોચોના કરતાં વારી સામગ્રી વધારે છે કની ? તારા જેવાં
હુમકડાંને રમકડાં એમને કદીપણ મળવાં નથી.

યદુ—હા મા, હવે હું સમજી તે છઠાડે મેં જાણેલી એ પ્રતી-
ચો આપી, તેમજે સોચો ખુશી થઈને ફૂટતી ફૂટતી ભડાઈ અને પેલી
નાની છેડી તે મારા હાથમાં બગડી હતી તેવી એક જોડ બગડી લે-
વાને તેની માને છેડા કાઢી રાધા મંડી, એટલે એના માથે એને રમ-
કાપો કાઢો.

મા.—ખરે ! જિયારા દુઃખો લોકને એવું એવું ક્યાંથી મળે ! પેટ ભરી ખાવાને રોટલા મળે તો પણ તેઓ સતોષ માને. હવે જો, એ મનસીય ત્રોચોની પેઠે તારે કદાચ કાઢવા પડે તો તને કેટલું દુઃખ થાય? કંઈ ભારે, સ્વપ્ના કેમ તારા જેવી ધણ શકે? એટલા માટે જેને જેવા અવસ્થા હોય તેણે તે પ્રમાણે ચાલવું. પોતાનો અવસ્થા કરતાં વધારે ચારી રહેવા ચલન કરનાર જિવંતું દુઃખ પામે.

ચંદુ—વારૂં મા, આપણી કેવી અવસ્થા છે ?

મા.—તારા પાપ જે રાજ્યાર કરે છે તેથી આપણે સાધારણ રીતે સંસાર વ્યવહાર ચલાવીએ છીએ, તેને સાફ મણુ કંઈ વેલું પડતું નથી. પણ વિચાર કરી જો કે તારે જો રમકડાં જોઈએ, ગાડીમાં બેસવા જોઈએ તો તે બધું આપણાં આપણને આવતું થઈ દુઃખ પડે. વખતે પૈસા વધારે હોય તો તે વડે તને બહાવીએ અને પરસંસારને બાંધાવ પણ કરીએ. એ બધી વાતની કાંઈ પડેલો રાખવાનો છે. અત્યારથી જ જો તને મોટું માણસ થવાનું સીખવોએ તો તેથી તારું સાફ ન થતાં હોય એવું થાય.

ચંદુ—કેમ મોટું થાય ?

મા.—હવે તું સ્વપ્નાના જેવો પોતક પહેરે તો પછી તને કશાં છુમકાં પહેરતાં કાંઈ એવું ના લાગે વારું ? તેમ હાલ તારે સાફ ગાડો, ખાતખી કરી આપીએ તો પછી એ તું તુએ છેડો શકે ? તું એવા કેાઈ બાબતોનીના પરમાં પડી છે કે તને કાંઈ દુઃખ ન પડે ? અને કદાપિ તેમ હોય તો પણ તેથી કાંઈ મુખ મળે કે ? અભ્યાસથી બધું જુવું થઈ જાય અને દિવસે દિવસે વધારે મુખ ન થવાથી મનનો સતોષ શકે નહીં એટલું જ તું વિચારી જોને કે તું એક દિવસ ગાડીમાં બેઠાથી ખુશી થઈ તેમ સ્વપ્ના કેમ ચલી નથી ?

યદુ—એ પણ એના મનમાં આવે છે ત્યારે ક્યાં ગાડીમાં બેસી ચક્ર છે ? તોપણ એ રાજા જેવો છે, અને તેથી જ ખુશી થતો હોય એમ જણાતું નથી.

મા—એમ જ જાણ્યો કે; એટલે લોક સાફ સાફ ખાપ પણ મનમાં જરા સુખ પામે નહીં વિચાર કર કે જરા દુઃખ પડે તો કેને વધારે લાગે ? જો તારે ને સ્વપ્નમાં પડે આલતાં જવાનું હોય તો સ્વપ્નમાં બે ડગલાં આવીને બેસી જાય અને તું સહેલાઈથી દોડતો દોડતી જઈ ચક્ર, સુખના માખણસખો દુઃખને વખતે કેટલું કાયર થવાય છે તે એથી સમજાશે. આપણી પડે સર્વ લોકોએ દુઃખનો અભ્યાસ રાખવો જોઈએ, કારણ કે વખતે અવસ્થા ખરાબ આવે તો તેથી કાયર થવાય નહીં જે લોક પોતાની અવસ્થા કરતાં વધારે સાફ ખાપ, માફ પહેરે ચરક મટક ચઈ દરે, અને એવાં બીજાં સુખ ચલાવ તેમના કરતાં વધારે મૂર્ખ હોઈ નથી એવા ચક્રસધો સીમ્યા મશેખ ચઈ જાય છે.

યદુ—મા ! તેં જે વાત કહી તે બહુ સારી છે. હવે હું શેઠું ખાણુ છું ચવાનું નહિ ઈચ્છું.

મા.—જેટલું જે વાત મનમાં રાખીને આ પ્રમાણે કરવું. શેઠાં ખાણુસોને જોઈને તેમના જેવાં ચવાની ઈચ્છા ન રાખવી કારણ કે તેથી થણું દુઃખ થાય છે; પણ દુઃખી લોકોની અવસ્થા જોઈને આપણાં સારો વિચારને માટે ઇચ્છવનો ઉપદ્રવ માનવો. એટલું જ નહીં, પણ જે વખતે જેવી દિગ્ગતિ હોય તે વખતે તે પ્રમાણે ચાલવું. મનને સંતોષ હોય તો સર્વ અવસ્થામાં સુખ છે.

નાટકશાસ્ત્ર.

નાટકશાસ્ત્ર એ સુધારણી નિયાંની છે. કાલિદાસાદિકનાં સર્વોત્તમ નાટકો સંસ્કૃતમાં છે એ જ તે કાળના આપણા સર્વોત્તમ સુધારણી અગ્રક સાખીતીઓ ગણાય છે. વિદ્યાના અંચ તો તે જનાવનારની જ બુદ્ધિનો પૂરાયો ગણાય, કાવ્યો પણ ગદ્યમાં ગાંઠમાં અસુક વર્ગ જ સુધરેલો હોય તે કરતાં વધારે સિદ્ધ કરી શકતાં નથી; સામાનીઓ ને વર્તમાનપત્રોની વિદ્વતા પણ શું ખાલે છે ? એજ કે તેના વાંચનારાઓ એવી વલો સમજવાને લાયક છે ખરા. પરંતુ આજે જનસમૂહ જ્ઞાન, વિચાર, તથા મનોવૃત્તિમાં કેવો છે તેની ખરેખરો ખાસી તો નાટકશાસ્ત્ર જ છે, કેમકે ત્યાં તો વાંચનારને ત વાંચનાર આપણું આત્મ વખતો વખત આવી આવે છે, અને તેથી તે બધાને ગમતાં સમજાતાં, અને રસ લાગતાં નાટકો જ ત્યાં બજાવવામાં આવે. માટે જે દેશનાં નાટકો સુવચ, સુરચ, ને સુલભ વિચાર કરવાની સ્થિતિએ પહોંચેલાં છે તે દેશ સુધારણી હાથી કોટીએ પહોંચેલો હોય છે, એમ જે માનવામાં આવે છે તે સામાન્યપણે વાજબી જ છે.

એજ કારણથી નાટકશાસ્ત્ર એ સર્વોત્તમ શિક્ષાશુક ગણાય છે. પાઠશાળા કે પુસ્તકશાળાથી પણ એની સત્તાને પહોંચી શકાતું નથી. શોકતાં જ્ઞાન, નીતિ, ને વિચાર ઉપર નાટકશાસ્ત્રને દ્વાર જેટલી અસર કરી શકાય છે તેટલી કોઈપણ બીજે રસ્તે કરવી એ અશક્ય જ છે. એક ઇંગ્લેન્ડ વિદ્વાનું કહી ગયો છે કે મારા હાથમાં કોઈપણ દેશનાં ગીત જનાવનારું કામ આપે, અને પછી તેની ઉન્નતિને માટે ત્યાંના કાવ્યકા ગાંધનારા કેવું ફક્કાપણ કે મૂર્ખાઈ વાપરે છે તેની હું જરાપણ પરવાહ રાખીશ નહિ. આપણે આપણા દેશના પુર જનુભવપરથી ભણીએ છીએ કે જ્યાં સુધી આપણા ભાટચારણો ભાટાઈ કરનારા નીચ અસાગીઓ ઘડી મઠા નહોતા, ત્યાં સુધી તે આપણે ધરાવતો

મોટો મહોનમત વિદેશી વિજયોની સામા પલ્ક કેટલો જીંચી રાખવાને
 શકિતમાન થયા હતા—એટલો જીંચી કે તેના શુભમાનમાં જ રાજ-
 સ્થાનનો ઇલેક્ટ્રાસકર્તા દોડસાદેખ પાને પાને શુભમાન મળી ગયેલો
 માત્રમ પડે છે. તેમ જ ભરમકિતનાં ગીતોએ દેશની કેટલી ખરાબી
 કરી છે તે કોઈને અજાણ નથી. દુકામાં ગીતગાંવની અસર સારી
 કે નહારી મેહલ જ છે. તે છતાં ગીત દેશમાં એકવાર ફેલાય ત્યાર પછી
 જ એની અસર કરી ચડે. પણ નાટકચાળા તે જનસમૂહની વચ્ચે
 જ સાદ કરતી ઉઠી રહે છે, અને તેનો મનોહર નાદ સંભળી લોકો
 દોડવા આવે છે. યાજ્ઞા દેશની મનોરચિને નાટકચાળા એ માર્ગે
 વળવા ચાહે, તે માર્ગે વાળી શકે.

નાટકચાળાનો યોગ સારો કે નહારો માણસના મનમાં સોંપી
 એસે છે તેવો તેને કોઈના પલ્ક એસતો નથી નાટકના વખત ઉપર
 સીનાચિવલુ સાચા અનુકરણ નેનારના મન ઉપર પરિણામનો
 નેટલી છાપ પાડે તેટલી કોઈપણ કથા કે પ્રસાવથી પડી શકતી નથી.
 દાવણવંધ નેમ્મ લુતમગર રાખને નેટલી આનક મળે તેટલી ખીજે
 કથે માર્ગે મળવાની હતી. રાખુંતણનો એક એવ સ્વયંવરનો નેટલો
 બાધ કરે તેટલો કચોટો નિમ્નપીયો થઈ શકે નહિ. પ્રથમગને
 અનુસરણ એના જેવો રાખનો બીજો કોઈપણ ધર્મ નથી એ પાત
 હાનુનિએ સીનાપરિણામના સંબંધમાં કેવી સરસ રીતે ઉત્તરરામ-
 ચરિત્રમાં પ્રતિષ્ઠી છે ! અવનત નાટકો તેવી રીતે ઉત્તરારામના
 ધો લખાયેલાં હોવાં નેમ્મ જ જને તેમ માય એ હેતુથી તો અમે આ
 વિષય લેખમાં લીધો છે, પણ કહેવાની માત્રમ એ છે કે દેશમાં
 મુદ્દા કે કુદ્દા ફેલાવવાનું નાટકચાળા જેવું એક સાધન નથી.
 દેશને મુરઝિક, ચૂરવીર, કે કુખડ ને અખતો કરવો, એ નાટકચાળાના
 વ્યંગ પણ સફળતમ બોધની ઉપર જ અકુષા આધાર રાખે છે. નાટક-
 ચાળા એ સુધારા કે કુધારાનું એક મહા અભરદન દરિયાઈ છે;

યર્ષ નાટકોમાં મૂર્ખોઈ ને અસમ્યક્તા વધતી જાય છે. માટે તે સમજીને શાણા માણસની ફરજ એ છે કે નાટકો જોવા બેઠી તેની જે પોત ખોખજો માત્રમ પડે તે બહેરમાં મુકવી. આપણું સુજસતી વર્તમાનપત્રોને માત્રમ નથી, પણ વિવાંધતમાં તો તેઓ પોતાનું એક એ કામજ સમજે છે કે આગલી રાત્રે જે નાટકં ઘડું હોય તેને વિષે બીજે દહાડે પોતાના વિચાર મગદ કરના. આમ કર્યા વિના વિચારા નાટકવાણા પોતાના સુલ્લેખ સીં રોતે જાણે અને ન જાણે તો પછી પોત પોતાને હાથે રાત્રે જ આલ્યા જાય તેમાં શી નવાઈ ? વર્તમાન પત્રોએ જ નહીં, પણ ખાનગી મહાસભાએ પોતાના મિત્રમંડળમાં નાટક કેવી રીતે સજવાયેલું તેની ચર્ચા કરવી જોઈએ, કે સુંધરેલું લોકમત જાંધાય, અને સુલ્લ લોકમત જાંધાયા પછી નાટક દોષીઓની તાબાદ નથી કે તેઓ હાલના જેવાં દંગ કે હાથ વિતાવે નહીં નાટકો વખતે હાથ આપવાનો હિંમત કરે.

હાલ નાટકો નાટકો વાય છે તેનો ઘણો દોષ તો એમી નાટક દોષીઓ કરતાં નહીં લોક મતને જ આપીએ છોએ. સમય સંદર્ભો કંટાળીને કે અમે તે કારણથી તેને પૂરું ઉત્તેજન આપવા નથી અને તેથી તેનો મોટો આધાર નીચ વર્ગના લોકને, જ રાજ કરવા ઉપર રહેલો છે. જો એ નાટકન ખેતર વિદ્યુતનું મૂર્ખોઈ કે એકાધ બહુ બટકોનું ચાંસણીને કાટ વર્ષ વાળેલા પાકવા કેળાયા તો સ્વાસ્થ્યવિક જ છે કે નાટકમંડળીઓ એવું બટકોનું જ આખા નાટકમાં આપવાની જો જોનારને હાલ, હુમરી કે ખ્યાલ દાખા જ કે ગજલ રેખા પર વિરોધ લાવ હોય છે, તો નાટકમાંના રાજ ને ખુલ્લું પડિતો પણ ઠોડીયા બની જરૂરજમાં અને હાથ દેઈ રાગેદાજ કાઢવા મંડી જાય છે. જો એવા લોકને મિત્રસ્ત વાતના ક્ષત્રા મમે છે, તો સમય નાટક મંડળી પણ વાળીને વાળીને તેમ જ કરવા દોરાવાની ને દોરાય છે જ. ગરે અગરે તો સ્વેચ્છ લામે છે કે આ નાટકોનું

વક્તવ્ય સુમાર્જે વાળવામાં જલસોસર નદિ જાયે, તેા તે . ખમડીને જતે
રહાડે બવાઈના જેવા જ ધર્મ જશે.

આવી હાલ આખલો નાટકચાળાઓની સ્થિતિ આખા ગુજરાત ખાને
છે. અને તેને સુધારવાનો ખરો ઉપાય એજ છે કે તેનું વિવેચન, નિરં-
તર વિવેચન, ખસ રસિક પુરુષોનો વાર્ણી થવું જોઈએ. નાટકને સોખ
એકવાર સોકમાં હતપત્ર થયે છે તે જતો રહેવાનો નથી, અને નાટક
દેખીએ ગમે એવી છે પણ તે દિનપરદિન વધતી જ જવાની એ નિશ્ચ-
ય કરીને જલણું. મારે એને સુધારવી, સુમાર્જે વાળવી, અને લોક-
ની આંખ આગળ શુદ્ધ ને ઉંચા રસનાં નાટકો મૂકવાં કે સ્વાભાવિક
રીતે જ તેઓ તેને પસંદ કરશે અને હાલના કચડા કે ટાહેલાં ને
ધિકકારતાં સ્ત્રીઓ બાળકના હાથમાંથી જોખમકારી રમકડું છાં લેવું
હોય તેનેા સર્વોત્તમ ઉપાય એજ છે કે બીણું રમકડું નિર્દોષ
પણ તેથીએ રહિયાળું તેની આગળ ધરવું. તેમ ન કરતાં એચતાણુ
કરતાં જઈએ તો એમાંથી એકનો હાથ ઉપાય એજ હજી યાય. અર્થાત
નહારાં નાટકને કાઢવાનો ઉપાય એજ છે, કે સારાં નાટકને આપાખી તેને
ઉત્તેજ્ય આપવું, અને તેમાં જે રાજ હોય તે વિવેકથી ખતાવવા.

(નવલ અંશાવળી.)

યુરોપના વિવિધ વિપલો.

સૌથી લપકાદાર મહાનો સ્પેટ્પીટસંજર્ગમાં છે.

સ્વેડી શેખાયમાન મહામહા જર્મનમાં છે.

સૌથી સુંદર ચોક કિલ્લોમાં છે.

સૌથી ખુબસુરત દેગાવ બર્જની આસપાસ છે.

ચંદ્રોમાં સૌથી વધારે વસ્તિવાણું લંડન છે અને

સૌથી બોઝી વસ્તિવાણું કિશિયાજિયા છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી ફક્ક મહિત્ત સેન્ટપીટર્સબર્ગમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી ફક્ક દરવાની જગા માર્કમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી ફક્ક દરવાજો બર્લિનમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી ફક્ક દેવળ રોમમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી બોટો ફક્ક વંટ મોસ્કોમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી ફક્ક પૂલ લંડનમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી જૂનું શહેર આથેન્સ છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી નવું શહેર સેન્ટપીટર્સબર્ગ છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી વધારે ધંધાવાણું શહેર વાશિંગ્ટન છે.

આખા યુરોપમાં કમી ધંધાવાણું શહેર કોપનહેગન છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી વધારે સંમતિસ્થાનો પારિસમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી વધારે વિવક્ષાગ્રો રોમમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી વધારે નહેરો આમસ્ટર્ડામમાં છે.

આખા યુરોપમાં સૌથી વધારે પખારો લંડનમાં છે.

માફિમાં જેના બહુ ઘડે છે, તે અમસ્ટર્ડામમાં ખરાબ ચાલીયું
હુ:ખ છે.

લંડનમાં પુલીના ગેટે ગોદા ઢાંચે ચડે છે, કેમકે ત્યાં સંધ્યા વ-
ધા ડાકખાનાં ઘણાં છે.

કોનસ્ટાન્ટિનોપલમાં ઠરડીયાં ફૂતરાંની વેળ આવત ઢોળ કરે છે.

સૌથી સરસ આરસ ઇટલીમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ રૂપાં જર્મનીમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ લોકું સ્પેનમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ કાઠાં ઇંગ્લાંડમાંથી નીકળે છે.

સૌથી સરસ રેશમ ફ્રાન્સમાં નીપજે છે.

સૌથી સરસ ફીવ બેલ્જિયમમાં નીપજે છે.

સૌથી સરસ રેપ્ટકો સ્કોટલેન્ડમાં બને છે.

સૌથી સરસ પતીર ઇટલીમાં થાય છે.

સૌથી સરસ ઠાકુ હુમરીમાં બને છે.

સૌથી સરસ મધ ગ્રીસ બને સિસિલીમાં બને છે.

સાથી સરસ થઈ સાકિન્દ્રામાં નીપજે છે.

સાથી સરસ ઉત રેપેઈનમાં મળે છે.

સાથી સરસ ગેવો પોટુગલમાં થાય છે.

સાથી સરસ રમકડાં જ નનીમાં બને છે.

પણમાં પણ કોથલાઈ ગાંધી નીકળે છે.

પણમાં પણ દશમ હટ પ્રીમાં થાય છે.

પણમાં પણ મીડુ એનિટ્યેન પોલાંડમાં થાય છે.

પણમાં પણ સોનુ હંગરીમાં થા નીકળે છે.

પણમાં પણ રૂમાં રૂશિઆમાંથી નીકળે છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી પહાડી રેસ સિવદજ માંડે છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી સપાટ રેસ હોલાંડ છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી ઠંડા રેસ આઈસલેંડ છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી ગરમ રેસ માલ્ટા છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી ઉજડ રેસ હોલાંડ છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી ફળદ્રુપ રેસ હંગરી છે.

આખા મૂરોપમાં સાથી આજી જંગલ રૂશિયામાં છે.

१. पण्डित साधुदास
सदस्य

२. पण्डित साधुदास
सदस्य

३. देवादास भू.

४. देवदास भू.

५. सा. सा. साधुदास

६. सा. सा. साधुदास

७. सा. सा. साधुदास

८. सा. सा. साधुदास

९. सा. सा. साधुदास

१०. सा. सा. साधुदास

११. सा. सा. साधुदास

१२. सा. सा. साधुदास

१३. सा. सा. साधुदास

१४. सा. सा. साधुदास

१५. सा. सा. साधुदास

१६. सा. सा. साधुदास

१७. सा. सा. साधुदास

१८. सा. सा. साधुदास

१९. सा. सा. साधुदास

२०. सा. सा. साधुदास

२१. सा. सा. साधुदास

२२. सा. सा. साधुदास

२३. सा. सा. साधुदास

२४. सा. सा. साधुदास

२५. सा. सा. साधुदास

२६. सा. सा. साधुदास

२७. सा. सा. साधुदास

२८. सा. सा. साधुदास

२९. सा. सा. साधुदास

३०. सा. सा. साधुदास

३१. सा. सा. साधुदास

३२. सा. सा. साधुदास

३३. सा. सा. साधुदास

३४. सा. सा. साधुदास

३५. सा. सा. साधुदास

સમય થયો છે વિશુદ્ધિ સાધી, મન, વચ, કરણી કરવાનો;
 સમય થયો છે સુખરૂપવાની શાંતિરવિજયેત ઝળકવાનો, પ.
 (શ્રી ભક્ત.)

દુષ્કાલના વલતમાં જીવતદાન આપો.

ધર્મ પુરંધર સકલ જન, ભિક્ષુજન શ્રીમાન;
 કલકલતાં મરનારને, આપો હવતદાન.

ઉત્તર પશ્ચિમ, સુલકપર, ફાપૂં છે અસંમાન;
 તુલમ, તુલમ વરસી રહ્યો, આપો હવતદાન.

તીર્થ લાખ જાયે મરે, તપુ' શુ' સુશિને કાન;
 ધિક્ક મનુ' શક નિવ છતે, આપો હવતદાન.

બાપો વેથે ઠાકરાં, દુન્યા દેખાયે નાન;
 માલુસમાંસ ખાયે મનુ', આપો હવતદાન.

થાયે નાશનાશ ને નથે જનના જન;
 દીન દીનને જોઈને, આપો હવતદાન.

અબાજા બાતક ટપાવમે, કપાય તે બેલાન;
 દયાળુ સરવે ચોક્કિયા, આપો હવતદાન.

અગ્નિને નહિ નેતવં પલ્કુ, દે દયાલુ મુકિ માન;
 દેશ વળત છે આપણાં, આપો હવતદાન.

ભરવામાં ભર્યો રજે, જોમ કહે ભગવાન;
 અરણ્યને દેશે પીડિતને, આપો હવતદાન.

- રીખાવાં ખાતાં કરે, રાત્રી ન હયા સમાન;
 ચરતિ પડતિ સદુની ખરી, આપો છવતલાન. ૯
- હુશર તમવણિ આ સમે, સુમને ચતુરસુમન;
 કસી છુપે હિદાસ્તા, આપો છવતલાન. ૧૦
- ભવ ભવ ને રેયનું, પરખી છુપા અભિમાન;
 રાખો તો ઉમંગથી. આપો છવતલાન. ૧૧
- હિંગારવા મરવાં બુખે, કસે રકે સન્માન;
 આપો આજ સમા વિમે, આપો છવતલાન. ૧૨
- તર્મદાચંકર ફરિ કહે, ભરછ પરખી કાના
 લેખણ નવ અચકાવતી, આપો છવતલાન. ૧૩

(નર્મકાવ્ય)

વૈદિક વર્ગ અને આધુનિક ભટવા.

૫૬.

“ભવિ એક જ માનવ ભણેજી, મહુ તો સી પ્રફલ જે પ્રમાણેજી;
 ગુણથી મહુઈ ભવિ આરજી, વધી થઈ ગઈ વર્ણ. અદારજી.”

હાજી

અદાર વર્ણ થઈ વધીને, તેમાં કોઈ અપાર;
 કોઈમાં પશુ કોઈ અજ્ઞા. કોણે મેળી પાખાંડી

ધરિ આખ્યાં તો સુખ સુખે મેલવ્યો,
 બેઠા ! રહીને મલાખાની માંય,
 એમાં મોટું માન છે.

૬

જેવું ઘરમાંય હોયું કપાળ રહે,
 હાંક્યાં હાંક્યાં તેણે કુળ બેઠે,
 બૂપલુ સોવું લાઈ છે.

૭

હું તો દીકરા ! લખેલીને કાઢી છે,
 નથી કહેવું પડે એવું કાંઈ,
 જાણો સુખે સંચરો !

૮

(અભ્યપીઠ્ય.)

અમૃતવાણી.

હુંમિ સુખ : જો પાલકી, વામે અટકે કહોડ;
 મડે મનમે અટકે રહી, સો વર અટકે રહો.

તીસમે ફલ એક છે, સંત મિલે ફલ આરુ
 સદગુરુ મિલે અનેક ફલ; હલે કબીર ખિયાર.

શબ્દે માંય
 જે નર શ

સહેજ દિવા સો દૂધ બરોબર, માંગ તિવા સો પાની;
ખેંચ દિવા સો રકવ બરોબર, ચોદિ દબિરા બાની.

તું બાળે હર દર હે, પલ્લુ હર હૃદયામાંય;
ખીતર તાટી કપટકી, તારો સૂઝવ નાંચ.

ચિંતાસેં ચતુરાઈ થટે, દુઃખસેં થટે શરીર;
પાપસેં પટે લગ્નગી, કદ મથે રાત્ર કબીર.

આયા હૃય સો બાળમા, રાત્ર રંકે કૃષીર;
કેાઈ સિંદાસન ગદ ગલે. કેાઈ બાંધ જ'ણર.

પરનારી પહેરી સુરી, મત લગાવે દુઃખ;
હસ સિસ રાખનકે મથે, પરનારીકે સંગ.

લગ્નગી કહે મેં નિત નહીં, ન પુરં કેાઈ બાંધ;
કિતનેક રામ રમ મથે, (યોર) કિતને મથે નિરાશ.

નારી નિંદા મત કરો, નારી નરકી ખાન;
નારીસેં ઉત્પન્ન મથે, મુ પ્રગટાઈ સમાન.

કબીર મરં ન કીચિયે, રંકે ન દસિયે કેાઈ;
અજહૂ નાવ સમુદ્રમેં, કયા જવાને કયા હોઈ.

સુખ સંપત શ્રીરખી ખીસે, નહિ જ્ઞાન યોર જન,
સમજે એ સંસારમેં, એક જનમ ધનસાન.

બિલ્લ ભોલાવન બેસનો, બીજા ને મહુ માન;
જા ઘર પાંચ બખા નહિં, બેઠા ઘર સદા મસાન.

જાન ગરીબી દરિમજન, કેમત્ર લગન અરોપ;
ગુલશી કમદુ ન છાંડિયે, સુખ શીલ ચતોપ.

કહ્યાં ધુધિદિર નૃપતિ હે, કહ્યાં વિક્રમ જુપાત;
કીરત જગમે રહ બંધ, સંગકો ખારો કાલ.

કાયા જોખન માલ ધન, અવિચર રહ્યાં ન કોઈ;
જો પડિ પલ આનંદમે, હવનપ દુલ સોઈ.

જેસો મિત્ર ન કીલ્યો, વિષત પડે મિત્ર બંધ;
જળ હમ મવલન હોત હે, વળ હમ મિત્ર બંધાય.

જેસી મીઠી સમત હે, ગામ ક્યાહી ગાય;
જેસી લાયે હરિ કયા, તો વરયો ક્યાં ખાત.

સળકે શુર સળકે ધની, સળકે સરજનદાર;
વાહુકયુ ન સંભારિયે, ભવગલ તારનદાર.

સુખમે ન પરો હર્ષ આનિ દુઃખમે નહિ વિલગીર;
સુખદુઃખ સળહી જાડ હે, જ્યો મૂગજહકો નીર.

કહિમે આમુખ બદલ હે, બીવત સમત ન પાર;
ઈવનેમે સુખ દુઃખહુકો, હર્ષ રોડે ક્યા ખાર.

સુખ પિછે દુઃખ ખાત હે, દુઃખ પીછે સુખ ખાત;
આવત ભત જનુકમે, જ્યો જગમે દિન રાત.

મનકો દુઃખ મનમે રખો, ન કરો બદલ ગિલાપ;
દુર્જન હરખે રખિકે, સ્વજન પરે સંતાપ.

સ્વારથિ સળ સંચાર હે, ખિત સ્વારથિ ન દેખ;
સળ આપની મતલબ વિથે, મિત્ર આમિત્રહિ હોય.

જેસી સોખો જગતમે, તેસી હેદિ હપાય;
સોખત સુખ છુટે નહિ, કોલ રંક કોલ રાય.

કુલદીપક હોનાં કહિન, દેવદીપક દુર્લભ;
જગદીપક જગદીરાકો, અંચ મનુષ્ય અઘર્ય.

દુઃખમેસેં સુખ હોત હૈં, કર મત દેખદિ દુઃખ;
જિતને દુઃખદિ તાપકો, જિતને વૃષ્ટિ સુખ.

નામ રહ્યાં ઠાકરાં, નાણાં નદિ રહ્યાં
દીરલી કેસં કોટયાં, પાપ્યાં નદિ પડ્યાં.

મધુર વચન સુખ જોતદિ, જીતર વિષ ભરપૂર;
દાવ પરતો પતકમેં, લેવેં છુવ જરૂર.

કહ્યા હે કર્યા બી હે, તલકા ત્રીજા ભાગ;
કહ્યા નદિ કર્યા નદિ, વાઝા બઝા અમાગ.

આર્થભૂમિકો રત્ન હે, સુખ સંપત્તિ સૈા દેવ;
રસો એ જામાતકું, પરિ દુઃખમેં હેવ.

અમન પત્રીત સજદાંક, ચીર મુચ્છે જલપ;
ઈતના દાંડ દુનિયા ચહે, (પણ) પર્મ સહો નદિ ભાવ.

પ્રભુતકો સખ કોડ ચહે, પ્રભુકો ચહે ન કોય;
ને તુલસી પ્રભુકો ચહે, આજદિ પ્રભુત હોય.

સાચે શાપ ન લાગતી, સાચે કામ ન ખાપ;
માચે માચે મિત્ર રહે, સાચે સતગુરુ સાંચ.

मनके द्वारे द्वरगये, मनके द्वारे द्वरगये;
परिग्रह ले पागिरे, मनकी होय प्रतीक

माधु मिथे साद्विज मिथे, अंतर रही न. रण्य
मनसा वाचा कर्मका, साधु साद्विज व्येक

(अर्थ)

वासनी कोवमे अद्र हुपे नदि,
अन हुपे नदि वाहर होयो,
रंन अरयो रण्यर हुपे नदि,
दाता हुपे नदि भागन आयो;
अंअल नारको नेन हुपे नदि,
प्रीत हुपे नदि पूर होयो,
कनि अंग के अंग अंग अंग,
कर्म हुपे न लभत लभयो.

पन कपूत दुतअंगन नार,
लोक पराशी लभतक साध,
जात अरयो लपट प्रोहित,
होसियो भिन्न अनीत पुतारेक,
अकर मार निशानक दार,
आहेन अंग दिवान दुतयो,
कनि अंग के अंग अंग अंग,
(अर्थ) नारको अंग अंग अंग

नारको अंग अंग दीन अंग,
अर नारको अंग अंग अंग

ગર્જનું કંપન હાનિ બધું,
 અર્ધ ગર્જનું ભીમ રમોછ પહાવે,
 ગર્જનું ભરી મળ ડોઝનમેં,
 અન ગર્જનું પિના કોઈ આવે ન લ્લવે,
 કવિ ગંગ કહે સુન શબ્દ અકબર,
 ગર્જમે વીળી સુવામ રિજાવે.

બાણમેં ખ્યાલ બહેમે બિદાય,
 અયોધ્યર નારમેં ના દનિયે,
 અન્નમેં ગ્રાજ અગનમેં ભોર,
 અજાન નીરમેં ના પસિયે,
 ભેતકું નાથ રોડેકું લગામ,
 હસિતકું અંગમેં હમિયે,
 કવિ ગંગ કહે સુન શબ્દ અકબર,
 કૂંસમેં કૂર નહા બસિયે.

જટ કહા જાને જટકો ભેદ,
 કુંભાર કહા જાને ભેદ વગાકો,
 મૂંડ કહા જાને મૂંડકી ખાનમેં,
 બીડ કહા જાને પાપ લવાકો,
 પ્રીતકી રીત અતીત કહા જાને,
 લેસ કહા જાને ખેલ સગાકો,
 કવિ ગંગ કહે સુન શબ્દ અકબર,
 મદ કહા જાને નીર ગંગાકો.

(કવિત્વ.)

નીર બિન રૂપ કહા તેજ બિન ભૂપ કહા,
 સચ્ચ બિન રૂપ કહા ત્રિપાકો ભખાનવો,
 કાલરકો ખેલ કહા, કપડીકો હેલ કહા,
 દીન બિન દાન કહા, ચિત્તમાંથી આનંધો,
 તપ બિન નેચ કહા, જ્ઞાન બિન મોજ કહા,
 સંયુત બિન જાન કહા, રૂપ્યો કુલ જાનવો,
 જિજ્ઞાસા બિન મુખ કહા, નેન બિન નેહ કહા,
 શામ નામ બિન મુખ જાનવર વિજાનવો.

(ક'કલિયા.)

કાયા કમ્યા કુંભ સે, ઊડ ગરુડ સુમાનદ,
 આવા વૈષ્ણા બાધમા નહિ સમજે નાદાન,
 નહિ સમજે નાદાન, જ્ઞાન શુદ્ધિ સખ ભૂલ્ય,
 મુલ દારા શુભજાન કાચડી ખાવર દૂલ્ય,
 કંદલે વદનભજન, દર કર મમતા આવા,
 જરૂર જાધમા છુવ, મિલે મિટીમે કાવા.

ચિંતાસે ચતુરાઈ પટે, પટે રૂપ સુન આનંદ,
 ભુદ્ધિશુદ્ધિન જિજ્ઞાસા પટે, ચિંતા ચિંતા સમાન,
 ચિંતા ચિંતા સમાન, નયન નિદ્રા નહિ જાણે,
 નહિ નારીમે પ્રેમ, ભૂખ નહિ લોચન ભાણે,
 કહે ગિરિધર કવિરાય, સુનો સખ સચ્ચ ચિંતા,
 ચો નર કેસે નિયે, નિસીદિન જિજ્ઞાસન ચિંતા.

સાંધે સખ સંસારમેં, મનલગ્યા ખવહાર;
જખલગિ પૈસા માંડમેં, તખલમ તાકો ચાર.
તખલમે તાકો ચાર, સંગઢી સંગમેં ડોલે,
પૈસા રહ્યા ન પાસ, ચાર મુખસેં નહિ બોલે,
કહે ગિરિધર કવિરાય, જગત મહિ લેખા બાધ,
બિનુ મતલબ ખવહાર, ચાર બિરહા કોઈ સાંધ.

મેરા મેરા કયા કરે, તેરા નહિ તલભાર;
સુખી કાલકે ભયગા, પુત્ર નાર પરિવાર.
પુત્ર નાર પરિવાર, ચાર દિનકા હે સુખના,
અર્થ મેાર ઘરનાર, કીસીમેં કતુ ન અપના;
મમતા માવા મોહ, કાલકા ફિરયા દેશ,
કહેવે વરલખસામ કહે મવ મેરા.

દિંદુ કહે મો હમ બહે, (એર) મુસલમાન કહે હંમ
એક મુગડી દો કાલ હે કુલુ નાલ કુલુ કંમ
કુલુ નાલ કુલુ કંમ, કબી કરનાં નહિ કબિયા,
એક ભગત હો રામ, ફૂલે રેમાનમેં રનિયા,
કહે હીનદરવેશ, દોવ સરિવા મિત્ત સિંધુ,
સગડા સાહેબ એક, એક મુસલમાન દિંદુ.

બંદા બોલ ન કુલિયે, ખુદા ખમેગા નહિ;
બેર ભુલુમ ન કીજિયે, મુતુલોકકે માંદિ.
મુતુલોકકે માંદિ, તુલુરખાં તુલં દિખાવે;
નેતા કહે મુમાન, મોહિ નર ખતા ખવે.
કહે હીનદરવેશ, જુલ મવ માંદુલ ગંદા.
ખુદા ખમંદા નહિ, બોલ મન કુલે બંદા.

ચેટી તુજકે રંગ, હે, પાવત સખ, સંસારકે
 જાનિ ધ્યાનિ નેમી, જાતી, જળ લગ લે પત્થાર,
 જળ લગ લે પત્થાર, પોર જતિ પ્રેમકિ સૂજે,
 બુધ સમય કહુ ખાત, જ્યોર નર કંથુ, ન બુજે,
 કહે દીનદરવેશ, દેખ દેવનરો મોટી,
 પાવત સખ સંસારકે રંગ હે તુજકે ચેટી.

(અમૃતવાણી)

સુઘડ-ફૂવડનો ઘરસંસાર.

૩૬

(લાવણી)

લેને ચતુર સુઘડ મજિ નાર, શાજ બિંદગામ,
 મજિ અપઠ ફૂવડ, જાવતાર કરે, પુણપાણી
 ચતુરા ચેતે પત્થાર, સમંચસૂચકે. તે,
 ઉપાડે અજોડ્યા જોડ, વખત બે વખતે,
 પતિ મેન પાનેતું સહજ પારખે હસતી,
 ગમે જોવી દૂર પલ દુહાવપાસ રહે વસતી,
 ઘરકાજ કરે નિજ દાથ, તજાપી નરરી,
 મિતિ વાંદ કરે સદુ સાથ, ન લેશે લવરી.
 ચપલા સમ ચતુરી મજિ, વિચળ કહુ કેવી ?
 પન બાજ્ય પ્રત્ય, લેને ચતુર નગી જો દેવી !

(મૂક)

સુખિ થર ને મુખી સસાર,
 જેને ચતુર મુવડ મળિ નાર;
 મુખ શોખાને નહિ પાર,
 હેખિ ઇંદ્ર બને આ વાર.

એ છ'ંદગી રોજની રોજ બને કલ્પત્રી— મજિ અવદગ ૧

હો સલુપી પેદવી રમા અપરા જેવી,
 ગાત્રી ગાત્રી થર સ્વચ્છ કરે ને કેવી ?
 કરિ સ્વચ્છ શરીર સદાય, સાજ શુભ સજવી,
 પનિરતાન ખ્યાન સાદિત્ય પાક આકરતી;
 કરિ ભાગકાને બદાલ ઉઠાડે રમવી,
 મિત ગાત્રી વાગે કરી બાળને અમલી
 ધણુ કરી યોડું દેખાડે. એવી એ શાણી,
 સમજ સંભાળે ખરચે પનિની કમાત્રી.

(મૂક)

સાદી કેવી મુંદરી '
 મુખ કર પગ નિર્ભય કરી,
 ફરે મહા નદન મુખ બરી;
 સુખાદિ ભલું યરમગી.

ફરે બાહી રી લને મગ, પની, દુનિયાની ? મજિ અગ ૨

ને અપાર કુવંદા દમ—કેવું એ બુધુ ?
 બેડયું સમજે નહિ, સમજે ત્યારે ઊધુ;
 જે કરે બગાડે, બગાડે ભાગ્યને દિલુની,
 મળિ મળિ બુઝે રે, બુઝે મચ્છની મનુની;
 મુખલને જેરી સ્વભાવ, જરીમાં ' મળાને,
 દેહગી . વ.પદ્મસેન વરને દેહરે વળાએ.

કરિને આપણ અપરાધ નકે છીતને,
ખડાય છે તિજ વાંક નં સુખથી માને.

(સૂત્ર)

ધર દારણુ છે ગોરથી,
સંભાર વિશે શી સ્થિતિ ?
દુષ્ણ દુસ્તર એવી નહિ,
ત્યાં અપદ ધર કરી રહી.

ત્યાં અપદ પુવડતું સભ્ય લાજ ત્યાં શાની ? મળિ અં

શુભ વિવશે સુંદર વસ રસિર પર નાએ,
કાળાં ધોળાં નળિ લાલ, મલુ નહિ રાખે
કર સ્નાન કલશિયે એકે જુએ આ પુટલી,
દાતળુ માટે લેમાંથી રાખિ જળ છુટલી;
મંદિર શેરીએ ફરે, વણ ધર સ્વામી !
કોમળ બાળક સંભાળ નક્રમી માની.
ધરણુ એવી એ ખરી, સુરીતું સંધિ,
પેસામાંથી પલ પાઈ ગિરાએ બાંધે.

(સૂત્ર)

હું લાએ લેખાં લખે,
હું જે જે દેખી બાળે, *
હું કાળ કપરસ શિખે,
તે હથી લટિયાં પિખે !

એા ઇશ. ન કોને ઇશ એવી દીવાની, — મળિ અપદં

સંસારિકા.

આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા જમણ રસિયામાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા બળવા પહાડ આઈસ્ટેલાંડમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા કોતર નૌવેંમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા સરોવર સ્વીડનમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝી નદીએ હોલાંડમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝી નદીએ હંગરીમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા શહેર જર્મનીમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા કુર્કસ્તાન તુર્કસ્તાનમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા મહેલ ઇટાલીમાં છે.
 આખા યુરપમાં સૌથી ઝાઝા કારખાનાં ઇંગ્લાંડમાં છે.

ઈટાલીમાં બર્લિન કરી એકલાં રહેતાં જ નથી.

તુર્કસ્તાનમાં બર્લિને જવાનામાં દોઢલાં એકલાં જીપાઈ રહેતું પડે છે.

લાઈલાંડમાં ગરીબ લોક રીજના આમણ પાથરીને તે ઉપર સૂએ છે.

આઈસ્ટેલાંડના કેટલાક ભાગમાં લોકો પરાય પાથરીને તે ઉપર સૂએ છે.

રસિયામાં ટાલ ન વાવ તે માટે કેટલાએક લોકો એવણ બારણાંની બારી રાખે છે.

ઈટાલીમાં તાપ ન લાગે માટે કેટલાએક લોક ઘરને એટલા કરાવે છે.

ઈંગ્લેન્ડમાં ગણતણ માટે કોયલા વપરાય છે.

ફ્રાંસમાં ગણતણ માટે લોકર્સ વપરાય છે.

આયર્લેન્ડમાં ગણતણ માટે એક જાતની સુડી માટી વપરાય છે.

રશિયામાં આખો શિયાળો ગાય વધા ચેટાને ઘરમાં બોધી રાખવામાં આવે છે.

ઈટાલીમાં આખો ફનાળો ઘણાએ ગરીબ લોકો ઘરની બહાર રૂંચે છે.

આઈસલેન્ડમાં લોકો બધા શિયાળો ઘરમાં જ ભરાઈ રહે છે.

લાપ્લેન્ડમાં લોકો બધા શિયાળો ઘીસલાંમાં બેસીને અને સરતી પાવડીઓ પહેરીને ફરફર કરે છે.

યુરપના બીજા બધા દેશો કરતાં પોલાન્ડમાં યાહુંદી લોકો ઝાઝા છે.

યુરપના બીજા બધા દેશો કરતાં હંગેરીમાં છપ્સી લોકો ઝાઝા છે.

યુરપના બીજા બધા દેશો કરતાં પ્રશિયામાં વસ્તિના પ્રમાણમાં લરકડી લોકો ઝાઝા છે.

યુરપના બીજા બધા દેશો કરતાં ઈંગ્લેન્ડમાં ખલાસી લોકો ઝાઝા છે.

યુરપના બીજા બધા દેશો કરતાં સ્પેનમાં ભરવાડ લોકો ઝાઝા છે.

યુરપના બીજા બધા દેશો કરતાં ઈટાલીમાં ગવેયા લોકો ઝાઝા છે.

આઈરોસ લોકો દળવે મળવે સારા છે.

સ્કોટ લોકો મળવે દળવે ટાઢા છે.

ફ્રેચ લોકો દળવે મળવે નિવેઝો છે.

અંગ્રેજ લોકો મળવે દળવે તોછડા છે.

આખા યુરપમાં સૌથી વધારે સ્વતંત્રતા અંગ્રેજ લોકો જોગવે છે.

આખા યુરપમાં સૌથી વધારે ગુલામગીરી તુર્ક લોકો જોગવે છે.

આખા યુરપમાં સૌથી વધારે જાણેલા પ્રથિયન લોકો છે.

આખા યુરપમાં વધારે અક્ષય સાર્ડિનિયન લોકો છે.

આખા યુરપમાં સૌથી વધારે પુસ્તકો જર્મન લોકો જોગે છે.

આખા યુરપમાં સૌથી સરસ પૂરણાં ઇટાલિયન લોકો જોગવે છે.

આખા યુરપમાં સૌથી વધારે ધરતી ફ્રેચ લોકો જોગવે છે.

આખા યુરપમાં સૌથી અજાયબ જેવા સંચા અંગ્રેજ લોકો જોગવે છે.

આખા યુરપમાં સૌથી ગ્રામીણ કસ્બા જોડિયાયન લોકો છે.

પોર્ટુગલમાં લોકો ચોલાનાં માથાં જોગવે છે.

તુર્કિસ્તાનમાં લોકો વણી ઢાંઘીં રાત્રી રાખે છે.

ગ્રીસ રેશનાં બધાં રૂપાં જોગ છે.

ફ્રાન્સ રેશનાં બેસાં મરકાં જોગ છે.

સ્કોટલેન્ડ રેશનાં બધાં અક્ષરમાં જોગ છે.

વેલસ પ્રાંતનાં બધાં જાણવા એવાં હોય છે.

હોલાડ દેશનાં બધાં સુઝક હોય છે.

ધાંડલાંક દેશનાં બધાં લાભજ હોય છે.

પૂરપમાં ફેચ લોકો સૌથી આનંદી હોય છે.

પૂરપમાં દવ્ય લોકો સૌથી ગંભીર હોય છે.

પૂરપમાં જમન લોકો સૌથી લેખેમી હોય છે.

પૂરપમાં પોટુંગીજ લોકો સૌથી આજસુ હોય છે.

પૂરપમાં પોલ લોકો સૌથી ગંદા હોય છે.

પૂરપમાં આઈસલાર લોકો સૌથી સાદા હોય છે.

લાપ્લાંડમાં કાળી બિલાડીઓ પ્રબલ છે.

લુઈસિયાનામાં બગલાં પ્રબલ છે.

રુમ્બાર્ડમાં નદીઓ નથી, તે વેલસમાં સરોવર નથી.

હોલાંડમાં પદાક નથી, તે આઈસલંડમાં જંગલ નથી.

(દરિયા પારના દેશોની વાતો.)

પાસેડ.

આપણા દેશની હાલની ઉછરતી પ્રજા પર ત્રીસ વર્ષ પાછી નાં બધાં કાગડાજનો ઝેંલે જાવી પડશે; આપણા સર્વિધ્યન્દ

રાજનીનિઠ પ્રરૂપો, ન્યાયાધીશો, વકીલો, વૈદો, ધર્મગુરૂઓ, વેપારીઓ અને કારીગરો, એ વર્ગમાંથી તેવાર થવાની આપને આશા રાખીએ છીએ; પરંતુ ઉછરતી પ્રજાના હાથરો ભુલાનોમાંથી કેટલા જણને ફોદ મળશે ? કેટલાનો જન્મારો એવો જશે ? દેશની ચંદની કે પડતી થવી તેમના હાથમાં છે. પોતાની ફરજો બરાબર બજાવી પોતાનો જન્મારો તેઓ શી રીતે સફળ કરી શકે ? આ પ્રશ્નોના જવાબ આપવાની ધારણા આ પ્રસ્વકમાં રાખી છે.

ફોદ એટલે શું ? માત્ર પોતાના બલ ક્ષમ્યતાની આકાંક્ષા પુરી કરવી, એ કંઈ ફોદ નથી. જેમો એકઠો કરવો, પોતામાં મોટી પડતી મેળવવી, વિદ્યા, જ્ઞાનકૃતિ કરવાની છટા, અથવા શાસ્ત્રકોશલ્યને માટે પ્રખ્યાત થવું, એટલામાંજ ફોદ સમાવેલી નથી. આમાંની કેઈ અથવા બધી વસ્તુઓ પ્રાપ્ત થાય, તો પણ વાસ્તવિક રીતે છાંદગીમાં ફોદ મળે નહીં. નીતિ બાલુએ મૂકીને મેળવેલો જેમો, ખટપટથી મેળવેલો મ્યન, અથવા લોકોપયોગી કામને બદલે માત્ર પોતાનો ક્ષયદો સાધવામાં વાંપેલી વિદ્યા અને શાસ્ત્રકોશલ્ય, એ કંઈ ખરી ફોદનું લક્ષણ નથી. વસ્તુમાં યજ્ઞ એટલું કહી શકાય કે તે મેળવનારે પોતા યાગની ફોદ મેલવી છે. જે ફોદ તો આવગી શક્તિ અને તકનો સૌથી સારા ઉપયોગ કરીથી પડે છે. ઘાંટી બુદ્ધિ અને ઘેડી તકવળો માનવ પોતાનાં સપ્તનોનો એવો સારો ઉપયોગ કરી શકે કે તેનાથી બમણી બુદ્ધિ અને વધારે તકવળતા માણસ કરતાં તે મનુષ્ય વર્ગનું વાસ્તવિક રીતે વધારે બહુ કરી શકે; માટે વધારે બુદ્ધિ અને વધારે સાધનોવાળા માણસ કરતાં તેને વધારે ફોદમંદ ગણવોએછીએ. છાંદગીનું સાધક કરવામાં તેણે પોતાનાં સાધનોનો સૌથી સરસ ઉપયોગ કર્યો છે, કારણ કે પોતાનાથી બમણાં સાધનોવાળા કરતાં તેણે મનુષ્યવર્ગની વધારે ઉન્નતિ કરી છે; અને તેમ કરવામાંજ તેનું હક્કપણ સમાવયુ છે. એક મદ્દાસથી કહ્યું છે કે “ સોનું મેલવવા કરતાં દહાડણ મેલવવું વધારે સારું

છે, કારણ કે હોરા, માળેક અને ક્ષેત્ર કરતાં હોદ્દાપણ
 ચઢતું છે અને તેની સાથે સરસાવળીમાં દુનિયાની
 ચીજો વધાં વસ્તુઓ નિર્માણ છે ! ! જોન જોકર એસ્ટર
 જન્મ્યો ત્યારથીજ તેનામાં પૈસો મેળવવાની આકાંક્ષા જન્મેલી હતી.
 તેનું કુટુંબ ક્રમ કરવાની નિષ્ફળતાને માટે બાળ્યે હતું. ૨૦ વર્ષની
 ઉંમરે જર્મનીથી તે ચુન્ટેકરેટસમાં આવ્યો હતો અને ન્યુયોર્ક શહેરમાં
 વસ્યો હતો. ૧૬ વર્ષમાં આહો લાખ ડૉલર તે કમાયો હતો. તે મરો
 ગયો ત્યારે જે પૈસો મૂકી ગયો હતો તેની આગળ આ ગદી લાખ
 ડૉલરની રકમ તો નજ જેવી હતી. એ તો દખીતું જ છે કે ઉદ્યોગ,
 કરકશર, ખંત અને અવલોકન જેવા ખર્ચા કૃતેહ મેળવવાને અવશ્યતા
 શુંજ તેનામાં હતા; પણ છાંદગીમાં તેનો મુખ્ય ખારણ પૈસાદાર થવાની
 હતી અને ઉપર જણાવેલા તેના શુભેને લીધે તે પોતાની એ ખારણ
 પૂરી કરી શક્યો હતો. જો કે તે લાખો રૂપિયા એકઠા કરી શક્યો હતો,
 તો પણ છાંદગીતું સાર્યક કરવામાં તેને માત્ર થોડીજ રકમ મળી હતી.
 વાસ્તવિક રીતે જોતાં યસ પ્રકૃત્યના અડધા શુંજ તેનામાં હતા; બકીના
 શુંજ પૈસા કમાવાની મુનમાં તે ખીચવી શક્યો નહોતો; અને
 ખીચવી શકાય પણ નહીં. આખરે સોનાના મહેકનો તે માલેક થયો
 હતો; પણ તેની આજ્ઞાવકત માટીની હતી, માટે તેને કૃતેહ મળી કહેવાય
 નહીં. હોરેસમેન આ અભિપ્રાય નીચેના ગ્રંથોમાં જણાવે છે
 "કોઈ માણસ પોતાની આખી છાંદગી પૈસા કમાવાને માટે
 મહેનત કરે, દરરોજ જૂજ જૂજ ટાન આપે નહિ ને ફાન
 જૂજ જૂજ મામવા આવનારતું સાંભળે નહિ; પણ દરરોજ આપેલી
 રકમો એકઠી કરવામાં આવે તો તેથી બની શકે નહીં, એવા
 મદ્યજારત પત્રોપકાર કરવાના કામની વ્યવસ્થા મરતી વળતે
 કરી શકાય; એવી ચોકકસ ખારણથી માત્ર પોતાનો પૈસો
 વધારવા તરફજ લક્ષ રાખે તો એવો માણસ પોતાની મેળે પરમે-
 નરનો નોકર અને દાનાધિકારી બને છે; અને પોતાના ધણીનો
 પૈસો બાળે લારે દરના વ્યાજે મુકતો હોય એમ કરે છે, અને

આખરે હિયાગ લેવાને હાડા બાજુ ને સુકસ બન્ને સોંપી રહે, કેલિ કહેયે કે આયો માલુસ પરમેશ્વરનો ખરો બને નોમકદ્દલાત નોકર નથી ! કેલિ કહેયે કે હાથર તરફથી બદમો મળવાને તે લાલક નથી ! છાંમનો યો પારલુથી પુરો કરવામાં આવો છે તેનો કસોટી કાઢવાનો દિવસ ખસિત આવશે એ દિવસે જલ્દી આવશે કે અખુટ રોકાવના થલીએ સ્ટીવન ગિરડનો પંડે વસો એકઠો કરવાને ખુશીથી મહેનત કરો છે, દુઃખ સદન કયું છે, અરમાન ખમ્બું છે, પણ તેના અંતઃક-વલ્લમાં એવી પારલુ હતી કે મુઘા પછી એવું કંઈ પણ ધર્મોદા કામ કરવામાં પૈસો સુધી જવો કે જેમાં મનુષ્ય વર્તનું અખંડ અને નિરંતર મનું થયાં બધા અધવા એવું માલુમ પડી આવશે કે ભેત બેઠવા એસ્ટરનો પંડે માત્ર પૈસાના નીચ સોજને ખાતર અને મરજીને વખતે હાથરને નહીં પણ પોતાના પૈસાને યાદ લાગીને પૈસા સારે ખાંધી જવાના હોય, તેમ પૈસા પરજ પ્યાર રાખી, તે પૈસો એકઠો કરતો હતો ત્યાં સુધી મરજી આવોને પલકમા તેના હાથ કાપી નાંચે છે અને દુનિયાને પૈસાનાર માલુસ મટાડીને તેને દુનિયા છેડી અપેલામાં મરીબમાં મરીબ બનાવી રે છે, ત્યાં સુધી એવો માલુસ પોતાના પૈસાને વગમી રહે છે ! !

એસ્ટરનો મહંમ એમોસ લોરેન્સ, એસ્ટર કરતાં ઉત્તરી વર્તણૂકનો અલગીયો રાખસો છે. એસ્ટરનો પંડે તે પણ એવુંને ત્યાં જન્મેલો હતો, અને લીસ વર્ષની ઉમરે શહેરમાં રહેવા આવી તેણે વેપાર કરવા માંડયો હતો. જન્મેલે મુંડી અથવા મિરોનો મદદ વગર સરખાવ કરો હતો. જન્મેમાં કામ કરવાનો સકિવ, ઉદ્યોગ, કરકમંર કમવિધા, અને થલી ખંત હતો. પણ એ જેની વધે તકાવત આ હતો એસ્ટરની પંડે લોરેન્સ માત્ર પૈસાને પ્રજતો નહીં. લોરેન્સે પિતાનો છાંમનો ઉદ્યોગ ઉદેસ તેનાથી નુકીલરેલો રાખ્યો હતો. પંડેલી નીતિ અને પટ્ટા વેસો " એ તેની કહેવા હતી તેના મજામાં રાખણની મેટખામાં બીરેનુ વાગ્ય તેણે લખી રાખ્યું હતું. " કેલિ માલુસને આખી દુનિયા મળે. પણ તે પિતાનો, આત્મા

ખુવે તો તેમાં તેને શો ક્ષયદો છે ? " તેનો હાંમીનો ઉદ્દેશ
 રોડ દશે તે આ પરથી જણાઈ આવે છે. પૈસા અંગાળ બીજી બધી
 વાતો ઉતરવી ગણવાને ગઢવે લે નોંતિ કરતાં પૈસાને ઉતરતો ગણતો
 હતો. પૈસાજ કમાવવા એવી કંઈ તેની ધારણા નહોતી, તેની હાંમ-
 મીની મુખ્ય ધારણા સાથે તેનો પૈસા કમાવાની ધારણાને આકસ્મિક
 સંબંધ હતો. એક વખતે ધર્મોદ્ધા કામમાં આપવાને તેણે પૈસાના
 ભાગીયા પાસે હતે. યેતર મંગલવતની ચિટ્ટી લખી હતી. યોડા દિવસ
 પછી ખીજ વધારે પૈસા મોકલવાને તેણે લખ્યું. યોડા વિચક્ષણ લેબકનાં
 નીચેનાં વાક્ય એ ચિટ્ટીમાં તેણે ટંકયાં હતાં: "પૈસામાં જે સારી વાત
 રહેલી છે, તે પૈસી સીનો મલમની દાખલોનો પેઠે તેના ઉપયોગમાં રહેલી
 છે; જેમ એ દાખલો ઉધારી તેમાંના મલમ બહાર કાઢી, ઇશુઅરેત
 ના દુકાની ગવવપોપર લગાડે તેને આસમ આપવાના કામમાં લેવામાં
 ન આવે તો તે નકામો છે, તેમ ઈશ્વરને માટે અને તેણે જના-
 વેલાં દુઃખી માણસોને માટે જે પૈસો વાપરવામાં ન
 આવે તો તે પણ નકામો છે. જે માણસ ઘણો પૈસો
 સંમલ કરી રાખે છે તે નહીં, પણ જે ઘણો ખર્ચે છે તે
 પૈસાદાર છે; માટે હું માત્ર પૈસો ધર્મોદ્ધા કામમાં ખર્ચીને વધારે
 પૈસાદાર થઈશ અને સંસારચક્રિતરણો માણસ લેખી પૈસો જરો
 રાખશે તે વધારે ગરીબ થશે. " લોરેન્સને પૈસાના કામમાં યહી
 રૂબરૂ મળી હતી. તે લક્ષ્યાધિવિ વેપારો યથે હતો. સાત લાખ યેતર
 પૈસાની હાંમીમાં ધર્મોદ્ધા કામમાં તેણે ખર્ચ્યા હતા, અને
 મુલા પછી ઘણી હોલવ પૈસાનાં સમાને તે વારસામાં આપી
 ગયો હતો. પૈસો કમાવવાનું વેલરેલીનો નિયમ દુકામાં
 નોંધે પ્રમાણે હતો. જેટલું કમાવાય તેટલું કમાય;
 જેટલું જાચાવાય તેટલું જાચાવે; જેટલું અપાય તેટલું
 આપે. " આ નિયમની પહેલી જે કલમોની શિખામણ પ્રમાણે
 લોરેન્સનો પેઠે એરેટર પણ ચાલતો હતો. પણ બીજી કલમની

માર્ગ જારી મૂકતો હતો અને દરેકજા કોવંત અને બધા સરસુલ પોતાની છાંટીની એ હમણા ધારણા પાર પાડવાનું સાધન મેળવવા પાછળ ચાપતો હતો. પરિણામ એ થયું કે તેને માત્ર પેલો નદી પણ પ્રસાર્ય એટલે કે દેશી હંચા પ્રકારની હતોડ મળી.

(છાંટીનું સાક્ષ્ય.)

ન્યાય કે દયા ?

જુમખ સમુદ્રને કી બારેલા વેનિસ નામના યુનર શહેરમાં ઈન્ટોનિયો અને બિસેનિયો નામના બે બિયો રહેતા હતા. ઈન્ટોનિયો એક ધંધાદપ વ્યવસાયી હતો; રસિયાઇ માર્ગે પૂર્વના દેશો સાથે એનો સુખજ સ્થેપાર થાકતો, અને એનાં વહાણો હાંબી સફર જતાં બેસેનિયોને પોર્ચિયા નામની એક પેલાદાર કન્યા સાથે પ્રેમ બંધાયો હતો, પણ પેલે ગરીબ લોકવાસી એને ગુમ માનવા માટે પણ સાચે જઈ શકતો એક વાર એણે ઈન્ટોનિયોને કહ્યું “આપી યાદાક પેલા બાપે તો હું પોર્ચિયાને મળી આવું.” ઈન્ટોનિયોનું સઘણું ધન એના વહાણમાં પરેતું હતું, અને પોર્ચિયાને ત્યાં જતા શોખે એટલું દ્રવ્ય બેસેનિયોને આપી શકે એમ નહોતું. તેથી તેણે શાઇલોઝ નામે એક પાદરી ચરાફ પસંદ એને નાણાં પીતાબાં શાઇલોઝે મરકરીનો દેખાવ કરી કહ્યું કે—“તે આપી હું તારા વરદાથી નાણાં આપું છું તો ખરો, પણ તજ મલિકામાં તે પાછાં તલિ બપારે તો તારા ચરીરનું એક ચેર મંત્ર હું કાપી લાવ્યા.” શાઇલોઝે કેવો કુચ્ચે છે એ બેસેનિયોને ખબર હતી અને, અને તેથી એ કુપ્ત લોભને આવી કબુલ ન આપવી એમ એણે ઈન્ટોનિયોને કહ્યું, પણ ઈન્ટોનિયોને ખાતો હતી

કે મારી વડાણ ત્રણ માસ પહેલાં જરૂર આવશે. તેમ એને એસે-
નિયો ઉપર રનેહ ઘણું હતું, તેથી તેણે આ ચરત ખુશીથી કબુલ કરી
અને એ બાબતનો ફાઇલ્ડકને દસ્તાવેજ પણ કરી આપ્યો. એસેનિયો
એ પૈસા લઈ પોર્શિયાને ગામ ગયો. આ દરમિયાન પોર્શિયાનો બાપ
મરી ગયો, અને તે મરતાં મરતાં પોર્શિયાને એટલું કહ્યું હતું, કે
“હું તને સોનાની, રૂપાની અને સીસાની આ ત્રણ પેટીઓ આપું છું.
તેની દરેકની ઉપર એક એક લેખ છે, અને તેમાંની એકની જાદુર
તારી છબી છે. તારી પાસે પૈસા જોઈ તને ઘણું લોક પરણવા આવશે;
પરંતુ તેઓને આ પેટીઓ ખતાવશે, અને તેમાંથી એક પસન્દ કરવા
કહેશે; અને જેની પસન્દ કરેલી પેટીમાં તારી છબી નીકળે તેને તું
પરણશે.” સોનાની પેટી ઉપર લખેલું “ જહુને ગમતું ”; રૂપાની
પેટી ઉપર લખેલું “ તમને ઘટતું ”; અને સીસાની પેટી પર લખેલું
“ હૈ જોઇને ” એસેનિયોના આવવા પહેલાં, પોર્શિયા પાસે એક
આફ્રિકાનો અને ખીલ્લે ક્રૂઝ-સને એમ બે રાજા આવી ગયા. જતાં
આફ્રિકાના રાજાએ બધું કે “ જહુને ગમતું ખીલ્લું શું હોય ?
પોર્શિયાની જ છબી હોવી જોઈએ. ” એમ પાસે એણે સોનાની પેટી
હાથી. અંદર પોર્શિયાની છબીને જાહે— ‘ સજડે તેટલું સોનું ’ જ
ન હોય ! એવા શબ્દો નિકળ્યા, ! ક્રૂઝ-સને રાજા અભિમાની હતો.
તેણે વિચાર્યું કે “ મારા એજ પોર્શિયા સિવાય ખીલ્લું કોણ હોય ? ”
એમ પાસે તેણે રૂપાની પેટી લીધી. પોર્શિયાની છબી ન નીકળતાં
“ પોણું તેટલું રૂપ જ ન હોય. ” એવા શબ્દો નિકળ્યા ! આ ગ્રંથલે
જે ઉમેદવારનો તો વલે યઈ ગઈ હતી; પણ એસેનિયોનું શું થશે એમ
(વચારતી પોર્શિયા બેઠી હતી; એટલામાં એસેનિયો આવ્યો, અને
પિતાની યાદ પ્રમાણે એને પણ એ ત્રણ પેટીઓની દરેકનીએ ચકા-
વશે પડશે. એસેનિયોના મનમાં હતું ‘ હૈ જોઇને, ’ આ સંચારના
સર્વેરનો ત્યાગ કરવો પડે તો તે કરીને પણ મારે પોર્શિયાને
પરણવું; અને તેને પોતાના મનનો આ લાડ સીસાની પેટી

ઉપર લખેલા દેખાવો, તેથી તેણે કોઈ પણ પચન્દ કરી; અને ઉપાડીને
 છુરે ઉ તો અનુર પોશિયાની છબી । અઝી પોશિયા
 અને બેન્નેનિયો બન્ને હર્ષ જાણ્યાં, અને તેઓએ પસવવાનો દિવસ
 નક્કી કર્યો. એટલામાં દેવશેષે એવું બન્યું કે એન્ડોનિયોનાં વહાણ
 રિવામાં તોફાને ચડી ગયાં છે, અને શાઈલ્ડકને નાજુ બરવાની
 મુદત પાસે આવી છે એથી મલકમનો વેનિમથી પત્ર આવ્યો. આ
 વાંચતાં જ બેન્નેનિયો ગમનચો અને પોતાના મિત્ર ઉપર શાઈલ્ડક
 મુકમ યુગરે તે પહેલા પોતાનો પ્રયત્ન એને આપેલું કરવા નિશ્ચય
 કરી, તેણે વેનિસ જ્યાં પોશિયાની રજ માગી પોશિયાએ મહુઃ
 અને પરલો અને માઈ સર્વ પત્ર લઈ જાણ્યાં, અને શાઈલ્ડકને જે
 માથે તે બાપો, અને તમારા મિત્રને બચાવે. “ બેન્નેનિયો પોશિ-
 યાને પરચો, અને શાઈલ્ડકને આપવા માટે દ્રવ્ય લઈ વેનિસ જવા
 નીકળ્યો. પણ તેના પડેંચવા પહેલાં તે શાઈલ્ડકે એન્ડોનિયોને
 કેટલાં તજવણી દીધો । બેન્નેનિયોના આવ્યા બાદ વેનિમના રાજા
 પાસે હમ વાઝનું. એન્ડોનિયો તે પોતે હજુત કચેલી સરત મમાણે
 પોતાનું માંસ કેપવા લેવાર ચો, પણ રાજાને દયા આવી, અને
 એના પ્રત્યે દયા રાખતા શાઈલ્ડકને ધનું મહુ. પણ ઉત્તરવાથી મરીખતે
 નજુ ધીરજર આ વેપારી ઉપર, એથી તેની પસેથી પેના કોઠાવનાર
 એથી શાઈલ્ડકને મહુ દહાણું ચેર હતું, અને તેથી તેણે માન્યું નહિ.
 બેન્નેનિયોએ ગમણું માણુ આપવા માણ્યાં, પરન્તુ તે લેવા પણ એ
 દેખી શાઈલ્ડકે ના ખાઈ. અને ‘ અને તો એન્ડોનિયોનું ચેર પાંચ
 મપવા ચે ’ એમ હક લઈ બેઠા. રાખ્યો મહુ, “ અરે ! તારા માણુમ,
 તું બીજા ઉપર દયા નહિ તથે તો મહુ તારા ઉપર કેમ જાણશે ! ”
 શાઈલ્ડકે ઉત્તર દીધો “ અરેદહાન નેઈએ. મારે તો ન્યાય નેઈએ.”
 રાજા આ ઉત્તર સાંભળી મુઝકનિસ દીધે, એટલામાં એક દાવદાવાની
 ધંધીમાં આવ્યો, એથી સલાહ પ્રમાણે આ કામનો ચુકારો કરવો
 એવું હતું. એણે બંને પક્ષની હકીકત સંભળી, શાઈલ્ડકને દયા
 રાખતા વિનવિ કરી, અને બેન્નેનિયોએ પણ દયા ગણ્યાં નાણ્યાં આપવા

માંડ્યાં, છતાં તે સેવા શાઈલોકે સાફ ના પાડી, પેલા વિદ્વાને ઈન્ડો-નિયોને પોતાની છાતી ખુલ્લી કરવા કહ્યું, તે સાંભળી શાઈલોકે તે હરખાઈ હરખાઈ ગયો, અને વારંવાર 'વાહવાહ !' અને 'શબ્દશ ! શબ્દશ !' એવા શબ્દો કાઢવા લાગ્યો, કાયદાગાઓએ શાઈલોકને પૂછ્યું— " કેમ ? તમારી પાસે માંસ કાપ્યા માટે છરી અને તોડવા માટે લાજીયું લેવાર છે કે ? " શાઈલોકે કહ્યું : "હા, હું બધા સામન એરથો લેધને જ આપ્યો છું. "

" કાપ્યા પછી એની સાસ્વાર કરવા માટે અશ્વવાને લાગ્યા છે. "

" એ તો આમારા કરારમાં નથી. "

" વાહ, ત્યારે હવે ડોર્ટ કમોવે છે કે— " ઈન્ડોનિયોની છાતીમાંથી એક રોર માંસ તારે કાપી લેવું; પણ તેમ કરતાં જો લોહીનો એક છટો પણ બહાર નીકળશે તો તારો સધળી ખીસ્કવ નષ્ટ કરવામાં આવશે ! " આ દુકમ સાંભળતાં જ શાઈલોકે તો વ્યથા યઈ ગયો. લોહીનું ટપકું પણ નીકળે નહિ એમ માંસ શી રીતે કાપાય ? તેથી તેણે પોતાની દુષ્ટ માગણી ઊઠી રાખે કહ્યું— " બાઈ ! મને મારાં નાણાં મહેંગણાં અપાયો એટલે બસ છે. "

પેલા વિદ્વાને કહ્યું— "ના, તારે તો ત્યાગ જોઈએ ! "

" અરે ! સાહેબ મને મારી મૂળ સ્કમ અપાયો એટલે બસ છે. મારે બીજું કંઈ નથી જોઈવું. "

" અરે દુષ્ટ, હવે સવાલ જવાબ કેવા ? તારે તો ત્યાગ જોઈએ ! "

શાઈલોકે હચેરી ઊઠી જવા રહેવા માંડ્યું, એટલે પેલા વિદ્વાને એને અટકાવી કહ્યું : "હા કેમ પૂરો નથી થયો, બાપ છે કયાં ? અહીંની રેપલનો છવ લેવા કેઈ પણ પરદેશી ચર્મ કરે તો તેનો માત્ર જમ અને દેહાન્તરની શિક્ષા આ સંખ્યાના કાપડામાં ટરેલી છે. વારે તો

એ ન્યાય પણ નોંધ્યો ! ” આ રાજા સાંજનાં જ રાઈલોક તો
 ‘ હાથે ! ’ કરીને રી પડ્યો, અને દયા માટે આજીજી કરવા લાગ્યો.
 હાર એન્ટોનિયોએ એના દેહાન્ત દંડ માફ કરવા રાજાને વિનંતિ
 કરી, અને તેનો બધી મીઠકત જસ થયો તો આ લોખી માફી છાતી
 ફટકીને મરી જશે એમ બાળીને જાણીના માણનો અડધો જે કાવડેસર
 પોતાને મળવાનો હતો તે પણ રાઈલોકને આપી દેવા દરખાસ્ત કરી !

આ કામદાયાઓ તે દેણુ હતું ? પુસ્તકેએ આવેલી પોર્ચિયા !
 તેણે એકદમ ઘેર બંધ વેપ બદલી નાંખ્યો, અને બિસેનિયો ઘેર આવ્યો.
 ત્યારે એણે પોતે આપેલી લખાનો વીંટી માગી પણ બિસેનિયો તે
 ક્યાંથી આપે ? એ તો એને કામદાયાઓને એના કામના બદલામાં
 આપવી પડી હતી. પોર્ચિયાએ એ વીંટી પોતાની આંગળી ઉપરથી
 કાઢીને બિસેનિયોને આપી ત્યારે બિસેનિયોએ તે એળખી, અને બચ્ચું
 કે આ સર્વ ઉપકાર જુદિયાળી પોર્ચિયાને જ !

૧. મિત્રનો પ્રેમ, દેવાનું દુઃખ, દયાની જરૂર, અને જુદિયાળી
 બીનો સંસારમાં સદાયતા—એ આ વાર્તાના મુખ્ય ભાગ છે.

૨. એન્ટોનિયોએ પોતાના મિત્ર માટે દેણું ભેજામ માથે બેઠું !
 મિત્ર ખાતર સંકેદમાં આપી પાડ્યા છતાં એણે મો સરખું પણ બચા-
 રખું છે ! અલગમતે અને રોડની ફરજ બબલવી એ મિત્રતા નથી
 એ પ્યાનમાં રાખવું.

૩. દેવાનું દુઃખ પણ કેવું હોય છે એ સમજવા નેતું છે. અમુક
 વખતે અમુક પૈસા આવશે એવી આશાએ દેણું કરવું; અને તેમાં પણ
 રાઈલોક જેવા દુષ્ટ લોખી સાથે કામ પાડવું, એ કેવું ભેજામ બરેહું
 છે. એ આ વાતથી સમજશે.

૪. બીજાનો પરોપકારશક્તિ પણ દુષ્ટ માણસથી સહેવાલી નથી.

૫. લોભ કરતાં પણ દેવ વધારે પ્રેમણ છે. જુવો કે શાઈ લોક જેવા લોભીને પૈસા ઠકાવવા કરતાં પણ માણ લેવો વધારે ગમ્યો. પોતાના મોંમાં કાંઈ ન આવવાનું હોય ત્યારે પણ સામાને તુકસાન કરવામાં દેવી માણ્ય આનન્દ માને છે.

૬. પોર્શિયા બેસેનિયોને ચઢતી હતી, છતાં પિતાનો આજ્ઞા માથે ચઢાવી એણે પોતાના ઉમેદવારોની પરીક્ષા કરી મૂર્ખ કે અશિમાનીને તાંબ, પણ પ્રેમ ખાતર પોતાનું સર્વસ્વ ત્યજવા તાપર એવા બેસેનિયોને પોર્શિયા પરણી, અને પોતાનો ધણી મિત્રધર્મમાં ચૂકે નહિ. એમ તેણે ઈચ્છ્યું, અને તે માટે ઉદાર મનથી અને છુદ્ધિઆતુર્યથી પોતાથી ગતતી, ચઢાવતાં પણ કરી.

૭. આપણે અસંખ્ય દોષથી ભરેલા છીએ. પ્રભુ પાસે ન્યાય માગે આપણે ચાલે એમ નથી. એની દયા હોય તોજ આપણે ક્ષમા દીએ. માટે ન્યાય કરતાં દયાનો ધર્મ ઉચો છે, એ આ વાતોનો મુખ્ય ઉપદેશ છે.

૮. જે ઉદાર મિત્રતા બાળે છે તે યંત્રને સમા પણ આપી જાણે છે.

નીતિચિંતક.

इश्वरचंद्र विद्यासागरजी गुरुभाक्ति, स्पष्टवक्तापणः
अने दयाभाव.

विद्यासागरजी स्वभाव तथा तेमनी मुणमुद्रा जेवां वित्ताकर्षक
हतां, के जेमना समागममां आवतार दरकोई मुण्य धरलत. तेमना

સુર્યો પશુ એમનાથી પ્રસન્ન રહેતા હતા. વેદાન્તજેલીના અપ્પા-
 પક શિલ્પચન્દ્ર વાચસ્પતિ' તો એમના સ્નેહપાશમાં એટલા બધા
 બંધાઈ ગયા હતા કે એમને પૂછ્યા વગર પાણી પણ પીતા નહોતા.
 કમરુ એ હતું કે અતિવૃદ્ધ અવસ્થાને લીધે હિંદવા બેસવામાં વધા
 નહાવા ધોવામાં સુરુણે બીજા કોઈના આધારની જરૂર પડતી હતી.
 ઇશ્વરચન્દ્ર સદા સુરુસેવામાં તપ્પર રહેતા અને આખો દિવસ લેમની
 પાસે ગાળતા. સેવાથી લેમભણે વૃદ્ધ સુરુને પેતાને વશ કરી લીધા હતા.
 સુરુણ પણ ઇશ્વરચન્દ્રની હુદિયા એટલા બધા ખુશ હતા, કે લેમની
 સત્કર્મને સૌથી ઉત્તમ ગણતા. એક દિવસ પર્વતીએ કુહુ.
 "બેટા, હું મલ્લે વૃદ્ધ થઈ ગયો છું. હિંદવા બેસતાં હંમેશા એક માલુસવા
 ટેકાની જરૂર પડે છે. તેથી મારો વિચાર છે, કે એક વાર લામ કરું.
 કેમ તારા શો સલાહ છે ?" સુરુણી એ વાત સાંભળીને ઇશ્વરચન્દ્ર
 મનમાં ને મનમાં વિચારવા લાગ્યા: " આ પંચાશી વર્ષના દોસો
 એ કોઈ છોકરી સાથે લામ કરે તો એતું શું પરિણામ આવે ? હું
 યોદ્ધાજિવસોમાં એ મરી નહિં બધ ? શું લેમની જાણપણીને હવન-
 પર્વત વેદવ્યંતા અમાગ સ્વામરમા મોયાં નહિં ખાવાં પડે ? હાથ !
 એ વખતે એ કોમલહૃદયા પરતવ્ર જાણિમની શી બદલે થશે ! ! "
 આ બધા પ્રશ્નો લેમના ચિત્તમાં ઉઠવા લાગ્યા અને તેમને
 ઘણો સંતાપ થયો. આખરે મળામળે રવરે લેમભણે જવાબ
 આપ્યો: " સુરુણ, હું આપના જેવો વિદ્વાન નથી, કે આપને સલાહ
 આપી શકું. આપે તો સંસારમાં કેટલીએ નવા જુની જોઈ છે. આવાં
 લામનાં પીરજાગ પણ આપે બહુ એવાં હશે. આવી અવસ્થામાં હંમેશા
 વગરનું અને અનુચિત લામ કરવું અથવા યોગ્ય સમજે છે ? એક
 નિરપરાધી જાણિમના હવનના બધા સુખને પુણમાં મેળવી દેવાનો
 આપને શો અધિકાર છે ? દેવજી પોતાના સ્વાર્થને સારું એક કોમલ
 પ્રાણને આખો હજારી મુઠી રાવગ્રાંથા કરો, એ આપ જેવા હુદિમા-
 નને છાજે ? " પર્વતીએ મુઠી મોઝે ઇશ્વરચન્દ્રની વાત સાંભળ્યા
 કરી અને ઉત્તરમાં લેમના જન્મે હાથ પડીને ધણીજ નમતાપૂર્વક

લગ્નની યાત્રા આવશ્યક બતાવીને લેમની એ કાર્યમાં મંજુરો માગી પેલુ આડગ ઈશ્વરચંદ્ર નાને નાજ કહેતા ગયા અને આખરે એટલું કહીને ઘેર જતા રહ્યા: “કોણ જાણે ક્યારે આ સત્યાનાથી રિવાજ કુળવાનોમાંથી જડમુળથી નાશુદ્ધ થશે ??” આમ તો ઈશ્વરચંદ્ર ઘેર ગયા અને ખુલ્લે સુરૂણના લગ્નની લેખાસીઓ ચવા માંડી, અને વાંચકિા, લખતાં દુદય કમ્પી ઉઠે છે, પંચાસી વર્ષના છુદ્ધા સાથે એક અવિ રૂપવતી કન્યાનું લગ્ન-લગ્ન થેનું, પાણિપદ્મલ ધર્મ જ ગયું ।।

ઈશ્વરચંદ્રે જ્યારે આ લગ્નની વાત સાંભળી ત્યારે એ મુંઝવા લાગ્યા અને સજાળ નેચે, રૂપાઈ ગયેલા કંઈ સ્ત્રીવાઈ જાળને જોલી ઉઠ્યા, કે “હે પરમાત્મા ! છું આ દેશને રસાતળ જ પહોંચાડવાનો જ તારો ધરારો છે ? એમ્મો કષ્ટ મામતી હોય તે ઘંરનું અને તે દેરાનું કહો કલવાણુ થતું નથી. ” યાજ આદર્શ જોલીને ચુપ થઈ ગયા અને મનમાંને મનમાં કાંઈ વિચારવા લાગ્યા. દ્વદ પ્રતિજ્ઞાસૂચક ચિહ્નને એજ સમયે તેમના મોં ઉપર બજકવા લાગ્યાં. લેમની એ પ્રતિજ્ઞા, આગળ ઉપર લેમનાં કાર્યોથી જણાઈ આવશે.

એક દિવસ એ વૃદ્ધ પંડિતજીએ લેમને કહ્યું કે આદર્શ બંધા દિવસે યંયાં પેલુ તું વારી નવી સુરૂપલીનાં દર્શન કરવા નથી આવ્યો. મેં ઈશ્વરચંદ્ર રોઈ પડ્યા. લેમની આંખોમાંથી એધર આંસુનો ધાસં વહેવાં લાગી એ વખતે તો પંડિતજી શાન્ત રહ્યા પેલુ ખીજે એક દિવસે ખુસાણું એમને પોતાને ઘેર લઈ ગયા ત્યાં જાળને ઈશ્વરચંદ્રે પોતાની બાળ સુરૂપલીને નેઈ ત્યારે તેમના ચિત્તમાં હરણાશાગર ઉમરાઈ આવ્યો. લેમનાં જળબિન્દુઓએ આંખોવારા પહોંને સુરૂપલીના અર્ધપાદનોં મરજ સાચી. એ રૂંપયા સાથે સુરૂપલીનાં ચરણમાં માથું મુકીને પ્રણામ કરીને પોતે બહાર જતા રહ્યા. સુરૂણએ લેમને જળપાન કરવાનો ઘણો આમદ્ધ કર્યો. પેલુ એ તેજસ્વી મદાદમાંએ ઉત્તર આવ્યો, કે ‘ આ નરક કુંડમાં હવે હું જળરૂપરૂં

નહોતો. સાધારણ રીતે આપણે એવો સ્વભાવ હોય છે, કે જે મનુ
એને આપણે પ્રજ્ઞ વડિલ ગણતા હોઈએ છીએ, તેમની જે આંખની
ચરમ પડે છે. તેમને મોંએ હોઈ દિવસ ખરી વાત કહેવાતી નથી.
તેમનાં ખેટાં આચરણો વળને પણ તેમને કર્તવ્ય સંબંધી સ્પષ્ટ
સકાદ આપી ખોટું લગાડાતું નથી. જાણવિવાદ, ગણવિવાદ, (એક-
સોની દવાતીમાં બીજી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવાનો રિવાજ) અને વૃદ્ધ-
વિવાદના સજ વિરોધી હોવા છતાં પણ જ્યવદ્વાર સાચવવાની ખાતર,
એવાં લગ્નોના વચ્ચેના આદિ ઉત્સવોમાં શામિદ થવા આપણે ઘણા
સુધારકોને જોઈએ છીએ. શું એ સુધારક બન્યો બન્યો નથી કે
આ કેવળ તેમની કાપુરપત્ન, નામદીપ જ છે ? શું તેઓ પોતાનાં
એવાં કાર્યોથી એ અનર્થકારી રિવાજોને મૈત્રણે ઉત્તેજન નથી આપતા ?
પણ હવે સ્વચ્છ વિવાસાગર એવા જીકણ મનુષ્ય નહોતા એમણે તો
પોતાના પૂજ્ય શુરૂનીની પણ ચરમ ન સમજતાં જે બ્યજાબી લાગ્યું તે
મગર સુકોથે ૧૫૬ કહી જ રીધું.

ઈ. સ. ૧૮૬૭માં બંગાળ પ્રાન્તમાં ઘેર દુકાળ પડ્યો હતો.
પુરો વૃદ્ધ માતપિતાનો ત્યાગ કરીને, અને સુખાન જનેતાઓ કોમળ
બાળકોને રસ્તામાં ફેંકી દઈને, જુખનાં માર્યાં, અન્નની શોધમાં ઘાવમાં
જતાં હતાં પણ અજ કહીં મળતું નહીં. લોકો કંદમૂલ અને પાંદરાં
ખાઈને મુજસાન ચક્રવર્તી દવા. ચારે તરફ હાડાતાર વર્તી રહ્યા
હોતે. એ સમયે વિવાસાગર પ્રયત્ન કરીને સરકાર પસેથી તો સદાચવા
આપણી એટલું જ નહીં પણ પોને માંડતું ખર્ચ કરીને મામેચામ કરીને
દબરો કરીમ જેડુને અન્ન વસ તથા ઔષધિ આપીને મરતા મરતા
બચાવ્યા એમણે પોતાને ઘેર એક અન્નાગ્રય ખોલ્યું. તેમાં કેટલા
મરીને તું પોષ્ય થતું હતું, તેનો ખાતર એટલા કેપગથી આવશે કે
બાર સ્ત્રીઓના ત્રણ દિવસ સંભવાના કામમાં લાગ્યા રહેતા હતા.
અને સૌજ મજૂ પીરમવાનું કામ કરતાં કરતાં થાકી જતા હતા. આથી

રીતનું તાન ચાર પાંચ મહિના સુધી ચાલુ રહ્યું. વિદ્યાસાગરે આ મરીબ
 શખન્યુએને ખચાવવા માટે કેટલો બધો શ્રમ લીધો હશે તે એટલા
 ઉપરથી જણાઈ આવે છે કે, હેમ, ચન્દર, બંગી જેવી અત્યંતજ
 ગણાતી ન્યાતો, જોડેમને અધિકતાં પણ લોકો વૃથા કરે છે, હેમનં
 ચહેલાં માથાંમાં એ દુકાળના સમયમાં એ પોતાને હાથે તેલ પાવતા
 હતા. એ દુકાળના સમયમાં એમણે પોતાનું સર્વસ્વ ગરીબ
 દુઃખીઓની સેવામાં ખર્ચીને હવેલો બુખે મરતા મૃત્યુએના પ્રાણ
 બચાવ્યા, વાક્યવીર દેશહિતેથી બન્યુએ ! કહો હેમારામાંથી કેટલાએ
 સંવત ૧૯૫૬ ના દુકાળમાં ખેડુતેની આ પ્રમાણે રક્ષા કરી હતી ? ના,
 હાઈજ નહીં. કેવળ સાચી લોકસેવાની પ્રબળ ઇચ્છા હેમના હૃદયમાં
 રાત દિવસ રહેલી હતી, તેથી જ હેમણે એવું ઉત્તમ કાર્ય કરી બતાવ્યું,
 કે જેવું કામ કરી બતાવ્યાનો યશ મેળવવા અથવા યોગ્ય દેશભક્તો જ
 ભાગ્યશાળી નીવડ્યા છે. સત્તર હજાર આર્થસંતાન ૧૯૫૬ના દુકાળમાં
 ક્ષિપ્તિ થઈ ગયાં, હવેલો એકુનેના નાશ થઈ ગયો, પણ અહીંસા !
 કે આપણામાંથી એક પણ વિદ્યાસાગરના જેવો દયાળુ મહાત્મા ન
 નીકળ્યો ! !

દુકાળના સમયની હેમની આ સેવા જોઈને બંગાળના ગરીબ
 અમલકુ લોકો હેમને વિદ્યાસાગરને બદલે “દયાસાગર” કહેવા લાગ્યા
 હતા. એક ઇંગ્લેન્ડ કવિ મધુસૂદન દત્તે પણ હેમને “ દયાસાગર ”
 તરીકે સંબોધન કર્યું છે. અને આ વૃત્તાંત વાંચ્યા પછી કોણ કહેશે કે
 આ વિશેષણને એ સર્વ રીતે યોગ્ય નહોતો ?

લાંગાણાની સરકારે પણ વર્ધમાન જીવંજીના કમિશનર મારફતે
 આ ખરાબકારી સેવા માટે હેમનો ખાસ ઉપકાર માન્યો હતો.

(ઈશ્વરંદ્ર વિદ્યાસાગર)

સાથથી જીની સત્તા

સિયોદિક અને યોગદાતા.

લેડી યોગદાતાનું નામ બહોલું છે. એનો પતિ (સિયોદિક એક દિવસો કાકોર (અર્થ) હતો. એક વરણ ન પરણ્યાં છે, એકલા હૃદયમાં પ્રેમ હવકાર્થ રહ્યો છે; હર્ષ હૃદયી રહ્યો છે; પણ આચખાચના સન્નિગો એ હર્ષના વેગને શિથિલ કરી નાંખે એવા હના.કોપેન્ડિનું ગામ (જે સિયોદિકના કમળમાં હતું) તેમાં બધુંકર દુકાળ વાલો હોયો. લોકો કર સરી ચકતા નહોતા. આથી સિયોદિક તેઓના પર ચડીકવાયો. હોના પીડા પર એથીને હપતી કોપેન્ડિના ચહેરામાં પ્રવેશ કરેછે, ત્યારથી આ સંવાદની શરૂઆત છે. લેડી યોગદાતા દુકાળથી પીડાતા લોકોની તરફથી જામરી વડીલાત કરે છે, અને સીદુદયની સત્તા સંપૂર્ણ બજાયા છે. હતાં તેનો પતિ એવી કડગી શરત કરે છે કે “બધોરને સમયે નમ્મ શરીરે યોગ પર એથીને મહિવલાઓમાં તું ફરે તો હું કર માફ કરું.” એ શરતે તેનો પતિ લોકોને કર માફ કરવ તું કમૂક છે. અતો એક હૃદયની પ્રેમભાવના કેથી વિજયી નીવડે છે તેનું આ સંવાદમાં દીકરિય આનુકં. શુન્દરતામાં સર્ગરનો સથળી ફૂનિઓમાં આ વધારે ચડકિયાતી છે, એમ સાચુરો કહેડે. લેડી યોગદાતા (વપે દેનિસન કવિએ. પણ એક કાવ્ય બનાવ્યું છે, તેનાં છ સર્ગન બજુ. વખાણુ કરે છે.

જ્ઞાનપદ્યથી લે-ડોરને લેડી યોગદાતાની વાતો તરફ વિશેષ પ્રેમ હોયો. લેડી યોગદાતાનાં માનમાં એણે મરતો હોયો, તે જોવા એ ગયો. હોના ત્યાંથી આવ્યા પછી ફૂનિની સાળાના એ બહુરો હોયો તે વખતે એણે પાછો વગાવ આગળ એથીને નીચે પ્રમાણે કવિતા બનાવી હતી—

“ In every hour, in every mood,
 O lady, it is sweet and good
 To bathe the soul in prayer,
 And at the close of such a day,
 When we have ceased to bless and pray
 To dream on thy long hair.”

આ કવિતા લેન્ડોરે પોતાના એક મિત્રને વંચાવી. તેને કવિતાનો વિષય ઘણો વિચિત્ર લાગ્યો અને છેલ્લી લીંટી વાંચીને તો તે પુષ્કણ જ હાથે. આથી લેન્ડોરે એવો શરમિન્દો પડી ગયો કે તેણે પોતાના મિત્રને કહ્યું કે ‘ ઘણાં કોઈ વિદ્યાર્થીને તું આ કવિતાની વાત અણુ-વીધ નહિ. ’ પોતે જ્યાં કવિતા બતાવી હતી તે સ્થાનનું અને ત્યાં અગાળ ઉગતા પેપરમીટના ઊંડાનું સમસ્ય કરોને લેન્ડોરે ઇચ્છે છે કે “ May the peppermint be still growing on the bank in that place.”

ટોચેન્ટિના મહાશક્તિઓમાં નબળા શરીરે યોગ ઉપર જોડીને ફરતી સાધ્વી સ્ત્રી યોગાધવાનું ચિત્ર “ The Graphic ” નામના સુખ-સિદ્ધ ગ્રંથોજી પત્રમાં યોગ સમય ઉપર આગળ હતું તે યાત્રુ સમ-જીય અને માન ઉપજાવે એવું હતું. જે ત્રણ વર્ષ ઉપર સુન્દરીસુ-ખોધના એક અંકમાં ‘ પરદુઃખજનન લેણી યોગાધવા ’ વિષે એક સીલેખ આપ્યો હતો તે પણ વાંચવા જેવો છે.

યોગાધવા--મહાસા બહાલા લિયેમ્ફ્રિક! શહેરમાં દુષ્કાળ પડ્યો છે. લીસ્ટરશાયરના વિશાળ ચારામાં પણ અનાવૃષ્ટિ કેટલા દિવસો સુધી રહી હતી, અને કેટલા સવિવાસે સુધી વર્ષોદ માટે પ્રાર્થના ચાલી અને હુબે પીડાતા અનાથ પશુઓ પંચવી મૃત્યુ પોતાનો દોષ અંસેડીને દયાદ્ર બને એવી સ્તુતિ યતી આપજો સાંભળી હતી તે યાદ કરો.

મ્હારાં પિય પતિ ! મરી ગયેલા જળદને બહિર રમ્ભામાં મૂડીને આડ્યા
જવા માટે એક કરતાં વધારે સુન્દેગારને ત્હમે કેદમાં નાંખ્યા છે.
બીજા હોકા, જે ચોલામાંથી પોતે અને પોતાના છોકરાઓ અને
કદાચ પોતાના ઘરના પિતાઓ અને પોતાની માતાઓ સુદ્ધાં, બગાડ
વિનાનાં ગાંધને ઘર તરફ ધસડતા દતા તે તમને આવતા જાણને
મ્હાસી ગયા. જો કે આપણી સાથે બધાંદુર બાસાવાજાઓ અને સ્વનુર
ધનુષધારીઓ દતા તે પશુ પોતાના ચેકની હરિદ્રતાથી જેમને ઘર બહાર
નીકળવું પડ્યું હતું એવા એતરના કુતરાઓ જે વિકુળ પ્રાણીઓને
કાઢી ખાતા દતા તેની આમજ ધણે ગુણં ભરેલ અને નિષ્કર્મ ભરેલું
લાગતું. બીજા કુતરાઓ કરાચકા અને અપંગ ધચકા, કુધા અને
અસાકિતને હાથે તરફડ્યા માસતા, મથવા મરમી અને દુઃખથી બાકસ
ધણં મથેલા, પોતાની લાખી અને કંડી ચીસોથી અથવા તે તીક્ષ્ણ
અને ભરિલ બસાજકથી વાતવરણને બારી નાંખતા દતા. જે દુર્ગંધ
આવતી તે આસપાસનાં વૃક્ષોથી કે પેડીઓથી જરા પણ ઓછી ધતી
નહોતી.

ત્રિયોદ્ધિ—ને હવે, મ્હારી બધાસી મોઢાઈવા, શું ત્હને એવી
બીક લાગે છે કે કેવેન્દ્રના રજવાળ આમજ આપણું પ્લેંથોશું ત્યાર
પહેલાં આપણને કેઈ જાનવર ખર્ચ કર્યો ? અથવા તે બગીચાઓમાં
ત્હને આવડાર આપવા સુકાળનાં પુષ્પ નહિ હોય ? કે ત્હારી પયારી
અને ઓસીમાં માટે સુગન્ધિદાર વનરપતિઓ નહિ હોય ?

મોઢાઈવા—ત્રિયોદ્ધિ, ત્હને એવી કોઈ બીક નથી. આ
સુકાળોને જ મદિતો છે. મ્હારાં મુખ લમ પછી હું સુકાળ જ
એડું છું. એ સુકાળો અને બીજી સજાથી સુગન્ધિદાર વનરપતિઓ કે-
જી બંદો શા કારણથી પણ હું જ્યાં જ્યાં તેના તરફ એડું છું ત્યાં ત્યાં
જામે તેઓ. ત્હને એલાખતાં હોય અને મ્હારા આવવાની આશા રાખતાં
હોય તેમ ત્હને અભિનંદન આપનાં જણાય છે. ત્હને તેઓ પર પ્રીતિ
છે તે મું એ સંમંજતાં હશે ?

લિયોફ્રિક—ચેલી રે-ચેલી ! પાણી હારી છરજી શું છે ? હું
હું પ્રાર્થના કરવા આવ્યો નથી છતાં, જે પ્રાર્થનાથી હોને
મતોપ આવ્યો એમ દેખાય અથવા તેથી જો આ આનાનૃતિ જતી રહે
એમ હું તો હું રીધો સ્પેઈન્ટ મિસેડના દેવળમાં જાઉં અને મહાર
મુખી પ્રાર્થના કર્યાં કરું.

ગોડાર્થવા—લિયોફ્રિક ! હું પણ એમ જ કરું, પરંતુ મારી
ખરા છગરની વહી પ્રાર્થનાઓ પ્રભુએ નથી સાંભળી એમ બન્યું છે.
તેથી જે વધારે સ્પેઈન્ટથી બની શકે એમ છે, તેને માટે જો હું આપની
આજ્ઞા કરું તો, મહારા પ્રિય પતિ ! આપ મને સંભાળો ?

લિયોફ્રિક—કેમ ! શું છે ?

ગોડાર્થવા—મહારા પ્રેમાળ પ્રભુ ! તમને શુભે હતા તેજ વખતે
જે દુર્ભાગી મનુષ્યોએ તમને કુપિત દીધા છે તેના બચાવમાં કંઈ પણ
કહેવું મને હીક ન લાગ્યું.

લિયોફ્રિક—દુર્ભાગી એટલું જ ?

ગોડાર્થવા—તમને આંધા કુપિત દીધા એટલે આજે તેઓ દુ-
ર્ભાગી તો ખરાજ, આપણા ઉપર કેવો મનદ વાલુ વાય છે ! સખ્યા
કેવી મંબીર, મિથર, અને શુભી જણાય છે ! આકાશ અને પૃથ્વી
કેવાં જાનત લાગે છે ! શું કેઈ તેના આનંદ મેળવશે નહિ ? શું આપણે
પણ એ આનંદ નહિ મેળવીએ, મહારા લિયોફ્રિક ! સૂર્ય આપ-
મવાની લેવારી ઉપર છે, એ લિયોફ્રિક ! તમને કોય સમ્યા પહેલાં તે
આપણે એકું ચલા ન દેશે એ મહારા શબ્દો નથી. મહારા કરતાં કેઈ
વધારે બચવાન ચલના એ શબ્દો છે. મહારી અયોગ્યતાઓ શું એ
શબ્દોનો પ્રભાવ એકો મહારો ?

લિયોફ્રિક—ગોડાર્થવા ! બંધોચેનો તું પણ કરવા માગે છે ?

ગોરાઈવા—શું તેઓએ તમારી સાથે નંદ ઉત્તરું હાં ખરે-ખર એ વાતની તો મને ખબરજ નહિ.

ત્રિયોદ્ધિક—આપણા હાથની તેઓને ચારી ખગર હતી; તેને ખંગે થનારા ખરો અને ઉત્સાહો વિશે પણ તેઓ તાત્કાલ જાણ આપે આવા દુઃખાળના સમયમાં મારી પેતાની જાનીન એ ખરોતેને માટે ઘણા નથી એ પણ તેઓ સમજતા હતા, છતાં મારા વંશિએ નકડી કરેલા કરો મને મોકલવામાં તેઓ ચૂક્યા છે.

ગોરાઈવા—તેઓ રહે છે તે પ્રમત્તે તેઓ જામે મરતા હોય—

ત્રિયોદ્ધિક—તો તેથી શું મારે પણ જામે મરતું? મારાં માણસો ગયાં તેટલું શું ખસ નથી?

ગોરાઈવા—બસ છે. જો હવે! પણ છે! પણ છે. તેઓ તમારો પાસેથી કદી જાય નહિ એવું હું ઈચ્છું છું. તેઓને હવે હવેન આપો, ક્ષાન્તિ આપો, સુખ આપો, મનોજ આપો. તેઓમાં કેટલાક એવા છે કે જેઓએ મારા વચગામમાં મને સુખીઓ કરેલો અને જાગૃત્કારના પાત્ર + આજીવ મને આશિષો આપેલો. ત્રિયોદ્ધિક વિયોદ્ધિક! મને લાગે છે કે જે પેલા વૃદ્ધ પુરુષને હું જોઈશ તે તેમના જ કેઈ હશે; તે વખતે મને એટલા જે આજિવ આપેલો, અને તેના બદલામાં, અકસોચ. તેને માટે હું જે આજિવ લાતું છું, તેને પણ મને વિચાર આવશે. તે વખતે મારા હૃદયમાંથી સ્પિર વહેશે, મારું દેહુ ફાટી જશે, અને તે જોઈને એ રડશે! વેર લેવને ત.પર મરેલા પોતાના કુટુંબમાં મૃત્યુને પ્રવેશ કરવાના દુર પવિત્રી જોને માટે, રહે આપણાં એ રડશે.

લિયોશ્ચિક—આપણે મોટા કાલેવો ઉત્તરવા લેઈએ.

ચાપણી—અલગત !

લિયોશ્ચિક—ત્યારે શું ?

ચાપણી—અહુનાં મુઝાં પ્રાણીઓના મનુ પાછળનો જે કોલા-
હલ તે શું ઉત્તર કહેવાય ? અરથક થયેલાં હિવાનપાનાંઓ. તે 'શું'
ઉત્તર કહેવાય ? કવિત કીધેલાં પશુઓ તે શું ઉત્તર કહેવાય ? ઉન્માદ
આણે એવાં ગીતો અને ચકરી લાવે એવાં મુઝો તે શું ઉત્તર કહેવાય ?
વિવિધ વેશધારીનાં બાદુલી વખાણો તે શું ઉત્તર કહેવાય ? આપણો
ધોવાનો અન્તરનો અવાજ આપણા વિષે જે કહી શકે તેના કરતાં એક
અવધાનો અવાજ આપણા વિષે શું વધારે સારી બીજી કહી શકશે ?
નિંદ્રામાં એનો શ્યામ શું આપણા શ્વાસને વધારે કોમળ બનાવી
શકશે ? રે ! મહારા વડાલા ? દરેક બીજા આપણને ઉત્તર-
રૂપજ ધરે, આપણી જ એમજ ઇચ્છા હશે તો એમજ થશે. 'લગી-
આનાં સુન્દર પક્ષીઓને કલેલ કરતાં લેઈને જે દિવસે હૃદયમાં
જ્ઞાનન્દની ઉર્મિઓ ઉછરે ત્યારે તે દિવસ નકારોજ સમજાયો, અને એમાં
વધારે નકારા દિવસ આવવાનો સંભવ પણ સમજી લેયો પણ,
લિયોશ્ચિક ! ખરો ઉંઘા પ્રકારનો ઉત્તર તે અહુના કિંકરે મનુષ્યનાં
હૃદય ઉપર જ પ્રસાર્યો છે. તે આનંદ છે, તે ઉપકારવૃત્તિ છે, તે છાતી-
સરસું ચાંપેડું અને સીનજ-મુની પ્રાર્થના કરના કરમાવાયેડું કુષાપીડિત
નમાર્તું બાળક છે. એ ઉત્તર આપણે ઉલ્લોમું, આતંકિયો વેધાર
છે. દિવસેના દિવસે સુખી, મરીનાઓના મહિના સુખી વર્ષોનાં વર્ષો
સુખી એ ઉત્તર આપણે નવો રાખીશું અને એથી સદા સુખમાં અને
સંપત્તિમાં રહીશું. લિયોશ્ચિક ! એ ઉત્તરનો અમૃતરસ જમર કે પ્રુપ
કે દ્રાણલવાથી આપણને મળી શકે તે કરતાં વધારે બીજો છે. સ્વર્ગમાંથી
એનું અરણ્ય વહે છે, જે માણસ એ પ્રવાહને અહીં નિરંતર વહેવડાવ્યો
તયારે તેના ઉપયોગને માટે સ્વર્ગમાં એ વહાણ કરશે.

લિયોશ્ચિક—તુ તો વેલી થઈ છે.

મોડાઈવા—ખરેખર, હું આવારે મ્હારું પોતાપણું ઝુમવી લેડી છું. કાંઈ દિવ્ય શક્તિ, કોઈ ભગ્વી, કોઈ પ્રેમાત્મ શક્તિ મ્હારા-સારી-રને અને આત્માને અને અવાજને મૃદુતા અને પ્રેમભાવમાં પીગાળી દે છે. એા મ્હારા પતિ ! એ શક્તિની આજ્ઞા આપણે માનવી જ નેહ્યો. મ્હારા તરફ જુઓ ! મ્હારા તરફ જુઓ ! જમીન પરથી આપનાં મધુર-નયન ખસેડો ! હું વાચના કરતી અટકીશ નહિ; અટકવાની મ્હારામાં હિંમત નથી.

લિયોદ્રિક—આપણે વિચાર કરીશું.

મોડાઈવા—‘વિચાર કરીશું’ એમ તો કહેશો જ નહિ ! આપણે બચાઈ કરી ચૂકીએ એમ હોય તે દખલે શું બચાઈ વિશે વિચાર કરવા એસવું ? અનાથ શિશુઓને અન્ન માટે રણ દેશો નહિ આપણા મધુની માવા તેઓનું સાજાકરો. આપણું નહિ સંભળે, કંઈ નહિ સંભળે !

લિયોદ્રિક—પેલા ત્રિશપ (પર્માપ્સ) આવે છે. ચહેરની-હિવાંકળી આપણે એક જ માર્ગને છેડે છીએ. કેમ નીચે ઉતરીને કેંઈ ત્રિશપ એટલા માનની આશા સખી શકે નહિ. મોડાઈવા ! હોકમાં મ્હારી પરથી અને માન એથી એટલો ઘણો છે. અત્તં પોતપોત એ હરીજન લાગુશે. ઉક ! ઉક ! ત્રિશપે જાયું છે. એ એનો પોતો આગળ ચલાવે છે. ત્હારી પાછી નજર જમીન ઉપર એના પગનો અવાજ નથી સંભળાનો ?

મોડાઈવા—એા લિયોદ્રિક, આ વજો ગોરબાજની કર. સખત મળશે ઉપરનો કર, સખત છવન ઉપરનો કર જાહે નહિ કરેશ ત્યાં સુધી હું નહિ ઉડું, કંઈ નહિ ઉડું, કંઈ નહિ ઉડું.

લિયોદ્રિક—જે પાછી કર. એનો હૃદય પોતો જાણે તો આપનો હોય તેમ કેવો એક સરખી રીતે ખીમો પીમો અને હાંફનો હાંફનો દૂરે છે ! ત્રિશપનો પોતો આવો મજબૂત અને અત્તંકૃપ હોય પછી હોકોને ફરીઆદ કરવાનું કસવું શું ? એમ કરવાનો તેઓને હક શા ? કંઈક ફેરફાર કરવો, આજની આવેલી રૂઢિઓ નાબુદ કરવી

જમતમાં નવું ચિંતન આવતું હોય એમ લાગે છે. તું જ્યાં હોય છે ત્યાં હું. કંઈ પણ કિસ્મિત એક શકતો નથી, કંઈપણ ખોટો વિચાર મદારા મનમાં આવી શકતો નથી. અહીં બહારી આસપાસ હું મદારો હોય આમ નાણું । તું આનાકાનો-કરીશ નહિ । તારાં નયન કંપાનીય નહિ । ધમકી કે ધુમસટ કે આચરના આવ આવીશ નહિ । હું કહીશ જ કે-લોકો સમક્ષ મદારા અર્થ ઉપજાવે એટલે, તારાં-સુન્દર અને રતેદળીનાં નયનો મદારો સુખનોચી હું જાન્ય કરીશ.

ગોડાધવા—કાલે ત્હમે મને ચૂમશે અને તેઓ લમને આશિષ આપશે હું ધણી ફિક્કી થઈ જઈશ, કારણ કે આજ રાત્રે હું ઉપવાસે કરીશ અને પ્રાર્થના કરીશ.

લિયોહિક—તું શું કહે છે તે સંભળતું નથી. કમાન આગળ લોકોનો અવાજ એટલો બધો આવે છે ।

ગોડાધવા—(મનમાં) હંપર તેઓને સહાય કરે. પ્રિમાજ છવો બસા કાલે મદારી આસપાસ તેઓ આમ પીટાણો નહિ, એવી મ્હને ઉમેદ છે. લિયોહિક । મદાર નામ જૂની જગાય અને ત્હમારું જ સંભા રાષ તો કેવું સારું । પણ કદાચ મદારા નિર્દોષપણાને લીધે હું કપકાપાસે નહિ ગયાંકાં । અને એવા જ નિર્દોષ કેટલાક કહેવતમાં અને દુષ્કાળમાં પીડાય છે । મદારા વરફ જે નયન ઉવડો તે વસ્તનાં અશુભુક્ત સયાં દરો । આવા મદારા કુદમ્બની માતા કેટલી ન્હાની ઉમ્મરનો । મદારા દોલનથી તું મ્હને હાનિ થશે છંધરદૃપાથી એ યેવન-મદારામાં હિંમત આણે છે. હા ! સવાર ક્યારે થશે હા ! બપોર ક્યારે જશે ?

(લે-ડેરના સંવાદો)

ક આગળ વાત એવી છે કે લેડી ગોડાધવાએ રાત્ર પાણી અને ગોડા ઉપર બેસીને નમ્ર ઘરેરે કેથેન્ટ્રના મહોલાઓમાં ફરવા નિકળી પડી. તે વખતે કેથેન્ટ્રના ચહેરના સ્વભાવ રહેવારીઓ ઘરમાં બારાઈ રહ્યા, પણ એક દરણએ એ સાચી સુન્દરીને જવી એવા માટે બારીમાંથી ટાકીઈ કીધું. હાઈ કહે છે કે એ આંખ બો સઈ ગયો, કાઈ કહે છે કે ચહેરના લોકોએ સુત્રો થઈને એની આંખ ફેડી નાંખી, અને કાઈ કહે છે કે એને મરી નાંખ્યો.

જોઈ શકે, પ્રત્યેક સંવેદન, જ્ઞાન, અનુભવ, તે પ્રાપ્ત થાય ત્યારે જોગ-
વાય એટલું જ નહિ પણ તે સર્વનું પુનરવલોકન કરવાનું તેની સામર્થ્ય-
તાનો વિવેક થાય, અવિધ્યને માટે હોય કે ઉપાદેયના સંકલ્પ થઈ
આચારનો તથા વિચારનો નિર્ણય થાય, એ પરિપક્વ બુદ્ધિનું લક્ષણ છે.
આવે કુમે વિચારતાં ‘ઉન્નત હવન’ શબ્દ પ્રકારે, વિશ્વક્રમમાં સિદ્ધ
યતું આવે છે તે આપણે જોઈ શકીશું, બુદ્ધિ અને તેના પરિપાકમાં
હવનનો ઉન્નતિના ક્રમ સ્વામયતા છે, એક પાસા કેવળ મતિ અને
પ્રેરણાથી ચારણી સ્વાનુસંધાન પામી શક્યા રૂપ ફક્ત પર્મત બંધા
બુદ્ધિનાજ ક્રમ છે.

બુદ્ધિમાં જ સર્વ ઉન્નતિનું સાધન હોવાથી શિક્ષણ, ઉપદેશ
લેખન, વાચન આદિ પ્રકારો વિરતરે છે. ત્યારે શું એ બુદ્ધિ જ પશુ
અને મનુષ્ય વચ્ચેનો તફાવત ઉપજવનાર ‘ધર્મ’ છે ? જ્ઞાન પામ-
તું અને તે જ્ઞાનનું પણ પુનરવલોકન કરવું એ બુદ્ધિ પશુમાં નથી
એમ પડિતોએ સિદ્ધ કર્યું છે. મનુષ્યમાં તે છે. માટે પોતે પોતા-
ને જાણી શકે તેવી બુદ્ધિ તે જ ધર્મ છે એમ કહી શકાય ? ‘પોતે
પોતાને જાણી શકે તેવી બુદ્ધિ, તેને જ આત્મજ્ઞાન કહેવાય છે; કોઈ
પશુ મનુષ્ય જેને પોતાનું પોતાપણુ જાણતો માનેતો હોય તેનું તેને
યથાર્થ જ્ઞાન થાય, પોતાની પ્રકૃતિ, પોતાનાં નરીજ, પોતાનાં વર્તન,
પોતાનાં શુભાશુભ વર્તન, પોતાને દેશકાલ સંબંધ, ઇત્યાદિનું
તેને યથાર્થ એટલે આસાર વિચાર પૂર્વક વિવેકજ્ઞાન થાય, તો
તે આત્મજ્ઞાનનું જ પ્રથમ પગથીઈ છે, અને એને આત્મજ્ઞાન કહેવામાં
આય નથી. કારણ કે એવું જ્ઞાન ન થાય ત્યાં સુધી ‘આત્મા’ જે સમગ્ર
વિશ્વના એકતાનું એક સૂત્ર છે તેનો અનુભવ તેને આવી શકતો નથી,
વિશ્વમાત્ર આધે પોતામાં પણ જે સામાન્ય-અંશ છે, જે નિત્ય અનિવાર્ય
અંશ છે, તેને એકાગ્રી તેમાં જ સ્થિતિ રાખવાને મનુષ્ય યતનવાન યતું
નથી, પોતાના આગતુક અને અનિત્ય વિકારી અંશોને, નિત્ય અને
અવિકારી અંશોના વચ્ચેમાં જાણી પરિણામે અવિકારી અંશોમાં એકાગ્રી
લેતાં સીખતું નથી આમ છે એટલે પોતે પોતાનું પુનરવલોકન કરી શકે

ઉન્નત જીવનનો માર્ગ આત્મજ્ઞાન છે એમ મિદ્ધ થાય છે. એ
 જ્ઞાનજ્ઞાન તે જ ધર્મ છે ? પોતાના સ્વરૂપને લાગી પ્રકૃતિ ઉપર પોતા-
 નો આધાર રચાયેલો એટલામાં જ ધર્મનો સમાવિષ્ટ છે ? ઉન્નત જીવ-
 નની પરાકાષ્ઠા છે ? દુઃશીલતાથી પ્રકૃતિને નિયમમાં લાવી મુશીબ
 અને સુમાર્ગમાંથી કરી પૂર્વ નીતિમાન થયેલો માણસ પરિપૂર્ણ ધાર્મિક-
 ત્વ અને ઉન્નત જીવનને પામ્યો છે એમ કહેવાયે ? દુઃશીલતાથી
 દુરાચારી અધાર્મિક ને તેથી પશુવત્તની અજિન્ન એવાં મનુષ્યો કરતાં
 તો તે સાધુ અનેક પ્રકારે ઉન્નત અને ધાર્મિક છે, પરંતુ ઉન્નત
 જીવનની જે ભાવના આપણે બાંધી છે ત્યાં સુધી એકત્રી સાધુતા જ
 લેઈ જઈ શકતી નથી. ધર્મના અંગની કેવલ વિશુદ્ધ ચારિત્ર અને
 નીતિમાન વ્યવહાર એટલાથી સમાવિષ્ટ થતી નથી, આત્મજ્ઞાનની એ
 ઉદ્ધતી હીમ નથી. આત્મજ્ઞાન અને ઉન્નતજીવનતા માર્ગનો એ
 પ્રથમ મુદ્દમ છે એટલું ખરું, પણ એજ અત છે એમ નહિ મનુ-
 શ્યની અને સમગ્ર વિશ્વની પરિપૂર્ણ ઉત્તતિ, તેના વિચારમાત્ર તેના
 અભિચારમાં પ્રવ્યક્ત પ્રકટે તેમાંથી ચની જાય છે, જ્યાં સુધી પ્રતારણાનો
 લેશ પણ અવદારમાં રહેશે, વિચાર અને અભિચારનો જ્યાં સુધી
 વિચાર રહેશે, ત્યાં સુધી વ્યર્જિત કે સમજિત કેળવતું કલ્યાણ મનાર
 નથી, એનું કારણ સ્પષ્ટ છે. વિચાર અને અભિચારની એકતાથી જે જા-
 વ્ય કર્તવ્ય અને સ્વાર્થજનો (એટલે કે પોતે જ્યાં હોય એ ત્યાં પ્રાપ્ત
 થતાં કર્તવ્યને કરવામાં પિતાપણનો અર્થોનું સ્વ અને સ્વ અર્થનો
 સોગ આપવાનો) સંભવ છે તે મિદ્ધ ન થાય, પ્રતારણા, સંકોચ,
 ભય, શંકા, અને દુષ્ટતા જ વ્યવહાર પરમાર્થ સર્વની નિયામક રહે
 છે, અને ઉન્નતજીવન કે ધાર્મિકતા એકે આવવા દેતી નથી. અને
 આત્મજ્ઞાન પણ, હવેનું જ પુદ્ધિનો અર્થ કરતાં આપણે કહી શક્યા
 તેમ, પોતાના સ્વરૂપને જોતાથી સમગ્ર વિશ્વ સાથે પિતામાં જે સમાન

મિ પીમિ, ધર્મભાવનાનો ટકાવ રાખતાં મનને શીખવવું. સ્વાર્પણ
ને કર્તવ્ય ને સમર્પણવાદમાં જ તેનું ચાંચત્વ નિરંતર ચંચલતા-
। રમે એમ તેને દેવ પાંડવ; એટલે મનનરહિત અર્થોત્ત નિઃસાર
ને ક્ષણિક તથા હેતુમૂલ્ય સંચલનાથી રહિત ધર્મ મન અતિ જાન્ય,
રાકમ અને ઉન્નતિના પ્રેમમાત્રમાં વિશ્વાસી બનતા વૃક્ષ, પશુ, મૃગા-
નાં છુવન કરતાં તેના મનપુકલ મનુષ્યનું છુવન ખરું ઉત્તરછુવન
। રહે છે, મોક્ષનો અનુભવ થય છે, એમ મહાત્મા વસિષ્ઠનો ઉપ-
દેશ છે. આચાર અને વિચારની સંપૂર્ણ એકતા તે આનું જ નામ, નાના
નાના પ્રસંગોથી આરંભી છેક સમર્પણવાદના પર્યંત આચાર વિચાર-
ની એકતામાં જ ઉન્નવછુવનનો માર્ગ છે; એ જ અદ્વૈત છે.

ઉન્નવછુવનનો મુખ્ય મંત્ર સ્વાર્પણ અને કર્તવ્ય છે. સ્વાર્પણ
બેટલે અભિમાનનો વૃત્તિને ત્યાગ કરીને પેતાને જે જ્ઞાન ધર્મ
કાષ તે બધું પેતાના આચારમાં પ્રદર્શિત કરવું એ જ સ્વાર્પણપૂર્વક
કર્તવ્ય કરવાનો અર્થ છે. પત્રી તે કર્તવ્ય પેતાના લાભને અર્થે હોય
ક પેતા કરતાં વધારે સુખ્યા કે સ્વાતના લાભને માટે હોય કે
આખા વિશ્વના લાભને માટે હોય તો પણ જે કાળે જેટલું જ્ઞાન
હોય તે જ્ઞાનમાત્રને અભિમાન વિના જ. આચારમાં આણવું એ
ઉન્નવછુવનનો માર્ગ છે. 'લાભ' એટલે અને જેને ઉન્નતિ કે
ઉન્નવછુવન કહેવાય છે તે રૂપી લાભ એમ તો સદાજે સમજાય તેવું
છે. ત્યારે આ પ્રકારે ઉત્તરોત્તર આંધક જ્ઞાન અને અધિક કર્તવ્યના
સમજવાં મોક્ષ પર્વત પહોંચાય છે, સંકેપમાત્ર જ આચાર રૂપી ધર્મ
રહે છે; વિચાર અને રૂઝનો ભેદ જ રહે નહિ તેવા યોગ સિદ્ધ થય
આવે છે. એ ઉન્નવછુવન અને દૃઢતિ છે.

(યુદર્શન મંતાવલિ)

પીકાની ઘેરમાં હતી. જો મેં તે વેળાએ મારા ભાઈના મેરવાના સમાચાર કહ્યા હોત તો તે મરી જત. તેણે ચાલ વાત ખરી માની. હું તે દિવસે જે કંઈ લિફ્ટ લાગ્યો હતો તેમાંથી તેને બળભેરથી ખલાશું, તેથી તે કંઈક આવી થઈ અને વારંવાર માં મુખચુમ્બન કરીને રોતી રોતી કહેવા લાગી, બેટા ! તું મારે માટે કેટલું કष्ट સહન કરીશ ? તારા ભાઈને જેલુ રાખ્યો છે, તે તને જો દયા કરીને રાખેતો તું ત્યાં જઈને રહે. મારા ભાઈમાં જે કંઈ યત્નાર હશે તે થશે. મારે માટે તું હવે વિંત્તા કરીશ નહિ, અને આવા દુર્લભ શરીરે લિફ્ટ માગવા પણ જઈશ નહિ. માની આ વાત સાંભળીને જાણે મારી છાતી ચીરાઈ ગઈ હોય તેમ થયું ! મેં તેની પાસે કંઈપણ કહ્યું નહિ. ઘરમાંથી બહાર નીકળીને એક ઝાડની નીચે બેસીને ધંપીવાર સુધી રાખ્યો.

અમે તે રીતે કાળના દિવસ તો જતા. પણ આજે ઘરમાં કંઈપણ ખાવાનું નથી. હું ઘણો વખત રૂંધે પલ્લ કઢી ચી એક મુઠી ભાત મળ્યો નથી. જો આપ દયા કરીને અને ભાત આપો તો હું જો ઘરમાં હાઈ જઈને માને ખવાડું મેં કાલે પણ કંઈપણ ખાઈું નથી. પરંતુ મારા પ્રીકિત છે, અને તેથી જો તે આજે ખાવા ન પામે તો નિશ્ચય મરી જશે ! માના સિવાય બીજું મારું કોઈ નથી.

આટલું બોલતાં એકરોડો ચહેરો ફરવાઈ ગયો, અંખ ઉપર ચઢી ગઈ અને તે વચ્ચેનો જમીનઉપર પડ્યો. શુદ્ધ બાળકની અદ્યતન માતૃભક્તિ સંસર્જીને વચ્ચે તેની આવી અવસ્થા જોઈને કલ્પનીય કંઈ ખાવાનું લેવા માટે ઘરમાં ગયો, અને ખાવાનું હાથમાં લાવીને છુવે છે તો બાળકે પ્રાણત્યાગ કરેલો દ્રીઝ.

નિસ્તોમ નિરપદ્મતા.

રામન ઐતિહાસિક પ્રસંગ.

માયામય જગતમાં મનુષ્યના દૃઢ્યમાં લોભ, તૃષ્ણા, અહંભાવ, મમતા, સ્પૃહા વગેરેનો વાસ દૃષ્ટિએ પડે છે. લોભ અને તૃષ્ણાને અધિન થઇ અનેક મનુષ્યો પોતાના મનની મુશક પાર પાડવાને માટે ન કરવાનાં કાર્યો કરે છે; માયામય હયાત વરગોને અધિન થઇ અનેક પ્રાણીઓ પાપનાં પોતકાં બાંધવાને પ્રસય છે; રાજ્યલોકને અધિન થઇ અનેક કુમારો પોતાના બાપને પણ પદપ્રહ કરવા કે જંગમની જાળમાંથી મુક્ત કરવા યત્ન કરતા ઇતિહાસ પૃષ્ઠ પર આલેખાયા છે, પોતાનાં કાર્ય આધવા માટે નાના બાઇએ મોટા બાઇના દંડ રદ કરી તેને સ્વધામ પહોંચાડવાના અનેક પ્રસંગો રાજ્ય પ્રકરણમાં બનના આયે છે, અને ગદિનશાહ શાહજહાન તેમ જ ઔરંગઝેબના શરિમતો અધ્યયનથી એ સિદ્ધ થાય છે તેને તૃષ્ણા છે, લોભ છે, સ્પૃહા છે તે પેમાથી લગભગ છે, વિષમધન કરતા વધાર થાય છે, નીતિ, સત્ય, દયા, દીનતા તેવાથી દૂર બળ છે, અને માન્યતા પામથી વિમુખ થઇ પાપના પથે વિચરે છે. પરંતુ જે નિરપદ્મ છે, જેને લોભ કે તૃષ્ણા નથી-માયા કે મમતા નથી, તે લક્ષ્મીના અવતર સ્વભાવથી મુક્ત છે, નથી તે લોભથી લગભગ કે નથી તે તૃષ્ણાથી લગભગ, જોઇએ તો તેની ખાસે કુલે-વનો જાંઘરં મુકે, જોઇએ તો તન સારંગેભ મન્યપદ આપવાનું કહે, કે જોઇએ તો તેને અનુષ્ઠાન લાક્ષ્યવરથી મોદિનીનો પ્રેમ મેળવી આપવાની લાક્ષ્ય બતાવે; એ તં ઉપાય કરો પરંતુ એને કોઈ જાતની ઈચ્છા નથી, અપેક્ષા નથી. માયા મમતાથી તે મુક્ત છે, તેને લોભ નથી, તૃષ્ણા નથી, કોઈ પ્રકરની સ્પૃહા નથી. તેનું દૃઢ્ય નિરપદ્મ છે. પર્મ, કર્તવ્ય અને નીતિ આગળ દુનિયાની સર્વ માયામય વસ્તુઓ તેને મિલકત જાણાય છે; અને તેથી જ કહેવાય છે કે:-

“ નિસ્પૃહસ્ય ગૃણં જગત્ ”

જા કે નિસ્પૃહી મનુષ્યો દુનિયામાં વિરલા જ હોય છે, છતાં કેઈ પણ વસ્તુ સંદેશ નથી અનેક તુષ્ટામાં તથાતા મનુષ્યોમાં એકાદ વિરલ નિસ્પૃહી જીવડો પોતાનું નામ જગતમાં અમક કરી નાંખે છે. દરેક દેશમાં, દરેક જામ ઉપર આવા નરરનો ઉપન થાય છે, અને એવા એક નિસ્પૃહી વીરતું હપ્તાન્ત રોમન ઇતિહાસમાં અંકિત છે.

રોમન સૈન્યનો હેરાકલીયા પાસે પરાજય કરી બીસ દેશનં એપીરસ માનના સન્ત પીરદસે ઉત્તર વરદ કુચ કરી રોમ શહે સ્થી વીસ માઇલના અન્તરે આવેલા એક શહેર પાસે ગાવી પહોંચતા તેને ખાતમી મળી કે રોમન લોકના જન્ને કોન્સલ જન્ને ખાતમીએથી પોતાના ઉપર કુમલો કરવા આવે છે. આ વાત સંત્ય હતી. કારણ કોન્સલ હીન્દાયનસ ઇટાલી દેશનો હલિયુ રિયામાંથી આવતો હતો અને બીજો કોન્સલ જે ઇટરન લોક સાથે કુદ કરવામાં રોકાયો હતો તે તેની સાથે ચલાહ કરીને, પીરદસ રાજાની અગર હોવા માટે ઉત્તર વરદથી આવતો હતો. આ ખખર સાંજગતી જ પીરદસ રાજાએ રોમ વરદ જવાનો વિચાર સુલત્વી રાખ્યો અને તે ઇટાલીની હલિયુ રિયા વરદ પાડે રૂચો.

રોમન સેનેટ સભાએ પ્રથમ જ પોતાનું વકીલમંડળ તેની પાસે મોકલ્યું. પીરદસ રાજાને ખંડણી આપવાનું કહ્યું કરી હેરાકલીયાનાં યુદ્ધમાં તેણે જે રોમન સિપાઈઓને બધિવાન બનાવ્યા હતા તેને સુલ કરવા માટે તેને અમલદવાનું કાંઈ વકીલમંડળને સોંપવામાં આવ્યું હતું.

આ વકીલમંડળમાં કેવલ રેપીશિયસ નામનો એક રોમન હતો. તે પોતાની દુહાનો પવિત્રતા અને તિલકલુ રોમને માટે

જાનુ પ્રસિદ્ધ' હશે. વહીવટમાંજે પીરદસ રાજા પામે જ્યાંને ઉપરનો ચોળના વિહિત કરી પીરદસે જવાબ આપ્યો:—

“મૂઠાંધો! આપનાં વચનો મને માન્ય નથી. ખંડણીને સ્વીકાર કરીને કેદીઓને હું મુક્ત કરું એવો આપની હિચ્છા છે ખરી, પરંતુ જો હું તેમ કરું તો જે માણસો બંધનમુક્ત થાય તેમને તમે પુનઃ મારી સાથે મુદ્દ કરવાને ઉત્ક્રિષ્ટો એ નિઃસંશય છે. વળી, વખાણી પામેથી પૈસા હડં એવો હું ગરાંજ નથી. ઉલટું હું તમને સર્વને મારા મિત્રો સમજી મુલ્યવાન નજરમાં અને અદાલત દ્રવ્ય આપીશ. માત્ર મારી સાથે તમે મજાદ કરો, પછી હું ખંડણી લોધા વગર રોમન બંધિયાનોને મુક્ત કરી આપને સ્વાધીન કરીશ.”

આટલું બોલો રહી પીરદસ રાજાએ ફ્રેન્સીસિયસ સાથે એકાન્તમાં ખાનગી વાત કરવાનો હિચ્છા દર્શાવી. પીરદસ રાજા પાતાનું મુખ ફ્રેન્સીસિયમના કાન પાસે લેઈ જઈ બેસ્યો:— “ફ્રેન્સીસિયસ! સર્ રોમન એક મારા મિત્ર થાય, તેમા પણ વખાણ મારી સાથે આઠ સંબંધ થાય, એવો મારો અનુકરણ પર્વક હિચ્છા છે. કારણ વખાણ શુદ્ધ દ્રવ્ય અને સૌર્વનાં વખાણ મારે કાને પાયાં છે; વધારે આપની સિધ્ધાંત જાનુ ખરીબ છે એ વાતની પણ મને ખગર પડી છે. આપના જેવો મદાર મનુષ્ય આલો કંગાલ સિધ્ધિ બોખવે એ એકને મને નહિ ખરામ લાગે છે. આમ હોવાથી, અન્ય રોમન લોક કરતાં તમે આધિક ધનકર થાઓ એ મારે તમને દ્રવ્ય આપવાનો મારી હિચ્છા છે. મોટા માણસોને પૈસા કરતાં કોર્વિની રરકાર વધારે હોય છે. પરંતુ આવા માણસને, માખા થતાં એવો અવધ્યામાંથી મુક્ત કરીને દ્રવ્યવાન બનાવવા એ રાજાઓનું કર્તવ્ય છે. આ બદલામાં મારે માત્ર વખાણી પામે એક જ માગણી કરવાની છે, અને તે એ છે કે રોનિડ રાજાને મારી સાથે સલાહ કરવાને સમમ્મયે. આટલું કામ કરીને પછી જો આપ મારી સાથે એવી-રસ આપશો તો હું તમને મારા મિત્રવત્ત મિત્ર બનાવીને ખીસં

દેશમાં ખરાબર મારી નીચેનો જ પહોળો અપાવીશ, હું આપને
વચન આપું છું.”

આવું મધુર લાપલુ સાંભળી દેશીશિવને કહ્યું.—“શાળ સાહેબ,
આપે મહારા ગુણનો પ્રસંગ સાંભળી છે તેમ જ મારી હરિદ્રાવસ્થાની
આપને ખબર પડી છે એ સારી વાત છે. સત્ય છે કે મારી પોતાની
આલોકીય મારી પાસે માપ એક કુંપકું છે અને જમીનનો એક
ફુલો છે, તેમ જ એ જમીનના ફુલો ઉપર લાલમહેન્ટા કરી છે
મારો નિર્વાહ ચલાવું છું. છતાં પણ એ ઉપરથી આપ એમ અર્થ-
માન કરતા હો કે હું મરીજ છું કિંવા મન્ય રોમનો કરતાં મારી
રિધિતિ, ખરાબ છે તો તે આપની મદાન બૂલ છે; કારણ લલાઈતા
સમયમાં મારા રોમન જાણીએ અને ક્રિસ્ત આધિપત્ય આપે છે,
કો-સલતા માનપદ હોવા ઉપર તેઓ મારો જ નિમણુંક કરે છે,
એટલું જ નહીં પરંતુ પોતાના તરફથી ખીન્ન સગમો સાથે સલાહ
કરવા માટે વફાઈ પણ મને જ બનાવે છે. આવા મકારે નંકાં
સુધી હું માર માતૃભૂમિ તરફ મારું કર્તવ્ય અંતરિક્ષ પૂર્વક
જાળવવું છું ત્યાં સુધી મારી મરિયો માટે અને જરૂર પણ સકાલ
કે શોક નથી. વજો જવારે હું શ્રીમતો સાથે મારી પોતાની તુલ-
ના કરું છું ત્યારે તેઓના કરતાં હું ચાલિ પછો સુધી છું એમ
મને લાગે છે. જે વસ્તુઓની મને આવશ્યકતા છે તે મને આ જમી-
નમાંથી મળે છે. તે જમીનની વ્યવસ્થા કરવામાં મારે જે અંગમોદેવત
કરવી પડે છે તેનાથી ધનાઢયોને ફલેલ એવું નિદ્રાસુખ મને પ્રાપ્ત થાવ
છે, અને કાચું પાકું અન્ન પણ મને પડવાન કરતાં મીઠું લાગે છે. હું જે
કંઈ વસ્ત્ર પહેરું છું, તેનાથી અરુચરીયું ઠંડી, પવન, વરસાદ અને
તકકાથી સંરક્ષણ થાવછે, પછી લલમહાર પોતાની શી આવશ્યકતા છે ?
હું વધારે શ્રીમંત અને સુખી છું એમ મને જણાય છે. પ્રત્યક્ષ
ઉદાહરણ તુઓ કે આપ પોતે મોટા ઈંપોરસ પ્રાન્તમાં રાજા
છો તથાપિ આપને સ્વપ્નમાં પણ સુખશાન્તિ નથી. આજો દિવસ

આખો ઈંટાલો દેશ છુટવાની હજી-કેટલી છુટાસા અને હાવવાય છે. જે સુખ મને છે તેનું સ્વપ્ન પણ વખતે નથી હું. કેટલો વખત રોમન કોન્સલ હોને અને રોમન સેન્ય સહિત હસુકેનિયન વગેરે કોકોનો મેં કેટલીએક વખત પરાખવ કર્યો છે. મેં ધણું યહેરો છું-ટપ્પું છે, પણ એ છું-ટપ્પું સિપાઈઓને બહુસ આપનાં ને લડાઈના ખર્ચ બાદ કરતાં બહુ રહેતું દ્રવ્ય મેં દેશના ખાતનામા નાંખેલું છે. આ-વા સુમયે સર્વના દેખતાં જવાબથી રીને સીમન્ત બની જવાને બેઠંબે તેવી સમવડ મળે છે, છતાં પણ એવી દરકાર ન રાખનાં આજ સુધી સીમન્ત ન ખન્યે, તે જ હું અત્યારે એક યત્ન વરફી મળતી હાંચ વરફે દહિ દે'કુ એવી આપની માન્યતા છે ! ”

ફ્રેડોશિયસે ફરેલા અપમાનની પીરદહને કંઈ બહાર ભડ નહીં. હથડું તેણે ફ્રેડોશિયસને અધિક ધન દેવાની સાલચ બતાવી. એ રોમન મુદત્ત કંટાળીને બોલ્યો—સાજનું ! જો આપ મને શુદ્ધ હાથપાળો અને પ્રમાણિક માનવા હો તો પછી બંધ આપી મને વધ કરવાનો તમારો વલ કેવી રીતે સફળ થશે તેનો તો વિચાર કરો ! અત્યારે તમારી ખાતી જ છે કે હું પ્રમાણિક છું ત્યારે તમારા પક્ષમાં મને લેવાનો વૃથા સમ કરવાથી શું ફાયદો ?

આટલું કહી તે ત્યાંથી ચાર્જે ગયો. એ દિવસ વોત્સા બાદ ફરી-યો પીરદહે તેને બોલાવ્યો. તે આવ્યો. બન્ને વાતચીત કરવા લાગ્યા. પીરદહે પેલાના નોકરોને પત્રાથે કવો અને તરત જ તેઓની પહોંચાડે લઈને પડો. એકમ ઉપડી ગયો. ફ્રેડોશિયસની દષ્ટિ તે વરફે વળી. એક પ્રચંડ હાથો તેનો તજરે પડ્યો. હાથોએ ફ્રેડોશિયસ ઉપર હુમલો કરવાના વિચારથી પેલ ની મુંઢ હાથમાં હાજળી અને તે મર્જનાં કરવા લાગ્યો. ફ્રેડોશિયસ ખીંચ્યો નહીં. શાન્ત ચિત્તે રાજા વરફે બેઠું તે બોલ્યો—સાજ સાહેબ, અને મહ કાલે હાથ આપવાની ધારણા નિમ્મળ થવાથી આપે આ હાથોની ચોજના રચી છે તે બેઠને હું મક્ક-સઈ જાણ્યો એવું જો આપ માનવા હો, તો માનવા બેટી છે. ”

ફ્રેડોશિયસનાં આ વચનો સાંજણીને, અને તેનું વિવશ્યુ ધેર્વ બોલું

ને, પીરહસ રાજા બહુ સન્તાપ પામ્યો. અને તેણે જીંદગાનોને રોમ શહેરમાં જઈને પોતાનાં કુટુંબી જનોને મળી આવવાની રજા આપી. રજા આપવાનું કારણ એટલું જ કે ફ્રેન્સીશિયસે તેને વચન આપ્યું હતું કે સર્વ બંધીવાનો ગામ જઈ પોતાનાં સખં સંબંધીઓને મળી તેની છાવણીમાં પાછા આવશે. ફ્રેન્સીશિયસજ નહીં પરંતુ સર્વ રોમન લોકો એટલા સત્યપ્રીય હતા કે, સઘળા બંધીવાન ડરાવેલા દિવસે પીરહસ રાજાની છાવણીમાં આવી દાખલ થઈ ગયા.

આટલું થવા છતાં જ્યાં સુધી પીરહસ રાજા ખંડાલીમાં હોય ત્યાં સુધી તેની સાથે સલાહ ન કરવી એવો એનેટે ઇચ્છા કર્યો. આ પછી બીજે જ વર્ષે પીરહસ અને રોમન લોક વચ્ચે એકમુદ્રમ આવ્યા. મોટી લડાઈ થઈ તે વખતે પણ રોમન લોકોનો પરાજય થયો, છતાં તેઓ એટલા શીર્ષ અને ટેકથી લક્યા કે પીરહસ સભ્યએ પોતાનાં સુખથી ઉદ્દગાર કહાડયા હતા કે:—“આજના જેવી લડાઈનો મસંગ, જો હવે એકવાર આવે તો મને લાગે છે કે આપણું આયુષ્ય પુરું થયું જ સમજવું.”

તે વર્ષમાં બીજે મુદ્ર મસંગ આવ્યો. પરંતુ બીજે વર્ષે રોમનાં લોકોએ ફ્રેન્સીશિયસને કોન્સલ નોમ્યો અને તેણે તથા તેના સદગામી કોન્સલ કવીન્ટસ એમીલિયસે સંવત્ આધિપત્ય સ્વીકાર્યું. પીરહસ રાજાને આ વાતની ખબર પડતાં જ તેમની તરફ પોતાનું સૈન્ય લઈ ગયો અને જે સ્થળે તે જાને કોન્સલો પકાવ નાખી પડ્યા હતા ત્યાં જ પોતાનાં સૈન્યનો પકાવ નાખ્યો.

એક દિવસ એવું બન્યું કે પીરહસનો એક શ્રીક સલામ ફ્રેન્સીશિયસ પાસે આવ્યો, અને તેને એકાન્તમાં મળવા ઇચ્છા કર્યો. એકાન્તમાં મળતાં તેણે ફ્રેન્સીશિયસને કહ્યું “હું આપનો પાસે ચલા આવગી કામ માટે આવ્યો છું. સેનેટસભા જે મને પુષ્કળ પૈન આપવાનું વચન આપે તો હું તેઓને સદાના દુઃખમાંથી મુક્ત કરું. પીરહસ રાજા તરફથી રોમન લોકોને જે બહુ ઉપદ્રવ થાય છે અને જે ઉપદ્રવ ટાળવા જે ઉપરનો સરવ કણુવ હોય તો પીરહસ રાજાનાં એસકમાં બી તેને હું સ્વધામ પહોંચાવી દઉં.”

વિજ્ઞાનીના અમકારો થાય તેમ શ્રેષ્ઠોચિત્તસ્ય અમકરો. તેનું હૃદય
 ધડકવા લાગ્યું. શું પોતાના મુખને ખાતર શત્રુને આવી અધમ રીતે
 સંદાર કર્યો? તેના ઉદાર હૃદયને તે મધ્યું નહીં. લીરકાર તેનાં ચક્ષુમાં
 દેખાયો. તે વિશ્વાસપાતી નરાધમનો વિરકાર કરી તેને કઢાડી મુક્યો.
 અને પીરદમ રાખને તે વાત પત્ર દ્વારા લખી બાલુચી. પત્રમાં લેખે શું
 લખ્યું હતું? “એ પીરસના રાજા પીરદમ, આજે એક એવો પ્રસંગ
 બન્યો છે કે આપના પોતાના બહા ખાતર મારે આયને પત્ર લખ્યો પડે
 છે. આપ શત્રુ કોણ અને મિત્ર કોણ એની પારખ બદોળર કરી શકતા
 નથી. કારણ મદગુબી અને સત્યપ્રેમી માણ્યો સાથે વચ્ચે વિદોષ કરો છે,
 અને જે વિશ્વાસપાતી અને દુષ્ટ છે તેના ઉપર વિશ્વાસ રાખો છે,
 ત્યારે બીજું શું કહેવાય? વખાસ એક મુકમલો શું અન્યથો જ આપ-
 ને ચેતાવું શું. પંસાની લાલચથી આપનું ખુન કરવા તે તત્પર છે.
 પરંતુ તેમ થતાં વૃથા અમારી દીર્ઘિને કલંક લાગે અને જગતમાં એમ
 કહેવાય કે રોમન લેગેએ પોતાના સાર્થકો મુઠ્ઠા પૂર્વ ન કરાવ્યો એટલે
 આવી રીતે શત્રુનું ખુન કરાવો બીજા બનાવો. પીરદમરાજ, લાલચ-
 થી હક્ષણ બહુ, પૈસા ભેળેને ચાતો બહુ એ વિશ્વાસી મનુષ્યનો
 ધર્મ નથી. જે મનુષ્ય પોતાના સ્વાર્થનો ખાતર બીજાને લાલચમાં લપ
 દાવે છે તે મનુષ્યનું અનુકરણ કરનાર તેના નોકરો પણ તેવા થાય તેમાં
 આશ્ચર્ય નથી. પરંતુ હવેથી ધ્યાનમાં રાખજો કે જે માણસોને લોભ નથી,
 ગુણ નથી, સ્પૃહા નથી, જે વિશ્વાસુ, ધર્મપરાયણ, અને નીતિમય છે
 તેને અનીતિથી મળતું થત અમલ તે જગતના સર્વ કંઈ પૈત્રવ વધુ
 અમલ છે. હિ. આખો. દિનચિત્ત શ્રેષ્ઠોચિત્તસ્ય.

ઉપરનો પત્ર લાંચતારા પીરદમ સજ્જની આજે ઉઠી ગયો.
 તેનું હૃદય અર્થ આનંદ અને મજમગા સાથે તે બોલી ઉઠ્યો: “શ્રેષ્ઠોચિત્ત
 થય, ઉદારચરિત શ્રેષ્ઠોચિત્તસ્ય, પત્રકો તારી ઉદાર વૃત્તિને, ધન્ય છે તારી
 વફાદારીને, ને ખચ છે તારી નિષ્પૃહાને. રૂચને પણ કદાચ તેનાં મનથી
 અપાધમલ કરી માર્ગવ છતાં તારે હાથે અયોગ્ય રૂપ થતું આચક્ય છે.

ઉપલો જનાને જન્યા પાછી, ચોડા જ સમયમાં પોરદસ તબા
મટાલી દેશ છોડી ચલ્યો ગયો.

અઢાળકે લક્ષ્મી, તથા રાજસત્તાની લાલચથી પ્રભુ ન ચાલતાં દેખી
શિયરો નિરપૂરસ્ય તૃપ્ત જગત્ એ સિદ્ધ કરી બતાવ્યું. તેની નિરપૂ-
રતાનાં સર્વ સ્થળે વખાણ થવા લાગ્યાં, અને અદ્યપર્વત તેની
નિરસીમ નિરપૂરતાને માટે ઇતિહાસમાં તેનું નામ અમર થઈ
રહ્યું છે.

(સુખમ્મ સમાચારનો ૧૯૦૬ નો હીવાળીનો અંક)

પ્રો. કર્વેનું અનાથ વાલિકાશ્રમ.

૧૯૦૬-૦૭

મહાપ્રજાશ્રીની ઠંડી હવામાંથી મુખાઈ ઉતરતાં, ચિહ્નકે ગર-
મીમાં જવા કરતાં ધીરે ધીરે પ્રવેશ કરવાનું ધારી અને પુના
અસલ—પૈશાની રાજધાનીનું શહેર જોવાથી એ ઇચ્છાથી હમે
એ આર. દિવસ સાડ ત્યાં મુકામ કર્યો. પુનામાં નેવા જેવી જગ્યાઓ
ધણી છે. ત્યાંમાં ખાસ કરીને બંધ ગાર્ડ-સર્માથી બંધેના દેખાવ,
તથા ચાર મોટી ડાહોલે, સર્વન્દસ ઝોડ ઇન્ડીયા સોસાઈટીનું મકાન,
પાર્વતી ઉપરથી પુના શહેરનો સુંદર દેખાવ, તથા તે ઉપરનાં અ-
સલી દેવાદયો અને પ્રો. કર્વેનું અનાથ વાલિકાશ્રમ; છે. હમારો
પુને ઉતરવાનો ખાસ હેતુ આ આશ્રમ જોવાનો જ હતો. મહારા પ્રતા
પ્રેમ કર્વેના મિત્ર હોવાથી હોમલે હમારે સાડ પ્રથમથી જ બંદો-
બાંધ સાડ કામગીરીઓ હતો પણ કામગીરીઓ પડવાથી અને
પોતે ગામમાં હોવાથી તેઓ કંઈ પણ ખજાર આજીવનના માંલુસોને
કરી શક્યા નહોતા. આશ્રમ પુના શહેરથી પશ્ચિમ માર્ગેલ-દુર એકાદ
નદીના ગામમાં પાસે એકાન્ત સ્થળમાં ગઈયો છે.

રૂઢવારમાં અઢાંકે વાળ્યાને સુમોરે હમે આર પાસે જઈને
ગામીમાં જેમની ત્યાં જવા સાડ નીકળ્યાં ચોક્ક નદીની ટેકરીની પાછાં

દી એક અંધે ચંદ્રકાર. એનાં રસ્તાને મુઠ્ઠી ન્હાને રસ્તે થઈ
 દશમમાં જવાય છે. આશ્રમનું મકાન યો મહાનું છે, ને અમારી
 ૫૬ ન્હાની અગામી કદાવી પોલીકો લેવું કહેલું છે. હમારા જવાની
 હાલિ કાંઈ પશુ ખબર પડેલી નહોતી ને મોટો દરવાજો બંધ
 પાયાથી હમેં ન્હાના ખારખામાં થઈ અંદર દાખલ થયાં લગભગ નવ
 ઘંટી ગયા હતા, તેથી સર્વે મંદાળ જેવ પોતાના કામમાં ધુધાધ મથેલું
 હતું. હમેં આમત્રા ઓરકામાં બેઠાં તે ઓરકામાં ખારા પિના
 આશ્રમનાં ઉપરી ખાનુ' શિશુક મીમીસ રેવધર કરીને છે હેમનેં
 તેડી લાગ્યા.

હમેં જે ઓરકામાં બેઠાં હતાં તે ઓરકા—લાયમિરી, ત્યાંની
 જ્યાએને દાણે થયેલાં યુધ્ધ તથા ભરા કામોના નમુના જોરેના
 મંદના ઓરકા તરીકે તથા મુલાકાત લેનારને બેસાડવાના કામમાં
 આવતો એમ હમને પાછળથી ખબર પડી. મીમીસ રેવધર આવીને
 હમને ધજા જ માથાપરે નમવામાં આવકાર દીધો. તેઓ મગ્રાસ
 ધુનિવર્સિટીનાં એફ. એ. થયેલા ખાનુ મેન્ચુએટ છે. ખરી અને
 નિર્ધારિત કેળવણીથી કેવી જાનાં વિનય આવે છે તે હેમના મુખ
 ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે. તેઓનો તખિલક કાંઈ નાદુરસ્ત હોવાથી
 આમમ દેખાડવાનું કામ હેમણે હેમના લેવાં જ બીજાં ખાનુ શિ
 શુક મીમીસ નામજેથીને સોંપ્યું. પ્રથમ હેમણે નિશાળ તરીકે
 વપરાતો સામ દેખાડ્યો. ઉમેજી તથા મરાઠી બન્ને નિશાળના કિરો
 પ્રમણે જ ત્યાં રીખવવામાં આવે છે. દરેક કિરણને સારૂ શિશુકે
 રાખવામાં આવેલા છે પણ પસંદગા વમરના પુરોને અથવા કુદા
 વપરાને ત્યાં દાખલ કરવા નથી.

શિશુકેને રહેવા સારૂ માથે જ એક બેઠા પાટનું છુટા છુટ
 ઓરકાવાળું ન્હાનું મકાન બંધેલું છે. જ્યાં તેઓ પોતાનાં કદા
 સાથે રહી શકે તેવી સમજ કરેલી છે, અને એમ સદકુદ્દુબ રાં
 વાનેજ તેઓ બંધાયેલા છે. દરેક કિરણમાંથી હમને કાંઈ વાંચ
 અથવા અર્થ સંબંધિતવામાં આવ્યું; નિશાળના ઓરકા એમ રહ

અિવિવસ.

બાપરી	અમરનાલાલ મોતીલાલ પટેલ,	સાહચર્ય.	વડોદરા કૅલેજ.
"	અમરનાલાલ ડાંગરભાઈ પટેલ.	કોલેજી.	"
"	અમરનાલાલ દામોદરભાઈ ચાંદ.	પરો.	"
"	ઉતાંભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ.	નાર.	"
"	મોતીલાલ ખુશાલભાઈ પટેલ.	ધર્મજ.	"
"	રાવજીભાઈ વિદ્યુભાઈ અમીન	વડો.	"
"	રામજીભાઈ જસરાઈ લાદ	ઉમરેડ.	"
"	કદીરાભાઈ પુરુષોત્તમદાસ અમીન	વીરસદ. દરમસ. કૅલેજ.	પૂન
"	કદીરાભાઈ આશાભાઈ પટેલ	ભાદરવ.	"
"	દીમાભાઈ દીરાભાઈ અમીન	વીરસદ.	"
"	મુરુભાઈ દાસિદાસ પટેલ	ચિખોડા.	"
"	વિખભાઈ કુબેરભાઈ પટેલ.	કરમસદ.	"
"	મનજીખલાલ બહેમરદાસ મોહસી	વીરસદ વિજ્ઞાન કૅલેજ.	મુંબી

કનરમિલમેદ

"	અશિવભાઈ રા'કરભાઈ પટેલ	કરમસદ. દરમસ. કૅલેજ.	પૂન
"	મોવદ'નભાઈ હાથીભાઈ દેસાઈ	નર્મિયાદ.	"
"	મિયાભાઈ ભાઈભાઈ પટેલ.	સાહચર્ય.	"
"	દીરાભાઈ. વલ્લભભાઈ પટેલ	ભાદરવ.	વડોદરા. કૅલેજ.
"	અવેરભાઈ ભલુભાઈ પટેલ.	ખાંધણી.	"
"	મોવદ'નભાઈ મેઘમનદ ચાંદ.	મેરવા.	"

બી. એ.

"	ચિવાભાઈ મોતીલાલ પટેલ.	સાહચર્ય.	વડોદરા કૅલેજ.
---	-----------------------	----------	---------------

નિક ઉવાળ બધ જેવા દિસે, તહિ વેપારમાં કંઈ સાર,
ઓ અબળાઓ—

સિને કાજ તે પ્રવિદિન કીચિએ, વ વળવ ન ખોલો લમાર,
ઓ અબળાઓ—૫

લગ્ન-મરણ પ્રસંગે આવે સમે, જુની રીત ફડિ ફરી ફર,
ઓ અબળાઓ—

જર જવન કરીને જાણવજી, હવે સંક્રાંતિ હવ જરૂર,
ઓ અબળાઓ—૬

કંઈએ માંદાને મલક ને કંઈ બને, જાન વચ સદને હાન,
ઓ અબળાઓ—

ઉર કોમળ ઉદર રાખજે, તલો આપ સમા સહુ માણ,
ઓ અબળાઓ—૭

ખેટા ધર્મમાં ધન ન ઉઘવરો, ખરો ધર્મ તો પર ઉપકાર,
ઓ અબળાઓ—

તકા હાથ આવી ન સુખવરો, સુખ ચારે દુઃખી નુરનાર,
ઓ અબળાઓ—૮

મુઠ્ઠી મમલ હવે સહુ માનુજી, ધરો સવાગી તણી દિલદાઝ,
ઓ અબળાઓ—

તો જ સુખી ચારો સહુ હંપતી, કાન અરજ કરે એ જાજ,

શ્રીઓનો સત્કાર,

જે ઘરમાં થાયે નહિ, શ્રીઓનો સત્કાર;
 નરક તુલ્ય તે ભુવન છે, નિષ્કૃત સૌ વ્યવહાર;
 શ્રી શિશુનો નહિ મળે, જ્યાંમુખી આંદિ પ્રચાર;
 કરો હજારો ચલ પલ, કહી ન થાય મુષાર;
 ક્યાંથી થાયે કલ્યાણ, જ્યાં મુખી ન પુત્રો બન્યાવો-

હંધરે દીધા અધિકાર બરાબર સદુને,
 અગ્નિ, જલ, વાયુ, અદાર, બરાબર સદુને,
 જીવ, ગરબી શરદી બદાર, બરાબર સદુને,
 તેમ જ વિદ્યાજંદાર, બરાબર સદુને,
 જમમાં જે નરનારી છે, સૌ વિદ્યા અધિકારી છે,
 જ્યાં મનુ ન્યાયકારી છે, સૌનો તે હિતકારી છે,
 પશુ તમે કયો અન્યાય, સદ કહી કાઢ,
 ચોર બહુ ય.ય, બનાવી ઓને પરુષમાન-

માડોની તુલ્ય આ મૃદુલ આશ્રમ કહાવે,
 સો પુરો તેની મે પુરી જોગખાવે,
 જે બન્ને પુરીને લખક દીધે બનાવે,
 ને ' ' મૃદુભાષી માડોને ખૂબ ચલાવે,
 જ્યાં ઓ આદર મેળાવે, તે ભુવન સ્વર્ગ બની જાયે,
 સદિક બણે બણાવે, સૌ સાધન મુખ ત્યાં આવે,
 દો પુરી બરાબર જ્યાં, મુખ દો ત્યાં, કહી વ્યાખ્યા,

शास्त्र—भक्तुं वेदो वक्ष्यं प्रगाढम्—कथांशी०
 हा ! जोष्ठ सभय ते इतो के लारवनारी,
 इती लक्ष्मी गच्छी पंडिता विदुषी सारी,
 जुज्यां डिपनिहो लक्ष दाय वसं विद्यारी,
 आस्यार्थं कर्मा सुवक्ता आदिम्ये वारी,
 द्रमयन्ती, सीता, गार्गी, लीलावती, विद्याधरी,
 विद्याचमा, महाकथा इती शास्त्र शिक्षा वारी,
 देवी विदुषी नारीज्या लारवनी जुषव् यक्ष गंध,
 निज धर्म नव छेड्यां नहि छे नमप्रिय जोती गंध.
 ते कारव् देय अभावे, इतो उत्तति करवा वाजो,
 सो विद्याने संधारे, गुरु छडीने दैत्ये चेकार्यो,
 हवे ते न आ लारवदेय, लोभवे इवेय, धर्म नहि लेय,
 कारव् श्रीज्योतुं नहि सन्मान— कथांशी०

जे भावा छेय लक्ष्मी तो अभने लक्ष्माचे,
 लक्षपक्ष्मां अभने ज्ञान लुपव् पंडितारवे,
 लक्ष गलंधानयी शुभ संस्कार करावे,
 यज्ञोपवीत इष्ट गुरुकुलगां न लक्ष्माचे
 ते मातृभान छेवरावे, गितित सन्तान भक्ष्माचे,
 जे शुभ भावाभां लावे, ते पुत्र पुत्रीभां आवे,
 जे भावा हो विद्याने शिष्यावे ज्ञान, करे ते ज्ञान,
 वये देय जेष्ठ सन्तान. कथांशी०

भिन्नो । जे देय सुपासंतुं जीकुं छेववे,
 तो श्री शिक्षणे चेष्टो यत्न करावे,

તે માઠ કરો, ત્યાં સુધી ન પુત્રી બચાવો,
 તે દેવાસુર સંગ્રામ ઘરોમાં લાવો
 દિનગર કરી કામ પુરુષ થાક્યો ઘર પાસે,
 ઘર આવનાં જ સાચુ વડુ લગ્નજી ભાસે,
 તે દરમિયાન દેખીને કોતો કોતો બની બાસે,
 ત્યાં કુબારગતનાં મેલ્યાં સુખથી ખાસે,
 ને ચાહો બાઈઓ ! સુખરે સ્થિતિ વમારી,
 તે વેદ મનુની આજ્ઞા કરોને બારી,
 મનુ કહે તે ઘરમાં પૂજાય છે નારી,
 તે ઘરમાં સુખ અંદર બધો રે બારી,
 સ્ત્રી શિક્ષા વિનાની બાઈ, નહિ ઉત્તરિ ક્યાંય જણાઈ,
 કહે વાસુદેવ સમજારી, સ્ત્રી સુદિક્ષમ ખવડાવી,
 તે વિનવું નેત્રો દાય, આવો સૌ સાથ,
 દુરજ હો માથ, વધારો અગત્યોત્તમ માન ક્યાથ

(સતી સંમીતાવલિ)

પૈસાદારને પરમાર્થ કરવાને હાલનો સમય લાયક છે.

(૪૬૧)

પરમાર્થ કરવાનો રે, અવસર આવો આવે નહીં;
 રોકે ધણી, રોકે રે, અન્ન વિના અગ્નિ વહી રે

કુદરતનો ત્યાં કોપ થયો ત્યાં, બાકી રહે સુ - કાંઈ,
પિસ્તાલીશમાં પાણિ વિના બહુ, પિકપ ગુર્જર માંડી,
અન્નની તો શી આશા રે, પાકણ નહીં ભૂમી મહી. ૫૨-૧

છન્દગાનીમાં રળી રળી બહુ, એકલા કીધા દામ,
આવે સમે પરમારથ માંડી, વાપર્યો તહીં તો ન કામ;
સુઆ તેની સામે રે, કહોને લક્ષ્મી કહોની લાઈ. ૫૨-૨

શ્રોમન્ત થઈ તમે સુખે જમો ઊ, રૂડી રસોઈ નિત્ય;
મીઠા મઝામાં માણુ ન રાખો ખરચોને ધન ખર્ચોત;
લીંછુપ ન આવે રે, કાળ પકચો તોયે કાંઈ. ૫૨-૩

એક વરદ તમે સુખે ફરોને, બીજી વરદ બહુ દુઃખદે
ગરીબ ગરમાં ખેડુત સરવે, વેડીને અન્નની જુખ;
લીંછી પેટ ભરવા રે, બટકે તો ભરાય તહીં. ૫૨-૪

વતનમાં વરમાર વછોને, નિઝળા ખેડુત બહાર,
જુગ કીમતે દેર પેવાનાં, વેચો હાં નિરધાર,
હચાળા ઉપાડી રે, કાલાં લોલી જૂમિ મહી. ૫૨-૫

માખાપમાંથી ખરચાં ઉપરનો, ઉકચો દયાનો અંશ;
પેટ પેવાતું ભરવા કાચે, દેતાં બાળકને ડંશ;
અકબાઈ અન્ન વિના રે, છોને પને નાણું નહીં. ૫૨-૬

બાળકને ટળવળતાં મુઝી, સુધાતુર માખાપ;
દયા અને સગબંધ વછોને, ચાલે પામી પરિતાપ;
પાપી પેટ ભરવા રે, રખડી રખડી અહીંયો તહીં. ૫૨-૭

કાણું સંયુત અને કોણું સમજાવી, કોણું જ મિત્ર મિત્રા;
 આવે સમે કોઈ કામ ન આવે, કોણું બેટો કોણું બાપ;
 સાને સોતું લાગ્યું રે, બીજાતું ત્યાં મીઠે નહીં. ૫૧-૮

કર્ક પુરુષ પોતાની નારી, પડતી મુઠી પ્રજાત;
 પરદેશમાં પરવરીઆ પેતે. તજી દેઇ નાવ બાત;
 દુઃખ વિષુદ્ધ રે, કુલ્ય પેઢા પેઢા સહી ૫૨-૬

આવાં આવાં પરદેશી દુઃખીઆં, નરનારી ને ખચીત;
 તેઓના પોપણને માટે, ખરચોને ખન્તે વીત;
 અહીંઆં એ ને વઃયું રે, આમણ તે એ ઉગસે સહી ૫૨-૧.

જૂઞ્ઞાને અત્ત આપી સન્તે.પી, વજ્ર વિનાનાને વજ્ર;
 એક વખત આ લાન દેયો તે, ફળરો વાર સદૃશ;
 લાભ આ લેવાનો રે, આંધો અવસર મૂકરો નહીં. ૫૨-૧

કાલાવાલા કરી કેવાં કરગરે, આવે તથા ઉભરાઈ;
 અત્ત દેવાની યજ્ઞિ ન હોય પણ, આવે અતી મરદાઈ;
 પણ માયાના લેખે રે, મરદાઈ કાંઈ કરી શકે નહીં. ૫૨-

પાને તેમ સમજીને મનમાં, કર પરમારથ પ્રીત;
 મુખા સંગાતે એ જ આગરો, નહીં આવે વદાત કં વિત;
 જરૂર નેસંગ રે, રીખ આતો અપ્રકલ્ય કહી. ૫૨-૧

હોમ.

ભુવગી.

જડું એક દહાડે ચલા જો મરીને, પછી કાગ ડું હામને સંમહીને;
 પછી મીઠ દારા તણી હોય કેવી, પછી તુટી સગાઈ સગાં સાથ લેકેવી.
 થવાના જનો કાળના સર્વ ચારા, પછી પાર્ષના બાંધવા કેમ ભારી
 પછી શા દગા વેર વિશ્વાસપાત, પછી કેમ માયા વિષે સન્નિપાત
 યદા નામને ચાચ છે સઘ નાચ, પછી આશ પર્વન્ત શી જામઆશ,
 પછી કીર્તિ પૃથ્વી તણે મોહ કેવો, પછી ભાર આભાર શા કાજ લેવો
 નથી કાવવાના યદા કાજ સ્હામે, પછે આદરે સાહસો કેમ હામે,
 પછી ચાલ દહાડે નદિ શે વિરામે, બહુ ભરખીને ઇંદુલું દે ન નામે.
 જમાનો ભગાદે કરીને ભરૂંસો, રમે ભુલભુલામણી મધ્ય ધુસો,
 ઘટે ના અજ/ચો ગવમાય ચારૂ, નથી આપણું ત્યાં કશું મારૂં તારૂં.
 નથી દેહ પોતા તણે લેખ હાથે, પછી જે'સવો કેમ સંસાર માથે,
 પછી ધારડું કેમ દેહાશિમાન, ચલા હાલખીતું ધારણું કેમ ધ્યાન ?
 જવાતું જવાતું જવાતું જરૂર, પછી રાજાને કુમળું કંક ઉર,
 પછી આકળો લોભમાં ડું ફસાય, પછી આમ ખેડબાકળો કેમ ચાય ?
 ફરે છે મહાકાળતું ચીથ ચક્ર, પછી ડું ગમે પારડું દ્રવ્ય નક્ર,
 પછી રાજ મુજે નવા કેમ આજા, પછે શે'કરે કર્મના છેક કાજા.
 બળી બસા થયો સુરૂષી ચરીય, નદિ હોય લેને મહામુલ્ય ચીર,
 નદિ હોય લેને જ્યાં લાડપાડ, સહે ધ્યાનને , જાટવા માત્ર હાલ.

પડે કોટને કમના વાંદ કાયા, નથી રાખતા તં વિરે સુઝ માયા,
 નથી આપણી સાથ તહેને સમજાવ્ય, નથી ચોખ્ય, બાળી યુગુ છેક અન્ધ.
 ઘટે ક્ષેત્રને નર્કને રક્ત સ્થાન, ઘટે તેહને આટલું ચાતું માન !
 ઘટે કેમ મંધાણને મોગરેલ, ઘટે જાન લેનો કર્યે સુદ મેળ.
 કશી છે ચરીરે કહો બાધ ચોખા, પડ્યા રોમના એટલા યમ ચોખા,
 કશું છે ધનીના વણ કેરું મૂલ્ય, રહે સોપમાં કાજળી અરિય ધૂળ.
 બનું માટીમાંથી વણ ધાવ માટી, પછી શું રમા નેધને બાવ ફાટી,
 પછી સી અનુકૂળતા જાતભાવ, ઘટે માટીનો સુઝને ના ઉચાટ.
 બન્ધો પંચમદાજાનો રેહ એક, પછી શો પરાયા વિરે હોય ટેક,
 પછી આત્મકાશગુહે મોહ કેવો, પછી દેવ્ય ધારી રમા શાની સેવો,
 નથી કોઈ અધાપિ પ ન્ત કંથો, નથી દેવને યેસથી કોઈ આંચો,
 વગી-કાજથી ઇન્દ્ર તો એ ચવાયો, અરે' તું ન સંસારથી તોય કાયો.
 હનું ના હનું ધાવ જોતાં દમેય, નહિ નામ કે કામનું રમણું લેય,
 પછી લોભથી શું જમે દેય દેય, ઝપાટે ઉડી આ જશે બન્ધ વેશ.

(સુમન્તુચ.)

મૂર્ત્તનાં લક્ષણ.

૧૦૪૦

(ઉપવ છંદ.)

પ્રથમ કરે ન વિચાર પાત્રીથી માયું રહે;

ખબર છતાં ખંડે બાથે શત્રુ બધાં સહજે ધૂંટે;
 આવાં જીંધાં કામ કરી લય પહોંરે લારે,
 શીખામણુ નવ સાળમે હંક ફેકટ જીધો કરે;
 આ'બાશ કર મૂર્ખ આ સદા શોકે કરતો ફરે.

નાશવન્તનો શોક કરી નિજ કાચ પ્રજળે,
 તદ્દિ સાથે શુભવાન તાહું લે દાર ન જાણે,
 કરી પૂર્તનો સંગ સદા પગ તેના પૂરે,
 ડાળી—સજે કહો વાત સાચી શે સૂરે ?
 ચિન્તા વણુ સમાજમે કરે રોજ રોજ ફરે બહુ,
 આ'બાશ કર ! મૂર્ખના કહો વાવાડા શા કહું ?

પાસે ન મળે પાઈ દોળ લખપતિનો રાખે,
 ખર્ચ ન લાલે કાઈ કાઠ ખડિતનો દાખે,
 જીએ જિલાડી પેર વચાપિ શર ખતાવે !
 ખરો જીએ બધાં ખેલ કૃષ્ણસુખ તરત છુપાવે,
 મિત્ર-શત્રુ નવ જોણમે પુદ્ધિનો અરિ ધર્મ પડે,
 શત્રુપદ વંદન કરી શત્રુ મિત્રનો ધર્મ પડે.

આપી દુષ્ટને દામ પછી નવ પાઈ જાણે,
 ગુણનો હરીને દ્રોહ રાટીઓ પાપી દાણે,
 કરે લીનપર દોષ સકનો રોક બને છે,
 પર છોડે જલ્દી દોષ વટે નિજ જાણ હલે છે !
 વાક—વિચાર ક્યો વિના ઝટપટ લે લડવા ધસે,
 આ બલ શર ! તે જ બલ મૂર્ખ ગણે માનવ વિરે.

ધનને માટે પાપ કરે જે વચર વિચારે,
 ધન મેળવવા નીચ દીનને ભૂમે મારે,
 ધન મેળવવા દેવધનમાં દગ્ગી કરે છે,
 ધન મેળવવા સાધુ વેશમાં દુષ્ટ ફરે છે;
 બકતવેશ પાશુ કરી દેવ તણું ધન સંદરે,
 આજ્ઞાશંકરે ! મુખં આ દૈતવમા વાણી કરે ૫

બાવિક દીનનો ભાવ છતાં ના આહર આપે,
 નિજ આશય રૂપ ડાળ વમર સમજે ઝડ કાપે,
 નિયમ ન પામે હોય દુઃખ અતિ વેળી પામે,
 શાસ્ત્રનીતિનો બોધ હોય મૂઢી નિત્ય ઉચામે;
 અતિશય-મધન આકળો રજનું મજ પામર કરે,
 આજ્ઞાશંકરે ! મુદ આ ઘોર દુઃખ વેડી મરે. ૬

(શ્રીહરિસ્તોત્રમુખાશિન્ધુ.)

પ્રસ્તાવિક સોદ્ધ

- જાદાસુ જાળયો બોસરે, હાની રણુથી નોય;
 વેશ્ય હરે વેપારથી, એ (પણ) કાલર કડેસાય. ૧
- વડાહું પણુ પછી નવ મમે, દંડ પાર ને જાણ;
 વાગ મુઝનો પણુ ને વળે, કાલરથી કાલસાય. ૨
- રૂપત દેણી ન રાણીએ, વિપત પડે ન રોણ;
 રાજ હરિજનદાસ છે, ને હરિકરે સો રોણ. ૩

મુરખ તું સમજે નહીં, આયુષ્ય જોઈું થાય,
તેમ સરેવરની માછલી, ન સમજે સર મુકાવ.

કરની બિન કથની કથે, આશાની દિન રાત,
(કાકા કહ્યા) કુકરજશું ભુંકેવડીરે, સુની સુનાઈ બાત.

સમગ્રકું ચિંતા વણી, મુરખકું નહીં દાજ,
સહે ભુરેડી ખખર નહીં, પેટ વરતસેં ઢાજ.

છસે સમઠો ઢર નહીં, નહીં પંચડી લાજ,
ઉસે છેડ કયા ડીલ્યો, મુપ બહી મહારાજ.

તુલસી પીરજ મન ધરે, હાથી મણુમર ખામ
કુકડા અન્નકે કાચે જાન વરેવર ભય.

પાંચ કરતાં વારીએ, ધર્મ કરતાં હા,
એ મારગ બાલવાનીએ, પાછી ગમે ત્યાં જા.

મુરખની વાતો બની, જે વાતો ધર ભય;
પંડિતની લાતો ભરી, જે વાતો ગુણ થાય.

તરે વરણુ ને તુંબડું, તરે ગાય ને વડાણુ,
તરે ભાગ્યશાળીનું સુવચ, ન તરે ચાપીને પડાણુ.

છહેતે સો-કસ્તે નહીં, મુખકે બહે લગાડ;
કાલ મોં લે ભયેએ, સહેબકે દરબાર.

દાતાકે મનમન નહીં, સસા મન નહોં સ્વાસ,
પનિવૃત્તને પ્રાણુ નહીં, દેહ નાગમજે દાસ.

- પગાય તેટલું પાળીએ, ન પગાય તે ફાક;
આમડાંના ભેડાં તેમ, ચામડાંની બોખ. ૧૪
- દુઃખીઆ આગળ દુઃખ કહે, આપા દુઃખ વો લેત;
સુખીઆ આગળ દુઃખ કહે, હસ હસ વાલી લેત. ૧૫
- તુલસી પર ઘર જાયકે, દુઃખ ન કહીએ રાય;
માન ગુમાવે આપણે, જાંટ ન લેવે કોય. ૧૬
- માંગન મરણ સમાન હે, મત કોઈ માગો બીખ;
માંગનસે મરણાં ભાં, એ સદ ગુરૂની શીખ. ૧૭
- મન મોતી એર દુષકા, તીનોએક સ્વભાવ;
ફાટે પીઠે ના ચીલી, ફોલી જતન બતાવ. ૧૮
- હુજે પરાઈ કયા પડી, તું આપડી નિવેક;
તેરી જાઝ દરીઆવમે, હુમે નહીં તું ખેડ. ૧૯
- ધ્યાન કીચે કયા હોત હે, ને મન મેલ ન જાય;
ભગ અરૂબીહી ધ્યાન ધરી, પશુ પાડકે ખાય. ૨૦
- ઘટયા તે દેહવટ કયા, સજ્યા તે ઘઈ રાખ;
ખરચ્યા તેની ખૂબી યમ, યયા એકના લાખ. ૨૧
- તુલસી કહે ઇસુમધન નવ ખરચે નવ ખાય;
માખી મધ ભેતુ કરી, આખર હાકે બાય. ૨૨
- બલો બઘાઈ ના વળે, દુષ્ટ ન સુકે દાવ;
ચંદનને સજાખાવાં, પ્રકટે મુખ સ્વભાવ. ૨૩

- લીધું મથે નીચ જન, ચિત્ત ચંચળ મન ચોર;
પાપ રતી ભર ના પડમે, દશ મણુ લાખો ચોર. ૨૪
- સત ગમાઈ સોયકર, દિવસ સુમાધો ખાય;
હીરા જન્મ અમોલ થા, મો કોઠીબટસે લાય. ૨૫
- જુરા હુંદન મેં ચઢી, જુરા મીઠા ન કોઈ;
હીર મેં ફેણુ આપકું, મોસે જુરા ન કોઈ, ૨૬
- ખંદા ખડોલ ન પુડીઓ, ખુદા ખમત નહીં દોય;
તેર જુલમ જો કીજીએ, મૃત લોકકે મોઢે ૨૭
- તેર જુલમ જો કીજીએ, તુરત દેત વડાયા;
જીવા નર સુમાન કરે, ઇતી ખત્તા ખાયે. ૨૮
- હંસાને સરોવર પહાં, ને મરોવરને તહીં કોઈ;
સંજ્ઞાને સ્નેહી મણા, દુસ્તિજનને તહીં કોઈ. ૨૯
- જુલમી જગમેં હું રહે, જુલુલુલા સુખ માંડીકે
લી મણા લણુ કરે, તોળી ચીકની નાહી. ૩૦
- જાત ન પુછે સાધકી, હજી લીજીએ સાન;
મોલ કરો વરવારકા, પગ રહેન હો આન. ૩૧
- સુરખકું સમજવતે, સાન ગંડકા જાવ;
કોયલા હોય ન ઉજળા, સો મન સાણુ લગાય. ૩૨
- સળસે જુરા (હે) માંગવો, ચમો દેર ના ફાર;
ખાલીસેં યાચવહી લયો, વામન વન આવવાર. ૩૩

૧૨૪ પીરે હોવડે, કાહે હોવ અધીર;
ભય પાય તરુવર ફેલે, કેતા સીચો નીર. ૩૪

નુરખ શુભ સમજે નહીં, તો નહીં સુધીમેં ચૂક;
ત્યા ઘટયો દીનકો વેશવ, જો દેખે નહોં ઉદ્ધવ(ધ્રુવક) ૩૫

જેંદા હમારી જો કરે, મિત્ર હમારા સોય;
સાચુ લેકે અંડકા, મેલ હમારા ધોય. ૩૬

નારાયણ નીજ દીધમેં, અપનો રોવ નોહાર;
તો પીજે તું ઘોરકે, અવશુભ બલે વિચાર. ૩૭

નારાયણ હો ખાતકો, દીને સત્તા (મમાર)
કરી ભુલાઈ ઘોરને, આપ દીયો ઉપકાર. ૩૮

તુલસી વહાં ન ભાઈજો, જ્યાં ન કહે કે આવ;
ધાસ બરાબર ભાણીએ, ક્યા રાખ ક્યા રાવ. ૩૯

‘લીખ દાંડતી નવ ચરે, હીકે કહું જરૂર;
લીખ અન્ન જમવા થકી, નિશદિન રહે અધુર. ૪૦

બગ હુવા તો ક્યાં હુવા, જેથી જડી ખખર;
પંહીકો છાયા નહીં, ફલ લાગે અતિ દૂર. ૪૧

ગરવા સહેજે સુત્ર કરે, કંઠ (રૂપીયા) કારણ ન ભાંગ;
સેડુવા બરમે સરવર બરે, કણ ન માગે દાન. ૪૨

ભતા ભરાઈ ના વજે, બગ ન જોલે બઠ;
હસ દિલ દવા ધર્મ દે, દેવસુખ સીરી રંગદ. ૪૩

ਭੁਵਨ ਭੋਜਨ ਨਾਜਾਨ, ਅਵਿਧਾਨ ਰਹਿ ਨ ਫੇਲੈ;
ਜਿ ਦਿਨ ਹੋ ਸਤਮੰਗਲੇ, ਭੁਵਨਭੀ ਫਲ ਲੇਖੈ. ੪੪

ਸਰੋਵਰ ਟਰ੍ਹੇਵਰ ਸਤ ਕਾਨ, ਬੋਧਾ ਭਾਸੇ ਮੇਢ;
ਪਰਮਾਰਥ ਭੇ ਭਾਸੇ, ਧਨ ਬਾਰ ਧਰੀ ਹੋ ਫੇਢ. ੪੫

ਗੁਲਰੀ ਅਧਿਨ ਨ ਸ ਵਾਪੀਐ, ਗੁਰੀ ਮਰਿਯਤੀ ਫੁਲੈ;
ਮੁਆ ਫੋਰਭੇ ਬਾਸੇ, ਬੋਧਾ ਭਾਸੇ ਹੋ ਭਾਸੈ. ੪੬

ਭਾਸੇ ਹੋ ਅਪਨੀ ਮੀਤੀ, ਭੇਡਨਭੀ ਨਿਸ਼ਾਮ,
ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਨ ਭੀਯੋ, ਬੇਨ ਭੇਨਭੀ ਭਾਮ. ੪੭

ਵਾਧੀਐ ਭਭੀ ਗੁੰਭੀ, ਉਤਰੇ ਗੁੰਭ ਭਭੀ;
ਭੇਡ ਭੇਡੀ ਭਭੀ ਅਭਿਭ, ਅਪਰ ਪਾਰ ਅਪਾਰ. ੪੮

ਸਾਧ ਸ੍ਵਰ੍ਣਨੁ ਭਾਸੁੰ, ਸਾਧ ਸਿੰਧ ਸੋਧਾਨੁ;
ਮੰਤ੍ਰ ਬੋਧ ਸਾਧੇ ਭਭੀ, ਧਰ੍ਮ ਅਰਥ ਨੇ ਭਾਮ. ੪੯

ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਹੋ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਭੇ ਗੁਰੂ;
ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ (ਮੇਰ-ਮੇਰ ਪਰਵ) ੫੦

ਸੰਗਤਸੇ ਸੁਖੀ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਅਭਾਗ;
ਮੰਤ੍ਰਸੇ ਭੀਯੋ ਨਹੀਂ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ. ੫੧

ਮਰ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ, ਅਪਨੇ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ;
ਪਰਮਾਰਥ ਭਾਸੇ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ. ੫੨

ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ;
ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ, ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ. ੫੩

સ્ત્રીપર્મનીતિ.

પાયો.

પાયો સારો દૃઢ બાંધ્યા સિવાય તેના ઉપર ઘર ચણું તો તે ઘણા દિવસ સુધી ટકતું નથી; એટલું જ નહિ પણ તેવું ઘર વાંધનાર બંમત્તો ખર્ચ અને કામને બાર વડી ઉલટો હોડોમાં હાંસી પામે છે. કાંઈપણ કામ કરતી વખતે માણસે ઘણો પુજા અને દૃઢ વિચાર કરી તે કામને પાયો રચવો જોઈએ. તેમ ન કર્યાથી તે કામ મને તેટલું નાનું હોય તોપણ સિદ્ધ થતું નથી. કાષ્ઠો આગ એટલો જ મળે કે હોડોમાં તેની હાંસી તથા હાલદવાજ ચાય.

આપણું આ અજ્ઞાન શ્રીજીવિની દુર્દશા કેવી છે તે સર્વને વિદિત જ છે. એની સુધારણા શું કરાયો યાય તથા તેના પાયો કેવી રીતે ચિત્તવો જોઈએ તેનો વિચાર કરીએ.

આ જગતમાં સદાકાળ ઉન્નત થવાની ઈચ્છા દરેક માણસના હૃદયમાં હોય છે અને તે હોવી સ્વાભાવિક જ છે. બીજી બધી બાબતોમાં માણસે પોતાની અવરથાને અનુસરીને સતોષથી રહેવું વખાણુવા યોગ્ય છે પણ જ્ઞાન અને આત્મકેન્દ્રિતિ એ બે બાબતોમાં “આપણું જેટલું છે તેટલું જ બસ છે,” એમ ધારી બેસી રહેવામાં કાષ્ઠો નથી. ઈશ્વરે માણસને જે જે વૃત્તિઓ આપી છે તે સર્વેમાં આત્મકેન્દ્રિતિની ઈચ્છા ઘણી મોટી છે. માટે મનુષ્ય મને તેટલો મોટોરો યાય, તોપણ તેને વધારે મોટાટા થવાની ઈચ્છા હોય છે. આ ઈચ્છા પરમેશ્વરે મનુષ્યમતિનું કલ્યાણ થવાને માટે જ તેને આપી છે. એમ કહેવું જોઈએ. કારણ પ્રત્યેક માણસના હૃદયમાં આ વૃત્તિ જન્મત હોય તો તે તેડું થવાને યત્ન કરે છે. આ ~~માણસ સર્વ કરે તે~~ આખો દેશનો દેશ ઘણી ઉન્નત અવસ્થામાં આવી જાય છે.

લોકોમાં કેટલાક મહોટા હોય છે તે હું સારી રીતે જાણું છું પણ તે લોકોની સ્વદેશપ્રીતિ, એકચ, ઉલોચીપણું વગેરે અનેક ગુણો આગળ ક્ષાલિદાસે ઠવિના કહ્યા પ્રમાણે—ચંદ્રના ચાંદ અને ક્રોમળ કિરણના સંમુદમાં જેમ ચંદ્રનું કલકે દંકાઈ જાય છે તેમ—તેમના હોયો લખાઈ જાય છે. તે હોયોને અહાર પડવાનો લાગ મળતો નથી.

(શ્રી ધર્મ નીતિ.)

વાલકનું રુદન.

પારોસની એક નાટકશાળાના પ્રેસિડેન્ટ રૂમમાં એક નવો નટ ચોવાનો પાઈ બજાવતાં હસતો હતો. તેના કેટલાક સોબલીઓ તેને હિંમત આપતા હતા પણ વળી કેટલાંક માણસો કહેતા હતા કે “એનો હર જવાનો નથી. પ્રકૃતિ આપણને હિંમતવાન કરે છે અથવા હર હાર્યન કરાવે છે. જેથી હિંમતવાન અથવા ના હિંમતવાન ગળીર અથવા ‘સુશી સુશાલી’માં રહેવાની પ્રકૃતિ હરખન ચમકી દોષ છે. તેવા આપણે ચાલીએ છીએ. કોઈએ કદિપણ સાંભળ્યું છે, કે દુરાકાંક્ષીની દુરાકાંક્ષા અથવા કંલુસની કંલુસાઈ મમ છે ? ”

કેટલાકોએ વળી એ વાંધો લીધો, અને એક માણસે કહ્યું, “ જો તમે કંલુસાઈના રાગથી છુટેલો કંલુસ જોવા ધન્યતા હો, તો હું કહી શકું છું કે, હું તે પકિવનો છું. ”

જેણે આણું કહ્યું તે એક અખ્યાત નાટકકાર હતો, અને ટકા માટે પણ અખ્યાત હતો. તેનાં આવાં વચન સાંભળીને કોઈએ કહ્યું એમ પણ અસંભવિત છે. કોઈએ કહ્યું એવું પણ શકે જ નહિ તે નાટકકારે હસ્યું: “હું ખરેખર કહું છું કે હું કંલુસ હતો અને હવે ધારું છું કે હમણું હું કંલુસ નથી, જો વચે સાંભળવા ચાહતા હો તો હું મારા

ફરફારની વાત હતું. તે ફરફારનું કારણ એક બાળકનું રૂદન છે.” તેનું આપું બોલતું સાંભળીને ત્યાં જેટલા માણસો હતા, તે બધા તેને ધરીને, ઉભા રહ્યાને કહેવા લાગ્યો.

“ઈ. સ. ૧૮૩૮ માં પોર્ટો સેન્ટ માર્ટિનની નાટકશાળામાં. મારું એક સર્વથી મારું નાટક બજાવવાને માટે આપું હતું. તે બર- સામાં એક દહાડો દેખાણમાં મને જે કામળા મળ્યા; તેમાંનો એક કામળ કોઈ નાટકશાળાના ઉપરીનો હશેલો હતો. તેણે મારું એક નાટ- ક બજાવી બતાવવાનો ઇચ્છા કરી હતો. અને ઈસ્ટ્રી તાજિમને દહાડે મને માર્સેઈસમાં હાજર રહેવાની આજ્ઞા કરી હતી. મહેનતના મદતમાં હું જે વાજબી માગીશ તે આપવાની તેણે કામળમાં ઇચ્છા જણાવી હતી. ગીતો કામળ પણ માર્સેઈસથી આપ્યો હતા. તે દુકાન અને આપો હતો.”

“મહેનતના સારોબ, આપના બાળની તરી તથા તેની કથા બ્રહ્મ- મશાની પીઠાથી મરવાની બહુ ઉપર છે. પેસા મળે તો તેમના બચી શકે એમ છે. આપના સમુદાય કે આપ આ પાસેના સમુદાયને મળવા આવવાને વિજ્ઞાન કર્યો નહીં, અને તેઓનો ફાલનો તથા બિચ્ચનો ખાવા પીવાનો બદોલત કર્યો” આ કામળ માર્સેઈસના સારર કામળ દીને લખેલો હતો.

“મેં પહેલાં હતું ઈ કે, હું થોડો જ કંટાળે હતો. લોકોનો કામળ મળ્યાથી મારું મનમાં કથા લખવા નહિ થતા હતાં મારા બાળની બા- ઘીના ઉપર પહેલાંનો શુભે બગી હતો. મારો બર્થ વડાણ ઉપર ના- વિકતું કામ કરતો હતો, તે સમુદાયમાં હું મોને મરણ પામ્યો હતો. કેટલાંક વર્ષ પહેલાં મારા એ દિગ્ગમવાન બાઈએ એક માછલાં પકડાવતી દીકરી- ની જોડે લગ્ન કરવાની ઇચ્છા જણાવી હતી, ત્યારે મેં મારા આબામાન તથા સખા કંટુમાઈના તેડો પડના આમારામાંથી જવાબ દીધો કે, એ બીજાની માછલાં પકડનારની કથાની જોડે લગ્ન કરવું એ એ આબાઈનું અને મૂર્ખતાનું કામ છે. એટલું જ નહિ પણ મેં તેને સલાહ આપી હતી કે, જે બની શકે તો એ લગ્નના કારના છૂટા છેડા કરવા બેઠું.

એ. પણ માથે કાઈ એકવચની હતો, વેધી તે જેને ચઢાવો હતો તેની જોડે તેણે લગ્ન કર્યું. મારા જાઈની એ સીને માન આપમાનનો લાગણી બહુ પ્રવણ હતી. તે મારા કામળની માત હતીપણ જુદી ગાઈ નહોતી અને તે લગ્નનાર તરીકે સહા અને, પિત્તકારતી હતી. સ્વા-મીના મનુષ્ય પાછી તેને ખાવાની ખંચાતી પડવા લાગી. તેા પણ તેણે મારી પાસે મદદની માગણી કરી નહિ, પણ જ્યારે તેણે તેની એકની એક ટીકરીને ખાધા સિવાય હલ કે હલકો દુર્બળ થતી જોઈ ત્યારે મારાના કનેદ આગળ તેનો તે અર્પ તૂટી ગયો.

“વૈસાની લાલચથી મેં પેલા માર્સેલ્સની નાટકચાળાના ઉપરીની અરજ કર્યું અને તેને કાનળ દબાવે અને વાર નહિ લગાડવું માર્સેલ્સ વરદ જ્યા નોકર્યો. ત્યાં એક ફાટી દોરેલમાં જઈને જોકું છું” તે જે કાકડરે અને કામળ લખ્યા હતા, તે મારે શોધ કર્યો હતો. મેં તેના કામળનો જવાબ નહિ વાળ્યોથી તે જગળ મનના કાકડરે વિધાન કર્યો હતો કે તે પોતે ગાયકે, મનુષ્ય પડીને તે દરજ્જા અને શોધતો હતો. મારે મેળાપ થતાં જ તેણે કહ્યું: “આપ બહુ તપશ્ચરી કાઈ આજ્યાં ના. જાનિત આ પે મારું” હશે કે કશા વખત લગાડય થી આપના જ વન ના પડેડા તેઓ પડી લાય. આપે એ મારાગર થઈ હવું આખાં દેઈને હું બહુ સંતુષ્ટ થયો.

“હું દિગ્ગુદ જતો ગયો. નાટકચાળાનો ઉપરી અને પેલા આપણે એ મતલબથી હું માર્સેલ્સના આ-થો હતો; પરંતુ એ વાત એ કાકડરને શી રીતે હતું? આગળે લીધે તે કહી શક્યો નહિ તેથી પહેલાંના મહેતપ પ્રમાણે બાકેબાર નાટકચાળામાં નહિ જતાં તે કાકડરની જોડે મારા જાઈની સીને લેવા ગયો.”

“જે એરકમાં તે હતી તે એરકની ગાડાયા બહુ જ ખર્ચા હતી. તથાપિ તે એરકમાં હું પેલો પોલો જ જે મારી નજરે પડ્યું તે મહુ ચુંદર હતું. કમીના બિહાંનાની પાસે હજી કોલી તેની એકની

છા? એ તેનો હાથ ડોડાવીને તેને ઉઠારીને જમીન ઉપર મૂકી. આશ્ચર્ય, નિરાશા તથા લચવાળી દૃષ્ટિથી તેણે મારા ચહેરા સામું જોયું. પછી હાથે હાથે આંધુનાં ટીપ્પં તેના ગાલ ઉપર વહેવા માંડ્યાં. તેના જોડવાળી જે યશુ નહિ તે તેની શુષ્ક શુષ્ક વેદનાથી યશુ. ત્યજે દોઈ બાહુગરની લાકડીના સ્પર્શથી મારી નીચતા તથા નિર્ઘણ મારી આગળ જણાઈ. હું ભયથી કંપિત થયેલ, અને મારી જતને ચિત્કારવા લાગ્યો. તે હુખી જાણીને એ મારા જોવામાં લીધી, અને તેના માથા પર હાથ ફેરવીને કહ્યું 'હા, હું તારા આપના જેવો જ થઈશ, તું મારી દીકરીના જેવી રહીશ. હું અને આટીરા તથા વારી સંભાળ લાખીરા.'

“મારા ચા જોડવા પરથી મારી જાણી કેવી ખુશી થઈ હતી, તે જાણથી કહી શકાય એમ નથી. તેનો જ્ઞાન દોષધ્વાસ ભેદને તેના ડાકડર અને હું એવાં. જ્યો તેમ હોય, ‘મારે આનંદ થવાથી ઘણું કરીને કોઈ-યું મેલું થતું નથી. મેં હું મેં તેણે કહ્યું.’ ‘તમારા સંબંધમાં મારે કોયો મુખમદેસો વિચાર કરતો? મને માફ કરો.’ તેણે મને તિરકકાર કર્યો અને મેં ‘હું કદ આલ; તેના કરતાં આ જુલમતાથી મને વધારે કદ થયું.’ ‘હું તે જોતલું દળાવીને જલસીયાં શાખીતું’ પર જલસવાની વાત કાઢો. ‘હું મારો દેસા નવો દેસો ‘આલિતું’ કદ જલસતો ન હોતો. તમે જે દવ

જોડ ડાકડરે ધરની વચ્ચે કરવાતું માથે લીધું.

‘દીને લેનું’ કુસુમ-હવન વિકસિત કરે છે, તેમ તેનાં તે અમુલ્ય આંસુનાં
પાંચેનું આરા હૃદયને વિકસિત કર્યું.

(બુદ્ધિપ્રકાશ)

મી. હેન્રી ફોસેટનો સંકટ સમયમાં અડગ નિશ્ચય.

૧૮૫૮ ના સપ્ટેમ્બરની ૧૭ મી તારીખે ફોસેટ પોતાના પિતા
ની સાથે બનુક સહ શિકાર કરવા માટે હાર્નહામ નામની ટેકરીકેપ
ગયા. આ ટેકરી ઉપરથી નાથેની રમણીય ખીલુની અસૈદ્ધિકિ દેખા
દૃષ્ટિગોચર થાય છે. ત્યાં પહોંચે એવન નદી ખજખજતા આવજ સહિત
આડવાળી જમીનના સહેદ તીર વચ્ચે થઈ પસાર થાય છે. એકન્દરે આ
સપાટના પ્રદેશને દેખાવ અત્યંત મનોહર છે. યુદ્ધિમૌન્ય નિરૂપવા
ને ફોસેટના હવનને આ હેઠલો જ પ્રસંગ હતો. બન્ને જણા એ
ટનાં પ નામના ઘોડવાનું એવર એળંગી જતા રતાઃ એવામાં કેટલાં
પક્ષીઓ તેમની દૃષ્ટિએ પડ્યાં, પણ તેમના પગસંચારના અ
વાજથી તે પક્ષી હરી ગયાં અને ખમેની જમીનમાં જઈ બેઠાં; જ્યાં
શિકાર કરવાનો તેમને હક નહોતો. પક્ષીઓને આવી રીતે હરીથી ઉ
ડી જતાં અટકાવવા માટે ફોસેટ સાથેની બાલુએ પ્રોસ વાર આજીવ
જઈ હતો. એટલામાં બીજા બાલુ એક ટોળું તેના નરફ ઉડ્યું. ફો
સેટનાં પિતાની એક આંખમાં ઓતીઓ હતો, તેથી તે ફોસેટને રમણ
દીને સ્વર્ગ શક્યો નહીં; અને તે સમી બાલુએ જઈ હતો છે, એ તે
ના રમણ્યમાં રહું નહોતું. કેવ પ્રવિધ્વ હોય છે ત્યારે મનુષ્યો કેવી
બૂચો કરે છે તેના આ બનાવ એક હતમ દાખલો છે. એક પક્ષી જે વખતે
બસબર ફોસેટની સીંધી લીધીમાં હતું તે વખતે તેના પિતાએ તેના ઉપર
બંદુક ફાટી. પક્ષીને વીંધી કેટલીક ઓળંગીઓ ફોસેટને પાડી. કેટ

લીક છાતીના સામમાં વાગી, તથા એ ગોળીએ બરાબર આંખોમાં ચોંટી. ત્યાં કપડાં પહેરેલાં હોવાથી છાતી ઉપર તે નહીં લાગે. આખો આગળ જોઈ ગયા છીએ કે, ડોક્ટરે ડ્રેસેટને છુલ્લી આંખે પ્રકાશ સામે દૃષ્ટિ નહીં કરવાની સલાહ આપી હતી, તેથી તે રાંધત વેળા પહેરતો હતો. સ્વમાના પ્રત્યેક કાચના મધ્યમાં એકેથી ગોળી બરાબર વાગી; આથી કરીને ગોળીઓના વેગ તથા નેશ બરાબર કમી થયા; નહીં તો કેક મગજ સુધી પહોંચી આણવાતકે ઈલા કરત; તેમ છતાં તે આંખોની અંદર બરાબર ચોંટી, અને ન્યારથી ડ્રેસેટ આખી ઉભર આંખોમાં રહ્યા,

આ બાબમાં પછી ડ્રેસેટના અન્તઃકરણમાં પ્રથમ વિચાર એ સુધેરે કે 'અહીંસા ! આજથી હવે અહીં અનેહર સુદૃશાન્દર્ય દૂરીતી કરી નહીં' જોઈ ગયા.' શારીમાં બેસાડી તેને અતી માર્દક દુર આવેલા લે.મ. દર્દના મશાનમાં હાઈ જવામાં આવ્યો. સે.અબરોથી ડોક્ટરને તેણે. બરાબર પ્રેશ કરતાં તેણે જિવાની જોડેને કહ્યું કે " મેરી મને જરા પર્વમાત્રમ વાંચી સંજાવાયોય ? જિવાની પ્રજ્વલિ રાશ્ય છે જેમ જાણી, સમજાવી વગરના કહેશ કહેવે આજે સે.અ. કરવાની દુઃખથી જ તે આ પ્રમાણે બેઠો હતો. માત્ર તેને સમજાવી પડાડીમા સુવાડ્યો. તથા જેમ વાને તેમ જાણ રહેવા દરમાવવામાં આવ્યું. પ્રથમથી જ દૃષ્ટિ ધ્રુવ આજ થવાની આજા ઘેરવામાં આવી હતી, તે પછી ડોક્ટરે કહેવે ધિવ આજવા માંડ્યું. બીજી સત્તે ડ્રેસેટની પ્રજ્વલિ બરાબર રચાય હતી અને તે સારો વંદુરની સે.અ.વતો હતો. છ અકવાડીમાં પછી તેને પ્રકાશને કાંઈક જાંબે જાસ સમજવા લાગ્યો, પણ વલ્લ દિવસ પછી જા ઘેરજા સુખને. પણ અન્ત આવ્યો, અને જાડીનું હવન તેણે માત્ર આંખમાં જ માંડ્યું. જન માન પછી સખી આંખ કીલ્લ મવા લાગી, અને ત્યારથી જ અત્યન્ત વેદના મવા લાગી. અકેડાબર માગમાં કોંચે જમાડી આંખમાં ધ્રુવિમુ, નેત્ર પંજુ બેસાડવાનો પ્રયેગ અત્યન્તવવાને વિચાર કર્યો; એવી આજા-

ડી કે આંખુ' અજવાણુ' રેખાવા જેટલી શક્તિ આવે. કલોરોફોર્મની મદદથી આ ક્રિયા કરવા માંડી, અને ત્રણ દિવસ મુખી આંખે ખાટો રાખવામાં આજ્યે. તથાપિ આખરે સૂર્ય સામું નેઘ પ્રયોગ કરતાં માત્રમ પડ્યું કે દષ્ટિ પુનઃ પ્રાપ્ત કરવાની આશા ધીરકુશ રહી નહોતી.

આ આકૃત ખદેખર વાસગનક હતી. પુત્રના જેટલો જ પિતા પણ અનુકર્યમાને પાત્ર થયો હતો. આ પુત્રને માટે તે હૃદયમાં અત્યન્ત મર્મ વહન કરતો હતો. તેની વિદ્વતા નેઘ તે હપંથેલો ધણ હતો. તથા તેનો ઉચ્ચ મનોરથ સિદ્ધ થયેલો જોવા તે અત્યન્ત આતુર હતો. તેમ છતાં દેવ યોગે પિતાને હાથે જ પુત્રની ચળકતી આશાઓ નિર્મૂળ થવા એટલી હતી. ઊગેડ પોતાનો ચહેરો દર્શ્યુક્ત તથા શાન્ત રાખવા પ્રયત્ન કરતા. તેમ છતાં તેનો પિતા માઠા જેવો ધણ થયો હતો. તેને ખબર ન હોતી કે તેનો પુત્ર પોતાના અડમ પેર્ષ તથા અરમુત શક્તિની : દંડથી આ કુર સંકેટાગી પાત્ર પ્રયમતા જેટલા ઉત્સાહથી ભદાર નીકળી રાખે.

આજથી તે હૃદયમાં રોડરૂપ અવતુ' નૃસિંહુ' વચન સંસ્મરણમાં રાખતો:—

“ નટારી રત્નઓમાં પણ સારાપણાની છાયા રહેલી હોય છે. વનમ માળમોને તે અવલોકનર્ણક સંધી કાઢતાં આરટું જોઈએ. રહી દુઃખ અને સર્ગાં જ આનંદાનુક છે; પણ વહુ ઝાલમ મકારના છે. જો કેં વિપત્તિની કસોટી પૂર્વી સમ્મ છે કે આપણે સ્વાભાવિક રીતે તેનાથી ઢરીને પાછા દર્શાઈએ પણ ચ્યારે માંધ આફત આવી પડે ત્યારે તો આપણે સરા મરેનો માફક વહાડીયો તેની સાથે પાય ખીટવી જ જોઈએ.”

“ જરોસર દુઃસ્માધી મીઠાં ફલ નાંખે છે. આપણાં કેટલું દે-

વત છે તે એવે વસ્તે વદાર પડે છે, અને આપણે અંદરનો જુસ્સો મક્કટ થાય છે.

માણુસજાતને અનુભવથી માંલમ પડેલું છે, કે જે પુરુષો ધીર-વીર હોય છે, તેમને સંકટથી એવું સુખદ શિક્ષણીય મળે છે કે તેઓને તે એક સ્વ-રસક સત્તા થઈ પડે છે. સંકટમાંથી શાણપણ વાપરીને સાર લેવામાં આવે તો તેથી આપણી રહેણી-કરણી કેળવાય છે, આત્માવલગ્ગન વતવત થાય છે; માત્ર આપણે વિધ્નોનો નાશ કરવા નો દૃઢ સંકલ્પ કરીને દુઃખની સામા ખરી મદીઈથી બાથ ભીંકવી નેધએ, દેખાતાં અદ્વૈત્યતમ સંકટો ધીર પ્રકૃતિના પુરુષોના માર્ગમાં બાધકારક થઈ પડતાં નથી. પછી વખત તો તે જ સંકટો તેમની શ્રમ કરવાની તથા મુદ્દન કરવાની શક્તિઓને પ્રકટ કરીને તથા બીજા દેહલાક ઉપયોગી શુભોને ઉત્તેજિત સહજ કરીને તેના મતુષ્યોને ઉત્તમ સદ્ગુણ કરતાં થઈ પડ્યાં છે.

ફોસેટની સુખ્ય અભિલાષા પાર્લોમેન્ટનો સભાસદ થવાની, હતી, તેમાં આ વિપ્ત આવી પડવાથી તેના ધૈર્યની કમોટી કરવાનો પ્રસંગ આવ્યો. આંધળો, સામાન્ય રિથિતિનો, લાગવગ વિનાનો માણસ પાર્લોમેન્ટજેથી લગ્નસભામાં પગ મુકવાને શી રીતે શક્તિમાન થવાનો હતો? બારીગદર તરીકે સ્વતંત્ર ધંધો ચલાવી પ્રતિષ્ઠા મેળવવાની તેની જે ઇચ્છા હતી તે હવે બર આવે તેમ રહ્યું નહોતું; તેથી પોતાની અન્ધારી એરડીમાં છુતો છુતો ફોસેટ આ સવાલનો નિર્ણય કરવામાં લુથાયો. ધીર પુરુષોની શુદ્ધિ આપત્તિકાળે વિશેષ અલગ થઈ નવીન શક્તિ ધારણ કરે છે, તેઓ અણપારી આફતથી નિરાશ થઈ દીનત્વને ધારણ કરતા નથી, પણ હલટા બેવટા ઉત્સાહથી પ્રથમની માફક જ પ્રવૃત્તિને સેવે છે, અને પોતાના નિર્ણય કાર્યમાંથી નિવૃત્ત થતા નથી. વખતો વખત વિદ્ય આવી પડે, તો પણ તેઓ આદલેલા કાર્યને છોડી દેતા નથી.

આ પ્રમાણે ફ્રેસેટ પોતાની મુખ્ય ધારણા રી રીતે પાર પાડવી તે વિચારમાં રોકાયેલ થેડાં વર્ષ પછી તેણે પોતાના એક લાપલમાં જણાવ્યું હતું કે આ અકસ્માત પછી દયા મિનિટમાં તેણે પોતાના મૂળ હિંદુશને વળગી રહેવાનો મન સાથે નિશ્ચય કર્યો હતો. યોગ્ય સમયે તેના મિત્રો તથા હિંતચિન્તકો વચ્ચે દિવાસાપત્ર આવવા લાગ્યા, તે સમય પોતાને વાંચી સંભળાવવા માટે તેણે પોતાની બહેનને આમંત્ર્ય કર્યાં, પણ સાંભળ્યા પછી દીર્ઘ નિવાસ સાથે તેણે તે સમય પાછા મુકાવ્યા. આ પગેથી દિવાસો મળવાને બદલે લેહટો તેના ખેદ વૃદ્ધિને પાડ્યો; કારણ કે તે સમય સામાન્ય હાથથી લખાયેલા હતો; તેમની મતલબ એકન્દરે આ પ્રકારની હતી.—ઈશ્વરેન્દ્રા જળવાન છે તેના આમળા મનુષ્યનું કંઈ આજનું નથી. આ દુર્લભ લખે તમારી સંસ્કારવાળા નિરસ તથા નિરૂપણો જળાવી મુકી છે, પણ તૈવી કેપ સદન કરવામાં જ સાફપણ છે વગેરે..... ફ્રેસેટ પોતાના એક લાપલમાં આવા પ્રકારના દિવાસાપત્રને વિચારી મદવાં જણાવ્યું હતું, કે “ આ પગે વાંચી ગમે તેટલું દુઃખ મળું તેટલું બીજા કશાથી થઈ નથી ” તેમ મવાનું કમલ ૨૫૪ છે. દિવાસાપત્રનો હિંદુ શો શોચો નેહએ દુઃખમાં આવી પડેલા પુરુષનું દુઃખ એણે કરવાના ધરાડાથી તેને ધૈર્ય આપવાનો આવા પગેના હિંદુ શો શોચો નેહએ એમ માનીએ, જો તે હિંદુ આવાં લાપલથી પાર પાડવાની આરાધા રી રીતે શાખી થાય તો ખાવણા પુરુષો તરુની મુશીબતોથી હરી નર્મ દુદયબળ તથા મેલ્ય જોઈ બેસે છે; ધોર પુરુષો પણ વનઘાસ તે દામ્નિક સોમ પામતા રોવા નેહએ, એવે પ્રસંગે હિંતચિન્તકોનું કર્તવ્ય એટલું જ છે કે આવું પરિણામ આવડું અટકાવવાનો પ્રયાસ કરવો; દુદયમાંનો દોષ દૂર કરી ઉત્સાહ પ્રેરવો; અર્થવર્તનો નાસ કરી કર્તવ્યનિષ્ઠ થવાનો બોધ આપવો; તથા પ્રવૃત્તિનો ઉપદેશ કરી યોગ્ય માર્ગે મમન કરાવવું. અનિવાર્ય આકૃત આવી પડે ત્યારે ઇશ્વરેન્દ્રાને આધીન વર્તી સન્તોષ રૂપિત મદલ કરવાનો આમંત્ર્ય કરવો, એ વિચેત્રદ્રિષ્ટી નેહાં એક ઉત્તમ મામું છે. પણ અનિવાર્ય પ્રસંગ કેને કરવો ? રખીની મુશીબતોથી

હરી જઈ નિશ્ચિત કાર્યમાંથી સ્ખલિત થવું તેમાં, તથા હૃદયરત્ના અનિ-
વાર્ય કોપથી અસંજવિત થયેલા કાર્યમાંથી નિરત થવું એમાં ઘણું
તફાવત છે.

દિલ્લાસાપત્ર વાંચી ફ્રેસેટ સ્વલ્પિક નિઃસ્વાહના પંજામાં સપડાઈ
ગયો. બાકીનું હવન આશ્વર્યમાં-નિરત્તિમાં—અનધારમાં જ ગાળવું
પડશે એવી સલાહ આરે તરફથી મળવાથી તે કેટલીક સ્વલ્પ સુધી
તદન નિરાશ થઈ આત્યન્ત દુઃખી થયો. આખરે જુદી જ દબથી
લખાયેલો એક પત્ર આંખોફ આ પત્ર વાંચી તેણે તેને યોગ્ય
સ્થાને રાખી મુકાવ્યો. અત્યારથી તેની ચિત્તવૃત્તિમાં નવીન ઉ-
ત્સાહ તથા આનન્દ જ્યોત્સવ યથાં તથા તેની કાર્યશક્તિમાં નવોન
હવન આનંદ. આ પત્ર તેના માનવન્તા ચિદ્રક તથા મિત્ર હોપ્પી-સે
લખ્યો હતો. ઉત્તમ પ્રકારના દિલ્લાસાપત્રના નમુના દાખલ આ પત્ર
હોવાથી આખો પત્ર જાતે ઉતારી લેવા યોગ્ય ધાર્યો છે:—

કેંગ્રોઝ, ૧૦ મી ઓક્ટોબર ૧૮૫૮.

“મારા બહાલા ફ્રેસેટ,

“તમારા ઉપર જે અત્યન્ત દુઃખદ આકૃત આવી પડી છે, તે
સુખવતો તમારા પિતાનો પત્ર આંખો, તે વાંચી મને અત્યન્ત ખેડ થયો
છે. તમારો પિતા શોકગાગરમાં દુખી ગયો હોય તેવી સ્થિતિમાં હજો
છે અને તેથી મને ખાતરી છે, કે તમારા જેટલું જ શાન્તવન તેમને આવ-
શ્યક છે.”

“એમાળ અન્તઃકેરણનાં માળાએ તરફથી તમને યોગ્ય આત્માસન
મળશે તેની મને સંપૂર્ણ ખાતરી છે. તે જ પ્રમાણે તમે પણ યથાશક્તિ
આનંદી મન રાખી તમારા પિતાને આત્માસન આપશો જ. દૃષ્ટિનો નાશ
થયો અર્થાત્ જ્ઞાન મેળવવાનું એક દ્વાર સહન્તર બન્ધ થવું, એ આ-
પણા ઉપર ગુજરતાં અનેક દુઃસહ સંકટોમાંનું એક નથી, એમ મના-

વચનો આપણે કરી તમને ધૈર્ય આપવાનો પ્રયત્ન કરવો એ નિર્ધારક છે, એટલેજ નહીં પણ અચૂત પણ છે. બેસક તે એક મોટામાં મોટું સંકટ છે; અને જો કે પ્રધાનપણે જ પુરુષા કુદરતના બાહ્ય દેખાવ વગર સુધિસૌન્દર્યના નિરીક્ષણથી આનંદ પામે છે, તેમના સમ્બન્ધમાં આવા પ્રકારની આપત્તિ વિશેષ દુઃસહ નીવડે છે. તો પણ મનુષ્યમતી ઉપર સુખરતા ધારીવિત ઉપદ્રવોમાં આવી આવેલ સર્વ મનુષ્યોને એક સરખી રીતે દુઃસહ થઈ પડે છે. તેમ હોય માત્ર સહિદ નથી. તેમ છતાં મારા બંદાશ બંધુ, તમે ધારીથી મનુષ્ય કે જો આનાં દુઃખની લીધતાની કેટલેક અંશે પણ શાન્ત ન થાય તો તેમાં આપણે પાતાનો જ દોષ દેખો એવો.

“કે.લેજના ગિરોના પડનારો મોડલેજો તમારો પત્ર મેં મર્ધ કા-
લે જોયો છે. ક્રીએટના વચન ઉપરથી કાઈક આશા બાંધવાનું કારણ
મળે છે, એ ખરું છે; પણ તે ઉપરથી આમળ વધીને તેમાંથી જે
અનુમાન કાઢવામાં આવે છે તેમાં કંઈ આવ લઈ શકતો નથી. તેમ
છતાં કું કાઈપણ અપાતાકાની મિત્રાવ તમને સલાહ આપું છું કે એ
વચનને આધારે તમારે કાઈ આશાએ આધારી નહીં. તમારે તો આ
આપત્તિ બાનિષ્ઠ્યમાં મમે તેવું મ બીર દુષ બારણ કરે તેની સામે બાધ
બીડવાનો તમારો મનમાં જુદ નિશ્ચય કરી રાખવો.

“અત્રાપિ પર્યન્ત તમે હવનનો જે કમ તથા અભ્યાસના વિષ-
ય નક્કી કરી રાખ્યા હશે તેમાં અવરથ મળ્યા ફેરફાર કરવા પડશે અને
જાગ તમારા પોતાના પ્રયાસથી પ્રાપ્ત થઈ શકે એવું જીવોમુખ પ્રા-
પ્ત કરવા માટે તમારે વિચારપ્રધાન કાષો ઉપર જ આધાર
રાખવો પડશે. હવે મને લાગે છે કે દુષ્ટિનો અભાવ છતાં ઘણી
જ ટીકી અવધાધી થઈ શકે, એવા કેટલાક પ્રકારના અભ્યાસ માટે
‘વમાફ’ અન્વયકરણ સર્વોચ્ચ મોલ્ય છે. જે જે વિષયોમાં બહોંક વિગતો
સમ્બંધી છે, એવા લિખ્યો થોડે થોડે જ એ અવરથ કરીને બાતલ કરવા
પડશે જ; અને મારો સૂચના તો જો છે કે તમારે તત્પરતા સમ્બંધી

તથા વિચારપ્રધાન વિષયો ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું; જેવા કે માનસ-
શાસ્ત્રની કોઈપણ શાખા, તેની વૃદ્ધિનો ઇતિહાસ, શારીરિકશાસ્ત્રનું
જ્ઞાન, અર્થશાસ્ત્ર, દેશસ્થિતિવિદ્યા, (' Geographical ') અને
સામાન્ય રીતે સામાજિકશાસ્ત્ર આ સમગ્રી વિદ્યાઓ અર્વાચીન સમ-
યમાં લોકપ્રિય થવા લાગી છે.

“ આ વિષયો વિનોદ સાથે અભ્યાસ કરવા માટે કેવા થોડા
છે ! મારા વિચાર પ્રમાણે તમારું મન ઉપરના પ્રત્યેક વિષય માટે
સર્વોચ્ચ થોડા છે. હું પોતે જ આવા વિષયો ઉપર ઘણું આપવા
માટે આવકાથ મેળવવા કેવો ઉત્સુક છું ! હું બાણું છું કે જો કેવ-
થોડો આ વિષયો ઉપર જ સંપૂર્ણ ધ્યાન આપવાનો મારો પ્રયત્ન આવે,
તો તેમાંથી મને યોગ્ય જાણો મળી રહેશે, તે જ પ્રમાણે મને બીજાનો
છે કે તમને પણ મળશે જ.

“ તેમ છતાં આ બધું હું સૂચના તરીકે જ રજુ કરું છું; અને
દૃઢ નિશ્ચય, તથા ધૈર્યથી સવિધ્ય વસ્તુ લક્ષ કરવાના હેતુથી, તથા તમારાં
શુદ્ધિવિષયક, કાર્યોની નિવૃત્તિ યોજના એકલવામાં હિસેબન તથા હા-
લચ રૂપ થઈ પડે એ ઉદ્દેશથી જ બધું છું.

“ આ પ્રસંગે તમારા ઉપર શુભરેલો આપત્તિનો જે અન્ય સા-
માન્ય મુશીબતની માફક યથોપકૃત પરાજય કરવાના દૃઢ નિશ્ચયથી
તેના ઉપર કટાક્ષ કર્યો તો તેનો આખો તીવ્રતા વર્તમાન નહિપ્રાય થઈ
જશે.

“ પણ મારા વદાલા મિત્ર, કોઈ કઠણ દૃઢ્યને બહાર પોતાના
હુબ્બી દરહીને સખ્ત જોસદ આપવો હોય તેની માફક નિર્દય થઈ હું
વખતો હોઈ જોમ અને હાજે છે, તથાપિ હવનન્યા પ્રભાતમાં જ સ્વાસ્થ-
વિક રીતે જાન્યાતી અજકતી આપ્યાઓ અને હથેટો આવી ત્રાસજનક
આપત્તિથી નહિ થઈ જશે, એનો અપાર હું વિચાર કરું છું; (મારે મા-
નથી રૂઢન કર્યા સિવાય રહેવાનું નથી.

“પણ હું ફરીથી હું છું કે ‘ધૈર્ય’ પંચમારી માનસિક સંપત્તિને કેળવે, અને તે પાત્ર ક્રમપૂર્વક કેળવે. આ કસોટીના સમયમાં તે તમને અત્યંત હિતાવદ્ યાદ પડશે. હું અહ્યાં રાખું છું કે અમે તેનો રિયાજમાં છતાં તમે પ્રસંગોપાત કેમ્પોનની મુલાકાત લેતા રહેશો. તમને વિનોદ કરાવવા અર્થે હું તત્વજ્ઞાન ઉપર વિવેચન કરીશ; શૈક્ષણિકાવનો એકાદ અંક, તથા ઇતિહાસનો એકાદ સર્ગ જાણીશ તથા તમને અન્ય રંગે-કે અમરે સજાવ કરીશ.

“હાંમરૂં ખાલી તમને મજાવાનો પહેલો તકનો હું હાથ લેવા મુકીશ નહીં; અને ચાકની ટેકરીઓમાં ફરવા માટે તમને માર્ગદર્શક વરીકે સાથે લઈશ. તે પ્રસંગે હું તમને જાતરાવધાના સિદ્ધાન્તો સમજાવીશ.....

હું છું મારા વ્હાલા ફ્રેડેડ,

તમારા સાથો મિત્ર,

ડબ્લ્યુ હેપ્પીસ.

હું ખાતર પેતાના જીવના વિષયોની માનસિક યજ્ઞિતું કેવું સવિધ્ય વહું હતું, તે આ પ્રેમાળ, વિવેકપુરસ્કર પત્ર ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજાય છે. પણ વાંચી ફ્રેડેડના હરવમાં નવીન ઉત્સાહ પ્રકટ થો, અને શક્તિકે દુર્ગ-જતામાંથી તે અગૂન થયો. અપ્રમ થવા છતાં પેતાના નિર્હિત નિઃશ્વપ-માંથી નિવૃત્ત નહિ થવાનો તેણે ફ્રેડેડી દ્વ નિઃશ્વકર્ષોએશક, આ આશ્વ અન્વલ્લે ગંભીર પ્રાર્થનાની હતી, તેમજવાં, કૌવન આરોમ્ય વથા માનસમ-જના હિજાતર જુસ્સાવાળા મીર હુરખને હમેશને મટે અસજા બનાવી મૂકે એટલી ગંભીર તે નહોતી. આંખના પુરુષો મજાં કાર્ય કરી શક્યા છે, કેટલોક વખતે તેઓ અન્ય પુરુષોના કરતાં વિશેષ મુખી, શાન્ત, વથા ઉપયોગી છું-દમી ગણવાને સમર્થ થએલા આપણે સાંમન્યા છે.

ફ્રેડેડના સમ્મનમાં વિશેષ આશ્ચર્યકારક બીના એ છે, કે તરવ જ તે અનુપમ ધૈર્ય, વથા દરજ્જાથી આ દુર્ગંધ વિપત્તિની સાથે બાથ બીડવા તેવાર થયો, પ્રારબ્ધને અનુકૂળ વર્તન નહીં કરતાં, તેનો પરમન્ય

કરવાનો તેણે દૃઢ નિશ્ચય કર્યો, નવી ગુસ્કેલીમાંથી મુક્ત થવા માટે નવો માર્ગ પસન્દ નહીં કરતા છુના માર્ગને જ મક્કમનપણે વળગી રહેવાનો તેણે યત્ન કર્યો અને આખરે તેમા ફત્તેહમન્દ થયો. કારણ કે અનુભવથી આપણને માલમ પડે છે, કે અકસાયે સાચે આચડીયાં મારવાથી તે નાશી જાય છે; અને મનના અટકાવ-સૂર્યના લાપ આગળ વિધ્ન-વાદળાં આપોઆપ વિખરાઈ જાય છે.

૧૮૬૦ ના છુના માનમા ફેરિંગે ખારીખર થવાનો વિચાર માંડી વાળ્યો, પણ પાશ્વિનિન્દનો મજામદ થવાની તેની જે મુખ્ય કમિદ હતી, તેમાથી નિવૃત્ત નહીં થવાનો તેનો નિશ્ચય હજી વેટલો જ દૃઢ હતો, અને આ મનોવશ મિદ્દ કરવા અર્થે આ મકરમાત પછી એક વર્ષનો અંદર તે પ્રયત્ન કરવા લાગ્યો હતો તે પ્રયાસમાં તે કેવી રીતે જક-જ થયો તે આગળ કહેવામા આવશે. આગ્રહ પૂર્વક પુરુષ-પ્રયત્ન કરવા માં આવે તો જગતમા એવું એકે કાર્ય નથી કે જે સિદ્ધ ન થાય, અને આટલા ઉપરથી જ આપણા ચાન્કારો કહે છે કે—

ક્રિયાસિદ્ધિ સર્વે મયતિ મદતમ્ નોવકરને ॥

ભાવાર્થ—મહા પુન્યોનાં કર્યોની સિદ્ધિ સ્વપરાક્રમથી જ સાધ છે; બ્રાહ્મસાધનની સહાયતાથી થતી નથી.

(હેત્રો ફેરોરતુ જીવનચરિત્ર.)

વેગચરોનું શિક્ષણ.

૭મજી અને કુમાર મધુસંદાસના દિવાનખાનામાં દેખાવ પાસે બેસા હતા, અને ઝોઝી થોડે દુર એક પુરમી પરથી સાંભળતી હતી.

મયુરસંહાસ સંબંધી બહાર સંબેલા તે દસ સુધી આવવાના ન હતા, ચતુર્થા ઘરમાં અમુક વ્યવસ્થામાં હતાં આપણે નાયક તોના મિત્રને પોતાના “ પેગબરોના શિશુ ” સંબંધી જાણણી દુકીકંત સંબંધાવતો હતો.

બધું સાંભળી લીધ. પછી રમણે કહ્યું—

“ કુમાર ! આ પ્રશ્નમાંથી તમારું ઠોળા તરફ આકર્ષણ થતું દરો તે કહી દઉં ? ”

“ કહે, ભેજી-વાર ? ”

“ મહાંમદ તરફ. તમ ગમાં પણ આવેશ જરૂરી છે અને તમે આવેશ તરફ દર્શનાં આકર્ષણો છે ”

“ અને ત્યાર ? ત્યાર ઠોળા તરફ આકર્ષણ થાય છે ? ”

“ છુદ તરફ ” ગોરીએ જ કહી દીધું અને રમણે ઉમેર્યું :

“ ત્યાર છુદ તરફ સર્વથી વધારે આકર્ષણ થાય છે. મહાંમદને હું પૂરો સમજી શકતાં નથી. એટલી ખોટી વય સુધી તેને સત્ય કેમ ન સમજાયું અને તેણે અસત્યનું ખંદન કેમ ન કર્યું તે મહાંમદની સમજી શકાતું નથી. મને કંઈ એવું લાગે છે કે, ભૂલાઈ ગયેલા વચના પ્રમાણમાં વધતી નથી મદને કોઈવાર એવી પણ સંકો થાય છે કે મહાંમદને અમુક ખોટા આધાર પછી અને જરા અશુદ્ધ રૂપે જ ધર્મવદત્વ સમજાયું હશે, અને કેટલાંયેક ઇતિહાસકો તેના ઉપર હનગદનેશ આગેપ કરે છે તે મને કશા પ્રમાણ વગર ખુલ્લું સરજાવત લાગે છે જેટલું ધર્મોન્માદ એટલે અંશે ખીન્ન બધા ઉન્માદથી છેક જ વિન્ન છે કે તેમા ધર્મ સમજાય છે, પણ એટલે અંશે તે ઉન્માદ રહે છે કે તેમાં શુદ્ધ સત્યનું રૂપ અશુદ્ધ થવા વગર રહેતું નથી. ”

“અને ફાઈન્ટુ” સ્વરૂપ ત્હને કેવું લાગે છે ? ” ગૌરીએ પૂછ્યું.

“ફાઈન્ટુને પણ હું સમજી શકતો નથી. તેણે નસવાચી જ પોતા-
નું સામ્રાજ્ય સ્થાપિત કરીયું એમ કહેવાય છે, અને તેણે અણુવીશ
વર્ષની વય સુધી કશું કશું નહોતું એ જાણી શકું છું. એટલે વિ-
લંબ રાજકીય સંસ્થિતિથી જ મહાત્તમાં પછાર ફેરમાવેલ ને વા મનુષ્યો-
ના સંબંધમાં હું સમજી શકું છું પણ ધર્મવિચારોના સંબંધમાં નહીં.
ફાઈન્ટુના અનુયાયીઓએ તેનું રૂપ જોટલું બધું મેંક અને સામાન્ય
કરી નાંખ્યું છે, કે અમુક વિશેષ વ્યક્તિની તેના ચરિત્ર પરથી અને
કદમના આવતી નથી.

“ત્યારે છુદ્દમાં ત્હને શું વિશેષ લાગે છે ? ” ગૌરીએ આતુરતા
થી પૂછ્યાં કરીયું.

“ છુદ્દે કિયોરાવરચામાં કામ શરૂ કરું કહેવાય છે. તેનો ત્યાગ
લંબા વિચાર પછી અને મોડા જ અનુભવ ઉપરથી થયેલો હોવાય છે,
ન્દાની વધનો તરણ અને લેપણ સાત્ત્વ પ્રમ—પરાધીનતાનો દ્વેષમાં
ઉછરેલો છતાં જગતના તત્ત્વને એટલી ત્વરાથી સમજી લે, અને દ્રવ્ય,
સુખ તમા અનેક સુદાંને ખિત્તકુલ સકાર્ય વચર ઝોડી દે, એ દક્ષીણ
અને પ્રેમ વધનો કલ્પિતમાં ઉછરેલો આરભ પેગમ્બર એક ઉપર
માનવાનો અને મુર્દિઓ નહીં પૂજવાનો ઉપદેશ કરે તેના કરતાં, અને
અણુવીશ વર્ષનો અને સુતારના ઘરમાં ઉછરેલો છતાં પરમ સુદેશમત-
વૃત્તિનો એક માનવી ધર્મોમા પોતાના દુષ્ટાન્તર્ગી અને એક વાળીમાં
ઉપજી-પિતિ રખાઈ કરે તેના કરતાં વધારે સર્વકારિક અને દેવી

ત્યાર પહેલાં મૃતને કલાપિ આ બધો નહોતો. પણ મૃતને લાગે છે કે એ મહાનમાઓને ઉચ્છેદક થતું પણ છે એમ કહેવાથી ઉચ્છેદક વૃત્તિની યોગ્યતાયોગ્યતા મનાવી કે અમુક ઉચ્છેદક પ્રવૃત્તિનો યોગ્યતા સમજી કશું નિગકરણ થતુ નથી.

“અરામરઃ અને એ મૃદુ બાણેવુ જ છે. મૃદું કહ્યું છે કે પ્રજાઓની સંખ્યાએ એ તરબી પવનથી તેમના રક્તાયુ આટું કચેલી ઇમારતો જેવી છે. એ ઇમારતો મમે તંદરી અરામ હોય ત્યારે પણ મિત્રકુલ નહોતેતેના કરનાં ધણા વધારે જાણ આપે છે, અને જે લોકો તે તોડી નાખીને નથી અને આત્મીમાન ઉડાવી શકે નહીં તેમને તે તોડવાને કશો હક નથી. પણ ઈમુએ એકલપેટા પદ્ધતિએને છુદ્ડે અસિમાની પ્રાદાણીને, અને મહામહે ધમહીન બુનપમ્ત ને કમીનહોરત કરીને શુદ્ધતર ધમની સ્થાપના કરી છે, અને ઈશને અપમાન થતું અટકાવ્યું છે.”

“એ કહ્યું છે, અને તે છતાં ને સત્પાપન કરી શકે નહીં તેને સમુચ્છેદ કરવાને કશો હક નથી એવું તમે બતાવ્યું નથી.”

“તમે બરબર આંખમ્મુ નહીં. આટલું ફરીથી સાંભળો:—

આવા જ પ્રકારની સ્થિતિ જોયા પછી કેટલાએક ચિન્તકો તો એટલા નિરાશ થઈ બચ છે કે તેઓ મનુષ્ય જાતિની ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિને બિલકુલ માનતા નથી. એટલું જ નહીં, પણ જ્યાં બહુતર કરવાના પ્રયાનોને નિષ્ફળ ગણે છે. ”

“અને, આગળ પણ એમ આપ કહેલું છે કે—

“પણ નિરાશ થઈને ફક્ત જાણવવાને ના પાડવી એ પાપ છે. બહુતર ન કરી શકાય તોયે વધારે ખરાબો અટકાવવાને દરેક આદ-
નીએ પોતાને શોધ લાગે તે મર્જમાં સુધારાને માટે પ્રયાસ કરવો જોઈએ. ‘શદ સમવાનુ’ મામઃ એટલું કે વર્તમાનને જરૂર હોય તે કરતાં વધારે આપાત કદાપિ લાગવો જોઈએ નહીં. ”

“પણ એ ગ્રંથોમાં જે લક્ષ્યો સામાન્ય હોવાં જોઈએ તે સમ્યક્થી તો હું ખાઈ છું કે કોઈને શંકા નથી અસાધારણ સત્યપ્રીતિ, પોતાને જે ખરું લાગે તેનો સ્વીકાર, જે ખરાબ લાગે તેનો તિરસ્કાર, અને ઉચ્ચારણ પ્રમાણે આચારણ એ દરેક પેઠાઓનો સ્વભાવ છે ઉપર નહીં એમ પણ માનું છું કે દરેક પેઠાએ અન્યાયાવાદ અને મિથ્યા-
વાદનાં જાણે તોડી નાખીને ધર્મની છાંયે સમાસ્તોને નવી જેવી અને આદીશાન બતાવી છે. છતાં વધે જોયું હશે કે હું મને તેટલી ખરાબ ધર્મરતો હોય તે પણ બિલકુલ ન હોય તે કરતાં સારી સમજું છું. ઇસુએ, બેગક, એકત્રપેટા ચાહ્લીએ, છુદે અભિમાની બ્રહ્મણે, અને મહમ્મદે ધર્મહીન જૂનાર નસોને જાતીનહોસ્ત કહીને ઇશ્વરને અપમાન કરતું અટકાવ્યું છે. પણ તેઓ તેમની માફક લવીન સ્થાપના કરી અને નહીં તેમને ઉગ્રેલક થવાને કશો ફક નથી. ”

“કારણ ? ” સમજે સરલવાથી જાણું.

“કારણ કે વધુ લોકો ઉગ્રેલક વિચારોની સવિધ્યામાં જે સંવત્તિ થવાની છે તે જોઈ શકતા નથી, અને સરલવાથી એમ માની બેસે છે કે હુનિપમાં ન્યાંડુ જ અને અન્યાય હોય ત્યાં તે સત્વર દૂર કરવાં જોઈએ અને

ગોનાપોટે એકવાર કહેલું કે, ‘એણે પાપ નહીં, પણ પાપ કરતાં
પણ વધારે ખરાબ આવરણ કર્યું છે: વિચારમાં બૂલ કરી છે, !’

“શું ત્યારે ઇતિહાસ પરથી રજૂક પ્રવૃત્તિનું જ પ્રતિપાદન થાય છે?”

“રજૂક પ્રવૃત્તિનું જ, પણ એ સમજની વ્યાખ્યા તમે ધારે છે.
તે નથી. જ્યુનું સાબવાનો આવરણ એ રજૂક પ્રવૃત્તિનું જાતિલક્ષણ નથી,
પણ ઉગ્રેષ્ઠ કરવો પડે તે હીર્ષદૃષ્ટિ અને સામારણ રીતે સમુદ્દેહનો
નહીં પણ સમુદ્દેહનો પ્રયત્ન એ તેનું જાતિલક્ષણ છે. દરેક એકદેશી
વેગનો અવિશ્વાસ એ રજૂક નીતિનો પ્રથમ સિદ્ધાન્ત છે. ઇતિહાસ
અપામે છે કે દરેક એકદેશી વેગે એકદેશી લાલ કરતાં તુકયાન વધારે
કર્યું છે.”

“ઉદાહરણ તરીકે હુથરે યૂરપને જે સ્વતન્ત્રતા આપાવી તેને
હીથે ક્રિમિયન ધર્મને લાલ કરતાં હર્મન વધારે ઘડ છે એવું તમારું
મત છે?”

“એશક. હાલના લોકોની ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધા પહેલાંના કરતાં
ઘણી ઓછી છે. જેમ રાજકીય તેમ જાણી ધાર્મિક સંસ્થાઓ પણ એખ-
મમાં છે.”

“હાલનાં રાજ્યો અને હાલના ધર્મો એખમમાં છે એમ તમારી
માફક હું પણ માતું છું, પણ મને લાગે છે કે રાજ્ય અને ધર્મ બન્ને
ધારે તો સુરક્ષિત રહી શકે. દુ.ખ અને અન્યાય ફર કરવાને પ્રયત્ન કરે
એટલે પ્રજાને બિચારીને સન્તુષ્ટ થતાં શી વાર?”

“તમારી જૂલ છે. દુનિયામાં અણુક પ્રકારનાં અનિષ્ટો તે
રહેવાનાં જ. મનુષ્ય પ્રાણી છે એટલે અંશે પશુઓને મળતું છે. તેને
દેવ બનાવી શકાય તેમ નથી. અનેક નથી ઓધો અને વિશ્વાઓથી
આપણી શક્તિઓ હાલ ઘણી ઘટેલી છે, છતાં મનુષ્યને સુધારવાની
શોધ હજી સુધી થઈ શકી નથી. કોઈકોઈ શોધકો રહેલી અશર્યાઓથી

નવાં યન્ત્રો વ.પરીને પ્રયોગ કરે છે, તો તેમને માણસ પડે છે કે એક પ્રકારનું અનિષ્ટ દૂર થેલા પછી યાદું કરીને તરત કોઈ બીજા પ્રકારનું અનિષ્ટ હાખવ માય છે. ગળા ઇતિહાસમાં આવી જ સ્થિતિ છે. મનુષ્યમતિનો ઉત્તરોત્તર ઉત્તરિ થતી જાય છે એ હું નથી માનતો. ”

“ અને એટલા જ માટે તમને હિન્દુસ્તાનમાં હાલ સ્વદેશાભિમાનનો ને પ્રવાહ ચાલ્યો છે તે પણ જયકર લાગે છે ? ”

“ એટલા જ માટે સ્વતંત્રતાના ખોટા વિચારે દુનિયામાં ઘણે સ્થળે, ગોડાઉં તુકચાન કરું છે, અને ગાદીં પણ તે કરી એવી મદારી ખાતરી છે. પ્રતિનિધિઓ ચુંટવાનો દર મેળવવાથી આપણાં જ્યાં દુઃખ દૂર થઈ જશે એમ હું માનતો નથી. ”

“ પણ પ્રતિનિધિઓ અમુક દુઃખો દૂર કરવાને મદદનત કરે છે એટલું તો હું જોઈ શકું છું; અને પ્રતિનિધિ ગળ્યા સિવાય હિન્દુસ્તાનની રાજકીય જરૂરયામાં રસજાત્ય શી રીતે કામ લઈ શકે તે હું સમજી શકતો નથી. મદને તો લાગે છે કે મનુષ્યમતની જગતિનો અને સ્વતંત્રતાનો પ્રવાહ હવે ઘણે ખરે સ્થળે અટકાવી શકાય તેમ નથી; અને પ્રતિનિધિમંદિરો તરફ જમી રાજકીય શક્તિઓ મંદિર્ધિમે સંક્રાન્ત થવાની છે. ”

“ પણ પ્રતિનિધિમંદિરો કેટલું એકું સાફ કરી શકે છે તે તમને ક્રીન્સ, ચુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ વગેરેના ઇતિહાસથી વિદિત હોયું જોઈએ. ”

“ હું ગદુ ઇતિહાસ વાંચતો નથી, પણ જોશક, આ જાણું સમજવા માટે મદારે તેનો અભ્યાસ કર્યો જોઈએ. છતાં ક્રીન્સમાં કે ચુનાઈટેડ સ્ટેટ્સમાં માત્ર પ્રતિનિધિમંદિરોથી કંઈ હાનિ થઈ હોય એ મદને સંભવિત લાગતું નથી. હાલ તો દુનિયાનો એવો અનુભવ છે કે કાશા માણસો જ્યાં જોલી શકે ત્યાં તેને એવાઓ માન આપે છે. દુનિયા પુરામતથી ઉત્તરજ છે એ ખરું; પણ પોતાના કોષો

તાવનાર મહાભાગ્યોને પણ પ્રહાર ખમવા છતાં તે શકિત માર્બલ
રે છે, એ વિચારવા લેવું વાલ છે. દુનિયા સાંખળે છે અને વ્યાવહા-
રિક વિષયોમાં ઝુમળે પાત્ર છે. જે લોકો તેની અધોગતિની વાદવાર
રૂનિયાદ કરે છે તેઓ પોતે અધોગતિ અટકાવી શકે એટલા શકિતમાન
કે નીચિમાન નવરસે જ હોય છે.”

“પણ તમને શું હિન્દુસ્તાનમાં એક જ પશુ તરફ બધા દેખા-
વાયલા માણસો દોરાય છે એ શબ્દકર નથી લાગતું ?”

“મૂને તો ખીંતે પણ હજી એટલો બધો પ્રભાવ દેખાય છે
કે દરેક દેખવાયેલા માણસની તેને આકૃષ્ટ રાખવા માટે ખીંત પણમાં
હોવાની જ દૃશ્ય છે એમ જુ' ધારું છું.”

“હોયુ ભણે ! અને લાગે છે કે તમારે હિતિદાસનો વધારે
અભ્યાસ કરવો એવુંએ. પણ માઉન્ટ એટલ પ્રવૃત્તિનો અનિષ્ટતા સુમન્યો
કઈ તમારો મતલબ છે ? એ મારે સુખધાયે કરીને કહેવાતું છે. રાજ-
કીય સુખતા તો મેં આનુષંગિક રીતે જ લાખત કરી છે.”

“મૂને તો કંઈ એવું લાગે છે કે માત્ર ઉપદેશ દેખાવી થઈ
શકાતું જ નથી, અને “મેગામરોના ચિદાણ” તો વિષય લઈને ઉપદેશ
પ્રવૃત્તિનું જાંલન કરવા મરુત થવાય એ વિલક્ષણ છે.”

“એટલે ?” તરસ કાચર થઈને કુમારે પ્રશ્ન કીધો.

“એટલે એમ, કે હરકેટ પ્રવૃત્તિ સમજાનો વિચાર કરતાં
ગાપળે હંમારતાનો સરખામણીથી જરૂર પાડીએ છીએ. મૂને લાગે છે
કે હંમારતો લોકવી સહેલો છે, પણ ખેટા રિવાજો અને વિચારો લોક-
વા સહેલો નથી.”

“અને તોપણ તમે એવું કહો કે હાલના વણા માણસો શુદ્ધ-
ર ધર્મને માનતા થયા વગર જુના ધર્મને નહીં માનતા થયા છે એ
હકાલીનતા ઉપદેશ દેખાવીનું પરિણામ છે.”

“ ત્યાં કચોં ઉઠેડક કર્યો પકથો નથી ત્યાં ઉઠેડક પ્રવૃત્તિનું પરિણામ હું જોઈ શકતો નથી. હાથ ધર્યા લે. દોને ધર્મનો કોઈ પણ પ્રાપ્તિની કેળવણી મળતી જ નથી તેથી તેઓ એ વિષયમાં ઉદ્ધતીન રહે છે. એ ઉદ્ધતીનતાનું માન કે અપમાન કોઈને ઘટતું હોય. તે સુધારક વાળ્યાને કે પ્રવૃત્તિ કેળવણીને નહીં પણ કુદ્દામોને ઘટે છે. જે ઉઠેડકો સુધારવાળાઓએ પ્રયત્ન કર્યો છે તેમાં તેઓ ઘણું અનુભવ નિપુણ થયા છે, સ્વામી દયાનંદ જેવા સમર્થ વક્તાઓના પ્રયત્નો પછી પણ ધાર્મિક લોકો અર્થિપૂર્વક રાખી રહ્યા છે, અને જેટલે અંશે તેઓ ઉઠેડક ધર્મ સરખા છે, તેટલે જાણે તેમણે જવાન રથાપના પણ દીધી છે. પ્રાર્થના સમયે એ તેમના ધર્માંવદનું પરિણામ છે. આપણે એ એટલું યાદ રાખીએ કે દરેક ઉઠેડક પ્રયત્નમાં હેતુ અધેયના ઉઠેડકનો જ હોય છે, નો એને લોપે સાથે ધેયનો પણ ઉઠેડક ધર્મ થશે એવી જોડી અપારણ્ય લાગતો લેખ છે. ”

“ ત્યારે હાથ જે નાસ્તિકતા વધારે વધાર પ્રસરતી હાય છે તે પણ લમને ઉઠેડક પ્રવૃત્તિના પરિણામ જેવો નહીં લાગતો હોય. ”

“ નહીં નાસ્તિકતા જેટલે જાણે વધારે ગાંધીય વિચારનું પરિણામ છે તેટલે જાણે તે ધર્મને હાનિ નહીં પણ લાભ કરે છે. એમ હું સમજું છું. મને તો લાગે છે કે પેગમ્બરો અને નાસ્તિકો એ જ દુનિયાના ઉપદ્રવકોના ચિદામણિ છે. પેગમ્બરો માનવાની અને કરવાની વાતોનો ઉપદેશ કરે છે અને નાસ્તિકો સ્વીકારવાની પ્રત્યક્ષ છિછા છતાં સ્વીકારનાં કેટલાં વાંધા આવે છે તે બતાવે છે. જે સે કો સમજ્યા વગર બોલે છે તે તે અસ્તિક હોય કે નાસ્તિક પણ મને સરખા જ લાગે છે. ”

“ હો આપેશ ! ” જણ સુસમિતજીઓ કુમારે દીધા દીધી.

“ કેમણ ! મને લાગે છે કે ત્યારે બેઠા વગર મુંધો ચીકીનું

જાણવા કેની રેવ લેખે છે તમારું પાન ૪૮ માં ૩૭ નો નોંધ અંગ્રેજી

નહીં હોતો; જો કે વારી સ્વતન્ત્રતાનો કેમનાઓ તો મૃદને સ્વખ્યા
જેવી જ લાગે છે. ”

“કુમાર! તું દસતો નહીં, પણ મૃદને કોઈવાર એવું લાગે છે, કે
સત્ય એ સ્વપ્ન કરતાં પણ વધારે શોધ અને અતિશયોક્તિ કરતાં
પણ વધારે સર્વશ્રાદ્ધી હોય છે. હાલ જે ઉન્નતકો છે તેમાંના બેશક
બહુ આત્મશક્તિ વગર બીજા કશાનો ઉન્નત કરવા નથી; પણ મૃદને
પ્રતીતિ છે કે સુખર લેવાઓની બીકથી જ ધર્મના કુરંધરા અધો-
ધ્ય આવશ્યક કરવા આવ્યો ખાય છે. વિશિષ્ટાદ્યોદ્ધને પણ એવો જ
નિધમ છે કે વિશુદ્ધ વગર અવશ્યે કસાવા નથી, અને ઉન્નતકો
પ્રકૃતિની માફક કામ કરવાની દ્રષ્ટ ન પાડે, તો મનુષ્યો ધીમધીમે
પાછા પશુની પંક્તિમાં આવી જાય. ”

કુમારથી આ શબ્દો સંકળ વધે રાકવા નહીં. ઉન્નતક પ્રવૃત્તિમાં
કેટલું બધું જોખમ છે, એ દેમણના મનમાં બરાબર દસાવવાની તેને
પોતાની દ્રષ્ટ દેખાઈ; અને તે આમદથી ઇતિહાસનાં પ્રમાણો આપવા
લાગ્યો. દેમણ એ જ્ઞાના પ્રવાહથી ગભરાયો, અને એમણે—

“કોણ બહે ! મૃદને તો લાગે છે કે સંસ્થાપક કે વક્ત્ર કે
ઉન્નતક એમાંની એક પણ વૃત્તિ જાતે એવ કે અણેવ કશું ઉત્પન્ન કરતી
નથી. બધો આધાર અસુક પ્રવૃત્તિની અસુક વખતે યોગ્યતા કે અયો-
ગ્યતા પર છે. દુનિયામાં બધે વળતે અસુક વિચાર અથવા રિવાજના
સંસ્થાપનની, અસુકના રક્ષણની અને અસુકના ઉન્નતકની જરૂર હોય છે.”

“ખરી વાત, પણ જાનિ સામાન્ય વાર્ (પણ એટલું ખરું
કે હું મૂર્તિપૂજાનું જીને ગમે તેટલું અંકન કરવા વત્તર છું. હું જે
બધા વરણ્યો જૂતપરત્વ છે તેમને ઇસ્ત્રામીઓની માફક કાપ્તર કહેવાને
વત્તર છું. લે-ટોર કહે છે કે “પરમ વિશુદ્ધ ઉપકાર જીતમાંથી જ
મૂર્તિપૂજા જન્મી છે અને શયતાન સર્વથી સુદરને બોધને તેને પવિત્ર
કરે છે, ” એ સુત્ર સ્વીકારીને હું જતાવવાનો છું કે મૂર્તિપૂજાનો ઉદ્ધ-

જવ મને તેટલા માનનોય કારણેથી હોય તોપણ તે જાતે સ્વતંત્રની સાથે સમ્બંધ ધરાવનારો છે. અને છેવટે હું એમ પણ કહેવાને! હું કે એ દોષ માત્ર ધર્મમાં જ નહીં પણ આચારવિચારના બધા મંદેરામાં છે. માત્ર મેં જાણસે એ નહીં પણ દુનિયાના બધા દાકીન માણસોએ જુદી જુદી રીતે એવું જ—‘આઈડાલ્સ’ નું જ ખંડન કર્યું છે; અને દરેક આદમી હૃદયમાં આરમાન વરફ અયોત દીર્ઘ દૃષ્ટિ ન રાખે તો વસ્તુઓનું ખરું મહત્ત્વ જુદી જાણે. તુલનામાં વસ્તુ કર્યા વગર રહે નહીં.”

“ બસ છે, કુમાર! મ્હારે વધારે નહીં જોઈએ. તું જરૂર કંઈ મોટું કામ કરીશ એવી મ્હારી ખાતરી છે.”

“ હમણે હું મ્હારી ખામીઓ સમજું છું.”

“સામર્થ્ય છતાં આવેશ પર અંકુશ અને આત્મીય છતાં સરલતા એ ખામીઓ નથી. મૂંડને તો અગતીર સ્વાસ્થ્ય એ શક્તિનું અને વેગવાન આગ્રહ એ વરડવાનું લક્ષણ લાગે છે.”

“ કેમ્પરી તું એ નથી બાલુતી અને નહીં જાણે એ પણ હું સમજું છું.”

અને તોપણ કૌટીની પેતાના અભિપ્રાયના સાથ સમ્બંધી કરી શકે, થઈ નહીં. આપણે સર્વનો એવો જ સ્વભાવ છે, આપણે જેને માન આપીએ છીએ તેને આપણને જ્યારી વાતો કહેવાને માટે જ માન આપીએ છીએ. કેઈ આપણાથી અનિક ઉચ્ચતર હોઈને નહીં જ્યારી અથવા જાણી નહીં સમજાય તેની વાત કહે તો આપણને તે સમર્થ માણસોની સુપ્રસિદ્ધ વિચિત્રતા લાગે છે. કેલુ જાણે કયા સ્વતંત્રને લગતગ બધાં માણસોને એવાં સરસાવી મૂક્યાં છે, કે ‘મહાત્મા-ઓની વિચિત્રતા,’ “ સમર્થ વિવરકોનો દુરાગ્રહ,” કાઠ્યોએની બૂલ’ વગેરે વાક્યોથી સન્તુષ્ટ થઈ જાણે જે પ્રયત્નો પર વિચાર કરવાથી

સર્વથી વધારે સત્ય સમજાય તે પર તો તેઓ મિલકુલ વિચાર કરતા નથી ।

(કુમાર અને ગૌરી)

શબ્દોનો ઉપયોગ અને દુરુપયોગ.

૧

સર નારાયણ ગણેશ ચંદાવરકરનું બાપણ.

નામદાર જર્જી સર નારાયણ મહેશ ચંદાવરકરે, અમેની વીકસન કોલેજની હીટરરી સોસાયટી સમક્ષ અનિવાર તા. ૬ મીને રાજ “શબ્દોનો ઉપયોગ અને દુરુપયોગ” એ વિષય ઉપર નીચેનું બાપણ આપ્યું હતું:—

કોલેજલવનનો આકર્ય મોહ.

બાપણ: લવનના ત્રણ વિભાગ છે—૧ મૂહલવન, ૨ કોલેજલવન અને ૩ કુદરતને અધીન લવન તેમાંથી હાલમાં હું કોલેજલવનને અનુસરીને કહીશ હિંદમાં કોલેજલવન જેવું કંઈ પણ નથી, એવી રીત એ વારંવાર સાંભળેલી છે. તે રીત મોટે ભાગે સત્ય છે, તેમ છતાં કોલેજલવનના માણ અનુસર ઉપરથી હું એમ માનવાની હિંમત કરું છું, કે એ લવન અદ્ભુત અસર વિનાનું તો નથી હોતું. ત્યારે હું કોલેજમાં હતો, ત્યારે તે સમયના ધાર્મિક વિચારોમાં ખલભાગ્ય કરાવનારી ‘એરેજ અને રીંગ્લ’ નામની એપડી માણ હાથમાં આવી. તેમાં માનનીય ડા. ટેમ્પલનો પહેલો નિબંધ હતો, તે સમયે હું તેના મુખ્ય જાવજુલ વિચારો ગ્રહણ કરવાને સમર્થ થયો હતો, એમ હું કહી શકતો નથી. તેમાં ડા. ટેમ્પલે કહ્યું હતું, કે સુવાવસ્થાના સમય પ્રકાશમય સ્થાન જેવો છે, અને સમૃદ્ધિ શકિત હોયતાં તેનું પુનઃ

સ્મરણ કરવાનું પસંદ કરે છે. તથા પોતાની જુવાનીની મૂર્ખતા સિવાય બીજું કંઈ સ્મરણમાં લાવી શકે એમ નથી તેમને પણ તેમાં અકથ્ય મોહ જણાય છે. અને આ વચનથી પ્રસ થયે, કે તેમ કેમ હોઈ શકે ? પરીક્ષાઓની હાથવગાળ, વિદ્યાર્થીજીવનનું કુટુંબ એક સરખું સંવાદી-પણું, પુસ્તકો દયહાવી જવાની એકની એક જ ઇચ્છા, એ વગેરેને લીધે ભવિષ્યના જીવનમાં તે વિષે એવું તે કું અકથ્ય મોહથી સ્મરણમાં લાવવા યોગ્ય દરો ? તે સમયે અને જે ચંદ્રાશીલ જણાતું, તે હવે તે સમય પહોંચી સત્ય નીવડ્યું છે.

૬૧. ભાંડારકરની શિક્ષણપદ્ધતિ.

જૂતકાળનાં સ્વપ્નેની પેઠે મારા કોલેજજીવનના સ્મરણોએ કેટલી વખત મારા હૃદયમાં ઉમઘા જ્વલિ ભગ્ન કરેલી છે ! તે સમયે કોલેજમાં પાઠ તૈયાર નહીં કરવાથી મારા શિક્ષણરૂએને ઓડો કાપ, તેમનો કપડો અને ઇતરાજી મને જખરજસ્ત જણાતાં હતાં, પણ તે સર્વે તેજ સમયથી જૂતકાળને સોનેરી કરવામાં સદાચ્ચત્ર થયેલો. મારા કોલેજજીવનના અનેક પ્રસંગોથી મારા હેતુને દર્શાવનારો એક પ્રસંગ હું સ્મરણમાં આણી શકું છું. તે પ્રસંગ આજના વિષય સાથે સંબંધ ધરાવે છે. તે સમયે હું આર્ટ્સની પહેલી પરીક્ષા માટે અભ્યાસ કરતો હતો. સંસ્કૃતના અભ્યાસ સારૂ અમારે જે પુસ્તકો રીખવાનાં હતાં. ૬૦ ભાંડારકર અમારા ગ્રામીણ જાણીતા પ્રોફેસર હતા. તેઓએ એ બેમાંના એક પુસ્તક ઉપર ભાષણ આપવા હતા, અને બીજું પુસ્તક ભર્તૃ-હરીનું ધંચાગ્વજાતક કોલેજના શાસ્ત્રીની પાસે અમે રીખતા હતા, પરી-ક્ષાનો સમય સમીપ આવ્યો, ત્યારે અમે એ પુસ્તકનો યોગ્ય રીતે અભ્યાસ કર્યો છે કે નહીં, તેની તપાસ કરવા સારૂ ૬૧ ભાંડારકરે એક દિવસે અમને તે પુસ્તકમાંથી પ્રશ્નો પૂછવા માંડ્યા, જેઓ ૬૧ ભાંડારકરના શિષ્યો છે તેઓ તેની પાસે કેમ રીખાય છે, એ સારી રીતે જાણે છે. તેઓ પોતે શબ્દો અને વિચારોના પૃથકકરણમાં ચોક્કસ અને સંપૂર્ણ રીતે ઈંદ્રા દંડરનારા છે તથા અવગતી ગણાતા મારનારાને તે

એા બિલકુલ ઘસડવા દેતા જ નહીં તેમ બિલકુલ ક્યા દર્શાવ્યા સિવાય સખ્ત કપકો દેતા હતા. હવે તે સમયે એમ ધન્યું કે એ પુસ્તકનું એક વાક્ય જેને સઘળા વિદ્યાર્થીઓએ નિહાવે ગણી લેયું હતું, તે જ વાક્ય તેમના હાથમાં આઠ્યું. અર્થની દૃષ્ટિથી એવાં તે વાક્ય અગત્યનું હતું જ નહીં. તે નિદ્રાતિ નાપો યાદ (જે માટે નાથ સુધ્ધ જાય) એ વાક્ય હતું. વર્ગમાં આ વાક્ય વંચાયું એટલે ડાઠ જાંઘરકરે એવો પ્રશ્ન કર્યો, કે નિદ્રાતિ એટલે શું ? તેનો એ ઉત્તર મળ્યો કે “સુવે છે.” તે ઉપર તેમણે બીજા એ પ્રશ્ન પુછ્યો, કે તેનો કથો ધાતુ છે ? એક વિદ્યાર્થીએ ઉત્તર આપ્યો કે તેનો નિદ્રા ધાતુ છે જેનો અર્થ ‘ સુવું ’ થાય છે ! આથી ડાઠ જાંઘરકરનો કેામ પ્રદીપ્ત થયો. તેમણે એ પ્રશ્ન ત્રેક વિદ્યાર્થીને પુછ્યો. પણ તેમને એનો એ જ ઉત્તર મળ્યો. તેમણે પછી અમને એમ સમજાવ્યું કે તે ધાતુ લઈત એટલે છે, અને પછી તેમણે સમજાવ્યું અર્થ કલાક સુધી “ શખ્તોનો ઉપયોગ અને દુરુપયોગ ” એ વિષય ઉપર બાપણ આપ્યું.

શખ્તોના ધાતુ અને અર્થનું માહેત્વ.

ડા. જાંઘરકરના એ વાપણનો સાર એ હતો, કે શખ્તોનો સ્મ-તીઆક્રપણમાં ઉપયોગ કરવો નહીં એમણે મનુષ્યોની પેટે શખ્તોને પણ પરાપુર્વપણું હોય છે. તેનું પણ અસુક હેતુસર હવન ટકી રહેલું છે. અને જે મનુષ્ય તેનો ચોખ્ખ અર્થ અને ધાત્વર્થ સમજ્યા સિવાય તેના ઉપયોગ કરીને તે શખ્તને બગાડે છે. તે પોતાના જ હવનને પણ બગાડવાના કસમાં હતરે છે. એ કેટલું જણ સત્ય છે ! અને તેમ છતાં કેટલીએ વખત આપણે તેનો દુરુપયોગ કરીએ છીએ ! મોટા મોટા પ્રોફેસર અને હાઈ કોર્ટના જજને પણ કેટલાક એવા જોવામાં આવ્યા છે, કે તેઓ શખ્તોના અર્થો અને ધાતુ સંબંધી જ્ઞાનને બહુ વજન આપતા અને કોહોજ તથા શાળાઓમાં પણ શખ્તોના ધાતુ અને અર્થ જાણવા માટે શાળાશી મળતી. પણ હવે બ્યારે એવો વિચાર ફેલાયો છે, કે કેળવણીની કીમત બેવડાડે ઉપયોગ અને વ્યાપારની નજરે

કરવી જોઈએ, ત્યારે એ જુનો જમાનો બદલાઈ ગયો છે ! જેમણે હંદાર દરિ કરનારી કેળવણીની ખીલવણી ઉપર ધ્યાન આપ્યું છે, તેઓ જ મોટાભાણસો થઈ ગયા છે.

ઉપર જણાવ્યું તેમ દાહ જમાનો બદલાવણી શબ્દોના યોગ્ય અર્થથી પેતે જાતે માહિત થવાની દરકાર રાખ્યા વિના તેઓ શબ્દો કેવી રીતે વાપરે છે, તેની સાંભાળ લેવાનું વિચારીએને કહેવું એ દેહતું સામાન્ય વચન જણાય છે, પરંતુ હું કેલેજના મકાનમાં કેલેજના વિદ્યાર્થીઓને કેલેજના પ્રિન્સિપલની સમક્ષ જાપણ આપું છું, તેથી મારે મારા યુવાન મિત્રોને એટલું સમરણમાં રાખવાનું કહેવું જોઈએ, કે જ્યારે આપણને શબ્દોના ઉપયોગ દરખાણ બરી અને સાચી રીતે કરવાની અને તેનો દુરુપયોગ નહીં કરવાની સલાહ આપવામાં આવે છે. ત્યારે તેમાં આપણી ભાષાના ઉપયોગના અને આપણા વિચારોના દર્શનના સંબંધમાં યોગ્ય થવાની ફરજ કરવી પણ કંઈક વિશેષ હવ્ય અને ગંભીર તત્ત્વ સમાવશું છે. હું તમને જુવાનીઓને અવદોષિત મનુષ્યોના નજીક દરિબિન્દુથી નહીં પણ છાવનના વિશેષ ઉમદા દરિબિન્દુ ધરાવનારોના હવ્ય આશયથી આ પ્રશ્ન ઉપર ધ્યાન આપવાની સૂચના કરું છું.

શબ્દોનું દેવત.

સંસ્કૃતિની ઉત્પત્તિ વિશે તમે પ્રીતી કે હિન્દુ ગમે તે ધર્મનો વિચાર સ્વો, જ્યારે બાઈબલમાં રોડ જોન આપણને કહે છે, કે “ સંસ્કૃતિના આરંભમાં શબ્દ હંધરચદ હતો અને શબ્દ એ જ હંધર હતો, ” ત્યારે તે જ પ્રમાણે હિન્દુ ધર્મશાસ્ત્રો કહે છે, કે આપણે જે વિશ્વ . જોઈએ હોએ તોપ્પરમાં હતું અને તે નીચે પ્રદા, શબ્દ બ્રહ્મ સ્વરૂપે તેમાંથી પ્રકટ થયું. હિન્દુ સાહિત્યમાં શબ્દની પવિત્રતા અને એ શબ્દોનો દુરુપયોગ કરવાને બદલે તથા ભાષાના સ્વરૂપને વિદ્યુત કરી નાખવાને બદલે યોગ્ય રીતે તેનો . ઉપયોગ કરવાની મનુષ્યનો જોખમદારીની . પવિત્રતા એટલી બધી ગંભીર ગણેલો

છે, કે રૂઢાતમે શબ્દનો વ્યાખ્યા આપવામાં એ વિચારને મુખ્ય અંગ
ભૂત મનિસો છે. તેણે શબ્દની એવી વ્યાખ્યા આપેલી છે, કે—

ભાષ્નો પદેશઃ શબ્દઃ વિશ્વાનયામ મુખ્યત્વ ઉપદેશ વચન
એ શબ્દ કહેવાય એ જુના પદ્મચુસ ઉપદેશકોને કીર્તનો દ્વારા એક
ઉપદેશ આપનારી ડાઘા કહેવામાં આવી છે. તેથી નીચેની દંતકથા
કહે છે:—

એક પ્રમથે નારદપિ વનવતમાં રહેલું કરવા દત્તા, એવામાં
તેમણે ધનની દેવી લક્ષ્મી અને વિજ્ઞાની દેવી સરસ્વતીને હુલી લાગી
અને અવગણિત સ્થિતિમાં પડેલી તોય ત્યારે તેમને તેવી
સ્થિતિમાં આવી પડવાનું કારણ પૂછ્યું, તેમણે તેને એવો ઉત્તર
આપ્યો, કે આસુક દેશ ધનાઢય અને જ્ઞાનશીલ હોવાથી અને
તેથી કરીને તેમને મળીતો હોવાથી રાગોનો દુરૂપયોગ કરે છે અને
જાપાને વિરૂદ્ધ કરી નાંખે છે, તેથી અમને તેનો આપાદ લાગેલો છે, એ
કારણે અમે આવો અવસ્થા પામ્યા છીએ.

એક વખત એક સાધુએ, બીકવાળી શેરીમાં યઈને જતાં, અકરમા-
ત્ એક દુહ મનુષ્યનો અગ્રેહો કચર્યો તે દુહ મનુષ્યે ક્રોધાવિહ યઈ એ
સાધુને તમ્બાર આવી લોપ ઉપર પડી જતા સુધી નિર્દય રીતે માર્યો.
તેના શિષ્યોએ તેને પાછો શુદ્ધિમાં આણવાને બહુ શ્રમ લીધો અને વિ-
વિધ ઉપચાર કર્યો, અને ત્યારે તેઓએ જોયું કે એ જરા શુદ્ધિમાં
આવ્યો છે, ત્યારે તેમાંના એકે ગૂંછ્યું, “હા ! આપની ચાકરી કરે છે, તેને
જોવાળો છો ? ” સાધુએ ઉત્તર આપ્યો, “ જોરો અને માર્યો તે. ”
પરો સાધુ મિત્ર અને શત્રુ વચ્ચે ભેદ જાણતો નથી.

‘ જેમ પાણી પુલ નીચે યઈને જાય છે પણ બેઠું અટકતું નથી
તેમ પૈસો જે સંચય કરી રાખતો નથી એવા મુક્ત (“ મુક્ત ”
એટલે છૂટા હાથવાળા) ના હાથમાં ટકતો નથી.

ત્યાં સુધી મનુષ્ય ઈશ્વરને વચ્ચેલાઈ, એ ! માફલાઈ, એ ! ”
(એ ! ઈશ્વર, એ ! ઈશ્વર) એમ જુમ પાડીને બોલાવે છે.
ત્યાં સુધી ખાતરી ગળો કે એને ઈશ્વર મળ્યો નથી, કારણ જેને એ
મળ્યો છે તે ચુપ રહે છે.

ત્યાં સુધી મધુમક્ષિકા (મધમાખી) કમળની પાંખડીની બહાર
હોય છે અને તેનું મધ ચાખ્યું નથી ત્યાં સુધી તે શુભ્રવ કરતી તે
પુષ્પની આસપાસ ભ્રમ્યા કરે છે; પણ ત્યારે તે તે પુષ્પની અંદર પૈસે
છે ત્યારે તેમાંનું અમૃત (મધ) વગર શબ્દે પીએ છે. ત્યાં સુધી મનુ-
ષ્ય સિદ્ધાન્તો અને મતો માટે લડે છે અને તકરાર કરે છે ત્યાં સુધી
તેણે ખરી બકિલના અમૃતનું પાન કર્યું નથી. ત્યાં તેણે તેનું પાન કર્યું
કે એ તુરંત આનંદ થાય છે.

ત્યારે મનુષ્ય મેદાનમાં હોય છે ત્યારે એ નીચું ઘાસ અને મહાન્
દેવદાંડનું વૃક્ષ જુએ છે અને કહે છે “ વૃક્ષ કેવડું મહોદ્દં છે અને ઘાસ
કેવડું નાનું છે ! ” પણ ત્યારે તે પર્વત ઉપર ચઢે છે અને તેની
ઊંચી ટોચ ઉપરથી નીચે મેદાન ઉપર દૃષ્ટિ કરે છે. ત્યારે મહાન્દેવ-
દાંડનું વૃક્ષ અને નીચું ઘાસ લીલી વનસ્પતિના એક અવ્યક્ત સમુદાયમાં
એકાકાર થઈ જાય છે. તેમ સામારિક મનુષ્યોની દૃષ્ટિમાં પદ્મો અને
નિવતિના મેદ છે. પણ ત્યારે દિવ્યદૃષ્ટિ વિકાસ પામે છે ત્યારે ઉચ્ચ
અને નીચનો ભેદ નહ થાય છે.

વહોદરા રામ્પેનાં પુસ્તકાલયોને સ્વાંસ ઓછી કીમતે

મહંતાં પુસ્તકોની યાદી

તા. ૩૧-૩-૧૨ સુધી

સુડનેશ્વર મેદનલાલ મનમુખસામ શાહ લાદેલીપુરા-વહોદરા

ક્રમાંક ૮૩૧ ક્રમીસને મળતાં પુસ્તકો

પુસ્તકનું નામ	કુલ કિમ્મત	પુસ્તકનું નામ	કુલ કિમ્મત
મંગીલ મંજરી	૦-૧૧-૦	સાવર્નનકાળી પુરો	૦-૧૫-૦
આદ્ય પર્વ	૦-૬-૦	ઉત્તર રામ ચરિત	૦-૮-૦
કુવલ ચરિત્ર વિષ ચમટ	૦-૪-૦	નાદન ચર્ચા	૦-૬-૦
ગંગા પર્વ નીલિ	૦-૧-૦	સાદિય ચર્ચા	૧-૪-૦
ઉપનિષદ	૦-૧-૦	શક્તિવાલ અને રીઝમ્પિયરની	૦-૮-૦
કાપર ટેમ્પ્લમનનું કુવલ	૦-૧-૦	કુવલ	
ચરિત		ઈશ્વર શાન	૦-૮-૦
અનિરૂદ્ધિત ચર્ચા	૦-૬-૦	પર્વ શાન	૦-૮-૦
મંગીન ચર્ચા	૦-૬-૦	કેદર ચરિત	૦-૬-૦
પ્રથમ ચર્ચા	૦-૬-૦	શિવજી ચરિત	૦-૬-૦
મન કિશોરકીઓ	૦-૬-૦	અર્ચા કુવલ ચરિત માળા	૦-૬-૦
મેળા કુવલ	૦-૧૨-૦	સ્વરૂપા પ્રેમી પ્રાર્થ	૦-૧-૦
અમેલો પાંડેશી શીખ	૦-૬-૦	લેખક કાવ્યો	૦-૪-૦
ચંપા કેળો			

કર્મજી અર્ચ, ૦-૬-૦

પચાસ ટકા ક્રમીસને મળતાં પુસ્તકો

નંદકુલ અને પીરનલ	૨-૮-૦	સુરવી સુભાષ ગીત સંગ્રહ	૦-૮-૦
કોમ્પ અને કલિલાસ	૧-૦-૦	આરજી લખવાની પદ્ધતિ	૦-૮-૦
વીર વિજય	૧-૦-૦	મહારાજાની મુર્તિ	૨-૮-૦
વસન્ત સિંહા	૧-૦-૦	વીર મંડલ કાવ્ય ૧	૧-૦-૦
		સાગર માળ ૨	૦-૧૨-૦
કીમ્પનાં સ્વરૂપામ	૦-૬-૦	૨૫ મંડરી	૦-૫-૦
કે. ડી. વીર કાવ્યો	૦-૧-૦		

બી મુળ વિગત રવિવાર દેવળી બે છે તેમાં દરેક નં. ૧ એક
નર સ્થાનમાં સખતાં સુખાનંદ પુણી નાળાં બીજીકે પુસ્તકો.

સાહ્યબદો ને અપ્પારી	કંદુ કમારી.	સિદ્ધાંત પર દસે
ઓર ને જેનેના હિલ્લ	પોઝીની	નવન વાવો ન
પાણીપતનું મુદ્દા	હોડીગ્ગાની કોડી	બાહ્યવ બાહ્ય
આરાધીસીનીનું હિન્દુસ્તાન	ફેનવરની સજડપરી.	ગેમમ સહિત

કોડીઆપ (૧૩ પુણીની સામી ૩૩૦ કિ. ૧. ૬)

પ્રવીણ દક્ષ કરીયને સખતાં પુસ્તકો.

સ્વર્ણની સીડી	૧-૬-૦	કવન સંખ્યા	૧-૨-૦
પદ્યસંગ્રહ શીર્ષક	૦-૪-૦	પદ્યસંગ્રહ બા. ૦૩	૦-૪-૦
સ્વર્ણની મુદ્રીઓ	૧-૬-૦	કવન અભાસ	૧-૬-૦
સ્વર્ણનું વિમાન	૧-૬-૦	વારિદો	૧-૬-૦
સંસારમાર્ગશર્મા	૧-૬-૦	સંગીત નીતિ વિનોદ	૧-૬-૦
કાન્તિ સુખ	૨-૦-૦	નવસ મદ બા. ૦૨	૦-૧૨-૦
વિપ્રીન	૧-૬-૦	નવસ મદ બા. ૦૩	૦-૧૨-૦
બર્ણસીન રાત્રી	૨-૬-૦	નવસ મદ બા. ૦૪	૦-૧૨-૦
મંદબા	૧-૦-૦	સંગીતમાર્ગ	૦-૧૦-૦

સ્વર્ણની સીડી ૧-૬-૦

સ્વર્ણની મુદ્રીઓ ૧-૬-૦

સ્વર્ણનું વિમાન ૧-૬-૦

સ્વર્ણની રાત્રી ૨-૬-૦

સ્વર્ણની સીડી ૧-૬-૦

સ્વર્ણની મુદ્રીઓ ૧-૬-૦

સ્વર્ણની રાત્રી ૨-૬-૦

સ્વર્ણની સીડી ૧-૬-૦

સ્વર્ણની મુદ્રીઓ ૧-૬-૦

સ્વર્ણની રાત્રી ૨-૬-૦

સ્વર્ણની સીડી ૧-૬-૦

સ્વર્ણની મુદ્રીઓ ૧-૬-૦

સ્વર્ણની રાત્રી ૨-૬-૦

સ્વર્ણની સીડી ૧-૬-૦

સ્વર્ણની મુદ્રીઓ ૧-૬-૦

સ્વર્ણની રાત્રી ૨-૬-૦

સ્વર્ણની સીડી ૧-૬-૦

સ્વર્ણની મુદ્રીઓ ૧-૬-૦

અને વળી નાકાઓ ઘેરી જોનાણુલ્લ હલો હુરિરાજ,
ફિકર તમારે રાજકાજ કે, શામ અસમગ્રી રીછે. આજ ?—બાલક મહારાં.

૨
વેદ પુરાણ મહા વિદ્યાઓ મુકો હાંચી જાનલીએ હાલ,
કલમ વીણા ને એવી મોહિનીમાં પડવાનો નથી આ કાલ,—બાલક મહારાં

૩
જાંચી સાંચા જગ વ્યાપારો તમે ન હજી ચેડી શક્યો,
ગળુ તમારું વિચારશે કે આંચા ગીચી ફાકટ મચશે ?—બાલક મહારાં.

૪
અને વળી એ વિદ્યાઓએ કલા અને એ વ્યાપારો,
કાલાતીત, ગમે તે કાલે, શક્તિ છતાં કરવા વારો—બાલક મહારાં.

૫
પેટ પુરું મળતું નથી તમને, બાલ તમારાં મુકાં લને,
લુલાન ફરતા ઘરડે વડને. સિધો ન ભણે જોગનને.—બાલક મહારાં.

૬
મહા રાગને દુખાસોએ તમે કેર વળી વર્તાયો,
દિવસ દિવસથી ખારિક આવે, કલિયુગ ફરે કુલ્યો ફાલ્યો.—બાલક મહારાં.

૭
કુલરત ને માનવની જોડી એક મેઝળી હસે ફૂલે,
ચકવા જોડી એજ ખરી છે, વિધેયથી કરમાય છૂલે.—બાલક મહારાં.

૮
પુરાણ પૂર્વજ હવા તમારા, વનવાસી રૂપિ કરનારા,
ઢોર ઉપર મમતા ધરનારા, કલ્પ નિયમમાં પગનારા.—બાલક મહારાં.

૯
દેશ છુટ્યા, બહુ રાજ્યો સ્થાપ્યાં, ધર્મ કલાને વ્યાપાર,
સાંસ ફિલમુડી હુનરનીતિ. કહો ન શું ઉતાર્યો પાર.—બાલક મહારાં.

૧૦
જંગલ લેધાં, પશુઓ રાની પાળ્યાં, કંઈ કંઈને માર્યા,
અનાર્થ બહુએ પશુ જીવાને. પ્રિત્વ સ્પર્શે ઉદ્ધાર્યો.—બાલક મહારાં.

૧૧
નર હૃદયે સુર ને દાનવની સૈન્ય હલખ વસતાં સાથે,
દાનવ સૈન્ય હલ્દી સુર પેળી પેટુપ જ્યેષ્ઠી ધરી સાથે. —બાલક મહારાં

એક જ્યોતિના બની દેખાસક—એક—ધસ્યા નિહર જમમાં,
બાળીશકયુ' નહીં કોઈ એમને—વધાવવા સદેકો પમલાં?—બાલક મ્હારાં
મ્હને મુકાવી પાડુ—અનાથ—વન વિમિર—યોર અધર્મીથી,
ધસ્યા મુકવા ખંડ અન્ય, અટકવા કેવલ જ્યાં પૂમી ખુટી—બાલક મ્હારાં

૬

અમિત યથા, કંઈ લોહી વસાવું, વિમિર જુષ ત્યાં આજુ થડી,
માથા અદ્ધ અધુ' એસાડયું ઉપર આલુ નિજ કરી ખરી—બાલક મ્હારાં
પાનુ એ અર્થો આર્થે રજપુનો પુરા આર્થે જ્યાં થયા નહીં,
વૃણી વિમિર દલ ઉતાડું ત્યાં તો, આંખ તુડયુ, મધ જ્યોતિ શમી—બાલક
એક જ્યોતિ પ્રકાશો પાછો, એ પુરુષ વર્તીયો ફરી,
કુરસ પ્રોત ફરી આરવના નવીન ઉમરો જલારી—બાલક મ્હારાં

૭

દુકાળ ઉપરા ઉપરો આવે છાંયો નહીં તેથીજ જરા,
મ્હારા બાલક, તમ માટે કે મુજ ધાવજુના અપુદ ઝરા—બાલક મ્હારાં
પણ અજ્ઞતાવાળા તે આવો, મુજ બાલક તે તેજ ખારા,
જિન અજ્ઞતાવાળા તે મ્હારા અજુમાનીયા પુત્ર ડારા—બાલક મ્હારાં
સમય નિચારો, સમય મુકારો, સમય તિરે લાવથ વર્તો,
“ઉત્તમ જેની” મુજ તમમરે પુરાણા પાળું ઉરે ખરો—બાલક મ્હારાં

૮

તમે ખંડી ફેરીએમાં, બઢાએ દું મથમ થડી,
મહુના અમથજુનો દું સાટી મુજ અમથજુમાં દુંજ થડો—બાલક મ્હારાં
જુનાવા પુરો મ્હે લીડે, અવિષ્યમાં મુજ તજર લીડો.
માટે કદેકું ધોને, ધોને, માવથ બનેા સમય અજો—બાલક મ્હારાં

કાટી તણો સંખ્યાથી જો જો ફાકટ ગર્વે ન ધરશે બાસ,
મહને નવની, પરવસોથી કરશે માં આખર જે હાલ.-બાલક મહારાં.

૬

એરોને સ્કેરી રોગોને કંતામેષાં સ્કેરી વન,
દુઃકા જીવન, નિર્બલ કલ્પિત શિથિલ જીવ્યાસં સ્કેરી મન.-બાલક મહારાં.

સ્કેરી મરીણિ, સ્કેરી મુરલી, વ્યર્થ સ્કેર તણી જંગલ,
સ્કેરી ખરો, સ્કેરી જુઠાણુ, સ્કેર તણા કલહો કંગાળ.-બાલક મહારાં.

એ સહુ આપણોને લોકો, એ માયાને પુરી કરો,
હિતને હિતનાં સાધન સાધત, સ્વચ્છ લોચને ઉરે ધરો.-બાલક મહારાં.

વનો વસાવો, ખેડો ખેતર રચો વાડીયો, પશુ પાળો,
ખાતર-બીજ-ઋતુ-ચારા-પરતોના લેઈ પુરા ન્યાયો.-બાલક મહારાં.

નદિયો સાંધો, કૂપો માળો, સમુદ્ર વારિ મિટ કરો.
જલમાં સ્થલ, સ્થલમાં જલ આણો કુદરતનાથી મિત કરો.-બાલક મહારાં.

નીકો ખેડો, ગંધો બાધો, આગ વીજને રસાયણો,
અનિન-શુદ્ધિ વાયુ ચક્રને અવની કરો ખપમાં આણો -બાલક મહારાં.

૧૧

એ વનવાસ વિષે ઉછરતા, દુધ મહાં વગાસં જાલ,
નહીં વાઘથી હાડશે પાછ, નહીં એમને છાવે વ્યાલ.-બાલક મહારાં.

ધોધ કુદી એ હસશે સામાં, નદીપુર વહો ઉતરશે,
ખરે બપોરે જો જાન ખેતર લણી કલ્પમાં-દમ સ્વશે.-બાલક મહારાં.

જેવન પુર વિષે એ આર્યો નિરખી જગ વિરિમત ખતરો,
બરખ થશે કલ્પિત આ દેશે, નવીન યુગ વર્તી રહેશે.-બાલક મહારાં.

એ ખેતીના નિરામ કાલે, રાતે ઉઠુમણ નીરખનાં,
 દિસે; ડાહ્ય લીધા પીતાં, દોર જમ્હાં વિચરે ચરતાં—ખાણ મહારાં
 લેદ, નીતિને કડા—પૂરજો ધર્મ દિગમુદી વિરેભદ્રાં,
 તર્ક—ચોટલા દોડી સ્ટેથે, ઉપનિષદો અવતરશે હો !—ખાણ મહારાં.
 જાંબિયે, હાટારો, અવતારો, પૌરુષ, જપ, આત્મા સ્વામી.
 પ્રકટ થયો એ વનરાસે—દુગ્ધ એકજ અનુષ ઈધર રાંત—ખાણ મહારાં.

(કવિતા પ્રવેશ.)

ઉત્તમ કુલ,

(૭૫-૮૦)

ચોખ્ખ.

- જે કુળમાં મપુરજ સપ જે કુળમાં જનને જલુ જાંબ;
 રે સદા ડીર્ઘિનાં કામ, ઉત્તમ કુળને એનું નામ. ૧
- જડા નિશા જેને આવાસ વિધાને લક્ષ્મીનો વાસ;
 જ્યાં મુખ દીમે જાડે જામ, ઉત્તમ કુળને એનું નામ. ૨
- ધોખાં પારે ખાંતે ચીર, જલુજ જેનું મન મંખીર;
 તેના જન પરમાંડી લમામ, ઉત્તમ કુળને એનું નામ. ૩
- ઉત્તમ પ્રધા જે જાણે, રેશ કલેશ યદી વિલ હરે;
 રેલું નદિ તાર એકે રામ, ઉત્તમ કુળ તો એનું નામ. ૪

લિરલા ચાલુસવિ ઓહ વાતનો, હટા મર્મ ચિહને,
હરકતથી ન હડે ગૂર મરોં, મોજ ઘણેરી આવે.—મનવા,—ધરિ.—

વિજય ગાસ્ત હું હરકત કેસ, પ્રસંગને ગણવામાં
છંદાધૂપાથી હરકત રૂપ—જરકત રૂપ તળતામાં.—મનવા,—ધરિ.—

(વિજય વાણી)

જન જાણ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે.

હરિમીત.

હોધે કરોડો દામ માનવ દેહ ચા મળતો નથી,
તે પણ કૃષ્ણ કહેવાય એ હરિ ચરણમાં હાથનો નથી,
રાજ રહે અંતર ત્રિષે, શું રાગ રૂઢતાં માય છે ?
જન બાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે.

હલવાય શું વિષયો તણા સુખમાં સદા સમજી મર્ઠ ?
વિદ્યા નિવેક વિનય ગ્યાં ક્યાં ભુધિ સારી ક્યાં ગજ ?
બાણી કરીને કેમ તુ આ માર જોડો ખાય છે ?
જન બાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે.

કંઠ્યાણુપ્રરક કામ કરવાં હોય તે લેને કરી,
સુખકર સમય આવો તને તે ક્યાં થકી મળશે ફરી ?
ઉન્નત મળે શું ફરે તું શું જગત્નો રાય છે ?
જન બાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે.

તાડું નથી - તલબાર આ સુવર્ણ સદા જનાર છે,
ઉપકાર કરવો અન્યનો સંસારનો, એ સાર છે,
બહુ રાય રંજ વિશે વિષયનાં ગીત શું શું ગાય છે ?
જન ભણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૪

હીરો અદ્યોઃ છે હાથ તે અવિચારમાં તું દારમાં,
રોપી અદ્યુ કર સાવ સાચો માર્ગ આ સંસારમાં,
સાડું કર્યે સાડું નકારેથી નકારું પાય છે.
જન ભણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૫

બણુડું કહો ને હોય તે જાવે ભણીએ સર્વ તું,
ધન જન અને યૌવનવણે ગિખ્યા ત્યજીને સર્વ તું,
આજસ વડે 'શું' ઉંધવાં ખાત્રી બચાસો ખાય છે ?
જન ભણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૬

આ હું અને આ આપણું એવું મમત્વ ન રાખતું,
સંસારના સંજોગનું કોને ધરમ સુખ આપતું;
મન મત છે તેને વગી પ્રિય વિષયવિષ શું પાય છે ?
જન ભણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૭

સાચું સદા વહિયે દયા બહુ રીન જનપર રાખીએ,
અપરાધ અઝ જલો કરે તે સદનતાથી સાંખિયે;
વિપરીત વાયુ વાય તો મનની મને રહી જાય છે.
જન ભણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૮

શમ દમ તણી સાંકડ વડે મન મત્ત દાસી બાંધવો,
વિપ્રલેખની સાથે સદા સંજોગ સાચો સાંધવો,

કોનાં ધરા ધન ધામને આ અચલ કોની કાય છે ?
જન જાન યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૯

મન-વચન કે કર્મે કદી દિસા ન કરવી કોઈની,
હેલું સદા દેવાય તે આશા ન કરવી સોઈની.
ધન-જન કરે શું ધૂણ ? વધને કાળ ગણતો જાય છે,
જન જાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૧૦

શાને ભગર્થ ભેડ રાખે જૂઠા માણિ જાતમાં,
ઈશ્વર તણી રચના વિષે સરખા બધા સદ્ધ વાતમાં;
નિજ ધર્મ કર્મ પાળાય તેને પાળવા શું ધાય છે ?
જન જાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૧૧

આશ્વા ખરી અંતર ચકો વળગી કદી કરવી નહીં,
પરધન અને પરધામમાં માઠી નજર ધરવી નહીં;
અંસારની ઘટભાલ નિત્ય જરાયને ઠલવાય છે.
જન જાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૧૨

અંસારના બ્યવહારથી પરમાર્થ પૂરો સાધવો,
દ્વિ ચરણમાં ને પુણ્યમાં તે પ્રિય પૂરો રાખવો;
આરો નાશો કર્મ ઉવટમાં સદેવ સદાય છે.
જનજાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૧૩

તળાં ફેડ કપટ કહી તને મદ મોહ મેલી દે પરા,
કોરે કદી દે કોય મત્સર કામ કપટી આકાશ;
સૌનું સરસ મેલી, પુષ્પ શું ફૂલ ધમવા ધાય છે ?
જન જાણુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે. ૧૪

કરતું કુતું ને હોય તે આજે કરી ને કોડથી
તું હારમાં હીરો અદ્યો છે હાય તેને કોડથી,
જગ જાનહીનું જતું મેલી નરકમાં શું નહાય છે ?
જન જાણ્યુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે.

શુરુજન અને અતિથિ પ્રથમ પૂજા ઘટે છે પામવા,
છવ કપટથી કરપૂર પામશે વિશેરે વામવા,
સાસંગો મેદુ ન હોય તો આ જન્મ ફેડકડ જાય છે,
જન જાણ્યુ યૌવન જાય છે ધન જાય છે તન જાય છે.

(કેશવ દ્રવિ.)

પદ,

અદ્યા નામ પામ્યો પશુ રામને નવ લલ્યા,
વૈષ્ણવ પદ કેડું મિરદ અલો,
પર વચે પ્રાન વિના નેવું પાશવું,
પર વિના જોડેવી જાન માલો.

ઠ્યાયિની વેદના વિચારી ના દો,
હસી મમનમાં મેલ માલો,
હુરિને જાણ્યા વિના હુરિ કેદો જન થયો,
વળ પકવાનથી બજ ને ભાગો.

નારીએ નિજકર્તવ્ય ન ધારે, તેથી આ યામ ખુવારી
અઝાનમાં વહી દિવસો વિલાસે વાવ આ લવચકી દારી—પ્રતો—૧

પ્રતિજ્ઞતાતું ભૂપણ સમણું તેને, સુકે છે વિચારી,
કલ્પિત જગતના સૂંઝારો સજવા, અર્થિ ધરે હાશિયારી—પ્રતો—૨

સુનીલિ ધર્મને બોધ પ્રજાને, કહો ન હોયે સંભારી
વિપય વિલાસમાં વિચરી સદોદિત, સુકે નિજ શિર આરી—પ્રતો—૩

માતૃપદ છે મોટું જગતમાં, (તેને) કૃપાળી દેની સુધારી,
જેથી પ્રજાઓ ધર્મના મર્મને, લણી વહેને વિચારી, પ્રતો—૪

કુપ મહાન પ્રભુ અરે રાજે, પણ નહી તેમાં વારી,
અંજલી કરીને વૃષિત છું પીએ ? પ્રાણ જવાની એ બારી—પ્રતો—૫

નીતિ ધર્મંડું ચિહ્નણ આપે, એવી હતી પૂરે નારી,
તે બદ્ધ અર્થો આજ દયાથી, યાચના એજ છે મારી, પ્રતો—૬

આલસ્ય પ્રમાદને સ્વપ્ને ન સેવે, યાચ સુખેય બિહારી,
મુજબજાનુ મદા કુપ લેવા, પ્રીતે બને અધિકારી. પ્રતો—૭

વૃક્ષના મૂળમાં વારિ સિંચાતાં, ચોક્કા વધે અતિ ભારી,
તાત ! ચોક્કાએ સીને મતિ સિંચી, હીન વિદતિ સ્વોધારી, પ્રતો—૮

ગરીબોની કેળવણીની યોજના

ચિકાગો તા. ૨૮ મી મે. ૧૯૬૪.

બહેલા—

હું તમોને બાપી વહેરો. પણ લખી શક્યો નહિ તેનું કારણ હું ન્યુયોર્કથી મોસ્ટન આમ તેમ પવંટન કરતો હતો તે છે. હું દિવસમાં ક્યારે પાછો ફરીશ તે હું પોને બાધ્યતો નથી ને પ્રભુ મને પીડ પાછળ રહી દોરે છે. નેતાજી હાથમાં સૌ વાવ મૂકી એ વપારે છાત છે. મારા વખત કાર્ય કરવામાં પ્રવૃત્ત રહો અને તે એવી રીતે કે બાળે હું કલિપલ્ય એસ્તિત્વ પ્રદાવને ન હોય. કેહનિ માટે, યા કેાઈ વસ્તુ માટે અટકીને શકે એનો બેસી ન રહો. ને વમાસથી બનીશકે તે કરો અને કેાઈ હેપર વખતો આશાનો મહાર બાપી નહિ. + + + + +

ભાવંલુનું કાર્ય મેં અડીં બહુ ક્યું છે...પર્યં પણ અડીં જમર-જસ્ત થયેલ છે. એ કે પણા મુંદર બને મોટા કુટુંબી વાળાએ મારી સંજ્ઞાન દરેક સ્થળે લીધી છે, છતાં મારો પાસેથી પેસો ચાલ્યો નવર છે.

આ કુનાગામાં હું અડીંથી નિદ્રાવ યાંચ કે નહિ તે હું બાલુનો નથી. બનતા મુખી તે નહિ પણ તે દરમ્યાન તમે આપણી યોજનાને વ્યવસ્થિત કરી મતિમાં મૂકે. વનં સર્વ કરો શકો તેમ છે તેમાં શ્રદ્ધા રાખો; બરાબર સમજે કે ભગવાન આપણી સાધેજ છે અને તેથી બહા-દર આદરમાએ ! આગળ વધો !

મારા પોતાના દેશમાં મારી પૂરતી કદર થઈ છે. કદર કે ન કદર, પણ નિદ્રાવય ન રહો, ધીમા ન પડો તમારે એજ યાદ રાખવાનું છે કે આપણી યોજનાનો કિચિત્ અંશ આવ પણ અમલમાં હંમુ તૃપી બાખ્યો નથી.

માટે આ દેશના લોકો જેટલું ચંત્રદાસ વાપરે છે તેટલું કોઈ દેશ વાપરતો નથી. દરેક ચીજ ચંત્રદાસથી જને છે. વળી આ પ્રજા તે આ-
ખી દુનિયાનો કુલ વીરામો ભાગ છે, છતાં જગતની સમસ્ત સંપત્તિ-
નો છોડો ભાગ આ દેશની પ્રજા ધરાવે છે. તેઓના ધનના ખજાનાની
અને મોજશોખની કંઈ સીમા નથી; છતાં અહીં બધી ચોંચે મોઢી
છે. મનુરીનું 'ખર્ચ આખા જગતમાં અહીં' વધારેમાં વધારે છે, છતાં
મજૂરો અને મૂડીવાળા વચ્ચેનું સુદ કામચલાવું બાંધેલું છે.

આખી પૃથ્વી પર આ દેશની સીમાને જેટલા હુકડો છે તેટલા
ક્યાંઈ પણ નથી. જે કંઈ મળે તે ધીમી અહિંની સ્ત્રીઓ મદ્ય કસતી
જાય છે, છતાં વિચિત્ર એ છે કે સુચિક્ષિત સીમાની સંખ્યા સુચિક્ષિત
પુરોષોની સંખ્યા કરતાં ઘણીજ વધારે છે. અલખત ઉચ્ચ પ્રવિના જુદી-
માન અને પ્રવિલાસાહી તે પ્રયોગાધી જ મળી આવે છે. આપણી
હાતિના ભેડ વિરૂદ્ધ પશ્ચિમવાસી જનો ગમે તેવી ટીકા કરે છે,
છતાં તેઓમાં ખરાબમાં ખરાબ ભવિ છે. અને તે પૈસાદાર લોકોની
છે. અમેરિકાનો લાલમાં સર્વે સક્રિય માનુ હોલર અહીં સર્વે કરી શકે
તેમ છે. * * *

હિંદુસ્તાનમાં જે સર્વે બનિયતુ-મુજ છે તે ગરીબની દશા છે. પકિ-
મના ગરીબ લોક સેવાન છે; જ્યારે આપણા ગરીબો તેમની સાથે સરખા-
વતાં દેવદૂત છે અને તેથી તેટલા પ્રમાણમાં આપણા ગરીબોને ઉન્નત
કરવાનું સહેલું છે. આપણા હલકી પકિમના વર્ગોની જે કંઈ સેવા
કરવાની છે તે એ જ છે કે તેઓને કેલવણી આપવી, અને તેઓએ સુ-
ભાવેલું વ્યક્તિત્વ વિકસાવવું. આપણી પ્રજા અને રાજ્યો-ખાનેનું
આ મહાન કાર્ય છે. અત્યાર સુધીમાં તે દિશામાં કંઈ પણ કરવામાં
આવ્યું નથી. સાધુઓની સત્તા, અને વિદેશીઓની આપણા પર છત,
એ બેથી તે વર્ગો સૈકાઓ યથા ચગલાઈ ગયા છે, અને તે જેટલા અંત
સુધી કે હિંદના ગરીબો જેટલું પણ ભૂલી ગયા છે કે તેઓ મનુષ્ય વ્ય-
ક્તિઓ છે. તેઓને વિચાર આપવાના છે, તેઓની આસપાસ જગત-

થવું જાય છે તે તરફ તેઓની આંખો ખેંચવાનો છે, એટલે
 ૧. પેતાનો મુકિત પોતાની મેજે શોધી શકશે. દરેક પ્રજા,
 ૨. દરેક સ્ત્રીએ પોતાનો હૃદય-મુકિત પોતાની મેજાવવી જો-
 યોને વિચારે આપો. એજ સદાય માત્ર તેઓને જરૂરની છે
 મળી કે બાકીનું બધું તેના પરિસ્થિતિ તરીકે સ્વતાઃ આવે
 આપણું કર્તવ્ય રસાર્થનિક પદાર્થો લેવા કરવાનું છે, તેનું
 મુ. વર્ગી કરવું, કુદરતના કાયદા પ્રમાણે યાજ કરી આપણી
 યોગ્ય મનુષ્યમાં વિચારોનો પ્રવેશ કરાવવાનો છે, પણ બાકીનું
 જો પોતાની મેજે જ કરશે. દિંદમાં ને કરવાનું છે તે આજ
 વિચારે માત્ર મનુષ્યમાં લાંબો કાળ સર્વાં સમ્પન્ન કરશે. દલો.
 વિચારને દિંદમાં પાર પાડી શકશે નહીં. અને તેથી જ આંદે
 પ્રમાં આપણું પડ્યું. ગરીબોને કેળવવામાં મેરી મુરોહી બા છે.
 કે આપ મહારાજશ્રી દરેક ગામમાં મફત કેન્ડલગી મળે તેથી
 નો કપાટો, છતાં પણ તેથી કંઈ વરવાનું નથી. વારણ કે દિ-
 રીવાદ એટલી થી છે કે ગરીબ શાલકો શાળામાં આવવા ક-
 તિમાં જાન પોતાનાં વાગને મદદ કરવાનું મથવા લીની રીતે
 વિકાસ કેન્ડલગીનું વધારે પસંદ કરશે. દરેક કોલેજ મંપોળ જો પ-
 સ્પંદ પાસે ન આવે તો મહાપંદ પર્વત પાસે જવું જોઈએ. પટલે
 શાલક કેન્ડલગી લેવા ન આવે કેન્ડલગી તેની પાસે જવી
 : આગળા દેશમાં એક ગામથી ચીજે ગામ જઈ. ધર્મનો
 ય આપણા એક નિશ્ચયવાળા આત્મમોગી સંન્યાસીઓ
 છે; તેમનો એક મંગ સૌનાતિક કેન્ડલગીના પળ-શિલ્પનો
 : ધ્યવસ્થિત કરવામાં આવે તો એક સ્થાનથી ચીજે સ્થાને,
 શાળાથી ચીજે વારણે જઈ તેઓ ઉપદેશ આપશે, પટલુંત નંદિ
 કેન્ડલગી પણ આપશે. પાળોને આવવા ને જળ કેમેરા, મ્હોવ
 લીનો ગોલો) યોદા નરજા મોરે હડને એક ગામમાં સજિ

જાણ તો અજ્ઞાનોને તેઓ સ્વગોળ વિશ્વ અને ધૂગોળ સંબંધી ઘણું
 જીતવી શકે તેમ છે. જુદી જુદી જ્ઞાની વાર્તાઓ કહાને તેઓ
 મરીચ લોકોને જાંદગી પર્વત પુસ્તકો દ્વારા જાણી શકે
 તેના કરતાં હજારગુણ જ્ઞાન સંબંધીને આપી શકશે.
 આ કરતાં માટે વ્યવસ્થાનાં જરૂર છે, અને તેને માટે વળી નાણાંને
 ખર્ચ પડશે. આ યોજના પાર પાડવા માટે હિંદમાં પૂરતા મનુષ્યો
 છે, પણ અફમોસ ! કે તેઓ પાસે પૈસો નથી. સકુને ગતિમાં મૂકવું
 મહુ મુશ્કેલ છે, પણ એક વખત તેને ગતિમાં મૂકવું પછી ઘણું
 વધારે વેગ લઈને તે ચાલવું જાય છે. મારા દેશમાં મહદ યોધતાં ત્યારે
 ધનવાન પાસેથી કોઈ પ્રકારની સહાયત્વ વગરવા હું નિષ્ફળ પડ્યો.
 ત્યારે આપ મહારાજની મદદથી હું આ દેશમાં જાય્યો. અમિશ્કનો
 હિંદના મરીચ લોકો છુટે કે મરી જાય તેનો લેશ માત્ર દરકાર કરતા
 નથી, પણ જ્યારે આપણા પોતાના લોકો પોતાના સ્વાર્થી હેતુ શિવાય
 જીત કરાનો વિચાર કર્યો પણ કરતા નથી તો તેઓ તો શાને
 માટે કરે ?

મારા ઉમદા રાજકુમાર ! આ લખન હું છે, જગતના ટોચ
 નાશવંત છે, પણ જે બીજાને માટે લખન માળે છે તેજ છુટે
 છે. જાણીતા તો લખતા છતાં મુરેતજ છે. આપ મહારાજશ્રી
 જેવો એક ઉચ્ચ ઉમદા હૃદયશાળી રાજવંશી પુત્ર હિંદુસ્તાનને પગપર
 લાવી ઉજાગ કરવા માટે પહોં કરી શકે તેમ છે, અને તેમ કરી
 અરિષ્ટની પ્રજા પાસે એવું નામ મૂકી જતાર છે કે જેની પૂજા પાલ
 આપના ઉમદા હૃદયમાં અગ્રાજ્યમાં દુબેલા હિંદના દુઃખી કરોડો
 માણસોને માટે લીવપણે લાગણીઓ આવ એમ પ્રયુ કરા એની
 વિવેકાનંદની પ્રાર્થના છે.

સ્વામી વિવેકાનંદના પત્રો.

ચતુર્થાદિત્ય ગ્રંથમાળા પુસ્તક ૧૯-૧૮

જ્યાં સ્નેહ છે ત્યાંજ ઇશ્વર છે.

વાર્તા

અમદાવાદમાં સ્ટેશન તરફ જતાં પાંચ કુવા નજીક એક મહાનમાં મહાન નામનો દરજી રહેતો હતો એના ઘરનો એક બાગ રમ્યા ઉપર પડવાથી સચો ચલાવતાં ચક્રાવળાં રસ્તા ઉપર પડાર થતા લોકોને ભેળ શકતો અને વખતોવખત કોઇ સાચા માણસોને “ભાઈ સાહેબ” “મહેરખાન” હરો સલામ કરતો હુમલો દાની દની એની રીતચીત અને વખતસર આપણની ટેરની ખાકીઆ, રાધપુરના પ્રતિષ્ઠિત માણસો ઉપરાંત સાહેબો કે વિચેર પશુ એની પામેજ કપડાં ચિવડાવવા આવતા. એક સંજીવને જગીઆમાં જવા દેખી આહોને “આ એક પહેલો કોટ ખર્ચાસ મહેર રીચેત્રા” એમ કહેતો અને માનદ માનેતો. આ હતામાં ઘણા વપધી રહેલો હોવધી યહેરના ઘણા ભાગમાં તે જાણીયા થયો હતો કુલાવસ્થામાં સારી કમાણી અને ધધાને ‘હીધે ઈધરનું’ નામ વિનચી મકે હતો. પરંતુ જેમ જેમ વૃદ્ધાવસ્થા આવતી ગઈ તેમ તેમ પાડેશમાં જાજન માળખવાની દેવધી ઈધર હજી મજ જાણુ મજુ. મહાનમાં ઈશ્વરજી નજી સર્વેતો મીડકો મૂડી તેની જી દેવલોક પામી, જેમ તેમ કરતા હાકરો મોટા થયો અને વૃદ્ધાવસ્થામાં પિકાને મદદ કરવા લાગ્યો. એટલામાં રાત્રે એક આહોને વૈવાર કોટ આપતા હેઠળ પડેલા ગ્લાસલેટના રિપાને ધિલીઆને છેકે લાગ્યો અને છેકરો લાગ્યો. લાકવરોની ધણીએ મદદ લીધી પણ મજા લાગવાથી અવરામ ન થયો અને પિકાને વૃદ્ધાવસ્થામાં રજાતો મૂડી આપ્યો ગયો.

મહાન સાચા સ્વભાવનો પ્રમાણિક અને ઈધરધી દરીને ચાલનાર હતો, છતાં વૃદ્ધાવસ્થામાં પડેલા આ વાધી એનું દુઃખ ખિન્ન થયું, અને નિરાશાને પરિણામે ઈધરને કપડો આપવા લાગ્યો. મૃત્યુ માગવા લાગ્યો અને મૃત્યુને મોહતનાર પ્રભુને ગાળો દેવા માંડી એ દેવધી

મલ્લુએ દેવ હાથને જોવાનું બાંધ કહ્યું. એક દિવસ મલ્લુનો બો-
જાખીતો બાદાણુ લીબડીયો મળવા આવ્યો અને એની સાથે વાત-
ચિત કરતાં મલ્લુએજ જણાવ્યું કે—

“કાકા—હું મૃત્યુ સિવાય બીજું માગતો નથી. મ્હને હવે
કોઈ તરફની આશા નથી.” એવું ગાંડું ગાંડું બોલીશ નહીં,
ઈશ્વરની શી ઇચ્છા હશે તે આપણે સુદ્ર સુદ્ધિથી સ્ક્રમણ શકાય તેમ
નથી. ત્હારા હોકરાએ મરતું જોઈએ અને ત્હારે હવણુ એવી ઈશ્વરની
મરણ હશે ત્હારા હોકરાને માટે હીલગીર થવાને બદલે ત્હારા પોતાના
સુખના અભાવને માટે તું વિરોધ દિલગીર હોય એમ લાગે છે.

“ત્હારા પોતાના સુખ અર્થે ન હવું તો કેને માટે
હવું ?”

“ઈશ્વરે આપણને સહજ કર્યા છે માટે ત્હેને માટેજ આપણે
હવણુ અને ત્યારે એમ સમજાય ત્યારેજ હવણના દુઃખોની અસર
નહિ થાય.”

“ઈશ્વરને માટે કેવી રીતે હવણું ?”

“એ માટે કયા શાસ્ત્ર અવલું કરે. સૌ કૃષ્ણ પરમાત્માએ અર્જુ-
નને આપેલો બોધ યાદ લાવ એટલે તરતજ સ્ક્રમણશે.”

આ દિવસથી રેશામનારાવજીના મંદિરમાં ચતો કયા સ્નેહપૂર્વક
સાંભળવા લાગ્યો, ઘડા ઉત્પન્ન થઈ અને મન:શાન્તિ થવા લાગી.
જે મલ્લુ પ્રમોદ રાત્રીએ નિરુપાસ નાખતો ઈશ્વરને હવડો આપતો
અને પધારોમાં આબોધયા કરતો તેજ મલ્લુ સ્ક્રવારે જ્ઞાન કરી એકાગ્ર
ચિત્તથી માળા લઈ પ્રયુનું જ્ઞાન ખરતો અને ‘ઈશ્વર જે કરે છે તે ચારા
માટે’ એમ માની શાન્ત ચિત્તે નિદ્રા લેતો થયો.

મેલણના હવણ અવધારમાં પણ ફેરફાર થયા; પ્રથમ કામગીરી

પરવારી દુકાનનો કામે આવેલી. - હારની - દુકાનમાં જઈ નીચો કરો બોલબોલી કરી પાંખજ મચાવી - ઘેર આવતો, તે હાથ નિર્મળ પાણી અને દૂધ સિવાય કંઈ ખેતો નહિ અને કાર્યથી પરવારો હરિકથામાં જતો.

મહાજી કથામાંથી ઘેર આવ્યો; વાણુ કરી ચોટડા ઉપર બેઠો બેઠો માળા ફેરવ્યા કરતો હતો અને કથાનું મનન કરતો હતો.

“ સયા યુત્તમ ધુવળ છે, દયા રાત્રી યુ દૈવસી પ્રીતિનું સાધન છે, અને દાન યુ મહત્તુ પુણ્ય છે ” એ દિવસની કથાનો સાર હતો. માળાની ફતમાં અને વિચારની ઁણીમાં મહાજી અર્ધ નિદ્રિત સ્થિતિમાં પડ્યો.

“ મહાજી મહાજી હું કહે તારા ઘર પામે આપીશ, જામન રહેજે ” આવા ચબ્બના બહુકાર વામ્યા. આખો ઉધાડી જુએ છે તો કંઈ નહિ; પરંતુ એ બહુકારા હજી વાગતા હતા.

બીજે દિવસે સવારે ડોકો નિત્ય કામે કરી ચૂકા ઉપર ગરમ પાણી મૂકી પેલાનું કામ કરવા લાગ્યો. કામ કરતા કરતાં પશુ મહાજીનું મન પેલા ચબ્બોમાંજ હતું અને સંધ્યા ઉપર બેઠાં બેઠાં રોજના કરતાં દશ ઘણી વધારે વખત રસા ઉપર નજર નાખતો હતો.

પોપ માસ ચાલતો હતો, કકડની ઠંડી પડતો હતો, સવારનો વખત હતો, વાપરીએ લાદમાં પુજા સડકો છાંટવા હતા. પામે આવેલા રસાના પામે પોટીસ અને મ્યુનીસીપાલીટીના સિપાઈઓ ફેરવતા કથામાંથી અગમ્ય જાણ બેસી હોતો પીકા વગર મારવા હતા. મહાજીએ પેલાનું કામ કરતા બહાર નેવું તો એક જુદું માણસ ત્યાં ફરતો હતો. આ બેઠાં શ્રી કૃષ્ણ પરમાત્મા, વાદોમાં સાંભળીએ હીએ લેમ, કુદ બાહ્યનું રૂપ લઈ મહ વજોનું અર્ધ નિદ્રિત અવસ્થાનું સ્વપ્ન અર્ધ પાડવા આવ્યા હોય એમ પાણું પારીને નેવું તો પાણી

હાંદનાર વૃદ્ધ વાઘરી હતો, “ અરે હેવ મહારી ઓંખો પાણુ જવા આવી” એમ નિઃશ્વાસ નાળી જાગૃત થઈ ફરીને પંથે લાગ્યો.

મલ્લજીએ થોડીવાર પછી એધું તો તે વાઘરી એના ઘર પાસે ભેળાન વચ્ચામાં પડ્યો હતો, ટાંઢે સરીર અકડાઈ ગયું હતું, પાણીની એક એક બાણુ પડી હતી અને નળમાંથી પાણી વહ્યા જતું હતું.

આત્મવાત્સર્વભૂતેષુ યઃ વશ્યાતિ સ પશ્ચિતઃ ।

‘ સર્વ પ્રાણો મારને પોતાના જેવાજ ગણે છે તેજ પશ્ચિત છે ’.

એ વિચાર ઉત્પન્ન થયો અને “ પાણી ઉઠાયે છે તો બરા મરી / વિચેર નાખી ઉઠાયો કરો આ માણુજને પાઈ ” એવો વિચાર ચત્રાંજ નીચે ઉતરી સારવાર કરો વાઘરીને ઘરનો અંદર બેસાડ્યો. સઘડો સળગાવી, ગરમાવો કયો અને એમ પૂર્વક ઉઠાયો આપી ચેતનમય કયો એક પાણી વાસ નથી એમ માનો બીજો પાણી આપ્યો અને પેલો વાઘરો થોડી વારે ટકાર થયો. વાતમાં ને વાતમાં મલ્લજીએ રાત્રીએ આવેલા રત્નજાની—રાખના જાણુકારની—ઈશ્વરની વિદુરજની—બાણ, ફુલમાંનાં તાંદુલ, રાગરીતો જોખની વાતો કહી. વૃદ્ધ વાઘરો જેણે આ કહ્યું કદાપિ માંખણુ નહોતું તે તો પ્રજુ કથામાં માત્ર ઈશ્વર પ્રીતાર્થે દયા લાવનાર મલ્લજીની વર્તણૂકથી દિગ્મુક થયો—ગળગળો થયો અને રત્ન મામાં રત્નો પડ્યો.

મલ્લજી પાછો કામે લાગ્યો. વાઘરીને મરદ કરો માટે સન્તુષ્ઠ થયો અને સત્રીનું સ્વપ્ન ફળીશ્વર થશે કે કેમ તે વિચારે પ્રત્યેક પગે ટીકી ફૂંકણુ પરમાત્મા અમુક કંપે અપરો એમ આશા રાખતો વખતો વખત બહાર ઠોકીયાં કરતો હતો.

+ + + + +

બે હાંધાઓ લશ્કરી પેગાડમાં રહેલાન તરફથી આમર્થ્ય બેસા, એક રગર લાયકની માડીમાં પારખી બાણુ રહેલાન તરફ મર્થા, બે યુવાનો તડાડા મારતા પાણેની ચાની હોટેલમાં પેડા, થોડો વાર પછી બીજા ફાળી

“ ત્યાં આ નાનાં ઓકરાના હાથે હાથે ઉગામતાં એ વિચાર કરતાં ગયો હતો ? પેલી સોચી કાઠજ બોલાયું નહીં અને ટોપડો માથે મૂકી આવતી થઈ.”

+ + x + +

મલછ પરમાં આવ્યો અને કાચે લામ્બો સન્ધ્યાકાળે જ્ઞાનમમાં હીવા થયા તે વેળા ઉકરો અને બત્તી મળવાનો ધોડુંક શીવવાનું બા-
કી હતું તે પુરૂ કરી પોટવો બાઈ ઓકો પી લાવ્યા માળા લઈ
ચન્દ્રમાના અન્નવાળામાં પાચરી સૂતો. સૂતા મૂર્તિ મન શાન્ત થયું.

મધ કાલનું સ્વપ્ન અને આજનો ઇતિહાસ સારણપથમાં આવ્યો. અર્ધ નિદ્રિત સ્થિતિમાં પડ્યો. સ્વપ્નમાં “ મલછ મલછ, મ્હને ઓળખે છે. ? ”

“ કેમ છે. ? ”

“ હું ”

શુદ્ધ નાથરીની આકૃતિ દેખાઈ ધોડીક વાર ઢલી અને ચાલી મધ. બોલજ પથે બાળકની સાથે એક આ દેખાઈ ઓડું મ્હો
હમતું હતું, બાલકની ચેત હંત કરીએ દેખાતી હતી.

જામરણવાળી સ્ત્રી અને ઓકરા દેખ્યા નાદરૂપ મયા, આ નિદ્રાથી મલછનું હૃદય આનંદ આનુભવવા લાગ્યું અને એક વિચાર પર નીચેના અક્ષરો વાંચ્યા—

“ ન્યાત જાતની ત્રફાક્ત રાહ્યા વિના, કોઈ પણ તોરેદના પેદિક મુલ્કની આશા રાહ્યા વિના ક્યેલ રહાંજ પોઠે મ્હારા જામ
મો પ્રીતિ લાતર કુધિતને અન્ન આપી, પીડિતને આગળ આપી સંતોષ્યા છે, તે મ્હનેજ સંતોષ્યા કરાવર છે, મ્હને મેલવવાનો પણ હત્તમ રસ્તો છે.

“ જ્યાં રહેલ છે ત્યાંજ હું છું. ”

વાર્તા લકરી બી. એ.

દેશોત્તતિનું એક વર્ણનું,

અથવા

થે મિત્રો, વચ્ચેની જાગરા ત્રેની વાતચિત્

‘ પ્રજાજોષાત વાત નીકળતાં મ્હારા નિત્ર સારામાધને મહેં પૂછ્યું
હે, વખતો હઈપ્રમર્દ આ આર કોમ એ. મ્હં પાસ થાય તે પછી તેને
કઈ હાઇનમ્હ મૂલ્યા પડે છે ?

ત્યારે આગમ જગ રજુ છે, હું તેને બાળે બનાવવા ઇચ્છું છું.

એ જાત પોત ને પાંચરે પરીરે રજુ છે, શું ? જરામતને
બાળે જાન કરે :

ત્યારે માનમાર્ગે રજુ છે હા, પડે તેને ત્યાં બાળે બનાવશે છે,
હરજુ છે દ.વમા આપજા દેડને બાળાની બહુ જરૂર છે.

તો રજુ, અને ? આ તમે શું જોડો છો ? આગળ કેશમાં
બાવન લાખ બાળાઓ છે અને સોળ લાખ ફરીય છે તે શું થોડા છે
હે તમે વમ્હારા વિદ્વાન્ સીકસને બાળે બનાવવા નીકળ્યા છો ?

ત્યારે સારામાધને રજુ છે, “ બાળે ” શબ્દ સાંભળીને તમે
આટલા બધા કાં બહી બહો ? હું છંછ તેને સોડીએ ખખડાવનારો,
સંક્રમો પુંકારો, ધનરમંતરના ઢોંચ કળારો, ગ્રામ્યો બમ્હાર્થ જનારો,
દીર્ઘા દપાં અને ચોખ્યા પાટલામાંજ રહી જનારો, અને જગત
મિથ્યા છે તેથી તેની હરહર શા આટે રાખોએ ? એ પડે બાડમા પચ

મારે તો માલ માલ જોઈએ એવા વિચાર ધસવનારો બાવો. બનાવવા માગતો નથી. પણ કલ્યાણનાં સાધનો કરનાર માણુ, પોતાના સ્વાર્થનો ત્યાગ કરનાર ત્યાગી, સંકલ્પ વિકલ્પને તથા વાસનાઓને તથા કરનાર મન્યાગ્રી અને અનેક માણુસોનો ગુરૂ તથા પિતારૂપ ઘડ શકે તેવો બાવો બનાવવા માણુ છું.

એ સાંભળીને એ કહ્યું કે, ત્યારે શું તમે તેને નહિં પરણાવો. ત્યારે સોસલાઈએ કહ્યું કે, તેને બચાવવો એ મદારું કામ છે. તેને પરણાવવો એ કાંઈ મદારું કામ નથી જો તેની પરણવાની ઈચ્છા હોય તો ખશોથી પરણે, અને જો બહાવર્ચ ખાળી શકે તેમ હોય તો એ વળી સૌથી શ્રેષ્ઠ વાત એ બાબતમાં હું તેને કોઈ જાતનો આચલ કરીશ નહિં. એ બાબત એટલે તેની મરણ ઉપર ઊભી છે, અને સૌએ એમજ કરવું જોઈએ, કારણ કે ક્યા માણુસોના મનમાં કંઈ જાતનો બાવલીઓ છે, અને તે કેવી પ્રકૃતિના માણુસોને વાદો શકે છે તે આપણે શું સમજીએ ? અને કહી જશ તથા સમજીએ તો પણ તે આખો છુંદળીના છુબકુળતા સ્વાલમ્બ આપણે શા માટે વચ્ચે પડીએ ? એ પચીસ વરસની-ઊંઘારનો છે, અને સારી રીતે કેળવાયેલો છે, તેથી પોતાનું કાલુ શેમાં છે તે બરાબર રીતે સમજે છે, માટે હું હવે એમાં વચ્ચે શા માટે પડું ?

એ સાંભળીને એ પૂછ્યું કે, પણ તમારી ઈચ્છા શું ? એ પચ્છે તો હુંમે રાજ થાઓ કે કુંવારો રહે તો વધે રાજ થાઓ ?

ત્યારે સોસલાઈએ કહ્યું કે, તે બહાવર્ચ ખાળે તો હું વધારે રાજ થાઉં કારણ કે જે પોતાના ખર્ચી જાતના જાનથી સ્વાર્થનો સોજ આપીને બાવો થવા નીકળે છે તે વળી બાવલીની કિષાધિશ્વર શા માટે પડયો રહે ? જાનથી માણુસોને નાનો વાતોમાં રહી જતું પડે છે માટે જે માણુસે ખરે ખરું કામ કરવું હોય તેણે તો બહાવર્ચ જ પસંદ કરવું જોઈએ. કહી પોતાની વુનિઓને ન “ સેકી શકે, તો ખુસોથી પરણે એમ કંઈ

મહું મોટી વાત નથી. હદાયે લગ્નક ઓ મળી જાય તો બને સાથે મંજીને
 હલકું વધારે કામ કરી શકે, એમ પણ બને, પણ એવો સંભવ દુન
 આપણા દેશમાં બહુ મોટો છે, કારણ કે સ્ત્રીઓ દુનકેલવનીમાં બહુ પછા-
 ત છે, મોટી હિમારની કન્યા મહો શકતી નથી, અને કુંડી કુંડી નાનોમાંથી
 વરકન્યા મેળવવાં પડે છે, અને ન પણ પનાંડ કરીને નહીં, પણ આત્મ-
 આતુના સંભેમેને આધારે તમારે તમારું મુખ્ય રાખીને સંભળી બં-
 ધાય છે, તેથી એવા સંભેમેના લગ્ન બધા કન્યાના લગ્ન કરતાં, પા-
 વાના સ્વાર્થનો ભોગ આપનાર આપણા માટે બને તેા બ્રહ્મચર્યજ
 વધારે સારું લાગે છે અને મારો અવગણ પણ નૈહિત અધ્યયારો રહે
 એમ હું ઈચ્છું છું.

એ સાંત્વણને મેં કહ્યું કે, અરેરે ! તમે પણ બહુ સખત હીરના
 છો, છતાં આપણેએ જ્ઞાતા હીરને આપો ભર વાંઠો શાખીયો ! એવો
 કપો પુત્રો તો તમનેજ મળે હજાર હો, પણ આ સાખત છાકરો
 કેમ કષ્ટ કરશે ? અને એની મા કેમ સમજશે ? મુઠેલી તો વખત
 ત્યાં લાગ્યો તમે વખત મળને સમજવી શકો, પણ તમારી સાચી
 છાકરો કેમ સમજવી શકશે ?

ત્યારે સારાભાઈએ કહ્યું કે, જરામાઈ મહાત્મ વિચારને મળે છે
 તમારું બ્રહ્મચર્ય પાલી શકે તેવો છે, તેથી તો મેં તેને બાંધે કરવા પચાંડ
 થી છે. જો એનામા એ કરતી તુલુ ન હોત તો હું તેને એ લાઈનમાં
 મૂકવાનો વિચાર કરત નહિ કારણ કુદરતી સ્વભાવ વિરુદ્ધનાં કામ
 કરાવ્યાથી કાંઈ ફાયદો થાય નહિ, પણ તેને બાંધે લોભ કે બાંધીની
 હમ્મશ નથી, એટલે એની વરફની કાંઈ અડચણ નથી. તેમજ એની માની
 વરફથી પણ કાંઈ આછી મુઠેલી નથી કારણકે ને પણ બહુ સારા
 સંસ્કારવાળી છે, એટલુંજ નહિ પણ તેના સારા સુલો તથા હદાપણને
 લીધેજ મારાં ગર્થો ઉડતો મને અત્યંત આપે એવાં સારાં નીવડ્યાં છે.
 છતાં પણ અંધારામાં કુંવારો રહે ને બાંધે થાય એ તેને મળે નહિ, જો
 કે ધીરે ધીરે સમજવી શકાય, અને અંતે આપણા મનમાં એવી
 શકાય, તો પણ ને તેના અંતરના કમળમાંથી તો નહિજ, એનો ઠાંક.

ભાઈને તેની બેરીપર હેત રાખતો ભાઈને અને તેનાં છેકરોને રમાડીનેજ રાહ થાય, પણ બહુ મોટું કામ કરવું હોય તો એવું એવું કાંઈક તો ખમવું જ લેઈએ. એવું ખમ્યા વિના કાંઈ આગેજ વધાય નહિ. કારણ કે બધી જાતની અનુકૂળતાઓ તો ક્યાંથી હોય? કાંઈક કાંઈક અઠસરો તો હોયજ, પણ તેથી દારી જઈએ તો કામ કેમ થાય ?

આ સાંભળીને મેં કહ્યું કે, શું ત્યારે તમે ખરેખર ખાવો ખનાવવાના ?

ત્યારે સારાભાઈએ કહ્યું કે, એમાં શક શું ? હું તો રાત્રીની નોકરીમાં પડી રહ્યો અને મારી છાંટીમાં કાંઈ દેશની સેવા કરી ન શક્યો, પણ છેકરઓ હવે કાંઈક સેવા કરી શકે એમ તો કરીએ ? એ એટલું થાય તો પણ રાન્તોય. કારણકે દેશની સેવા કરી શકે એવાં એક બે માણસો આપણાં કુટુંબમાંથી તૈયાર કરવાં અને તેને બહાર ખાદવાં એ પુન્ય પણ કાંઈ જેવું તેવું નથી. એમ કરવું એ પણ બહુ મોટી વાત છે. એટલુ જ નહિ પણ મને તો એમ લાગે છે કે જ્યારે દરેક કુટુંબમાંથી સ્વયંસેવકો તૈયાર થશે, અને જ્યારે માનાપે એમ સમજતા થશે કે, દેશની સેવા માટે અમારે અમારી તરફથી કેાઈ પણ લાઈનમાં બહાર પડીને કામ કરી શકે તેવો આગામાં એાછો એક પણ છેકરો તૈયાર કરીને આપોજ્ય લેઈએ ત્યારેજ દેશનો ઉદ્ધાર થશે.

એ સાંભળીને મેં કહ્યું કે ખરેખર જોગજ છે, પણ મને અત્યંતની એ લાગે છે કે જાસણાઈ જેવા નિદાન દીકરાને ખાવો ખનાવવાતું તમને કેમ મુજબ ?

ત્યારે સારાભાઈએ કહ્યું કે, વક્રવર્તી મહારાજવિરાજ મહાત્મા અમરોકે પોતાના દીકરાએને ખાવા ખનાવ્યા હતા, અને પોતાની દીકરી-એને ખાવી ખનાવી હજારો ગાઉં દૂર આવેલા મુલકોમાં પોતાના ધર્મનો ઉપદેશ કરતા માટે મોકલી હતી. કારણકે મહારાજ અમરોકને એમ

હાથે હાથે કે, સાચા જાનવાળા નિરપૂઠી બાવાઓ - બનાવ્યા, વિ
ધર્મનો ફેલાવો નહિ થઈ શકે, તેથી પોતાના ચક્રવર્તી રાજ્યના દેવ
વૈભવો ડાઘાવીને તેણે પોતાના કુંવરીને ખાસ, તથા સુકોમળ રાજકન
ઓને બાવીઓ બનાવી હતી. તેમજ મને હાથે છે કે પોતાના સ્વા
નો કોય આપવારા, અને સારે રસ્તે કામ લેનારા દેશ કિલક
બાવાઓ જ્યાં સુધી થાય નહિ ત્યાં સુધી આપણા દેશ
હદાર થવાને નયો માટે આપણે પ્રથમ આપણે પોતા
વેશથી સ્વાયે તજનારા, સેચ કરવા ઇચ્છનારા અને શ્રીમદ્ભગ
વતીતાના ફળત્યાગી કર્મચોમના મદાન સિદ્ધાંત પ્રમાણે વર્તન
નિરપૂઠી ત્યાગી બાવાઓ તૈયાર કરવા જોઈએ.

મં કહ્યું, એ તો ખરું, પણ એવો કડીન ત્યાગ કેમ બને
પોતાનો સાર્થ એટલી દેશ, પોતાના સુખ એટલી દેવાં, અને ધરાદા પુ
કુલ્ય ખમવાં, એ કાંઈ આજના મોજ શોખના વખતમાં સહેલી ન
હોય.

ત્યારે ભાસભાઈએ કહ્યું કે, પણ ચક્રવર્તીમદારાજા ઇમરોડે પોતા
કુંડમાર જીવાન કુંવરીને બાવી બનાવીને સિંહલકિંપ મોકલી લેતા કે
કાંઈ આપણા દેશમાં વધારે જાણુક નથી, અને ચક્રવર્તી મદાર
અરોડના વૈભવો તથા સુખો કરતાં આપણાં ઊકારાને કાંઈ વ
સુખો અને વૈભવો નહો આપણા દેશની મરોબાઈને હીધે આ
તો હાલમાં હિંદોજ હીએ. આપણે કું વધારે તજવું પડે
છે ? હું જાણું સુખી માણસ મળ્યાકં છું, તોપણ મારી પાસે
હંમરથી વધારે રૂપીઆ નથી, અને તે પણ કાંઈક આડા અવળા મોર
પીંડાયા કરીને મેળવેલા. તેમાં મને થાય હીકરા અને જલ્લુ હીકરીએ
તથા ઊકરાઓને ભણાવવા વિજેરેનાં ખર્ચો બાકો છે. એટલે
તો જાણમદન બાએ એક તુરેણ કુરેહું પડું પડું થઈ રું
ધર, ને જલ્લુ હંમર રૂપીઆ આવે. એમાં તે મું ન્યાય થઈ જવાનો
કે એટલું પણ ન લાગુ થકે ? અને વાલડી ત્યાગી એમાં

હાંધ મેટી વાત નથી, કારણકે આપણા લોકોમાં હાલ મન ગમતી બેરી મળે છે જ ક્યાં ? અને તેમાં પણ અમારો નાતમાં તે કન્યાઓ નો દુકાળજ છે. જઈશણાઈ માટે બહુ મહેનત કરોએ તોપણ આવ વર્ષથી વધારે મોટી કન્યા અમારામાં મળી શકેજ નહિ. કારણકે કન્યાઓની અઘલ એટલે વેણીયાંમાંથીજ ઇકરીઓના વેશવાળ થઈ જાય. તેમ છતાં ધણેકે કહી મોટી કન્યા પણ મળે તોપણ તે રૂપમાં ખરાબર હોય નહિ, રૂપમાં સારી હોય તો ગુણમાં મીઠું હોય, કાંઈક એકાદો ગુણ હોય તો સાથે એકાદો મોટો બ્લેમ પણ હોય, એટલે આપણાં હાલનાં લગ્ન એ તો લકડકના લાડુ છે, “સ્વામ્યા ચો ધો પસ્તામ્યા અને નદિ સ્વામ્યા ચો ધી પસ્તામ્યા” આમાં કન્યાનાં લગ્ન ત્યજી દેરા જેટલું મન વશ રાખવું એમાં તે શું મોટો ત્યાગ કરવાનો છે? શું એટલું પણ ન બને ? અને જે આવા સહેલા ત્યાગ પણ ન કરી શકે તે દેશના કલ્યાણને અર્થે થઈ જાવનાં દુઃખો કેવી રીતે ખમી શકે ? માટે દેશની સેવા કરવા શ્રાદ્ધ જાવા થવા ઇચ્છનારે તો આવા સહેલા સહેલા ત્યાગ કરવાંજ જરૂર શીખવું જોઈએ.

મેં કહ્યું, એ વાત સાચી છે, પણ આપણા લોકો એટલા બધા પાછળ પડી ગયા છે કે દેશના કલ્યાણને ખાવર આવેો સાદો ત્યાગ, આવેો નાનો ત્યાગ પણ તેઓ કરી શકતા નથી. વારુ તમારા બીજા લોકોએ માટે શું વિચાર છે ? તેઓને કઈ લાઇનમાં મૂકવા ધારો છો ?

ત્યારે સારાશબ્દએ કહ્યું કે, જઈશણાઈથી નાના બીજા મહિંસાઈ છે તે બી. એ. ના અભ્યાસમાં છે, હોને હવે વેપારી કેલેજમાં, હાખલ કરવો છે. કારણકે એવું મગજ એ જાણું છે. માટે મે વરસ વેપારી કેલેજથી આપ્યા પછી મીલેના એજન્ટ તરીકે તેને ચીન મોકલ્યો છે, મીલે હુરખાઈ છે તેને રજાવજીયાલ શીખવા માટે પ્રેક્ષક ગજગર સહિયની લેબોરેટરીમાં મોકલ્યો છે અને ત્યાં પણ વર્ષ પુરાં

થયા પછી અનુભવ લેવા માટે જે વર્ષ 'વાલી'ની મોટી 'કેમીસ્ટ્રી કોલેજ'માં મુક્યો છે. તેને ગાયકવાડ મરખાની રકોતરશીપ મળવાનો આશા છે. એ.એ. બચુભાઈ મેટ્રીકમાં છે, તેને જેતીવાડીની કોલેજમાં મુક્યો છે. કારણકે તેનું મગજ એ કામ માટે લાયક છે, અને મારા લાભવગ્રથી કુટિયાત્રાડના કોઈ સભ્યમાં બહુ થોડા પૈસામાં ઘણી જમીન તથા મોટા હકો મળી શકે તેમ છે. કારણકે જે ચાર સભ્યના કારભારીઓ સાથે આપણને સારું છે, અને સહિયમે કીધે એમને વધતો-વંધત માડું કામકાજ પડ્યા કરે છે. માટે બાકી વડોદરા લાભ સંહિતા-કીધી લઈ શકાય તેમ છે. એમાં કાંઈ આપણે અન્યાય કરવો નથી, પણ કાંઈક ફાપરો તો બેંક્રોએજ. અને તે મળી શકે તેમ છે, માટે એક ઊકરાને એ ખાતામાં નાંખવો છે, અને પાચમા છાત્રભાઈને તરફની ખાતામાં દફતાર કે સુમેદાર બનાવવો છે. એ એ કામને લાયક છે, અને તેને વડ મને તો અગમ્ય જતાં ને જનરલ ધઈ શકે તેવો છે. આ મધ્યે દેશનો જરૂરીયાત જનમાં લઈને મારા પાંચે ઊકરાને એ 'જુરી જુરી લાઈનમાં મોકલવા નહોં કયું' છે, અને મારો મોટી દીકરી ગીરલાજેન વાળાવિધવા છે તે અમારે ઘેર સ્ત્રીઓનાં બચેરની રુચ ચલાવે છે.

એ સાંજીને એ કળું કે, અરો ! વમારી દીકરી પણ એક સાડું કામ કરે છે ! એ બહુ જ પુરોનો વાત આપણા દેશની નિચારી લાખો બાળવિધવાઓ અંધારા ધરના એકાલ જુવામાં પડી પડી રાયા કરે છે, અને આમકવા જવ-મા, કુદજાં કુદવામાં તથા રાહલું રાવામાં જ પોળાની છાંટી સુમાવી દે છે, તેને બદલે વમારી દીકરી ગીરલાજેન એવાં કામમાં રોકાયલી રહે છે એ બહુ જ પુરોનો વાલ છે. વાડ, પણ વમારે ધંધેમા વમરા એકે દીકરાને નહિ નાંખો ? અમલદારોનું અને સત્તાનું સુખ તેને નહિ આપવા દો ?

એ સાંજીને સારાખાઈએ કળું કે, રાજની નોકરોમાં દરે અગાઉના જેવી મને રહી નથી, અને (ચિરસ્વારો કરવામાં મને છે

બહુ ઠડવો અનુભવ મળ્યો છે. કારણકે એમાં ધણીશિ ઠાળાં ધોળાં કરવાં પડેછે. બહુજ શુશામત કરવી પડે છે, અને જો જરાક લાલચમાં પડી જાયએ તો ઘણી વખત અંતર ચેચીને કામ્ કરવું પડે છે, અને એ રસ્તામાં વારંવાર નાની મોટી એટલી બધી લાલચો આવ્યા કરે છે કે તેમાંથી બચવું એ બહુ મુશ્કેલ છે. માટે અમે પ્રાઈ બાઈ ઠઠેવાણા અને રાજમાન રાજેશી લખાણા તે જ બસ છે. હવે હું મારા ઇકરાએને એવા બતાવવા માગતો નથી, કારણકે રાજખી નોકરી કરવાથી હાલ ઉપર તાણું દેવું પડે છે, એટલે કે બહિર ખર્ચના લાભ માટે છૂટથી મોટી શકાતું નથી, અને એ લાઈનમાં પડેલા માણસો એવા હુકમ કરવાની ઠેવવાળા, એવા કડક મિલનગદા, અને એવી મોટી મોટાઈ વાળા, તથા એવી નાણુકાઈવાળા ખતો બચ છે કે પછી તેઓથી દેશસેવાનાં કાર્ય પણ કામો બની શકતાં નથી. માટે આજ કુખી મોટાળા પીંઠાળા વાળીને મે જેમ તેમ નીલાવું તેજ પણું છે, પણ હવે હું એમાં મારા ઇકરાએને મૂકવા હાજર નથી. જો પાડુ તો ઉપરો અમલકારોના વગરો તેઓને =કુચ સાથે દેકાણે એટલી રાકું તેમ છું, છતાં પણ એવી નમાણી અને કડખી છદ્મીમાં હું તેઓને રાખી મૂકવા હચ્છતો નથી, વાડુ, પણ તમે વમારા ઇકરાએને કઈ લાઈનમાં મૂકવા પાડો છો ?

એ સાંભળીને મેં કહ્યું કે, મારા ઇકરાઓ ! એનો તો કાંઈ વાતજ ન પછો. મોટો હેરકટીંગતી હુકમ કહે તેવો છે, પણ એ ધંધો પણ તેને બરાબર આવડે એમ મને લાગતું નથી. બીજામાં સુખવારના વાંધા છે, એટલે તે પણ મારી વાળેડ પાનીમાં લેવો છે. એ કાંઈ કરી શકે એમ મને લાગતું નથી. અને જોજી સૂચી નાનો ઇકરા મહા લકુંવો છે. તે સાથે પકડવાના ધંધા કરે તેવો છે અને મને લાગે છે કે તેનો છદ્મી કેદખાનામાં જ પૂરી કરવો. કારણકે એનો મા બહુજ ખરાબ છે, તેને બહુ જ મોટાં મોટાં લાક, કરીને ઇકરાએને ખગારેલ છે, અને ઘરમાં આવ્યું કાંઈ ચાલે નહિ એટલે પછી ઉપાસ શું ? મેં પણ એ કહ્યું કે તેને સુબાઈ મોકલીએ,

અને જૂન બહાવીએ, પણ એ બહાણાતું કંઈ માને કે ? તે કહે છે કે મારા હીકરાને મારી નજરથી દૂર કરાઈ જવા હવે નહિ, અને અમારા પાકેથી ડોકરે, વાત ઉપરથી વાત નીકળતાં, એમ કહી રીધું કે ઉકરાંએને માથે બલુવાની શીકર હોય ત્યાં સુધી ચરીરે સારાં ચાય નહિ. એ સાંભળીને એણે તો ગાંડ વાળી, તેથી ઉકરાંને નિશાએ મોકલવાનાજ વાંધા, અને બીજી વરફ એટાં લાડ, ખેડ ઉપરાઈ, અને ચાહીને બીજાએનું અપમાન કરતાં, બહું બેલતાં તથા હુશ્ચાર કરતાં રીખવે, અને એમાં મળે માને, એનું પરિણામ તે બીજું શું થાય ? હું તો એ બાવડીથી તથા ઉકરાંએથી તોબા તોબા થઈ ગયો છું. અને હવે ભુવાન ઉમરનાં ઉકરાંએને ઝાણું કઢીએ પણ શું ? મોટો વીચ વરસનો છે, અને નીચે સોજ વરસનો છે, એટલે હવે એક કહું તે આર સામજી તેમ જુ. અને હવે તો નાના ઉકરાંની લક્ષ્યાઈથી, વચકા ઉકરાંના બેભનપણાથી અને મોટાની મૂર્ખાઈથી તે પચ કાઢી ગઈ છે. પણ હવે ઉપાય શું ? તેનો કંઈ રસ્તો બેસાયો.

એ સાંભળીને સારાબાઈએ કહ્યું કે, હા એનો રસ્તો બહુ મોટો છે. આપણા કનિષ્ઠ દેશસેવકો બનાવવાના ખતામાં તેઓને મૂકી એટલે ત્યાં તેઓના સ્વભાવનું અનુકૂળ આવડી લાઈનમાં તેમને લગાડશે અને પારડી મા વિના કન ન લીધાય, તેમ હવે લખારાથી એ ઉકરાંએ નહિ સુધરે, પણ કનિષ્ઠ હાય નહી તેઓ સુધરી જશે કારણકે એઓના પામેથી કેમ કામ લેવું તે કનને બરાબર રીત આવડે છે. ત્યાં તમે તેઓને લખત રહો, એ માટે કવિ ઉપા બલામણુ હું આપોશ.

એ સાંભળીને એ પૂછ્યું કે, દેશસેવકો લેવાર કરવાનાં ખાતાંને કાંઈ હરીકવ તો મને કહે ? એ માટે હું કંઈ જાણુનો નથી.

ત્યારે સારાબાઈએ કહ્યું કે, આજે તો એકિસમાં જવાનો ટાકું થઈ ગયો છે, માટે બીજી વખત મળ્યું ત્યારે એ બાબતનો ખુલાસો

હું તમને કહીશ. આને તો કહે “જય સચ્ચિદાનંદ” એમ કહી જ-
ને મિત્રો છુટા પડ્યા.

(નવા યુગની વાતો વાગ-૧.)

સર ધર્મસેત્ર.

ન પિતા, માતા, પત્નિ, પુત્ર એમાંના કોઈ ઉપર પણ મારામાં
પૂર્વ પ્રેમ થઈ નહિ શકે તો સ પૂર્વ માનવમતિ ઉપર તેમજ અનંત
અને અચિંત્ય એવા પરમેશ્વર ઉપર શો રોને થઈ શકશે ? જન્મ-
ભૂમિ ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન નહિ થાય તો કલ્પનાતીત એવા સમગ્ર
વિશ્વ ઉપર શો રોને થઈ શકશે ? જ જા ઉગમસ્થાને નાનો હોય
છે પરંતુ ઉઠે તે મામરને મને છે. વૃક્ષનો અંકુર પ્રથમ નાનો
હોય છે, પરંતુ કમે કમે વધીતે વનમાં વિશાળ છાયા આપવા જેવડું
મોડું થાય છે. ઘર ઊંડી વનમાં જવાથી મનમાં ફોંટી વાસનાઓ શું
નહ થશે ? કંઠાવાણું ઝાક એક ઠેકણેથી ઉપાડી બીજે ઠેકણે વાપવાથી
તેના કંઠા નહ થશે કે ? સંસારમાંની અનેક મોઢક વસ્તુઓ ઈન્દ્રિયોને
આકર્ષે છે અને તેથી વાસનાઓ ઉદય થાય છે. વનમાં જઈ ઈન્દ્રિયોને
જુઓ રાખવાથી કંઈ વાચના અર્થિત થાત થશે ? આંધળાને દેવાની
અને બહિરાને સાંભળવાની ક્ષમણ ઈંજ નથી હોતી કે ? મનુષ્યમત
ચલુદીત કે કર્ણુદીત થાય તો તેથી શું તેને પરમાર્થના લાભ મળશે ?
ખરેખર, આ માર્ગ સત્ય ધર્મનો નથી. આ અધર્મનો માર્ગ તોઈ
માર્ગ દુઃખ વ્યથિત થાય છે. ઈન્દ્રિયો અને વાસનાઓ ઉક નાશ કરવામાં
આમે તો પડી મનુષ્યત્વ રહેજ શી રીતે ? વૃક્ષનાં ફળ, ફુલ, શાખા-
ઓ અને પાંદડાંનો નાશ કરવામાં આમે તો પડે તેવું વૃક્ષત્વ રહેજ.

લાઈને તેની બૈરીપર હેવ રાખતો જોઈને અને તેનાં છોકરાંને રમાડીનેજ રાહ થાય, પણ જહુ મોટું કામ કરવું હોય તો એવું એવું / કાંઈક તો 'ખમવું' જ જોઈએ. એવું ખમ્યા વિના કાંઈ આગળ વધાય, નહિ. કારણ કે જમી બલતની અનુકૂળતાઓ તો ક્યાંથી હોય ? કાંઈક કાંઈક અડચણો તો હોયજ, પણ તેથી હારી જઈએ તો કામ કેમ થાય ?

આ સાંભળીને મેં 'હુ' કે, શું ત્યારે તમે ખરેખર બાવો બનાવવાના ?

ત્યારે સારાલાઈએ 'હુ' કે, એમાં શક શું ? હું તો રાજ્યની નોકરીમાં પડી રહ્યો અને મારી છાંટીમાં કાંઈ દેરાની સેવા કરી ન શક્યો, પણ છોકરાઓ હવે કાંઈક સેવા કરી શકે એમ તો કરીએ ? જો એટલું થાય તો પણ સન્તોષ. કારણકે દેરાની સેવા કરી શકે એવાં એક બે માણસો આપણાં કુટુંબમાંથી તૈયાર કરવાં અને તેને બહાર માઠવાં એ પુન્ય પણ કાંઈ જેવું તેવું નથી. એમ કરવું એ પણ જહુ મોટી વાત છે, એટલુંજ નહિ પણ મને તો એમ લાગે છે કે 'ત્યારે દરેક કુટુંબમાંથી સ્વયંસેવકો તૈયાર થશે, અને ત્યારે માર્ગપો એમ સમજવા થશે કે, દેશની સેવા માટે અમારે અમારી તરફથી કેાઈ પણ લાઈનમાં બહાર પડીને કામ કરી શકે તેવો એકામાં એકો એક પેલું છોકરો તૈયાર કરીને આપવોજ જોઈએ ત્યારેજ દેશનો ઉદાર થશે.

એ સાંભળીને મેં 'હુ' કે ખરેખર એમજ છે, પણ મને અજાયબી એ લાગે છે કે જશસ્વાજ જેવા વિદ્વાન દીકરાને બાવો 'બનાવવાનું' તમને કેમ મુશ્યું ?

ત્યારે સારાલાઈએ 'હુ' કે, ચક્રવર્તી મહારાજાધિરાજ મહાત્મા અમરોકે પોતાના દીકરાઓને બાવા બનાવ્યા હતા, અને પોતાની દીકરીઓને બાવી બનાવી હતાંરે આઈ ફર આવેલા સુલકોમાં પોતાના ધર્મનો ઉપદેશ કરવા માટે મોકલી હતી. કારણકે મહારાજા અમરોકને એમ

લાગ્યું હતું કે, સાચા જ્ઞાનવાળા નિરપૂટી બાવાઓ બનાવ્યા વિના ધર્મનો દેવાયો નહિ થઈ શકે, તેથી પોતાના ચક્રવર્તી રાજ્યનાં દેવતાકલેબરો છોડાવીને તેણે પોતાના કુંવરોને બાવા, તથા મુકોમજ રજાગમ્યાઓને બાવીઓ બનાવી હતી. તેમજ મને લાગે છે કે પોતાના સ્વાર્થનો સોગ આપનાર, અને સારે રસ્તે કામ લેનારા દેશ દિલકારી બાવાઓ. જ્યાં સુધી યાચ નહિ ત્યાં સુધી આપણા દેશનો ઉદ્ધાર થવાનો નથી. માટે આપણે પ્રથમ આપણે પોતાના યેરથી સ્વાર્થ તજનારા, સેવા કરતા ઇચ્છનારા અને દીમ્હલગવદ ગીતાના ફળત્યાગી કર્મયોગના મહાન સિદ્ધાંત પ્રમાણે પર્વતનારા નિરપૂટી ત્યાગી બાવાઓ તૈયાર કરવા જોઈએ.

૧ મેં કહ્યું, એ તો ખરું, પણ એવો કહીન ત્યાગ કેમ બને ? પોતાનો સ્વાર્થ છોડી દેવા, પોતાનાં સુખ છોડી દેવાં, અને ઈશ્વરા પૂર્વક કુખ પ્રમથાં, એ કાઈ બાજના મેજ રોખના વખતમાં સહેલી વાત નથી.

ત્યારે સારાભાઈએ કહ્યું કે, પણ ચક્રવર્તી મહારાજા અમોઝે પોતાની મુકોમજ ભુવાન કુંવરોને બાવી બનાવીને સિંહલદ્વિપ મોકલી તેનાં કરતાં કાંઈ આપણા છોકરાંઓ વધારે નમ્રુક નથી, અને ચક્રવર્તી મહારાજા અમોઝના વૈભવો તથા મુખો કરતાં આપણાં છોકરાંને કાંઈ વધારે મુખો અને વૈભવો નથી આપણા દેશની ગરીબાઈને લીધે આપણે તોંદાત્રમાં દરિદ્રાજ ધીએ આપણે શું વધારે ત્યજવું પડે એમ છે ? હું બહુ સુખી માણસ ગણાડું છું, તોપણ મારી ખસે વીસ દબરથી વધારે રૂપીઆ નથી, અને તે પણ કાંઈક આડા જવળા ગોરાળા પીંડળા કરીને મેળવેલા. તેમાં મને પાચ દીકરા અને ત્રણ દીકરીઓ છે, તથા છોકરાઓને જણાવવા વિગેરેનાં ખર્ચો બાકી છે. એટલે બહુ તો જાંઘભાઈને બાગે એક છુટેશ પુરેલું પડું પડું થઈ રહેલું થર, તે ત્રણ દબર રૂપીઆ બાવે. એમાં તે શું ન્યાત્ર થઈ જવાનો દુનો કે એટલું પણ ન લગત શકે ? અને બાવડી ત્યજવી એમાં પણ

કાંઈ ઘોડી વાત નથી, કારણકે આપણા લોકોમાં હાલ મનઃ ગમતી બિંદી મળે છે જ ક્યાં ? અને તેમાં પણ અમારો ન તમાં તો ક્યાંયો નો દુકાનગઈ છે. બંધગાંધી મટે બહુ મહેનત કરાવે તોપણ સાત વર્ષથી વધારે ઘોડી ક્યા અમારામાં મળી શકેજ નહિ. કારણકે કન્યાઓની આજની એટલે ઘોડીયાંમાંથીજ છાકરીઓના વેશભાષણ થઈ જાય. તેમ છતાં ધરકે કહી મોટી કન્યા પણ મળે તોપણ તે રૂપમાં ખરાબર હોય નહિ, રૂપમાં સાડી હોય તો શુભમાં ગીંદુ હોય, કાંઈક એકાદો સુખ હોય તો કાચે એકાદો ઘોડો વ્હેમ પણ હોય, એટલે આપણાં હાલનાં લક્ષ્ય એ તો લગ્નકલ્પના હાલુ છે, “સ્વામ્યા વો વો વસ્તામ્યા અને નહિ સ્વામ્યા દો બી વસ્તામ્યા” આવી કલ્પનાનાં કામ ત્યજી દેતા જેટલું મન વશ રાખવું એમાં તે શું બિંદો ત્યાંજ કરવાનો છે? શું એટલું પણ ન જાને ? અને જે બાવા સહિયા ત્યાંજ પણ ન કરી શકે તે દેશના કારણને ખર્ચે પછી જાતનાં દુઃખો કેવી રીતે ખમી શકે ? માટે દેશની સેવા કરવા સાથે બાવા યવા ધંધલાઈ તો બાવા સહેલા સહેલા ત્યાંજ કરવાંજ જરૂર રીખવું જોઈએ.

મેં કહ્યું, એ વાત માત્રી છે, પણ આપણા લોકો એવલા બધા પાછા પડી ગયા છે કે દેશના કારણને ખાતર આવે સાહે ત્યાંજ આવે નાનો ત્યાંજ પણ તેઓ કામ રાખવા નથી વાત્તુ તમ શ્રીમંત હીન્દુઓ મટે શું વિચાર છે ? તેઓને કઈ લાઇનમાં મુકવા ધારો છો ?

ત્યારે સારાજીએ કહ્યું કે, બંધગાંધીના નાના બીજા મહિત્તાઈ છે તે બી. એ. ના અભ્યાસમાં છે, હોને હવે વેપારી કે લે/માં રૂખડ કરવો છે. કારણકે એનું માન એ જાતનું છે. મટે મે વસ્ત્ર વિંધારી કેળવણી આપ્યા પછી ગીસોના એજન્ટ તરીકે તેને બીન બેકરવો છે. બીનને હરતાઈ છે તેને રમાયજુસાટ રીખવા મટે પ્રદેશર મજબૂર સહેલાની લેનેરટરીયા મેકલ્યો છે અને ત્યાં પ્રવુ. વૃષ પુરાં

ખંદુ કંઠે એનું કાંઈ મળ્યું છે. કારણકે એમાં ઘણાંએ કાંઈ પાછા કરવાં પડે છે. બહુજ ખુશામત કરવી પડે છે, અને જે જરાક લાલચમાં પડી જઈએ તો ઘણી વખત અંતર વેચીને કામ કરવું પડે છે, અને એ રસ્તામાં વારંવાર નાની મોટી એટલી જમી લાલચો અડાવ્યા કરે છે કે તેમાંથી બચવું એ બહુ મુશ્કેલ છે. માટે અમે ભાઈ લાઈ કહેવાણા અને રાજમાન રાજેશી લખાણા તો જ બસ છે. હવે હું મારા ઉકરાએને એવા બનાવવા માગતો નથી, કારણકે રાજમાનો નોકરી કરવાથી હજી ઉપર તાણું દેવું પડે છે, એટલે કે જાહેર પ્રજાના લાભ માટે છૂટકા એવી રાખવું નથી, અને એ લાંબનમાં પડેલા માણસો એવા હુકમ કરવાની દેવવાળા, એવા કંક મિલજના, અને એવી મોટી મોટાઈ વાળા, તથા એવો નાણુકાઈવાળા બની જાય છે કે પછી તેઓથી દેશસેવાનાં કાંઈ પણ કામો બની શકતાં નથી. માટે આજ મુખી મોટાણા પીંઠાળા વાળીને એ જેમ તેમ નીલાન્યું તેજ ઘણું છે, પણ હવે હું એમાં મારા ઉકરાએને મૂકવા ઇચ્છતો નથી. એ ધારું તો ઉપરી અમલદારના વગથી તેઓને બહુજ સારે દેકાણે મોઢવી રાકું તેમ છું, છતાં પણ એવી નમાલી અને કંઠગી છાંદગીમાં હું તેઓને રાખી મૂકવા ઇચ્છતો નથી; વારું, પણ તમે તમારા ઉકરાએને કઈ લાંબનમાં મૂકવા ધારો છો ?

એ સાંભળીને એ કહ્યું કે, મારા ઉકરાએ ! એની તો કાંઈ વાતજ ન પડે. મોટો હેરકટીંગની દુકાન કાઢે તેવો છે, પણ એ ધણે ધણુ તેને બરાબર આવડે એમ મને લાગતું નથી. ખીજામાં બુધવારના વાંધા છે, એટલે તે પણ માટી વાળેલ પાનીયાં જેવો છે. એ કાંઈ કરી શકે એમ મને લાગતું નથી. અને ત્રીજો સાચી નાનો ઉકરા મહા લઈએ છે. તે સાચું પકડવાના ધંધા કરે તેવો છે અને મને લાગે છે કે તેની છાંદગી કેદખાનામાં જ પડી કરશે. કારણકે એની મા બહુજ ખરાબ છે, તેને બહુ જ ખોટાં ખોટાં લાડ કરીને ઉકરાએને બમાડેલ છે, અને ઘરમાં આપણું કાંઈ આવે નહિ એટલે પછી ઉપર શું ? એ ધણુએ કહ્યું કે તેને મુંબાઈ મોકલીએ,

અને ખૂબ બહુવીએ, પણ એ બહુખતુ કાંઈ માને કે ? તે કહે છે કે મારા હોકરાને માથે નજરથી દૂર ક્યાંઈ જવા નહિ, અને અમારા પાડેથી ડોકરે, વાવ ઉપરથી જાવ નીકળતાં, એમ કહી રીધું કે ઊકડાંએને માથે બહુવાની શ્રીકર દેવ ત્યાં સુધી ચરીરે આંસાં થાય નહિ, એ સાંભળીને એલે તો અંક વાળી, તેથી ઊકડાંને નિશાળે મોકલવાનાજ વાંધા, અને બીજી વરસ ખેટાં લાડ, ખેડ ઉપરાણું, અને ચાહીને ખીજએતું અપમાન કરતાં, મૂકું એવતાં તથા હુઆઈ કરતાં રીખવે, અને એમાં મળે માને, એતું પરિણામ તે બીજું શું થાય ? હું તો એ બાધડીથી તથા ઊકડાંએથી તોબા તોબા થઈ ગયો છું, અને હવે જીવાત ઉખરનાં ઊકડાંએને કાઢું કહીએ પણ શું ? મોટો બીજા વરસનો છે, અને ત્રીજો સોળ વરસનો છે, એટલે હવે એક કહું તો આર સામજી તેમ છું, અને હવે તો નાના ઊકડાની લજ્જાથી, વચલા ઊકડાના જેખમરુપણથી અને મોટાની ખૂબીથી તે પણ ક'લાળી ગઈ છે. પણ હવે ઉપાય શું ? તેનો કાંઈ રસ્તો બતાવો.

એ સાંભળીને સાચામાઈએ કહ્યું કે, હા' એનો રસ્તો બહુ છેલો છે. અપણા કવિના દેસસેવકો બતાવવાના ખાલામાં તેઓને મૂકે એટલે ત્યાં તેઓના સ્વભાવને બહુજાળ બાવળી લાઈનમાં તેમને લગાડશે, અને પારડી મા વિના કમ ન વીખાય, તેમ હવે વમાત્રથી એ ઊકડાએ નહિ સુપરે, પણ કવિના હાથ નીચે તેઓ સુપરી જશે, કારણકે એઓનો પ્રસેથી કેમ કમ લેતું તે કવિને ખરાબર રીતે આવડે છે. ત્યાં રમે તેઓને લખાવ કરો, એ માટે કવિ ઉપર મહામજા હ' આપીશ.

એ સાંભળીને એ પછડું કે, દેસસેવકો તેવાર કરવાનાં ખાલાનો કાંઈક હકીકત તો મને કહો ? એ માટે હું કાંઈ બહુતો નથી.

ત્યારે સાચામાઈએ કહ્યું કે, આજે તો બોલિયમાં જવાને ટાઈમ થઈ ગયો છે, માટે બીજી વખત મળ્યું ત્યારે એ બતાવતો ખુલાસો

હું વમને કહીશ્ય. આજે તો હવે “જય સચ્ચિદાનંદ” એમ કહી બ-
ને મિત્રો છુટા પડ્યા.

(નવા મુગની વાલો ભાગ-૧.)

હરુ ઘર્મતેત્ર.

ન પિતા, માતા, પત્નિ, પુત્ર એમાંના કોઈ ઉપર પ્રથમ માણસો
પ્રથમ પ્રેમ થઈ નહિ શકે તો મનુષ્ય માનવત્વને ઉપર તેમજ અનંત
અને અચિંત્ય એવા પરંપરા ઉપર શું શું થઈ શકે ? જન્મ-
મૃતિ ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન નહિ થાય તો કઈનાતોત એક સમય
વિશ્વ ઉપર શું રહે છે શકે ? આજ ઉપમરૂપાને નાતો હોય
ઉપરંતુ ઉઠે તે આગને મળે છે વૃક્ષને અકુર પ્રથમ નેતો
હોય છે, પરંતુ કમે કમે વધી તે વનમાં વિશાળ છ.મા આપણા જેવડું
સોડું થાય છે. પરંતુ વનમાં જ્યાંથી મનુષ્ય રહેતો પામનાયો. શું
નહ થયો કોંટાવાળું ઝાડ એક ઠેકાણેથી ઉપાડી બીજે ઠેકાણે વાપવાથી
તેના કંઠા નહ થયે કે ? સંસારમાંથી અનેક સોડક વાલુઓ ઈન્દ્રિયોને
આકર્ષે છે અને તેથી વાચનાનો ઉદય થાય છે. વનમાં જ્યાં ઈન્દ્રિયોને
મૂખી રાખવાથી ફાં વાચના અર્થે સ્પર્શ થયે ? ગર્ભાવાને જોવાની
અને બહેનને સાંભળવાનો ક્રમજ ઈન્દ્રિય નથી હોતો કે ? મનુષ્યમત
અશુદ્ધિ કે કલ્પદીન થાય તો તેથી શું તેને પરમાર્થના લાભ મળશે ?
પરંપરા, આ માર્ગ સત્ય પામતો નથી. આ અધર્મનો માર્ગ જોઈ
માર્ગ હૃદય બધાના થાય છે ઈન્દ્રિયો અને વાચનાનો છેક નાશ કરવામાં
આવે તો’પી મનુષ્યત્વ રહેજ શી રીતે ? વૃક્ષનાં ફળ, ફુલ, શ.અ-
ઓ અને પાંદડાંનો નાશ કરવામાં આવે તો પછી તેવું વૃક્ષ રહેજ

એક ઉત્સવના વખતે પહેરવાને ઉત્તમ પોશાક ખરીદવા માટે રાજકુમારે ગાયેદેશાખિને 'ઘણા રૂપિયા' આપ્યા હતા, પરંતુ તેણે તેને પોશાક વેચ્યો નહિ હોતાં એવળા પૈયા ગરીબોને વહેંચી "શીયાં ઉત્સવની વેળાએ તે પેચાનો સામાન્ય પોશાક પહેરેને ગાતી, ત્યાં તે સફેદ પદ્મ પુષ્પના નેચી પોતાની પવિત્ર યોગ્યાથી મૈત્રી બેઠ હોય ત્યાંથી

(આ નાનકડું મંદિર).

માયકવાડ આદી ઉપર આવ્યા, ત્યારેજ ઈ. સ. ૧૮૮૧ માં કેળવ-
ણીનો પ્રથમ ખરી રીતે હાથ ધરવામાં આવ્યો. એક સુવ્યવસ્થિત
કેળવણીખાતું સ્થાપવામાં આવ્યું અને 'માધ્યમિક તેમજ માધ્ય-
મિક શાળાઓ વડોદરા રાજ્યના દરેક પ્રાંતોમાં ઉઘાડવામાં
આવી. તે શાળાઓની સંખ્યા દરેક વર્ષે વધતી આવી અ-
ને હવે આખા રાજ્યમાં ૨૬૩૨ માધ્યમિક શાળાઓ છે, ૪૧ માધ્યમિક
શાળાઓ છે, તેમાં ૭ હાઈસ્કૂલો છે, અને વળી તે સાત હાઈસ્કૂલોમાં
એક ઓછો માટેની હાઈસ્કૂલ છે. તે ઉપરાંત એક કોલેજ છે. યુનિવ-
ર્સિટીની સાયન્સની તેમજ આર્ટ્સની પઠવોમાં માટે આ કોલેજમાંથી
વિદ્યાર્થીઓ તૈયાર થાય છે. વળી બે ટ્રીનીંગ કોલેજો છે. તેમાંની એક
માં ગુરૂપ શિક્ષકો તૈયાર થાય છે અને બીજામાં ઓરિશિક્ષ-
કોને તૈયાર કરવામાં આવે છે આ ઉપરાંત કેટલીક વિશિષ્ટ મંદિરાઓ
છે; જેઓ કે કલાશવન, સચીવ શાળાઓ, અનાથાશ્રમની શાળાઓ
મંદુર પાઠશાળાઓ, અને સારોએ ચાલતી શાળાઓ; અંત્યજ
કોમોના વિદ્યાર્થીઓ માટે એકે તેમને કોઈપણ સામાન્ય શાળામાં
દાખલ થવાની છૂટ છે તો પણ, ખાસ શાળાઓ સ્થાપવામાં આવી છે.
આવી અંત્યજ કોમોનાં છોકરાં માટે તેમજ અનાથ કોમોનાં છોકરાં
માટે વસતિગૃહો ઉઘાડવામાં આવ્યાં છે. તેમાં આ પછાત કોમના
વિદ્યાર્થીઓને રાખવામાં આવે છે; ખવડવવામાં આવે છે અને કેળવણી
આપવામાં આવે છે. શીર્મંત મહારાજ સાહેબને પોતાની મનની
કેળવણી માટે ગતિ ઉત્કૃષ્ટ ઇચ્છા છે અને કેળવણી ઉપર જે દુરદર્શી
ઉદારતાથી પૈસાનો વ્યય થાય છે તેવો કોઈપણ ખાતામાં સતો હોય
એમ અશ્વત્થ નથી; અને તેનાં પરિણામ થતાં સારાં અને સતો પ-
કારક આવ્યાં છે.

આખા હિંદુસ્તાનમાં ફક્ત વડોદરા રાજ્યમાંજ માધ્યમિક શાળા-
ઓમાં શિક્ષણ ફરજિયાત અને મુક્ત અપાય છે. ઈ. સ. ૧૮૬૩ ના બ-
યુબ્બરીમાં જ્યારે શ્રી મહારાજ સાહેબ યુરોપના પ્રવાસથી પાછા

કૃપાં ત્યારે તેઓશ્રીએ પેતાના રાજ્યના એક ભાગમાં ફરજિયાત કે-
ળવણી ઠાળવ કરવાનો મક્રમ કરાવ કર્યો, અને આ અખતરો અમરેલી
પ્રાંતના અમરેલી તાલુકામાં અજમાવવાનું પસંદ કર્યું. એવો કાયદો ૫
માર્ચ ૧૮૭૦ કે ૭ થી ૧૨ વર્ષની ઉમરના બધાજ છોકરા અને ૭ થી ૧૦
વર્ષની ઉમરની બધીજ છોકરીઓએ શાળામાં જવું જોઈએ. આણું
છોકરું લામગમત દર દરેક શાળામાં ન જાય અથવા એક મહિનામાં
૧૫ દિવસ સુધિ ગેરહાજર રહે તે તેના વાલી મોકલ દંડની સજાને પાત્ર
થશે. આ પદ્ધતિએ ઇ. સ. ૧૮૬૩ ના નવેમ્બરમાં દર માસેમાં શાળા-
ઓ ખોલવામાં આવી હતી.

ઇ. સ. ૧૮૬૫ માં બીજાં દર માસેમાં શાળાઓ ખોલવામાં
આવી હતી, ત્રીજી બીજાં દર માસેમાં ઇ. સ. ૧૮૬૭ ના ડીસેમ્બર
માસમાં શાળાઓ ઉઘાડવામાં આવી હતી અને ઇ. સ. ૧૮૬૬ માં
ત્રીજી બીજાં વીમ માસેમાં ફરજિયાત શાળાઓ ઉઘાડવામાં આવી
હતી. ઇ. સ. ૧૮૭૧ ના ફેબ્રુઆરીમાં અને ઇ. સ. ૧૮૭૪ ના જુલાઈ-
માં બીજાં બે માસમાં ફરજિયાત શાળાઓ આપી હતી તેથી તેની
કુલ ક્રમમાં પર થઈ હતી. આ અખતરો સફળ થયો હોવાથી ફરજિ-
યાત કેળવણી આજ સમયમાં કરવાનો યોગ્ય સરકાર મહાસભ
સાહેબનો હાંબા વખતનો વિચાર જમત્રમાં આવેલ જણાશે અને
અમરેલી પ્રાંતને માટે થકેત્ર નિયમે ઇ. સ. ૧૮૭૬ માં કાયદા તરીકે
પસાર કરવામાં આવ્યા. ત્યાર પછી આ નિયમેમાં થકો થકો ફેરફાર
કરવામાં આવ્યો છે અને ફરજિયાત કેળવણી લેનાર છોકરીની ઉમર
વધારીને ૧૧ વર્ષની કરવામાં આવી છે. અમુક વિશિષ્ટ સંજોગોમાંજ
છોકરાઓ ફરજિયાત કેળવણીમાંથી મુક્ત થઈ શકે છે.
દાખલા તરીકે સરકારની નગરમાં રહેલ અને મનની શક્તિઓ
મંદ હોય તો તે મુક્ત થવાને પાત્ર થાય છે. આ ફરજિયાત કેળવણીના
કારણમાં યોગ્યમાં યોગ્ય અભ્યાસ મુજબની રીતે ધોરણ મુધી થયો

જોઈએ એમ હતું' છે. અને ઉમ્મર લાચક ઊંકરાંને જે માળાપ દયા વાલી લાગણાગર છ દિવસ સુધી નિશાળે મોકલે નહીં, તો તેઓ દંડની સજાને પામ શાય છે. સઘળી પ્રાથમિક શાળાઓમાં મફત કેળવણી આપવાનું શ્રીમંત સરકાર મહાસત્ત્વ સાહેબે કૃપાવંત ચર્ચ કરાવ્યું છે. કેળવણી ખાતામાં સુધારો વધારો કરવા સારું છ. સ. ૧૯૦૬ માં એક કમીશન નિમણું હતું: અને તેની મુચનાઓથી એવા સુધારા કરવામાં આવ્યા છે કે જેથી વડોદરા સત્ત્વના કેળવણીના દેહાવામાં દૂરદર્શી પરિણામે સત્ત્વના વગર સ્ટેચો નહીં.

હાલની વસ્તી મહુત્રીની આર વર્ષ અમાઉ ફરજિયાત કેળવણી

ફરજિયાત કેળવણી
ના કાયદાના પંક્તિમા.

ને કાયદો અમલમાં આવ્યો છે અને હાલના વસ્તી મહુત્રીના આંકડાઓથી તે સ્પષ્ટ થયો છે કે નહિ તે વિષે તુલના કરવી તે ઉતાવળું પગલું છે

એમ ગણ્યો પશું એટલું તો નિશક જણાવી શકાય કે ફરજિયાત કેળવણીના કાયદો વિજયવંત નિવડ્યો છે. અને એની સાબિતી, છ. સ. ૧૯૧૧ ના માર્ચમાં જે ઊંકરાંનો સંખ્યા લખતી હતી તેને, વસ્તી મહુત્રીના દિવસે ગણાયલાં શાળામાં જવા લાચક ઊંકરાંઓની સાથે સરખાવતાં માત્રમ પડી આવે છે. ઉમ્મરના વાર્ષિક આંકડાઓ ઉપરથી આપણને માત્રમ મટે છે કે ૭ મી ૧૧ વર્ષની ૮૨૧૨૬ ઊંકરાંઓ હતી અને ૭-૧૨ વર્ષની ઉમ્મરના એકસ ૧૩૧૫૦૧ હતા. રાજ્યની એકંદરે વસ્તીના પ્રમાણમાં આ બે સંખ્યાનું એકત્ર મમાલુ રોકે ૧૦-૫ ટકા આવે. કેળવણી ખાતાના આંકડા ઉપરથી જણાય છે કે વસ્તી મહુત્રીના દિવસે નિશાળમાં ફરજિયાત કેળવણી લેનારાં ઊંકરાં ૧૬૪૨૧૧ હતાં. આથી એમ દર્શાવ શાય છે કે ૪૬૪૧૬ ઊંકરાં જેમ-તે નિશાળમાં દાખલ રહેલું જોઈતું હતું તેઓ હાજર થયા નહિતા. પણ આ જોઈતું કરવા એમ માત્રમ પડે છે કે કુલ ૩૦૬૬ વસ્તીના પાંચાગેના ફરજિયાત કેળવણી આપવાને બદલે ૨૦૧૫ ગાંધોમાં એક ફરજિયાત કેળવણીના અનુકૂળતા કરી આપવામાં આવી છે. તેથી

ગામગ એક હુલ્લર ગામોમાં હજુ ફરજિયાત કેળવણી કરવાનું બાકી છે અને ત્યાં મુખી તે ગામોમાં નિશાનો કાઢવામાં આવી નથી ત્યાં મુખી ફરજિયાત કેળવણીના કાયદાનો પડેપડે અમલ થવો સંભવિત થી. આ ગામોને ફરજિયાત કેળવણી પૂરી પાડવાનું કામ પીએ. પીને હવામાં આવે છે. અલિશય નાનાં ગામડાંઓમાં ૧૬ છેકરાંની સંખ્યા પણ મળી આવતી નથી અને એવામાં એવાં ૧૦ છેકરાં સિવાય કોઈ પણ ફરજિયાત શાળા ઉપર નહિ એવું નિયમથી હતું છે. અને જંગલોમાં અને કુંગરોમાં રહેતી રાત્રી પ્રજાઓનાં છેકરાં માટે શિક્ષકો મળી આવતા નથી.

ફરજિયાત કેળવણી

કેળવણી પાછળ આ સંખ્યામાં કેટલું ખર્ચ થાય છે તે માર્જીનમાં બતાવ્યું છે તે ઉપરથી જણાશે કે—

અગર વેમન સ્થાનિક સંખ્યાએ આગળના પાઠ્ય કેટલું ખર્ચ.				૧૮૧૦ માં થયેલું ખર્ચ.	
૧૯૧૧	૧૯૦૧	૧૮૯૧	૧૮૮૧	સ્ત્રીના ૧૦૦૦ માણસો ઉપર આવડું ખર્ચ	નિશાનોમાં બહુ નાં ૧૦૦૦ છેકરાં ઉપર આવડું ખર્ચ
રૂ. ૧૪,૦૧,૦૮૧	રૂ. ૮,૫૪,૪૧૩	રૂ. ૨,૮૧,૩૫૨	રૂ. ૧,૦૧,૮૧૮	રૂ. ૧૪૮	રૂ. ૭૭૦૦

દરેક દશ વર્ષે તે ખર્ચે વધતુંજ ચાલ્યું છે અને હાલમાં તે ખર્ચ ત્રીસ વર્ષ ઉપર જે ખર્ચ હતું તેના કરતાં, તેજાણું વધારે છે. અડસટે બોલીએ તો એમ કહી શકાય કે વડોદરા રાજ્ય પેતાની એક-દર મહેસૂલના કરે મા બાગ કરતાં વધારે પૈસા કેળવણી પાછળ ખર્ચે છે.

ઈ. સ. ૧૯૧૧માં આખા રાજ્યમાં પુસ્તકાલયોની સંખ્યા ૬૬૮

૧૬ હતી તેમાં ૨૧, ૭૩૬ પુસ્તકો હતાં અને

પુસ્તકાલયો અને
વાંચનાલયો.

૨૨૧૪ વાંચનારા હતા. ત્યાર પછીનાં દશ વર્ષોમાં

તે વખાણવા લાયક કેળવણીનો પ્રચાર થયો તેની

આથે ઉવટનાં પાંચ વર્ષોમાં પુસ્તકાલયોની સંખ્યા વધીને ૧૯૮ થઈ.

ચોપડીઓની સંખ્યા વધીને ૭૫૬૮૬ થઈ; અને વાંચનારાઓની

સંખ્યા ૧૦૦૭૩ થઈ. આ ઉપરથી એવો સંદેશ નીકળી શકે કે

૬૧ કરગા અથવા ગામડાના દરેક જગ્યામાં એક લાયબ્રેરી ખાલી શકે

અને કુલ વસ્તીમાં ૬૨ ૧૦૦ માણસે ૧ વાંચનાર છે; વળી ઇ. સ.

૧૯૧૧ના વર્ષમાં બારીકાઈથી જોઈએ તો માલુમ પડે છે કે લાયબ્રેરી-

ઓનો અને વાંચનારોનો અદલા વધારો છે. હાલ રાજ્યમાં

એકદર લાયબ્રેરીઓની સંખ્યા ૨૭૫ છે. એટલે કે ૬૧ શહેર

અથવા ગામડાના એક જગ્યામાં એક લાયબ્રેરીનું પ્રમાણ આવે છે. આ

લાયબ્રેરીઓની ચોપડીઓની સંખ્યા ૧૫૫, ૭૩૬ અને તેની સંદેશ

૫૬૬ ચોપડીઓ આવે છે. આ લાયબ્રેરીઓનો સાબ લઈ વાંચનારા-

ઓની સંખ્યા વધીને ૩૬૨૭૭ સુધી મઈ છે. છેલ્લા બે ત્રણ વર્ષોમાં

થયેલો આ વધારો લગભગ ૩૬૦ ટકા જેટલો છે.

લોડોના વાંચનના ચોખ્ખને ઉત્તેજિત કરવાના હેતુથી હમણું

વડોદરામાં એક સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી ખાતું ઉઘાડવામાં આવ્યું છે અને

લાયબ્રેરીના કામમાં નિપુણ એવા એક અમેરિકન સુદરને તેનો મુખ્ય

ખનાવવામાં આવ્યો છે. તેનું ઓફીશીયલ નામ “સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીઓના

ડિરેક્ટર રાખવામાં આંચુ' છે. " વિવાના દરેક વિવધની ચોપડીઓ-
વાળી એક સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરી ઉપાડવામાં આવી છે અને તે દિનપ્રતિ-
દિન વધતી જાય એટલા માટે તેને સારી રકમ આપવામાં આવે
છે. શ્રોમંત મહાસભા સાહેબે આપેલી જણીસરૂપે આ લાયબ્રેરી છે.
તેમાં લાયબ્રેરીનું ચિત્રણ આપનારો એક કલાસ ઉપાડવામાં આંચો
છે અને તેમાં હાલના પાસે લાયબ્રેરીની મુખ્યવસ્થા કેવી રખા-
ય એ ચિંતનવામાં આવે છે. અને એમ આશા રાખવામાં આવે
છે કે આવા પ્રકારના ચિત્રણના લાભ અજાણ હિન્દુસ્તાનમાં લોકો
જાણી લેતા થશે.

નવી લાયબ્રેરીઓ સ્થાપના માટે દમહુલું નિયતો ઘડાયા છે,
તેમાં એવું ક્યું છે કે ૧૦૦૦ ની વસ્તી વાળા ગ્રામિણે, સેન્ટ્રલ લા-
યબ્રેરી ખાતા તરફથી રૂ. ૫૦ ની રકમ મળશે અને વગી તેટલી જ
રકમ આમપંચાપન તરફથી મળશે. આ રકમો એવી ધરતે
આપવાની છે કે ગ્રામના લોકોએ તેટલીજ રકમ એકઠી કરશે અને
લાયબ્રેરીના ઉપયોગમાં વાપરી. ૪૦૦૦ ની વસ્તીવાળાં અને તેથી
ઉપરાંતની વસ્તીવાળાં ગ્રામોમાં આ આપવાની રકમને વધારીને
રૂ. ૩૦૦ કરવામાં આવી છે. અને ગાલના સદર રેશનોમાં રૂ. ૭૦૦
ની રકમ મંજુર થયેલી છે.

સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાંથી સારી ચોપડીઓને એક સમૃદ્ધ પેટીઓ-
માં ભરીને આ રાજ્યના મને તે જામમાં આવેલા મને તે ગામમાં
તેનો માગણીથી એકઠી આપવામાં આવે છે. જ્યાં આવી રીતે પુસ્તકો
એકઠવામાં આવે છે ત્યાં ત્રણ માસ મુખી રાખવા દેવામાં આવે
છે અને ફરોથી તેમને સેન્ટ્રલ લાયબ્રેરીમાં એકઠી આપવાં પડે છે,
જે મજરા પડી ચેપડીઓની જોગ પેટી તેમના ઉપર રવાના
કરવામાં આવે છે.

આ અને બીજા કલ્યાણકારક નિયમે વખત વિશે કાયદો આપ્યા પછી રહેજ નહિ. આપણે એવી ઉચ્ચવર્ણ આદ્ય સમીપ્ત, કે હવે પછીની વસ્તીગણતરી વખતે જો તેવા સેવા મહત્તરનાં ગામડામાં પણ એક લાયજેરી થઈ હશે અને જોકે જ્યાં ગામડામાં નહિ તેપણ જ્યાં ગામડામાં લાયજેરીનું એક ચોખ્ખું મકાન પણ બંધાયું હશે.

(પંચદશ સત્તત્તની વસ્તીગણતરીના સંશ્લિષ્ટ હેવાલ)

આપણ,

શક્તિ કસરતથી આવે. પાવકથી કસરત થાય અને કુસ્તીથી ઐશી ચારી કસરત મળે છે. વિજયવતમાં પણ એક સંશ્લિષ્ટ બતાવ્યો છે એમાં કુસ્તરી લેવા યોગ કરે છે. કસરતને વાસ્તે મારામાં સારું એક જોઈએ, બોલ જોઈએ અને વાંચી જાણ જોઈએ, એ *physical* (મન) ને આધાર છે કે ? પહેલાં તે પોતા એક *physical-growth* (રમવાની જગ્યા) હતું. હવે તે બર ઉંચાં થયાં એટલે ખુદી દવા નહિ આવતી હોય પણ પહેલાં તે એક કલાક રમતા કે એની શોધ કસરત મળતી પણ હવે તે આટલું જ એક હોય ત્યારે જ રમ્યા કરેલાં છે. એમના દેશને જે મફત આવે તે જ આપણને મફત આવે. બીજીવાર તાલેવડ લોકને છ.૨, લખોટા અને બીજી બંધે જે એક જ જાતની છે જે બધી ચીજો યાત્રીને વાસ્તે આવરણક નથી. અતુલવધો રીંગણું જોઈએ.

લોકનાં લગભગ મરણનું પ્રમાણ હજારે પ્રદેશ આવે છે

આકનીસ આવે પણ ભણીને શું કરવું ? આકનીસની યરીર મુઠરે એનો શો ભાગ ? ભણીને કહું શું ? ભણીએ, પાતાનું કરીએ અને પછી એ પ્રમાણે વર્તનમાં મૂકીએ ત્યારે શા. ભણેથી શું શા ? ખરી વાત કરી તેમાં શું ? ખરી વાત કરી તેમાં શું ? હં કહું ત્યારે ભાગ માટે અમલમાં મૂકવાનું છે. ઘણું કરી તેમણે તરકરમાં latrine અને રમોડાં સુધાર્યાં તેથી મરણ પ્રમાણુ એણું આબુ, દાલ કહે છે કે રમોડામાં દાળના છાંટા ચૂકા પાસે પડ્યા એમાં શું થઈ ગયું ? એને બરોબર સાફ કરવો તે મહેનત માને છે. સાફ કરે તો સુધારો ન કહેવાય. એ બધા ધારા મૂખાએ કર્યા એમ માને છે. જમવી વખતે હાથ પગ ઝાંઝ ન્યાતને માટે પૂંચે છે ? એ તો આપણે બેડા વમરના ફરનારા તેથી ચોખ્ખાધને માટે એ ધારો કરેલો. એાં હાથ પગ પીવાય તેમાં બગાડ છે એમ ન સમજવું. આપણે પારકા - ખેલ (વિચારે) નો ભાર લેવા દીએ છીએ. રોજનાર આમ કહે છે મને ખતર છે ! હા' હું ભણું છું. પણ એવું એમણે કે સંસારમાં કીધા લોકની કલતિ વધારે થઈ છે.

તેની નીતિ વપારે મૂર્તિ દાંડ તેનીજ.

જાઈયારે એટલે શું ? સર્પ હવે સર્પ શી રીતે વધે ? ન્દાનાં છેકરાં દોસ્તી શી રીતે કરે છે ? ચાલ આપણે દોસ્તી કરીએ. હં ખાવાનું લઈશ તે તને આપીશ અને તું લઈ તે મને આપશે ખીજને પોતાના જેવો મળીએ ત્યારે બાકમંધ. જાઈ-યારો પડવાનું કારણ અસહમા—intolerance છે અને અસહમા prejudice થી પાય છે. ખજાજીને નો બુદ્ધિમોદ par અને judicio છે. જાઈયારે પહેલાં મત બાંધવા તેનું નામ Prejudice, Prejudice કુસપનો વધારનાર છે. કેઈ મણસ આવો છે. તે એની જુજાની લીધી ? તું એને મળ્યા નો ? તું કીધા કારણથી કહે છે કે તે ખરાબ છે સાચાને સાચું કહીએ તો શી દરકત. પણ કેાઈએ જાણું ? આપણા કે સામાના કાયદા પાસે

જૂઠ પછે તો કહેવી, એ આવે છે, એ રહેત. તેનું તારે શું કામ ? શાસ્ત્ર પ્રમાણે તો નિન્દા કરવાનો તેમ જ સાંભળનારો જ ને પાપી છે. હામ અને વાળીને વશ રાખવી તે પણ આવશ્યક છે. અદેખો અને આંધળો બરાબર છે. આંધળો તો આંખો નથી તેથી દુઃખી છે પણ અદેખો છતી આંખે દુઃખી છે. અદેખો એવો દુઃખી છે. તે ધીરતાને દુઃખે પણ દુઃખી છે અને ખરકે મુખે પણ દુઃખી છે. પણ જો તે સમજે તો તેમ ન કરે.

દુનિયામાં સત્ય ખબર નથી. બધાએ નાગા હોય ત્યાં વાળીએ જૂએ મરે અને વસ્તી સારી હોય ત્યાં વાળીએએ માશ એ બધાને ખબર છે કે નહિ ! બધાના સાસમાં ભાગ છે. ચાવશુલુ કોનામાં નથી! સૂર્યમાં કાપા છે; ચંદ્રનાં કલક ઉલગ્ન છે અને જૂઠ તો બ્રહ્માના વખતથી ચાલી ચાવી છે. બધા સરખા છે એના લેણું દુનિયામાં એકે જૂઠ નથી, જુઓ છુદ્દિમાં, કેળવણીમાં, નીતિમાં બધા સરખા છે

દુનિયામાં કાપડાની છટ છે, સલાએની છટ છે પણ વ્યક્તિએ સરખી નથી. કેટલાક ધીનો પુરીએ. ખામ છે અને ઠટ્ટીએ તો કહેશે કે તમારે શું ? અમારા વસ્તુ ખામએ છીએ. આપણે સાત પુત્ર ખાતા આવીએ છીએ અને જેના ઘરમાં મોઢું તથેશું હોય તો તેની તો આખરૂં મચાવી હવે તો મંદિરમાં બાના ખાતાનો વસ થીએ છે. અમરજના પાન એપસરી ખાતા હતા તે પુષ્ટિકરક હતાં તે મૂંઝી દીધાં છે. તમે તેની મત રીએ.

દરેક બાબતમાં આપણા લોકે જગતના આથી તાલેવત્ લોકોનો બરાબરી કરવા બાય છે. છ'ત્યાંક દર વર્ષે યાંચ અગત્ય રૂપિયા બ્યાજના કે માય છે અને હિંદુસ્થાન દર વર્ષે 'ચંદર કચેડ રૂપિયા બ્યાજના બરે છે. આપણે દેવાદારના લીકરા તે એ લોકોની બરાબરી કરવા બધાએ છીએ, હવે બેરામાં ફેશન પેડી છે. ચાળી નહિ પણ ચોસકું જોધએ, તે ગાહેજ !

સપ્તમું કે કાદવું કે જેમ ધાય છે તેમ યશ રેડું ? જેમ ધાય છે તેમ યશ રહ્યો તે કેળવણી લીધાનું પ્રયોજન શું ? આપણે પારીએ તો અટકાવી રાકીએ, એક રૂપિયો સીવકામણુ જોઈએજ, કહે છે કે ના પોંડીએ તો જોડું દેખાય ? જોડું દેખાય એટલે શું ? કાને જોડું - દેખાયું ? દેખનારને જોડું લાગ્યું તો એ આંખો મીચે, એ તો સ્વતંત્રતાની વખત, એ તો કરવું પડે એમ કહે છે. વમે પોતાની જુદીએ ચાલો તો સ્વતંત્રતા કે પારસી જુદીએ ચાલો તો સ્વતંત્રતા ? ચોળો નહિં અને પોતકું જોઈએ તેનો આધાર શો ? જુવાન મંડળ જો એ આધાર શોધી આપશે તો હું તેમને નમસ્કાર કરીશ. એકંદર જોડું હોય તો કપી તરફ *Controversy* (આત્મા) વક્ષણ બતાવે છે તે જોડું. જાપાનમાં બેસાં અને મરદ નાનાં જુદાં છે માટે અહીંયાં પણ તેમ કરવું ? તેમનાં મન ને આચરણ જુદાં છે.

સપ્તમી વિદ્યામાં ઘણા મુલ્ય છે. જેમ દેશમંદિરમાં સર્વે શુભ આવી જાય છે તેમ સપ્તમાં પણ ઘણા મુલ્ય આવી જાય છે માટે અશમા કાઢી નાંખવી. જો આ વાત શરે તો ચડણ કરજો નહિં તો વખત નકામો ગયો તેમ સમજજો.

(જનશક્તિય મીમાસિક પત્ર.)

નોંધવચનો.

ખરો ધાર્મિક મનુષ્ય એ છે કે જે એકલો હોય છે, એટલે કે જ્યારે તેની પાછળ જોનાર યા કપડો દેનાર કોઈ હોતું નથી, ત્યારે પણ કંઈ પાપ વા અધાર્મિક કૃત્યો કરતો નથી.

એજ ખરો ધાર્મિક મનુષ્ય છે કે જે છવવાં પણ મૂએલો છે, એટલે કે જેની કૃતિઓ અને કામનાઓ મૃતશરીરની પેઠે સર્વ નાશ પામેલી છે.

સાંસારિક મનુષ્યો સાંસારિક ક્ષણની આશાથી ઘણાં ધાર્મિક અને પુરુષ કર્મ કરે છે, પણ જ્યારે તેમની પાસે દુર્હવ, સન્તાપ અને દારિદ્ર્ય આવે છે ત્યારે તેઓ તે સર્વ ભૂલી જાય છે. તેઓ, જે પોપટ આખો હીવસ ધસેરતું નામ “ સધા કૂણુ, સધા કૂણુ ” રટયા કરે છે પણ બિલાડી પકડે છે ત્યારે મણિનું નામ ભૂલી જઈ “ કી, કી. ” કરે છે, તેના જેવા છે.

કમાનવાળું ઝોશીકુ, માણસ ઝેના હપર જેસે છે ત્યારે કમાન જાય છે, પણ કમાણુ ખચેકી લેવામાં આવે છે ત્યારે તરત પાછું પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે. તેનું સાંસારિક મનુષ્યોનું છે. જ્યાં સુધી તેઓ ધાર્મિક વાતો સામળે છે ત્યાં સુધી ધાર્મિક બાવોધો ભરા-એલા હોય છે. પણ જન્મત્તા નિત્ય કાર્યમાં પેસવાની સાથે તેઓ એ ભધા હચ્ચ અને ઉત્તવ વિચાર ભૂલી જાય છે અને હતા તેવા અશુદ્ધ થઈ જાય છે.

ત્યાં સુધી લોકો જાણીતા હોય છે ત્યાં સુધી તે શત્રુ યોગ હોય છે પણ અગ્નિગાંધી બહાર કાઢવામાં આવે છે કે તરત તે કાણું થઈ જાય છે. સાંસારિક મનુષ્ય પણ એવોજ છે. જ્યાં સુધી બિ દેવસ્થાનમાં કે ધાર્મિક મનુષ્યતા સંગમાં હોય છે ત્યાં સુધી તે ધાર્મિક વૃત્તિઓથી ભરેલો હોય છે પણ જેવો તે એ સમાજમાંથી બહાર આવે છે કે તરત બધું ઝુમાવે છે.

એક જણે કહ્યું “ ત્યારે મારો ઊકશે હરીય મેહોરો થશે ત્યારે હું એને પરચાવીશ અને મારા કુટુંબને અધિકાર એને સોંપીશ; હું પછી જન્મ લેહી દઈશ અને યોગ કરવા માંડીશ ”

આ ઉપર એક સાધુએ ટીકા કરી “ વને યોગ (ભક્તિ) કરવાની કોઈ પણ રીત કરી માનવાની નથી. પછી તું કહીશ હરીય અને બિરીય મને બહુ વળગ્યા છે, હજી મારી પાસેથી છુટવા સ્થાવા પછી વળી કહાય તું એમ માગીશ ” હરીયાને ઊકશે, યવા

હે, અને એ ઠાકરાને પરણાવેલો 'એક' અને એમ વારી ઇંગ્લાંડે
અન્ય નહિ આવે.

માખીઓ કેટલીક વેળા કહેણી દુકાનમાં વેચતા મુકેલી મા
ઉપર બેસે છે; પણ જેવો સ્ત્રો સાફ કરનાર કચરાની ટોપલી
પાસે થકને બાપ છે તેવીજ મીઠાઈને છેલી કચરાની ટોપલી
મેસે છે, પણ મધુકરિણ (મધમાખી) કદી મલિન પદાર્થ
બેસતી નથી, અને હમેશા પુષ્પમાંથી મધ ચૂમે છે. સાંસારિક મન
(હજી) માખીઓ જેવા છે. કાંઈક વખત તેઓ દિવ્ય મધુર
સચ્ચિત્ત સ્વાદ સે છે, પણ મલિન પદાર્થ માટેનો તેમની સ્વાભાવિક
વૃત્તિ તરતજ તેમને જગત્સુખી કચરાના દગલા ઉપર પાછી
છે. એથી ઉલટું, સારું પ્રજ્ઞા દિવ્ય મોદય (ઇશ્વર) ના આનંદ
ધ્યાનમાં નિય નિમગ્ન રહે છે.

ટીકા:—સાંસારિક મનુષ્ય તરકના કોશ જેવો છે. જે નિત્ય
રક્ષામાં હોય છે અને તરકમાં મરે છે. અને એને કમ્ય વસ્તુનું
ભન નથી; દુનિયામાં સારો મનુષ્ય માખી જેવો છે કે જે વળી
મહાં કચરા ઉપર બેસે છે ને બીજા વાર મીઠાસ ઉપર બેસે છે;
ચોખીનો સ્વર્ગજ આત્મા મધમાખીના જેવો છે, જે પ્રભુના ૬
સાંનિધ્યનું સદા મધ ચૂમે છે અને બીજા કાંઈક કરતો નથી.

વારા પોતાના ભાવો વધા વારો મદા (મહિત) વારી
જ રાખ. એ વિષે મદર વાલ ન કર. નહિ તો તને
ખેંદ નથી.

એક લાકડાં કાપનાર નટુકના નંગલમાંથી આણેલો લાકડા
ભારો હમેશા વેચો, જે ઘોડા પૈસા મળતા તે વડે, મહુજ હાં
વસ્ત્રામાં દિવસ ગાળતો. એક વખત એક સન્યાસી, જે જગ
મધને જતો હતો, તેણે તેને કર્વ કરતો જોયો, અને જગ
અંદરના મિત્રાન્ય ભાવોમાં જણાવી તેને કામ ધમે એક-કામ, ૧

હો, અને એ ઊકારાને પરણાવેલો એક' અને એમ વાંચી હમ્મજાઓને
અન્ન નહિ આવે.

માખીઓ કેટલીક વેળા કેટલીની કુકનમાં વેચવા મુકેલી મીઠાઈ
ઉપર બેસે છે; પણ જેવો સ્ત્રોત સાફ કરનાર કચરાની ટોપડી સહ
પાસે થઈને જાય છે તેવીજ મીઠાઈને છોટી કચરાની ટોપડી ઉપર
બેસે છે; પણ મધુરિકા (મધમાખી) કદી મલિન પદાર્થ ઉપર
બેસતી નથી, અને હમેશા પુષ્પમાંથી મધ ચૂમે છે. સાંસારિક મનુષ્યો
(હકી) માખીઓ જેવા છે. કોઈક વખત તેઓ દિવ્ય મધુરવાનો
સહિષ્ક રવાદ લે છે, પણ મલિન પદાર્થ માટેને તેમની સ્વાભાવિક
વૃત્તિ વારવાર તેમને અગત્યની કચરાના ઝગડા ઉપર પાછી લાવે
છે. બેચી ઉલ્લસ, સાધુ પુરુષ દિવ્ય સુધ (હંચર) ના આનન્દમય
ધ્યાનમાં નિંદ્રા નિમગ્ન રહે છે.

ટીકા—સાંસારિક મનુષ્ય રતના કોશ જેવો છે. જે નિત્ય ન-
રામાં છુટે છે અને નરાઈય મરે છે, અને એને ઉચ્ચ વસ્તુનું કોશ
જાન નથી; દુનિયામાં સારો મનુષ્ય માખી જેવો છે કે જે વર્ગી હ-
મણું કચરા ઉપર બેસે છે ને બીજા વાર મીઠાસ ઉપર બેસે છે; પણ
ચોખ્ખો સ્વતંત્ર માખા મધમાખીના જેવો છે, જે પ્રભુના પવિત્ર
સાંનિધ્યનું મહા મધ ચૂમે છે અને બીજું કોઈજ કરતો નથી.

વારા પોતે પાના ભાંગે વધા વારો અદા (સજિવ) વારો પાસે
જ સખ એ વિષે ભદાર વાત ન કર નહિ તે તને બહુ
ચોટ જશે.

એક લાકપાંચી કાપનાર નજીકના જંગલમાંથી આણેલો લાકપાંચી
જે હમેશા વેંતુ થઈ, જે ચોક્કસ પૈસા મળતા તે વડે, બહુજ દરિદ્ર-
તામાં દિવસ કરજી માગતો. એક વખત એક સંખ્યાથી, જે જંગલમાં
હાજર હોઈ, તેણે તેને કાઢી કરતો જોયો, અને જંગલના
જંગલ કીડાં તેને લાભ થયો એમ કહ્યું. લાકપાંચી

હું માનો, અને એક સુખકર્તુ વૃક્ષ આબુ ત્યાં સુધી
 ગયો, અને સુશ ધણ, જેટલા કડકા જેનાથી લઈ શકાય તેટલા લઈ
 ગયો, અને બાકરમાં તે વેચ્યા અને બહુ નફો મેળવ્યો. પછી એ
 પોતાના મનમાં વિચાર કર્યા લાગ્યો કે સત્યાગ્રી બાવાએ મને સુખ-
 ડના વૃક્ષ વિશે કેમ કંઈ ન કહ્યું, અને માત્ર ઈંગ્લેન્ડના અંદરના
 સાગમાંજ જવાની સલાહ આપી? એમ વિચાર કરી બીજે દિવસે
 તે સુખકર્તા બાવાના સ્થાનનો પણ આગળ ગયો, અને છેવટ એક
 બંબાકાં આબુ આગળ આગ્યો, અને લેવાય તેટલું માંસુ લઈ બજા-
 નામ છે, પેલું બહુ પૈસા મેળવ્યા. બીજે દિવસે ત્રીજાની આબુ
 ચોતાવું મૂળ રવરૂપ પત્તુપુએ કરું હતું તેમ, એથી પણ આગળ ગયો,
 સુધી તેઓ ધાર્મિક વાતો સાંભળ્યાં, અને લેવાય તેટલું રૂપ લઈ,
 એલા હોય છે. પણ જગતના ન વધારે પૈસા પ્રાપ્ત કર્યા અને એમ
 બધા ઉચ્ચ અને ઉચ્ચ વિચાર જૂવ મુવર્ણની અને હીરાની ખાણો
 યથા ભય છે.

ત્યાં સુધી લોક મૂંઝાયા હોય છે ત્યાં હજારો લોકો તે અને નિ-
 છે પણ અગ્નિમાંથી બહાર કાઢવામાં આવે છે કે તરત
 ભય છે. સાકારિક મનુષ્ય પણ એવોજ છે. જ્યાં સુધી
 કે ધાર્મિક મનુષ્યના સંગમાં હોય છે ત્યાં સુધી તે ધાર્મિક બુદ્ધિ નાશ
 બરેલો હોય છે પણ જેઓ તે એ સમાગમોથી બહાર આ-
 બધું શુભાવે છે.

રેલી નથી, તેમ સર્વપ્રવાસીએ શાર્વાના આર્થમાં ચાલતું એકએ, અને તે સિધ્ધિમાં તે મૂકાય પણ તેણે નિત્ય લક્ષ રાખવું કે સત્ય આર્થ-
માંથી તેનું હૃદય ખસવું ન એકએ.

જાણમાં કરતાં વધારે સ્પષ્ટીકરણમય અને વધારે સ્થિતિ આર્થ
નીજ એકે નથી. “અકલ્પમાં” એટલે પરમાત્માનો ઇચ્છાને આત્મા
મર્પી રહે, અને “અણ” એવું કંઈ પણ નાણું નહિ તે.

એ પ્રવૃત્તિ સારો વજન અને ઉપદેશ હોય, છતાં જેનામાં આર્થ-
ના ખીટી ન હોય એવા મારે જાણના એ ખાસિયાત છે. એ
પરમાત્માના યાજન હોવાથી કેવલ પ્રવૃત્તિ એ જોઈને સ્થિતિથી
સકાદ ખાણે છે તેનું કારણ કે એમાં એને કંઈ બેઠવું નથી, કેમકે
એ જે વિચારે તથાએ છે એ જોવાના નહિ પણ પાયા પાસેથી
હોવાના છે.

વિરોધ અને વૈરાગ્યબુદ્ધિ અન્યતઃકરણ વગર શાંતિ એ એ કરતાં
એ વૃથા છે. વિરોધ અને વૈરાગ્ય તમારે આત્માત્મિક અભિવૃદ્ધિ કરી
શકતી નથી.

હાથી છુટે છે ત્યારે કાંઈ અને ઊંડવાએાને ઉપેક્ષા કરેછે, પણ મહાવત એને માથે અંકુશ લગાવે છે કે તરત તે શાન્ત થઈ જાય છે, એજ રીતે જ્યાં સુધી મન છટું છે ત્યાં સુધી એ નકામા નકામા વિચારોમાં મુકાજ લમ્યા કરે છે, પણ રિવેક રૂપી અંકુશ વાગતાં એ તરત શાન્ત થઈ જાય છે.

હરિનું નામ સાંભળી જ્યાં સુધી આનન્દાશુ નથી વહેતા ત્યાં સુધીજ ઉપાસનાનો જરૂર છે. આજ હરિનું નામ સાંભળતાંજ જેને અન્તઃકરણ ઉભરાઈ આવે છે અને આનન્દાશુ વહે છે તેને તો ઉપાસનાનો કાંઈ પણ અપેક્ષા નથી.

સંત અને જ્ઞાનોનો સમાગમ એ ધાર્મિક અવપુનર્જિનું શુભ સાધન છે.

મરણકાળે જેવી મતિ તેવી જતિ; માટે ઉપાસનાનો ખટ્ટ જરૂર છે. વારંવારના આજ્ઞાસથી સાંસારિક વિચારો મનમાં ઉત્પન્ન થવા અટકે છે અને આત્મામાં માત્ર પ્રશુનોજ વિચાર બાપી રહે છે, જે મરણ વખતે પણ અસતો નથી.

મણુ ઉપર પ્રીતિ મ્હી રાખવી ! જેમ પ્રતિજ્ઞતા સાધવી એના પતિ ઉપર રાખે છે. જેમ કૃપાતુ એના પતિસંચય ઉપર રાખે છે તેમ ભક્તે પૂર્ણ અન્તઃકરણથી ભગવાન ઉપર પ્રેમ રાખવો.

સંતસમાગમ ઓખાના ધોતુ જેવો છે ઓખાનું ધોતુ મઢને ઉતારે છે, એજ રીતે સંતસમાગમ સાંસારિક મનુષ્યને વાસનારૂપી મલમળી અંડેલા મદમોંચી મુકેવ કરે છે.

(રામકૃષ્ણ પરમહંસનાં બોધવચનો.)

સુચના ૯

જાત કરવા હોવા પુસ્તકોની જાણેલાઓને જે તે પુસ્તકાલય તરફ મોકલાવી આપવામા આવી છે જેમને ન મળી તેમ તેમણે આ તરફ નજર નાંખી આપવામા આવશે આ પાઠોમા અલિપ્ત પુસ્તકો ઉપરાંત જે પુસ્તકો જર્મન ભાષાના આત્મચરિત્રો થી કેળવણીમા હાથે લેવા માટે પડી છે તે પુસ્તકો ઉપરાંત માર્કીસ હાથે કરી લઈ પુસ્તકાલયના દરવાજે સાચવી રાખવી અને જે પછેથી કોઈ પુસ્તક પુસ્તકાલયમા હાથે ન આવે તરી તજવીજ રાખવી

સુચના ૧૦

સાર્વજનિક પુસ્તકાલયના નિયમ ૮ પ્રમાણે પુસ્તકાલયના પુસ્તકોના જર્મન માત્ર પત્રો માસિકે વારે એમના સર્વ સુદરથીને વાચવા મળવા જોઈએ, જતા પેલાક વ્યક્તિએ યમન હવાજમ આપનારને જ પુસ્તકો વેર વાચવા માટે આજ્ઞાના આદે છે એમ પુસ્તકાલયોની તપાસથી વખતે માનુષ પડ્યું છે માટે પુસ્તકો વખતે આ પાઠ આપી જન તેટલીજ ખાતરી કરી લઈ જર્મન માત્ર પત્રો, માસિકો તથા પુસ્તકોને જેમ અને તેમ પડીજ લેવાથી લોકોમા ઉપયોગ થાય તેવી તજવીજ કરવી જોઈએ સરનામી તથા જાણનારી મદદ આપવામા આવે છે તે સર્વ કોઈને વાચના માટેના માનવપુર પાઠમા આદેશ છે, તે પુસ્તકાલયના બધાઓએ જોઈ નર દક્ષમા જાણ્યું જોઈએ

સુચના ૧૧.

પેલાક પુસ્તકાલયના સેક્રેટરીએ પુસ્તકાલયના દરવાજે શું શું ગમ્યું એ જાણી પુલાયો મળે છે માટે તે સજાપમા એવું ફતવરમા આવે છે કે

જેક પુસ્તકાલયે નાંખે જાણવે ત પત્રો તથા કાપડો ખાસ દરવાજે રાખવી જોઈએ

(૧) પુસ્તકોનું રજીસ્ટર

(૨) પુસ્તકો વાચવા આપવા તથા પાઠ લેવાની નોંધ રાખવાનું પત્ર (ટેકુ શી)

(૩) ફિફાઈની કોપી

(૪) જાણકું રજીસ્ટર

(૫) જાણકું રજીસ્ટર

(૬) કોપી ૧, ૨, ૩

(૭) પુસ્તકાલયના નિયમની કોપી

(૮) વિગત જુ.

(૯) જન આદેશ દેવા પુનઃ લીધે શરી

M. N. Amin

તા—૨૦-૪-૧૨

W. A. Borden

ડિરેક્ટર આર.સ્ટેટ લાઈબ્રેરી

પેટલાદના ધી સભાજી ભુખીથી બોડિંગે હાઉસનો છઠો વાર્ષિક મેળાવડો
 ગઈ તા. ૫-૧-૧૨ ના રોજ પેટલાદ બોડિંગના મહાનર્થી સાંજના ૫૫ વાગે સુખ
 સા. મે. ગ. ૨૯ રૂપામણ રતનજી હેઠાવળા સાહેબના પ્રમુખપણા નીચે થયે
 હતો. દ્વિતીય મુખ્ય વિદ્યાર્થીએ ઉપસંત પ્રેક્ષકોની બધી સારી સંખ્યા આ
 પ્રસંગ ઉપર બેઠી મળી હતી અને મહાનર્થે પ્રસંગને અનુસરતી રીતે વાવડા
 તોરણે તથા તેઓ વગેરેની સારી રીતે સજ્જાયું હતું. અમુકિત-ચુદરણે પંચમી
 ના પ્રમુખ સા. મે. હાથાવાળા, મે. વડીવટદાર સાહેબ સેવકલાલભાઈ તથા અન્ય
 વડીલમંડળ વગેરે સારે પંથારનાં સર્વેએ ઉચ્ચ થઈ માન આપ્યું હતું તે પછી
 રા. ગ. મંદુલાયે પ્રમુખ નીમવાની દરખાસ્ત કરતાં જણાવ્યું કે ચુદરણી અને
 શિશ્યવર્ગ ! બોડિંગે હાઉસના વાર્ષિક મેળાવડાના આજના દો પ્રસંગે આપણે શ્રી.
 હાથે થયેલાછીએ તેના પ્રસંગ તરફ આપણને પ્રાપ્ત થય છે; અને તેથી અધિક
 ને અધિક આનંદ આપણને થયતો રહે છે. પાછલાં દો વર્ષો સામે સારા વિદ્વાન
 પ્રમુખો આપણે મેળાવડાને જામરસાળી ચલાવીએ અને આજે પણ મને જણાવતાં
 આનંદ થાય છે કે આપણા વડોદરા પ્રાંતના સુખા સાહેબે અધ્યક્ષસ્થાન લેવાને
 ફરમાવ્યું છે; તે આજે તેઓ સાહેબ અને મેળાવડાનું અધ્યક્ષસ્થાન લેશે, અને
 આજના મેળાવડામાં તે ઉમાદેવજી આપણે મળ્યાછીએ તેમ ઉત્સાહથી આજનો
 મેળાવડો તેમના હાથે આપણે ખસાર કરીશું. હું આજા સંજુષ્ટું કે તેમને આજના
 મેળ વડાના પ્રમુખસ્થાને નીમવાની દરખાસ્તને આપ સર્વે આનંદથી વધારી સેરો.

ઉપર દરખાસ્તને ટેક મળતાં પ્રમુખ સાહેબે પ્રમુખસ્થાન લીધું.

સુવસો ધરિશ ન અંઝપર, જામિશ ન તું મિઠાવત,

પણ તે દ્રવ્યે રસજો, કેઈ સુખિવના પ્રાણ.

નિજ સુખ જાલિ ર્થ રાજો,

તું હીન દુઃખીને આપજો, તું સુધાતુરને આપજો

રોગ જનકે બહુ જોગનો, જારે ત્યજને ગ્રીવ,

સાદું જીવન સુખરીને, બચાવજો તું વિત્ત.

હીન દુઃખ તેથી વિદારજો,

તું સુધાતુરને આપજો, તું રંકે જનને આપજો.

એકાદશીથી તને ચાલી, આલ અવનિ બે એક.

બૂખ મરનાં કહુ તે, વિચાર ધરી વિવેક.

તું હીન દુઃખે ઢાઝજો,

તું રંકે જનને આપજો, તું સુધાતુરને આપજો.

અન્ય તણી ચિંતા પુઝા શીદ ધરું મન માંઘ,

એવી રવાથી વૃતિ નીચ, રજો તુલી પેપાય.

તું આત્મ સમ સદુ બાણજો,

તું હીન દુઃખીને આપજો, તું રંકે જનને આપજો.

સત્કર્મોને સાધવા, આ સમ અન્ય પ્રસંગ,

ફરિ ફરિ નહિ આવે લડી, દે ધરી અંગ હ્રમંજ.

તું દાનને મન માનજો,

સુર વૃક્ષ ભૂમિતું લાખજો, તું સુધાતુરને આપજો.

દુઃખોનાં દુઃખ દાણતાં, તુજ સહિ દુઃખ દગાથ,

(કાંજે) અવર વહુ દિવ સાપતાં, તુજ દિવ સદૃજ સધાય.

તુજ દિવ તું આ વિધિ આપજો,

તું હીન દુઃખીને આપજો, તું રંકે જનને આપજો.

(ધન્ય-તારી.)

વિચરે કોઈ વિજાત, દેહી ઉરમાં હરખાજો;

બરે ! દેશના વીર, કંઠમાં ચમકીને આજે ! !
 બતી દેશની લાજ, રાખના કાળે ગાજે ! !
 હાથ ધર્મનું નામ, જૂઠું ઝગઝગમાં માણે ! !
 પૂછે સાચો પેર, મમલ ઇશ્કાનો લાણે ! !
 ને વિજાતમાં વિચર્યા ઘડી, જાણે થયું મન માનતા,
 તે સેવક—મુલ સાચું વરે, હમ એજ અગમનતા. ૧

વિજાતથી વટલાય, બાપને ધર્મ લખારો;
 વિજાતથી વ્યવહાર. રાખના શીદ દબારો !
 વચ વિજાતી કેમ, અંગ ઉપર ધારો છો !
 રાખી દેશ પગમ, મદન નિજ શયુગારો છો !
 વર્ણી શરબત દત્તા વિજાતની વાપરનાં નથી વટલાય;
 રે ! સેવક—મુલ કેવલ વડું, વિજાત વિચરે વટલાય ! ! ૨

“વિજાતથી વટલાય,” ભણે જોખી જન વહવાય;
 નવાઈની એ વાત, બલેલા તેમાં ભાવતા,
 જાતિમાં પંકાય, વળી પંડિત પંકાતા;
 વિચરે ને વિજાત, તેમની સામે ધાવતા.
 પરી ધર્મ વણે કુટે અરે ! વખ કારણ કાપર કરે,
 રે ! સેવક—મુલ શી રીતથી, દેશ દાત તેવા ધરે ! ૩
 દેશ હનુવિ આજ, કહો શી રીતે ધાવે !
 જાતિ—આગેવાન, આમ ને આગ આગે;
 કળા દેવતાં દામ કહો કયા જઈને શોધે ?
 નિરૂપથી ધર્મ દેશ, પેટ ભરવા પછી શીજે.
 રે ! દિવસનું આ દેશના, આગેસર જન ને ધરો;
 તે સેવક—મુલ આ દિલનો, દરિદ્રતા ક્યારે જશે ! ૪

છે અથેજી રાજ, તાજ પલુ તેનાં રાજે;
 દુકમ હાકિમી આજ, અખિત અવનિર્મિત ગાજે;
 નિશદિન રહી આપીન, નોકરી કરતા ભાજે;
 માને હર કપકાર, શાણી સરકાર નિભાજે;
 વળી અભિલાપા આશ લરી, રંજવ ગોરાને કરે;
 તે સેવક—સુત શું સમજીને વિલાવધી ફૂડો ફરે ? ! ! ૫

ધર્મ પાળવો હોય, વિજાને ક્યાં નથી મળતો; ?
 નિર્મલ કરણી હોય, ધર્મનો હેતુ ફળતો;
 અનાચાર આચાર, નથી શું ધરમાં કરતા ?
 સેવી મહિરાખાન, નિરંકુશ મધને ફરતા ?
 નો રહેણી કરણી સુખ તો, બૂતંગમાં ત્યાં તો ફરે;
 છે ગત એ હોટાલાલનો સરસ ભવસો ઉચરે. ૬

ધર કુકડીનો ચાલ, અજ પલુ કોણુ વળાણે ?
 પરાક્રમી જીવ, વાત નિસરો ક્યમ દાણે ?
 અર્વાચીન પ્રાચીન—કાળમાં ત્યાં ત્યાં ફરતા;
 કરી વિદેશ પ્રવાસ, પરાક્રમ કંઈ કંઈ કરતા;
 રે ! હિંદ થકી હિમ્મત પરી; વિદેશમાં જે વિચરતા;
 તે સેવક—સુત સાદસ કરી, દેશોત્કર્ષ વધારતા. ૭

વિચરે કોઈ વિલાવ, દેખી હરમાં હરખાણે;
 રાતિજાંધું હોય, સુખ તેના સુખ ગાણે;
 ભાવ યત્રી લઈ શેડ, અતિનું લેખ્યુ વધારો,
 દેશ ઉત્તરિ એજ, સરસ એ દેશ સુમારો;
 રે ! ઉત્તેજન એ સોવનું, જ્યમ જ્યમ અધિકુ આપરો;
 જમ સેવક—સુત સંવતિ વણે, સુખનો પાવો સમાપરો. ૮

હોટાલાલ સપ્તશતી.

ઇતિહાસની આરતી.

સર્વેષા બપ્રીસા

રાજા રાણા બાલક રોના ? વિચાર મી તમ રાજ્ય વહી,
ક્યાં સગાપર કુરબા મારો ? લાખ કોટિના બલે ધણી.
લાખ લે મુઠી રાખ બસબર, કોડ કોડશે સરવાળે,
મત્તા સૂખ ધામ બસબર, બગીચા સાસવાસે બાળે.
ચક્રવર્તિ મહારાજ સાલિખા, કાજ ચક્રની ફેરીએ, ૫
સમા દીપ્ત મે શાહબાહનનાં, બીજા માગતાં ફેરીએ.

ક્યાં છે રાજ્ય રાજા અડગમત ? દિવ્ય કમુ' ને દેવરથાનુ
શોધ્યાં ન મળે સ્થાન દયા કે, ન મળે શોધ્યા નામ નિયાન.
લેવો હાથલો પરાનતો, ને પૂર્વ મળમાં પામ્યું માન,
યોગ્યુ જેની ધન ઊઠી રહી-કમ, સામ ને દિંદુસ્તાન.
હાલ નિદ્રા' વેરાન બાંધિયર, રોક સાદિ કું છુરી એ-સગાં. ૧૦

ક્યાં જમણેક, રહેકન, મુઠારો, ક્યાં અરહેકાર મારો માન ?
ફત્તમ જેવા મુરવીર ક્યાં ? નહીં મુજને મુજને તે બાન.
ખબર નહીં મુજાનિ સિકદર, કે ફત્તી સિનર ક્યાં મૂમ ?
આવનિ કે અડગાઈ કહે નહિ, મારો જાવ મર મારે જૂમ.
હશે કદિ ક્યાં, હાથ બેઠિ બિલા કિરવાર ફેરીએ-સગાં ૧૫

રામકૃષ્ણ નરસિંહ પરમુત્તમ હશે અવતારો. ધયા બલોપ.
વિક્રમ લેવા વીર રાજનો, ખમ કાળનો કેવો કોપ ?
ક્યાં મહમદ ચક્રની, ક્યાં અકબર, રજપૂત વીર, શિવાજી ક્યાં ?
રાજપાટના ધણી પુરુષર આજ કુષ્મની બાજી ક્યાં ?
રાજ મેટામાં ટોર ફરે, ને કબર તો કુવરે પેરી એ-સગાં ૨૦

કદી હાસ કરતાં રે, તો નિરસે જાનડે ભર્યાં;
 કરમાઈ કદી સૂતાં રે, તો સત્યે દુઃખેજ ગળ્યાં,
 જેવું અંતર થાયે રે, તેવું તમ મુખકું ટીસે,
 જેવું મુખ દેખાયે રે, તેવું તમ હૃદય વિશે.
 ત્યારે આવો મધુસાં રે, આપણ રહે રમીયે,
 કિન્ન એક તો મુખમાં રે, સાથે વશી નિર્ગમિયે.

(કાવ્ય માધુર્ય)

પ્રાર્થના.

જગતઅપિ સાક્ષ અન્થ છે પવિત્ર,
 ઘટિત નિયમ એજ છે પ્રભુ ચરિત્ર;
 તમી ઇંદ્રરૂપ કોઈ સાક્ષ અન્થ,
 સાર જહલુ એજ સત્ય ધર્મ પંથ. ૧

પૂર્ણ નિયમ તરી પાનુપ છે અજાણ,
 સવ વચન તેમનાં તરી પ્રમાણ;
 બિજ બિજ વચન કમિ વરે જાનેક,
 સદાચરણ સત્ય ધર્મ એ વિવેક. ૨

તમી ઇંદ્રરૂપ જાતિ તણા ભેદ,
 મનુષ્યકાતિ સર્વ એક છે અભેદ,
 બંધુ જાણી સર્વને ચલું સદ્વાચ,
 પરબ્રહ્મ પ્રેમ પ્રાપ્તિ સત્ય યાત્ર. ૩

વણું અપ્રકમનું છે વૃથાશિમાન,
 મૂર્ખતાથી ભુલે મનુષ આત્મા લાન,
 સર્વ પુન માન પાવને સમાન,
 સિન્ન જાવનારી કોપણે નિદાન. ૪

સર્વમાં સમાન વૃત્તિ એજ ધર્મ,
આત્મચાર વિના સર્વ વૃથા કર્મ;
જયુ પ્રોત્તિ મને નામ સહ દેશે,
વિનતિ મારિ અગિયાર કરી લેશે.

(૪૫૨ પ્રાચીન.)

દેશોન્નતિ વિશે.

(" શું નદયર વસંત. " ચિત્ર)

હે આપં જગિની આ સુવાણી સુણે,
વાણી સુણીરે સવ સુદેશી હવેલે. ૮૬

ધારી દોષમાં હેંમને, કરેતી રૂઠા કામ,
નેક નિહાળી આગવા જમમાં રાખે દામ.

દામ ધર્યંથી કામ સવે સવ સુધરે,
કરતાં પદોપકાર તુ રે કલે ! તુ રે કલે !

જેની ! શું રે કલે ! હે આપં. ૧

પૂર્વવર્ણી મરિકાતરુ અદ્ભુત નેહ છવન,
તે દૃતિ આલે આદરી સરજ કરે આ વન.
અમેરિકા ને પૂરેપમાં પણ તેવી રે,
સી જાતિ કરે છે કામ વિચારે કેવી રે !
શબ્દિક સુખદ આ લોચમાં ના ધારે તે પ્રેમ,
પરાયં પરમાર્થે વહો નિભાવે મને નેમ.
સ્વભવિ પ્રજા કેવી દાઝ બે તો વાવરે,
નેહ દર્શન દુઃખ દેશનું દલે,
દેશનું દલે દુઃખદ વેગના દલે.

હે આપં. ૨

તે સમે પ્રસૂતિ કાળ વાતુ સંચરે, દેહ બહાણુ નાળમાં અહીં તહીં ફરે;
 નાળમાં નવેક માસ એકલું ખડયું, સૂતિકા પ્રસંગ વાતુ યેતમાં પડયું.
 ત્યાં થકી મહા-લવાળિય પુરમાં અડયું, મોકલ્યું ધયું અનેક સાથ અભંગયું;
 પૂર્વના શુભાસ્ત્રી શીવરાજના હવા. એ નવાણુ ચોકછાની ખગર પુછતા,
 છવરાજ કહે, હું એણાણું હું લે જતાં, નિર્વિકારને લઈ વિકાર મુકવાં;
 શુદ્ધ અર્થ સમજિયા વિવેક સીજિયા, દેહ આધાર કરી વિદેહમાં ગયાં.
 ભુધિ હીન મુર્ખ લોક તે ન-સમજિયા, વિષય તુચ્છ લોકાથી લવાળિયાં;
 એ કથા સ્ત્રી પછી વિચાર આ થયા, મૃત્યુગ્રેક વાતુ નેટલેજ લાગિયા.
 દેટલેક માસ બહાણુ ચાલતું કરે, નાર વર્ષ વાળપણમાં જઈ ફરે;
 તે પછી પડાણુ જોખન અપડું કરે, નવનવા ચોરાક ખાન પાન શું બરે.
 કારણે કુલંગ મિત્ર સાથે સંચરે, તેવિ વાતચીત કર્યું દેશમાં કરે;
 બ્રાંતિને મર્યાદા નારી ચિત્તમાં વસે, મન સ્વચ્છ કુખુદિ સાસુથી ઘણું ફરે.
 બહાણુ ફરવે જુવાની અન્ધ જોતવે, પાટ પાટથી મપંચ દ્રવ્ય મેળવે;
 દેશ દેશમાં નવી દુકાન ખુલવે, ત્યાં મુતીમ છે ઘણા હીમ્મત મુકવે.
 માત થોક પારકી લઢાઈ રીજવે, કારનું કુકુંજ માત તાને રીતવે;
 મુખ્ય આહુમાર લખવે લેખું લેખવે, અન્ધની લગેશી દુહી પાછી નવ ફરે.
 દેશપાજ હાથમાં હીવાન જઈ નમે, અમતને છડેશો સર્વ લોકને રમે;
 કિર્તિ લોકોવાની વાત આપને મમે, દ્રવ્યને મહેથી માધુ સંતને રમે.
 હવમે ગાળણુ પતક નિર્મલે વૃથા, પદ્યં વામની ન કાચ કુખુદની કથા;
 દામ સાહેળીનું ગણિમાન સવવા, સ્વાર્થમાં મુશાલ પરમાર્થમાં વૃથા.
 નથી નથી મોક્ષપ, દુષ્ટ ફરણું જમે, રંગ મહેલમાં પ્રવૃત્તિ નારો શું રમે;
 લોકા લાભ મુત્ર પાન લઈને જમે, બાકીના ગાપ કોર્તિ સર્વને મમે.
 જરકથી પોઝાક કિનજાણ જોગીમાં, પામશે દુખાલ રંગચીત્ત મોળિયા;
 વેદ વોકલ ગમુદ્ય કણું ચોકલું, હીમડું બલેવા થોક ગાદીએ પડવા.
 રંગ તાન નાચ વાય છે અદ્ય ખદ્ય, ઘણા બાઈ સાહેબ તે; અમતથી બદ્ય,
 ઘેર તાગડા અખંડ નાચતા વકા, પ્રેમથી વેચાય ચૈવ પાનના પગ.

ચેલ મળવી દુવેડી ખૂમ બંધા, હીંચકે પડંગ ત્યાં મુવણું સાંકળ્યા;
 બાગ્ય પંચરેથી સર્વ વેજકો મળ્યા, વાંકડું પતાંગ વેંચરેપડી રળ્યા.
 દેવ કોપતાંજ દેશપાજ કોપિયો, સેજ વાંકમાં અનંત માત્ર હુડિયો;
 રથરેયાની દુશન સર્વ અટકિયો માત્ર જોડ જોડ છપરાજ ફરકિયો.
 હિરણ્ણિ ખપ કરજ તે ખડું ચપું, કેઈ ભીરનાર નહી નામ દુઃખિયું;
 જાગ્યારે ઘેરિયો દેવાણું દુઃખિયું, એ પાતરે પાપ દ્રવ્ય બલન ચઈ મળું.
 દાવ દેવ ! દાવ દેવ ! કાંઈ નવજાનું, છપન છિપર ઘેરજાન બંધનું મળું;
 નાન શેઠ તે દરે ન દો કરે કહું, જાગ્યોન્ય લાન પુણ્ય કાંઈ નર મળું.
 જાગડી દશાષે તોલ જ મનો મયો, મહા દસોદનામાં આદાર વેંચણું થયો;
 બહુ ખસામદલ કરમાર નારંગી, માન હોન જાપડો ફરે વચો વચો.
 જો દેવાડમાં લુનાનો ઘોડી મંજરી, જો પ્રવૃત્તિયે જાગી જરાજ હીંચી
 ચોળ લાળ પુત્ર ને સમિ ગયા જરી, મહા દુખ મંડી સાંભળીજ શ્રોહરી,
 જાગ પંચરેથી વૃક્ષ વેકલે વાગ્યો, દેવ વાકડી લગામ વેળ કાઢ્યો;
 વેળ-હીન શાકરો તે ને ફરી પડ્યો, માન સામજાનો ચિંતણી ફરે ખરો.
 કાકડું બરેલું દેવ વડાણ મુસીયું, આ જાગ્યો વીર નામ નર્મદા મળું.
 ચક્રપાણી ચિત્રચંગ માત્ર છીપિયું, શી ફરેર સોમનાથ લેરવું મળું.
 તીર્થવામી વીરવું જાગતે મળ્યો જર્જ, નેમને સમાચરે કયા ફરી ચર્જ.
 તે સમે મુસાંધે મિત્ર તે જાગ્યો નહી, જોગ્યા પ્રવૃત્તિ જાગિ રેડકી રહી.
 વરણ વેર ફરજો નયો જ્યોં વડી, વૃદ્ધ જેટ જેઈ લાજ પુરમાં વડી;
 તે વડા જઈ પડવરો વડો નહી તે જઈ મુસાંધે મિત્ર જોગ્યો સડી.
 જોગ્યો પડી ફરી મજાકે હાથો પડ્યો, જોડ સાંભળા પ્રવૃત્તિ જાગિ ગઈ જાગ્યો;
 પૂર્વનો વિવેક વાત ચિત્રમાં વડો, સાંભરી નિવૃત્તિ નાર ને થયો મુથો.
 મિત્ર જાગ્યો નિવૃત્તિ નાર આ સમે શીવરાજ સાંભો-માવ બેઠવો તમે;
 દેહમાંથી લઈ જશે નિરેદમાં કયો, તો તમારો પાડ મુખ માનડું અમે.

એ પ્રકારે હવરાજનો ફરી મલી, તે સમે સુમંજ તે યથો દયાપતી;
 સૂણી બોધ હવરાજને થઈ ગતી, પ્રહસાવથી જડી પ્રકાશ પધ્ધતી.
 મનઃસુર સુસુધો સાસુ એધાં કર્યો, પૂર્વની નિવૃત્તિ રાણી ચિન્નમાં ધર્યો;
 ઢોઢી વર્ષના વિયોગ રૂચણુ હર્ષો, અસત્તતું મન્યું કુટુંબ દુઃખ વીસર્યો.
 નિવૃત્તિ નાર સંગે પ્રીતડી થઈ થણી, હવરાજ વશ કર્યો નિવૃત્તિ છે થણી;
 પ્રથમ ભક્તિ દિકરી નિવૃત્તિએ જણી, હવરાજ રોકને ગઈ વધામણી.
 તે સમે જ્ઞાન'દ ચિત્ત રોકતું ચર્ચુ, કાંઈ ન રાખીયું કને સહુ સમર્પિયું;
 નવ પ્રકાર ભક્તિતું સ્વરૂપ સાધિયું, તે સ્વરૂપ જોઈ પ્રેમ રૂપ વધિયું.
 પ્રેમનો ભરેલ રોક નાથતો ફરે, રોમ હર્ષ યાય, ગાય ગદગદ સ્વરે
 ખાય મુખસ સતાર વાજતા ફરે, સખત સ્વર ભણાયો વાન ગાન ઉચરે.
 ભક્તિ પાંચ વર્ષની થતાં પિતા ફરે, સ્ત્રી નિવૃત્તિને, વૈરાગ્ય પુત્ર અવતરે
 હર્ષનો મથો વધાઈ મસ્તકે ધરે, વણ-સુસંગ વાત ચિત્ત કાંઈ ના કરે.
 જ્ઞાન પુત્ર તે પછી યથો નિવૃત્તિને, ગઈ વધામણી વિવેક રોકની કને;
 સમર્પણ તે કર્યું સદૃ વડા વિવેકને, વિધિ નિરેધના વિવેકની થઈ બને.
 જ્ઞાનને વૈરાગ્ય પુત્ર હાથમાં ધરે, સ્ત્રી નિવૃત્તિ ભક્તિ પુત્રો સાથ સંચરે;
 યોગમાર્ગમાં સુસંગ આશ્રયો કરે, સિંગ દેહ ત્વગીને વિદેહ પરવરે.
 હવરાજ ભદ્ર નામ મામ યોગકું, ટોળકડીજ જાત ગામ યોગજીવું પાણું;
 તે નરે વિવેક વાત જોઈને લાખું, આ આશ્રમ લીધ હવ શોવ પારખું.
 આ વળો નવીન ગ્રંથથી વિચારજો, યજ્ઞીક વાતનો પટવરો શુદ્ધી જજો;
 સિંગ-દેહ હવને વણીક પ્રમાણુજો, રોકને વણીક વિષે ન લેદ આણુજો.
 મન ગળે કુણુદિ માત દામ લીન યાય, મન મલિનમાં પ્રવૃત્તિ ભાંતિ જઈ ભરાય;
 તે પ્રવૃત્તિ ભાંતિથી કુકર્મ કાંઈ કસાય, તે કુકર્મ જાંધી હવ દેહમાં ભરાય.
 ભાંતિ તામસિથી જમણુવા અગણુ યાય, સ્વચ્છથી પ્રવૃત્તિથી વિચારમાં પ્રપ્રય;
 મન મળે સુણુદિમાં ન દામ લીન યાય, નિર્મળી નિવૃત્તિ શુદ્ધ સાત્ત્વિકી જણાય.
 સંવદાહન

મતોતર

૩

કોઈ શિવ મોટા કહે છે, કેઈ વિષ્ણુને વખતે છે, ને કેઈ શક્તિને સર્વોપરિ જવાવે છે, કેઈ હોય ઉપરને આકારવાળો કહે છે, કેઈ નિરાકાર કહે છે; કેઈ ઉપર એવું કે જુદા જુદા દેવ એક માનવાંજ નથી. આરા મુખ્ય બેઠામાં વાંચી જોત પંચ ને સંપ્રદાય ધણા છે, ને કેઈ કચીર તો કેઈ રામાનુજ, કેઈ દેવામિત્રાશયજ્ઞ તો કેઈ શમાનંદ એમ અનેક કોદ થાતે છે. પણ એ જાણ તો એકજ ધર્મના કોદ છે. જીજ્ઞાસુ ધર્મવાળાએ આખા ધર્મનેજ માન્ય નથી, તે પોતાની વાતનેજ માને છે. જીજ્ઞાસુ એવા છે કે ખાઈપીને મુખમાં ફરતો ઉપરાંત કોયે ધર્મજ માનતા નથી.

ક્રિશ્ચીઅન ધર્મવાળા એમ માને છે કે ઇશ્વરના રાજાની નાહી છાની વખતે મુશ્કાપેશનરને લાલ સમુદે માગ આપે; પણ જ્યારે એમ કાંઈક છે કે ક્રિશ્ચીઅને લેઈને જઈ વસુદેવને પણ ધનુનાએ માત્ર આપ્યો હતો ત્યારે તે માનતા નથી, ને હમે છે. મુશ્કટમાનો એમ માને છે કે કાલ્યા આજ્ઞા એક પરબર છે તેને મુલન કર્યાથી પાપ નાશ પડે છે; છતાં હિંદુઓનાં રમતુરની જોયી ચાંદન અને ભરખ વિભૂતિને હમે છે; એ મને જજ્ઞાને આતશની પૂજાથી અને તેનાં દર્શનથી મોટા માનનારા પારશીઓ હમે છે. હિંદુ ધર્મમાં પણ જુદા જુદા પંથવાળા ને જુદા જુદા સંપ્રદાયવાળા એમજ જાણે છે કે જગત્ત્રા વિના કોઈએ મત પાળનારા નરો જવાના છે. હિંદુ ધર્મમાંજ મતભેદ છે એમ નથી, પણ મુશ્કટમાન, ક્રિશ્ચીઅન, પારશી જાથામાં મતભેદ છે; ને તે પ્રત્યેક ધર્મમાં ધણા ધણા પંથ છે. એ જાણ પંથવાળા પોતપોતાના પંથમાંજ મોટાને નહીં ઇશવો રાખે છે. મલ્કો એક નાસ્તિક હોય છે કે કશું માનતી નથી; ને આ મતભેદ ભેદ તે ઉપર કદાચ કરીને કહે છે કે ધર્મ આવેલો હોય નહિ; ને જરો

હોય તો એમાં આવા આવા ભેદ ને આવા આવા વિશેષ હોય નહિ. આ પ્રમાણે જ્યાં જુઓ ત્યાં આખા જગત ઉપર જેટલાં માણુમ જેટલા ધર્મ ને એટલા લોક છે એવી એકાદરક તાવ દૃષ્ટિએ પડશે.

આવા મતભેદના વિષયમાં એક વિદ્વાને કહ્યું છે કે જ્યાં ધર્મ બે વાતમાં એક બીજાને મળતા આવે છે, તે બે વાત એ કે પેતાનાં ધર્મનાં ગર્ખાંને પણ માનવાં, ને આમાના ધર્મની ખરી વાતોને ધિક્કારવી. આવું શાધી થાય છે? માણુસનો સ્વભાવજ એવો છે કે જ્યાં વાતોમાં એમના વિચાર એક મરખા સહ શકતા નથી. એવું કારણ જાણના અને તે જાણનાથી પેદા થતા અભિમાન એ બેજ છે. જ્યારે સંપૂર્ણ જ્ઞાનનો પ્રકાશ પડે છે ત્યારે એવું કંઈ રહી શકતું નથી, પણ તેમ ધરા મારે મતભેદ જાંચવા મતાંતર શાસ્ત્રે જાને રાત્ર વાત વરી નિકળે એ જાદુ અગત્યનું છે. એક વાત વિષે બે મત હોવા એ કોઈ પણ દેશના લોકની વિવાનું ચિન્હ છે, પણ તે દેશના જ્ઞાનનું ચિન્હ એ છે કે મતાંતરને જુદા જુદા મતવાળા ઉદાર બુદ્ધિથી સહન કરી શકે. જેવી સ્થિતિમાંથી ન જેવી દૃષ્ટિથી માણુસ કોઈ પણ વાતને વિચારે છે, તેવા તેને તે વાતના આકાર સમજાય છે. એક પાસાએ મોનાની ને બીજી પાસાએ રૂપાની રસેલી દાઢ સામ સામેની જાણથી જ્ઞેનાશ બે પુરુષ તે એકતા સોનાની કે રૂપાની છે એમ કહી લોકો મુવા હવા ને દાઢ તો બનેથી રસેલી હતી, તેવું મતાંતરના વિષયમાં થાય છે. આપણા જે મત હોય તે ખરો છે એમ અભિમાન રાખના પૂર્વે વિચાર કરવાની અવિશ્વા છે કે આપણુ કરતાં બીજા પ્રકારનો મત રાખનારો કોઈ પણ રીતે પરાક્રમ, ઉદારતા, પુરુષબુદ્ધિ કે સતોષમાં ઉતરતાં નથી, તો એકલો આપણોજ મત ખરો ને બીજા જોડા એમ હોયું અશક્ય છે. કારણ કે મત કે ધર્મ મરો તેરી રીતે જાંખા હોય તેવાથી માધવાની વાત તો માત્ર બેજ છે, ને તે એ કે આ વિશ્વની રચના મગજથી. ને તેમાંથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ માર્ગ સાધવો.

એમ જણાય કે એક માણી વ્યક્તિ જેવી ઉત્તમ પ્રવૃત્તિ ની-
પણે છે તેવીજ વીજળી પણ નીપજે છે, ને તેમાંના એકે મન
ખોટો નથી આ વિષયની સ્થિતિ કે એક અનુક પ્રકારનીજ છે, તેને
સમજવા માટે અનેક માર્ગ હોય, ને તેમ કરતા જે પ્રવૃત્તિ થાય તે
ઉત્તમોત્તમ છે એમ જણાવના માર્ગ પણ નેથી વધારે હોય, તે
મનને એ વાત કોઈ રીતે ખાતરી નથી, ન હજારા લાખક
નથી, કે નિરુપયોગી નથી.

પ્રત્યેક વાત સમજવાના અનેક માર્ગ હોય છે. જેમ એકજ
શામ જવાના પણ બે માર્ગ હોય છે. માણસોનો બુદ્ધિ બધે એકજ
સરખો હોતો નથી, જેમ જાન પચવામા એક પ્રકાર બે થાર મા-
ણસને પણ એકજ જાતને અદાર પચે નથી, તેમ જમતાનાં
બુદ્ધિ બુદ્ધિ શ્રી પુરુષની બુદ્ધિ બુદ્ધિ સ્થિતિ વાળી બુદ્ધિમાને એક
સરખુંજ જાન પચતું નથી જેને જેવું થડે તેવું કહીએ તેજ તે
વાત તેને ગમી ઉતરે છે. મને ઉતરે છે એટલુંજ નહિ. પણ તેથી
વધારે કહેતાં તેને અપદ્ધા થાય છે કે થકા થાય તેા પણ કવચિત્
તેને ખોટો ઉપયોગ કરી જેતને ને વીજને દાનિ કરે છે. આંધ-
ળા આંધળા આંધળી નહાતી છે, અથવા જેની નમણી આંખો છે
તેને તેના તેજથી તંબર થકે છે. તેમ જેની બુદ્ધિ કાંઈ આંખો
ઉપરી ન હોય તેના આજ્ઞા કે યોગી યોગી ઉપરી તેજ અમવાને
સમર્થ ન હોય તેના આજ્ઞા, એજે કૈષ્ણ જ્ઞાનની આજ્ઞાની આ-
રણી ધરાવી નથી. તાના આજ્ઞાને સમજાને માટે વારવાર અપાતી
નથી, તેમ ખોટો માણસ પણ જે પાશાની ધારવાળી વજવાથી થકી
કાર જેતાનુંજ ગણી કાંઈ ભેજે છે. જેને જેવું થડે તેવું તેને આ-
પતું, ને તે રીતે તેને પીને પીએ સમજાવતું એજ ઉત્તમ માર્ગ છે,
એમ જે કવચ તેનેજ આજ્ઞામાં અધિકાર પ્રમાણે ઉપદેશ કરે એમ
કહે છે. શ્રી કૃષ્ણે સમજાવ્યોત્તમ પદ્ય એજ કહ્યું છે કે -
“ અજ્ઞાનીના મનને સજ્ઞાની નાખતું નહિ. ”

સામાજ્યના પાઠમાં આપણે ત્રણ પ્રકારે અર્થ સમજવાનો રીત અને અર્થવાર રૂપ વાઙ્મયોને જુદાં જાડી તેમનો સાર લેવાની વાત, કઠી છે, તેના હેતુ હવે પૂરે પૂરા સમજાશે કે જેવો અધિકાર તેવો ઉપ-દેશ. કયાઓની રચનામાં એજ સુક્તિ છે કે એકની એક કયા સા-ધારણ અધિકાર વાળાને સામાન્ય માણસોનો વાત હોય તેવી લાગી યદા પેદા કરશે; મધ્યમ અધિકારીને ઉત્તમ દેવલોકના દિવ્ય ચરિત જેવી સમજાઈ વિચાર કરવાની શક્તિ આપશે; અને ઉત્તમ અધિકારીને એકાત્મ સાવની એક લહરરૂપે અનુભવાઈ જ્ઞાન પેદા કરશે. એજ પ્રમાણે જે અર્થવાદ રૂપ વાતે છે તે પણ એક અપ્રમ અધિકારી હશે તેને યદા જાકિત ઇત્યાદિનાં ફક્ત જવાબી પ્રકરણું તે તે કર્મ કરવાની રુચિ પેદા કરશે.

ધર્મમાત્ર જે દેશ કાલમાં પેદા થાય છે, ત્યાંના પ્રજાં તથા લોક એ બેને જોઈ અધિકાર પ્રમાણે રચાય છે. એ રચના એતો તે ધર્મનું બાદ રૂપ છે; ને જો તે રૂપને વળગીને જ ધર્મની સત્યા-સત્યને નિર્ણય કરવા બેસીએ તો આ દુનીયાંનો અંત આવે ત્યાં સુધી તકરાર કરતાં પરવારીએ નહિ. પણ તેનો બાદ અર્થ તણું જે મૂક અર્થ છે તેને સમજીએ, અધિકારને અનુસરીને જે રચના કરવી પડી હોય તેને કાઢી નાખીએ, ત્યારે સર્વ વાત એવી રીતે સમજવાની કે તે સત્ય રૂપે સર્વત્ર એકજ જણાય. સત્ય છે તે એકજ છે, ને અનાદિ તથા અનંત છે. એ સત્યને સમજાવવા માટે અધિકાર પરત્વે યોગ-તાઓ થઈ છે, પણ જેને સમજવાની શક્તિ છે તે ગળને સજી અર્થ મહે છે, કુશલ ત્વજ એજા વિશે છે, ને એમ બધે એકતા જુએ છે. ને ધર્મ વિચાર માટે વિશેષ કરવો એજ અજ્ઞાનીતું કે અધાર્મિકતું તણજી છે. કોઈ એક ધર્મ સ્વીકારી તેથી જ આપણો મોક્ષ મધો છે કે યશો એમ જે માનતાં હોય તેણે તો તે સર્વ પ્રકારના ધર્મ વિચારના ભેદ અતિ ઉદાર જુદિથી સદન કરવા બેઠાંએ. કેમકે મોક્ષનું કે મોક્ષને માર્ગે ચડવાનું ફક્ત એટલુંજ છે કે જનંત સદનરીતતા સખથી સર્વ ધર્મ એકજ અનાદિ સત્યનાં રૂપાંવર છે, અને જ્યાં ધર્મ તે

સત્યને પામવાના જુદા જુદા માર્ગ છે. અનાદિ સત્યધર્મ એક જ છે, પણ અધિકાર પ્રમાણે સમજાવવા માટે જુદે રૂપે વિસ્તાર છે. આનું પ્રમાણ એ છે કે જેમ આપણા ધર્મમાં વૈદાન્ત એ અનાદિ સત્યનો શુદ્ધ માર્ગ છે, તેમ યાદુદિ અને ક્રિશ્ચીયન ધર્મમાં કેબાલા, મુસલમાન ધર્મમાં તથા પારસીમાં પણ સુઝી દડીકત, ધોનાના ધર્મમાં દેવોમાર્ગ, એમ બધી દુનીયાના ધર્મમાં એક એક ગુપ્ત માર્ગ છે કે જેને ખરા રાનીઓ જ જમજે છે, તે જે રીતે મેલાં ધર્મ માત્ર એક છે.

વિચાર માટે કોઈનું દેખ કરવું એ પાપ છે, કમકે જે વિચાર-યક્તિ સર્વને સરખી રીતે મજેલી છે તેનો સર્વે સ્વવંત્રાથી ઉપયોગ કરે; અને વિચારની સ્વવંત્રા એજ કોઈ પણ દેશના લોકના ઉચ્ચ સંસ્કાર નહીં કરવાનું પ્રમાણ છે. જ્યાં કોઈપણ રીતે વિચાર, ઉપર રખાણ રખાય છે તે દેશ અચાની, જુલમમારથી કચરાઈ મથેલો, કે અધર્મી હોય છે. વિચાર જ્યાં આચારનું રૂપ પાડણ કરે ત્યારે ભેવાનું છે કે તે આચાર કેવો છે, તે તે આચારના રૂપ ઉપરથી તેને પેા કરે તેવા વિચારોને કંઈકે સુધી અટકાવવા કે બંધ પાડવા એ નહીં થાય છે. પણ જેનાથી બીજાને કોઈપણ પ્રકારે હાનિ નથી, અને પોતાના મનને અત્યંત સાન્નિધ્ય મેરા રૂપી લાભ છે, એવા ધર્મ વિચાર માટે જરા પણ દેખ ભાવ સમયો કે સમીને કલહ કરવો એ નીચપણાનું કામ છે, અધર્મનું લક્ષણ છે, પાપ છે.

માત્ર વિકાસ.

મિત્ર વચ્ચે પ્રેમ.

ચાલી.

માણસ દેવગદનાથી યુરોપમાં આદિજ્યસ્ત્ર પ્રદેશમાં શુદ્ધાત્મ જન્વા હતા. તેમના એક માણસ રચેન દેશનો હતો, તેનું

નામ એન્ડોનિય હતું, અને ખીજે માણસ કાનસનો રહેવાથી હતો, જેનું નામ રોજર હતું. દરરોજ એ બન્ને એક કેંકણે કામ કરતા હતા અને એક જગ્યાએ ખાતા પીતા તથા સૂતા બેસતા હતા. ધીરે ધીરે તેઓને એક એક ઉપર ઘણુંજ સ્નેહ થયો. નિરાંતની વેળાએ તેઓ પોતપોતાનાં દુઃખનો વાતો કરતા હતા. આવી રીતે પરસ્પરની આગળ પોતપોતાના મનમાં દુઃખ અને દુસ્વસ્થાન જણાવવાથી તેઓને સુત્રામગીરીને લીધે મતું અસહ્ય દુઃખ કંઈક એણું જણાતું. તે પશુ જન્મમૂર્તિ, માતાપિતા, સોયુત, સગાંવડાલાં વગેરેથી વિ-ખુદા પડો, દુર દેશમાં ઘસતવની સાકળમાં ખંધાઈને પથ્થનો પેડે પરિશ્રમ કરવો એ તેઓને ધણુંજ કષ્ટદાયક હતું, તે કષ્ટ સહન કરીને કાજ માગવો એ કંઈ જેવું તેવું કામ નહોતું.

સમુદ્રના કિનારા ઉપર એક પર્વત હતો તેના ઉપરથી રસ્તો કરવામાં આવતો હતો, ત્યાં તે બન્ને જ્યાં દિવસે કામ કરતા હતા. એવામાં એક દિવસ એન્ડોનિય એકદમ કામ પકડું મૂકીને સમુદ્ર વરફ નજર કરો, એક લાંબો નિસાસો નાખ્યો, અને પોતાના મિત્રને કહેવા લાગ્યો કે, આ કિનારાએને પેટી પાર મૂકાવી ગઈ છે ઈશીત વસ્તુઓ છે, દરેક પળે બધું હું એવું એકો હોઈ તેમ જણાય છે કે, મારી જામડી તથા છેડકાં સમુદ્રના કિનારા ઉપર આવીને એકી નજરે આ વરફ એવાં રતાં છે, અને મારું મરણ થયું છે એવું ધારીને આંસુઓ વરસાવે છે. આ મારી ઈચ્છા થાય છે કે તરીને તેઓની આગળ બાંકું. દુઃખમાં તે દિવસથી એન્ડોનિય ત્યારે ત્યારે તે જગ્યા પર કામ કરવા જતો, ત્યારે ત્યારે સમુદ્ર વરફ દ્રષ્ટિ કરતાંજ તેના અંતઃકરણમાં આવા વડો ઉત્પન્ન થતા હતા. ત્યાર પછી એક દિવસે કામ કરતાં તેણે લાંબો નિસાસો નાખીને રોજરને કહ્યું, મિત્ર, આટલે દિવસે આપણા દુઃખનો અંત આવ્યો છે, ત્યારે રોજરે પૂછ્યું, કેવી રીતે ! એન્ડોનિયે કહ્યું, એ પેટું વડાણ લંગર કરીને ઉઠું છે; એ અહીંથી બે ત્રણ કોશથી વધારે છેટે નથી; આવ, આપણે આ પર્વત ઉપરથી ફરીને સમુદ્રમાં પડીએ અને વરવ વારવ

મેં વહાણ ઉપર જઈ વહાણીને જો જો મહેત્તમાં ફતેહમાં નહિ
તાં કહાપિ આપણે માણુ ત્યાજ કર્યો પડ્યો, તો 'પણુ આણું' કા-
લત કરવાની કરવાં તે મોકડા દરબને લાગું થયો.

આ સાંભળીને રોનરે કહ્યું, જો તું આવી રીતે વારો નચાવ
કરી શકે તો લેખાં હું છુટી છું. પરંતુ કાલો એકે ખદાર જે રૂપ
થયો છે. તે ખદારા શરીરમાં માણુ રહેશે ત્યાં સુધી જયે નહિ તેથી
વારા વિચિત્રને લીધે મારે પણ વધારે દિવસ દુઃખ બેગાવણું પડ્યો
નહિં. મને તેમ થાય, પણ જુ તારી પાસે વિનવો કરું છું કે જો
તું વગર દરકતે આ વિષદમાંથી છૂટે તો ખદારા કેશમાં જાને
ખદારાં માણાપતો ખેલ કરશે. વહાવત્યાથી તેમજ ખદારાં લોકથી
તેમજ નખને મરી મયાં યો પળ જે કદિ દલ છપતાં હોય તો
તેમજને કહેજે કે-આણું કોઈનાં કોઈનાં તેને અટકાવીને
કહું, તું મું જિમ પારે છે કે હું તને આ અવસ્થામાં આવીં મુકીને
જોડોજાજી નથી ! તેમ કદિ જાગે નહિ તું મને હું છુટા નથી
કાને જે જાણી છૂટીશું, અપવાતો જે જણા મરીશું.

કોન્ટ્રોનિયની આવી વાત સાંભળીને રોનરે કહ્યું, મિત્ર, તું
જે કદિ છે તે ખટું છે, પરંતુ હું તારી બલુતો નથી, એટલે કેવી
રીતે તારી એકે આ દુલાર પાસીને કાળીને વહાણુ ઉપર આણું !
લેના જવાબમાં કોન્ટ્રોનિયે કહ્યું, 'તેને વાતને 'તું
મજસતો નહિં. તું મારી કમર પડકરે, ખદારા શરીરમાં મણું જાય
છે અને જે વરપામા કમળ છું, તેથી વગર દરકતે તને લઈને વહા-
ણુ સુધી પહોંચી શકોય. રોનરે કહ્યું, કોન્ટ્રોનિય, આવી કાપના
કરવાથી કાંઈ પણ વડચે નહિં; કહાય હું જાપને લીધે તારી કમર
મેડી દમય, અપવાતો જેવાંજેવ કરીને તને પણ મુગાવોય, એટ-
લા ખાટે આણું કામ કરવાની જરૂર નથી. જ્યારથી જે 'તારું
આણું મોજડું સાંભળું છે ત્યાંથી મને કાંઈથી છૂટે છે. મારી વાત
સાંભળ, મારા નસીબમાં જે પનાર દરે તે થયે, તું તારી રક્ષાને

ઉપાય કર; હવે વૃથા કાળ સુમાવીશ નહિ. આવ આપણે છેલ્લાં ટોચે.

આવું કહીને રોજરે આંસુ લરી આંચે ઈન્ડોનિયને. લિંગત કહું. ત્યારે ઈન્ડોનિયે કહ્યું, હોસ્ત ? શા માટે તું રહે છે આ રોવાનો સમય નથી. ઉપાય શોધવામાં આપણુ ધવું ગયેલા એ વેલા ઉપાયને ન પકડ્યો એ સીતું કામ છે; આવાં આવરણ કર એ પુરુષનો ધર્મ નથી. એટલા માટે લિંગત પકડ. હવે પછી આં લાગ મળશે નહિ. છેવટે હું વને એટલુંજ કહું છું કે, તું મહા કહેવું કણુલ નહિં કરે, તો હું આ ઘડીએ ત્હારો સામે આત્મલય કરીશ.

ઈન્ડોનિયે આટલું કહીને, પોતાના મિત્રનો ઉત્તર સાંભળી વાટ ન ભેટાં તેને પકડે મારીને સમુદ્રમાં નાંખ્યો, એ પોતે પણ તરવ તેની પછવાડે ફૂલો પડ્યો. રોજરે સમુદ્રમાં પડતાં લપધી ગાભરો ધડને છવની બારણ છેડી હતી, પરંતુ ઈન્ડોનિયે લિંગત આપીને ઘણી મહેનતે પોતાની કમર પકડાવી. એ કદાચ તે કમર છેડી દે, એ શંકાથી વારંવાર તેની તરફ નેત્રો વઢાણ તરફ તરવા લાગ્યો. આ વખતે તે (ઈન્ડોનિય) એ આતુરવાથી રોજરની તરફ નેત્રો ફેરવે, તે પ્રમાણે ઘણીજ દો માવાઓ પણ પ્રવના વિપદકાળમાં તેની તરફ નેત્રો ફેરવે.

પેલા વઢાણ ઉપરનાં માણસોએ આ બે જણને પાડાડે છે નથી સમુદ્રમાં પડતાં નેવા દેવા. પરંતુ શા કારણથી તેઓ આ લિંગત બરેલા કામમાં પડ્યા છે તેનો મર્મ નહી. નવવાથી તેને નાના પ્રકરના વિચારો કરવા દેવા. એવામાં તેમણે નેચું કે એ છેડી તેઓની પછવાડે પછી આવતી હતી. સુલાગોની સંભાળ ર ખવાતું નેઓને માથે હતું તેઓ આ બે જણને નાસતા નેઈ તેઓને પકડવાને વાસ્તે છેડી લઈને આવતા દેવા. રોજરે સર્વ

પહેલાં તે હોડી નહ, અને તે સમજ્યો કે, તેઓને પકડવા માટે આવે છે. વળી એ પણ તે સમજ્યો કે, એન્ડોનિય ઘણી વાર સૂધી નેરમી તરીને ધીરે ધીરે દબે યાકો ગયો છે. આથી તે ઘણો મજરાઈ બોલ્યો, પ્રિય મિત્ર એન્ડોનિય, કિનારા ઉપરથી એક હોડી આપણને પકડવાની આવે છે. જો તું અને એકા દુઈને એકલો આવશે જઈશ, તો તે હોડીવાળા મૂંડે પકડ્યો તે પહેલાં તું વદાણ ઉપર પોલેયો શકીશ. તું મારી આશા એકીને તારો પોતાનો બચાવ કર, નહિ તો એકને પકડીને પાછા ફિનારે લઈ જશે.

આતું કહીને રોજરે એન્ડોનિયની કમર છોડી દીધી, અને તરત પાણીમાં ડુબી ગયો. પણ આતૃનિય પ્રેમનો કેવો અનિર્વચનીય પ્રમાણ છે ? એન્ડોનિયે તેને પોતાની કમર છોડી દઈને પાણીમાં ડુબેલો જોતાં જ તેને બહાર કાઢવા માટે વરત પાણીમાં ડુબકી મારી ઘોડીવાર સુધી તેઓ જન્ને ઉપર જાણવા નહિ, તેથી પેલી હોડીમાંના માણસો એઓને ન જોવાથી કેઈ તરફ જતુ એ નકકી કરી નહિ શક્યાથી શોડી વાર સુધી ચિર ચઈ રહ્યા. વદાણમાંના માણસો પણ આશ્ચર્ય પામીને ચિડી યો આ આદમી જનાવ જોના દુન્ય તેથી તે એ જાણને પાણીમાં ડુબી જતા જોઈને કેટલાક ખારવા એક હોડી સમુદ્રમાં નાખીને તેઓની યોષ કરવા લાગ્યા.

તેમણે ઘોડીવાર સુધી ચરે બાજુએ ફાંફાં માર્યા પછી જોયું કે એન્ડોનિયે એક હાથથી રોજરને મજબૂત પકડ્યો છે, બીજા હાથથી હોડીની તરફ આવવાને માટે પ્રાણપણે પ્રયત્ન કરે છે. આ જોવાથી ખારવાઓ દયાથી મળમળા થઈને પોતામાં જેટલું બળ હતું તેટલું હાથે લગાડીને હાથેમાં મારવા તેઓની પાસે જઈ પડેલ્યા, અને તરત તેઓને હોડીમાં ઉપાડી લીધા.

આ રીતે એન્ડોનિય એવો તો ચાકી ગયો હતો કે એક મિનિટ વાર વધારે લાગતો જન્ને પાણીમાં ડુબી મરત. 'તમે મ્હા

સા મિત્રને બચાવો ! આટલું ઘોસવાંજ તે અચેતન થઈ ગયો અને મરી ગયો હોય એવું જણાવા લાગ્યું. રોજર પણ હોડી ઉપકતી વેળાએ અચેતન હતો, પણ તેણે કેટલીક ક્ષણ પછી આંખો ઉઘાડી અને એન્ટોનિયને સૂચના લેવાવાળો જોઈને તે ચોક્કસ થયો જ વિકળ ચિત્તવાળો થયો, તથા હાથ ! કેવી ખરાબી થઈ! આતું કહીને એન્ટોનિયના અચેતન શરીરને આલિંગન કરીને આંખોએ વરસાવવા લાગ્યો અને ઘણાજ અર્થેશવાન થઈને વ્યાકુલ વચનથી કહેવા લાગ્યો કે, હે સખા ! મેંજ હારો પ્રાણવધ કર્યો છે.

તે મ્હારી શુભામગીરી દુર કરવા માટે અને મ્હારા જીવ ઉગારવા માટે આટલો યત્ન અને મહેનત કરી હતી. મ્હારા તરફથી તેનો આવો બદલો મળ્યો છે. હું ઘણાજ નિરાશ તથા નિરાધાર છું. નહિ તો હજી સુધી છત્રો રહેતો હું શા માટે ? તારો પ્રાણવિધોગ જોઈને હું મ્હારે પ્રાણ ધારણ કર્યો જોઈએ ? તને શુભામીને હું પ્રાણ ધારણ કરવાતું કંઈ કળ જોતો નથી.

આવી રીતે ખેદિત થઈને તે એકદમ ઉભો થયો અને જો ખારવાઓ બજાજોરીથી નહીં રોકવ તો તે સમુદ્રમાં કુદીને નિઃસંદેહ પ્રાણત્યાગ કરત. ખલામીઓએ રોકવાથી તે ઘણે જ વિલાપ અને પરિતાપ કરીને કહેવા લાગ્યો, શા માટે તમે મ્હને રોકો છો ? હું આવી રીતે મિત્રના વિયોગથી કટીપણુ પ્રાણ ધારણ કરી શકીશ નહિ, મારે માટે એવો પ્રાણ મળ્યો છે. આતું કહીને તે એન્ટોનિયના શરીર ઉપર પડીને કહેવા લાગ્યો, એન્ટોનિય ! હું જરૂર ત્હારો અનુગામી થઈશ, કોઈપણ મ્હને રોકી શકશે નહિ. હે ખારવાઓ ! તમને જાગૃતીથરની. આણુ છે. તમે અને હવે રોકો ના. અને મ્હારા પ્રાણાધિક મિત્રના અનુગામી થવા દો.

ચોખ્ખાઈ કેમે ચોડીવારે એન્ટોનિયે એક લાંબો શ્વાસ લીધો.

તે જોઈને રોજર આજ્ઞાદયી અપીલો બનીને ઉંચા સ્વરથી બોલ્યો, મ્હારો મિત્ર છત્રો છે ! મારો મિત્ર છત્રો છે ! જાગૃતી

પરની કૂપાથી હજુ તેનો પ્રાણ મચે નથી. ખારવાઓ તેને ઘુદ્ડિમાં લપવાને માટે પછો. ચાલ કરવા લાગ્યા. થોડોક વારે આંખ હાલીને ઓ-ટોનિયે પોતાના મિત્ર વચ્ચે જોયું અને કહ્યું, રોજર ! મેં લ્હારી પ્રાણુરણ કરી છે તેને માટે જીવંતીયારને ધન્યવાદ આપ, તેણે ઘુદ્ડિ-માં આપી આંખો હાલીથી જોઈને, અને તેના અમૃત જેવાં વાક્ય સાંભળીને રોજર આનંદસાગરમાં મગ્ન થયો. તેની આંખોમાંથી ચોધાર આંસુઓ પડવા લાગ્યાં. થોડીવારે તે ઠોડી વઢાણ ઉપર પહોંચી, વઢાણમાંના બધા માણસો ખડાગ્રીઓના શોંથી સંયતું સાંભળીને, કાફરપરસથી પરિપુર્ણ થયા, અને તેઓ ઉપર પછો જ રહેતું અને હયા દેખાડવા લાગ્યા ઉપરું વઢાણ પ્રાપ્ત તરફ જતું હતું. ત્યાં પહોંચ્યા ઓટલી બને મિત્રોને કિનારે ઉતરવાનો બદેખ-સ્વ કપી. તે વેળા તેઓએ ફાફળા દેખાડીને તેઓનો હયા, કૌભાજને માટે ઘડોજ ઘાબાસાં આપીને અપુપુર્ણ નથનથી તેઓની પાસેથી રત્ન લીધી.

આ બનાવથી જો બે મિત્રો વચ્ચે ચિરવર્ધિત અકુનિમ પ્રેમ હમરો થયો વાચો હતો. પણ બંનેને પૃથક પૃથક જુવું પડ્યું, તેથી પવસ્પર વિચિત્ર અપરિદર્શ થઈ પડ્યો. કેવી રીતે આ વિચિત્રતાના ચઢન કવીશું એ વિચારથી બન્ને જણા અસિદ્ધ થયા; આખરે તેઓ આંધુ બારેલી-બાએ મરનદ વચને પ્રેમ ભરેલા બાવળે અને વારંવાર ગદ્ ગદાકિંમત કરીને પેલપોતાનો જન્મખુમિ કુદંબ અને સગાંવઢાણાં વચ્ચે ન્યા નિકાળા તેઓને ધન્ય છે ! ! !

મિત્રપ્રર્થ અથવા સન્નિમિત્ત વારિવાવડી.

દુઃસ્વમાંથી સુસ્વ (સંવાદ).

બીને પ્રસાદના પ્રસ્તાવણ્યમાં પ્રસાદ, શાન્તા અને કાન્તા બેઠાં છે. બધું રહેતે જે વાત થઈ હતી તેની હાંડી છાપ પ્રસાદના હૃદય પર પડી હતી. નાસ્તિકતા કમતી હતી અને આત્મિકતા આવતી ન હતી, મગજ પુગ્યાઈ મચ્છુ હતું. સ્વેચ્છા અને મિત્ર અને કાર્તિક અમુક હંફ પર આવો જટકી વાપ છે અને કેમકે પુત્રક આપારે જાડના એક પાંડકાને પણ સમજાવી શકતું નથી એ વાતથી હૃદયમાં બેથેલી લાગતી હતી.

નિશચ મધને પ્રસાદે પૂછ્યું “ કાન્તા, હું આ બિંદી મચકરી માનજ છે ? ”

“ નહિ, ” કાન્તા કહ્યું. “ કંઈયાણુ છે, આશિષ છે, સાંકર્યલું પ્રકર્ષણ, સ્વર્ગલું સ્વર્ગ, દેવોલું ગીત છે, બીજું કોઈ પણ. પરંતુ મચકરી તો નહિજ. ”

પ્રસાદે શાન્તા મધને કહ્યું- “ હા, કાન્તા એમ કહે છે અને હું ધારું છું કે તમે તેનો પડવો બન્યા છો. ”

કાન્તા જણ સજમાયો અને મચકર્યો. *

પ્રસાદ જાગી બોલવા લાગ્યો-“વધું વધું પહેલાં કવિઓનાં પુસ્તક લેઈને વચંતકતુમાં સમ્યા સમયે શાન્તા અને હું કોઈ કુલ તમે બેઠી એ સંગીતમય બૃહદ્વામાં વાંચતાં ત્યારે અમને પણ એમ લાગતું. એમ કેટલા સમય ચાલ્યું શાન્તા ? ”

તેણે જવાબ આપ્યો “જે વચંતકતુ સુધી, પણ ત્યાર પછી આપણે વધારે મોટા સુખમાં જાગીતાર બન્યાં હીએ. ”

હાન્તે પ્રસાદને ઉત્તર આપ્યું - " અસાધ્ય, જે ધારતો હોય કે તમે આમજ કરોશો, પણ તમને નિરાશ્ય આવી છે, કેમકે એક કલાકમાં બધા સ્વરથોને તમારે હોઈ લેવની તમને પરવાનગી મળી શકતી નથી. જાન મેલ્કરવાને જાહેર પણ હુંગાલો શાદશાદી માર્ગે ગયા. એ દેવોને અહીં આરો આવી પોતાના સ્વર્ગોની આપણને વાતો કરેવાનો રજા હોય તો અહીંનું હજીવ અસહ્ય થઈ જાય અને તેઓ વસે છે ત્યાં જઈ વસવાને બહુ અત્મદત્વાઓ થાય. જાન આનુર વિચાર મને દ્રઢ લોપથી આવે છે.

" તાપી મહેનત પછી ખબર આપશે આપણે હું જાણી શકીએ છીએ ? " પ્રસાદે પૂછ્યું.

હાન્તે કહ્યું - " ખબર મળે કહું છે તે આપણે જાણી શકીએ. "

" હું પ્રસાદને માનતો નથી, " પ્રસાદે કહ્યું, " અને હંધર કેમ માનવો એ હું જાણતો નથી. એ કેવું હંધર હોય તો તે પરમ દયાળુ હોયો જોઈએ. "

હાન્તે પૂછ્યું - " એમજ, પણ તે પરમ દયાળુ હોયો જોઈએ એવો તમને શાથી વિચાર આવે છે ? "

" વાક ! " પ્રસાદે કહ્યું, " જુઓ આ વિશિષ્ટવસ્થા આપણી, જે તેને કુદરતને કાનૂન અને કુદરતની વ્યવસ્થા દર્શાવે, તે બધાં માણી માટે સારી છે, ખોજા અને જુઓળની રચના પરથી અને આપણાં સારીરની રચના પરથી એ પ્રત્યક્ષ સાચ છે. "

હાન્તે કહ્યું - " એમજ ; ત્યારે તમે હંધરને કેમ માનતા નથી ? "

" આપણી અસપામ જે દુઃખમયતા દેલાઈ રહી છે તેને હોધે હું હંધરને માનતો નથી- એ દુઃખ અસપામ કુદરત દ્વારા કરી શકે નહીં પણ સૈલ-પથાએ સક્રિયમાન હોઈ હંધર દ્વારા કરી શકે. "

ક્રાન્તે પૂછ્યું—“ હાજલા વરીકે કઈ દુઃખમયતા એ ? ”

“ કંગાલિયતમાંથી, માંદગીમાંથી, દર્દીમાંથી, બધા પ્રકારની દુરવામાંથી નીબળી રહેલી દુઃખમયતા. ”

ક્રાન્તે પૂછ્યું—“ કંગાલિયતનું કારણ શું છે તેનો તમે કદિ વિચાર કર્યો છે ? ”

“ કેમ ? દુનિયાના મોટા માણસો દુનિયાની બધી મિલકત ખસાવી પડે છે અને ધીવડે બધાને રમજતા રહેવા દે છે. ”

“ ત્યારે કંગાલિયતનું કારણ મોટા માણસો છે તેને તમે હુમિલ જણવાને બદલે હાથરને કેમ જણા છે ? ”

“ મહાનાંને ફળી નાખવા મોટાંને હાથર રમ આવે છે ? ”

“ ત્યારે હાથર શું કરે તો સાફ ? તેની રમ ન આવે ? સ્વાતંત્ર્ય પુરવવી હો અને તેઓને વંત્રવત્ બનાવી મુકે ? બાંધી. દુનિયા હવતું વંત્ર બની જાય કે બીજી અર્ધી શ્રીમંત્ માથ અને પછી તે કુદમો માથ એટલે તેને પણ વંત્રવત્ કરી મુકે એ શું તમને સાફ લાગે છે ? અને તો એમ લાગે છે કે માણસોને બદલે પુતળાંની આલમ તમારે ભેંધએ છીએ. ”

પ્રસાદે કહ્યું—“ ત્યારે તમે શું અને એમ સમજાવવા માગો છે કે દુનિયામાં કંગાલિયતના પાપની જરૂરિયાત છે ? ”

“ મહારા ઠંડાલા બન્ધુ, એકની શ્રીમંતતાથી અન્ય કંગાલ રહે છે એમ તો તમે સમજતા હો તો તે સાચું નથી. કંગાલિયતને તેમજ લક્ષ્મીને પોત પોતાનાં કારણો છે. કંગાલિયત મુસ્લીમી, હિન્દુ, વપણી, લંપટવાળી, અને પાપથી આવે છે. હવે, તમને શું નથી લાગતું કે આ હુરુદ્ધો તો આજેજ બધા થઈ જાય તો તેજ કહે કંગાલિયત પણ ધરતી પરથી ઉડી જાય ? ”

વિચારમાં ને વિચારમાં પ્રસારે કહ્યું—“કદાચ એમ બને.”

કાન્તે કહ્યું—“ત્યારે ઘરિજનાં કારણ અનુયોગ અને દુઃસવાર છે. હવે, અનુયોગ અને દુઃસવાર શું સુરેર ચીજો છે ? નહિ અનુ-
પન્ના ઘરિજમાં એ બૂન નેવા બિદામણુ અને વરવા રેખાય છે.
આત્મામાં જ્યાં જ્યાં વંદા અને દુઃસવાર હોય ત્યાં ત્યાં ચટકા માર-
વા માટે અને સુરી ખખુવા માટે પ્રભુ કાસ્તિફને મોકલે છે. ઉદ્યોગ
અને સદ્ગુણ ત્યાં લાખજ સાથે જે શું તેની પરમ કૃપા નથી ?
હવે તાલિમ આપી આશાક જાગવોના કમ્પલિયન મનુ તરફથી
ઉત્પાદ છે.”

“જે બધું બહુ હોય છે” પ્રસારે કારણ આપ્યું, “શું
મિલકાત માટે પ્રભુ મરહોને અને કુખાકને પણ મોકલી હાથરોમે
રિખાવી મારે છે ?”

કાન્તે કહ્યું—“સાત્ર એ છે કે શું તેણે આપત્તને મરહો
અને કુખાક માથે રાખે હવેના તાકાત વધી બહી અને શું
એ વાકાંત આપણે વપસવી નહિ નેપણે ?

અને તે સત્ર છે કે પ્રતિફલ સક્રિયો સામે પામપત હવા-
શીજ આપણે ખડું મનુષ્યત્વ પ્રાપ્ત કરીએ છોએ અને એ બધ
વાપસાને એ પ્રતિફલ સક્રિયો નહેવ તે આપણે કહિ મનુષ્ય
જનવજ નહિ પ્રતિફલગાપી મનુષ્યત્વ વંચાવ છે. કુખાક સખ'ધી જે
એક માણસ માટે હોમ છે તેજ એક દેશ માટે પણ છે. કારણ
કે વમાસ પેવાનજ એતરમાં તમારો મેદરસતરીથી કે ફેર્ડ આત્માની
સમજથી એક વર્ગ મારો પાક મચે નહિ એ તેમંયુ' કહ્યું વમને
નહે નહિ અને ઉધરી સક્રિય ફેર્ડ આત્માતરી તમારે માટે અત
પેલ કરી આપે તે ઉત્પદ વમે પોતેજ મનુષ્ય જાણ પાલે બની
જાયે ત્યાં સુધી તમારો વંદા ઉત્પાદન થઈ શું વધી પામે નહિ ?
તેજાની આકાશ સામે અને તપી સ્કેલ સૂર્ય સાથે શુદ્ધ કરવામાં

પછી તમે તમારું મગજ કે તમારા હાથ પગનો ઉપયોગ કરશો ? હંકમાં, કેઈ સતત અમલકારથી તમારી બધી બલાઓ હંમેશાં દૂરની દૂર રહેતી હોય, જેને લીધે કેઈ પણ બેદરકારીથી તમારું ઘર કદિ સ્વચ્છ નહિ, અને દીર્ઘદૃષ્ટિની કેઈ પણ ખામીથી તમારા કોઠાર ખાલી થાય નહિ, કે શરીર વસ્ત્રહીન બને નહિ તો તમે કંઈ બલતુ પ્રાપ્તી બનશો ? તમે મનુષ્ય નહીં રહો, અને પશુ પણ નહીં રહો. પણ કંઈ અવર્ણ્ય પ્રાપ્તી બનશે, જેને સ્વર્ગ સહન કરી શકે નહિ અને કુદરત ચિત્કારે, મહાન્ અને ભયંકર મુશ્કેલીઓ પર નેટલી આપણે છત મેળવીએ છીએ તેટલાજ આપણે મહાન્ અને ભક્ષા બનીએ છીએ, અને માણસોને અને દેસોને આ પ્રમાણે વધવાની પ્રજા તક આપે છે, એ શું તેની ભલાઈ નથી ?

ગુરુસાથી અને આદ્યર્થથી પ્રભાવે ઠહું “ શું તમે મને એમ કહેવા માગો છો કે જ્ઞાની અને ભક્ષો અને સક્રિયમાનુ ઈશ્વર દુર્નિયાપર ગ્રાસ વર્ષાવી રહે છે તેવા રોગને અને કુષ્ઠાણને અને પાપને બટકાવી નજ રહે ? ”

જે ઈશ્વર માત્ર ભક્ષો અને સક્રિયમાનુ હોય તે પાપનાં લુલ્લનાં અને મુલ્લીનાં પરિણામોની તમને અસર થતી બટકાવી શકે, પણ જે ઈશ્વર કહ્યો પણ હોય તે તેમ ન કરી શકે. કહ્યો ઈશ્વર તો પુરુષર્થનાં પરિણામોની તમને લાગણી થવા દે, કે તમે તેનાં કારણોને દૂર કરો અને બલ અને સદ્ગુણ પ્રાપ્ત કરો ”

“ ઈશ્વર આ માટે આપણને પ્રથમચીજ બલધાનુ અને સદ્ગુણી ન બનાવી શકે ? તમે કહો છો તેમ આપણને તક આપવા માટે ઈશ્વર કેમ પોતાની આત્મને સદ્ગુણોમાં હંમાલ રાખી રીખાવે ? ”

કાન્તે ઠહું “ મહારા ભલા બધું, તમારી શુદ્ધ ન્યાયબુદ્ધિનો ઉપયોગ તમે ગમે કરો છો તેવો અહીં કરવા નથી. જરા કલ્પના તો

એવી રાક્ષસી લાવનાઓ અને એવાં ઘાતકી કૃષોથી મનુષ્યહૃદયને તો કેમ પાછાં ન વાળી લે ? તેનો કાંઈ ખુલાસો ? ”

કાન્તે કહ્યું—“ તમે જોઈ ચકતા નથી કે તમારા સવાલનો જવાબ અપાઈ ગયો છે ? પારો કે માથુસોને ઘાતકીપણાથી પરાણે દૂર રાખવામાં આવે તેથી તેઓની સ્થિતિ કાંઈ સુધરે છે ? કરકહો કુતરો સાંકળે બાંધી રાખવાથી ગરીબ અને છે ? ”

“ મનુષ્યહૃદયને પ્રજુ બલકઈ વચ્ચે આ માટે ન ફોરી શકે અને દુનિયાને આવાં નુકસાનથી ન બચાવી શકે ?

“ તમારા પ્રશ્નનું સ્વરૂપ તમે માત્ર ઉલટાવી નાખ્યું છે. ઉત્તર એટલુંજ કે લક્ષાઈ જામરજસ્તીનેા સોદો નથી પણ મુજ્તમારીનેા છે. જો ઈશ્વર ભલું જનવાની તમને ફરજ પાડે તો તે લક્ષાઈ ફરજ પાડનાર ઈશ્વરની છે અને તમારી પસંધીનની નહિ. તમારી પ્રજા પ્રમાણે હોય તો ઘાતકી લક્ષાઈ બંધ થાય પણ તેથી મનુષ્યત્વ છુટાઈ જાય ”

“ ગમે તેમ હોય. પણ કેાઈ બલ કે કાલા ઈશ્વરની સત્તા તમે આ બધાં પાપ હોય એવું કેાઈ દિવસ માની શકું નહિ. ”

કાન્તે કહ્યું—“ પણ તમે કાંઈજ ત્રધારે સારી કે વિચાર કરના જેવી બિના રચુ કરવા નથી. જો બની શકે તો કરો ”

“ ગાનવિનાં દઈ અને દુઃખ જોઈને જામરમાંથી ખૂન વહે તેવું છે. ” પ્રસાદ અકબાઈને બોલી ઉઠયો.

“ આપણાં જામરમાંથી ખૂન ઝરે છે એ દઈનેા અને દુઃખનેા એક સારો ઉપયોગ છે. મનુષ્યહૃદયના જે મહાન દેવદૂત દરજ્યા અને દયા તેનાથી શાક્ષિત થવાનો આપણને બહુ અપેક્ષા છે. દઈની અને દુઃખની અસર આપણે જોઈ ચકીએ નહિ અને તેથી આપણને લાગણી થાય નહિ તો કહ્યું અને દયા આપણા હૃદયમાં રી રીતે જન્મ પામે ? પ્યારા બંધુ, દઈ વિના અને દુઃખ વિના તો આપણે

પાત્રને જેવા સુખી અને સિધ્ધિ રહીને અને એક પલ કેમળ જાવના કે ક્યાની સામગ્રી કદિ અનુભવીએ નહિ જાવના હવે કરતાં હું રોગઆવથી કેમળ અનેકું હવે સારું નથી ? ”

રાનાનાએ કહ્યું-“ ભુલેને આજેના પોતાના આ મહાન દર્દથી આજે વધારે સારું જનતાં નથી ? ”

સખત વહનિ પ્રસારે ઉત્તર આપ્યું-“ નહિ, હું તેથી ઉત્તર વધારે અમામ જાઓ હોઈ સો કેને ખબર ? ”

તેનો પત્નીએ રડતાં રડતાં કહ્યું-“ એમ કહે નહિ, કેમકે પલ ખાતા એ ખાતા દુઃખ જેવા દુઃખમા આવી પડી હવે તે તેને શું વિ આપવા હું હું ન કરું ? ”

પ્રસાર ગુપ્ત રહ્યો તેના મોઢે નરમ માલ ગયો અને તેણે ઉત્તર આપ્યું નહિ.

હવેમં હવે મેંને કાંતે કહ્યું-“ જાણ, તમે સંસારને બહુ દુઃખે દર્શાવી માથે છે. વિચેર વિચાર કર્યો દર્શાવી તમારે નેત્રું જોઈએ તમે કહો છે તેની દુનિયા અને તે બહુ પડોટી રાત્રિ છે મરીલી ન હોય તે કાનવીરતા ન હોય, કસોટી ન હોય આ મળી જાવતોને વિચાર કરે અને પછી મને ખાતરી છે કે દુનિયાને વને સુરી માતો છે તેથી નહિજ ખતી થકે. ”

નિશ્ચય તપ્તીને પ્રસારે કહ્યું-“ કોઈ જ હું તેના વિચાર કરીશ. ”

જાંજ મવા આવી હતી અને કાલ વધારે થકે નેમ ન હતું.

(પ્રાણ અને સુદિશ)

જલ્દી જાગમાં, એક માણસથી લોકોપયોગી કામો કરવાને જેટલું થઈ શકે તેટલું તેણે કર્યું. ગરીબ અને પૈસાહાર માણસનો છાંડોમાં મુખ્ય તકાવત એ પડે છે કે રીંગ માણસને જે કામ મળી શકે તે કરવું પડે છે અને પૈસાહારને કશું કરવું એ બાબત કાંઈ પસંદગી વાપરવાની વક મળે છે. પસંદગી વાપરવાની સ્થિતિએ પોતાની મેળે પ-હોથી, પસંદગી વાપરવાનો વખત આવતા સુધી છુવનારા યોદ્ધાનીકામે છે. તેથી એણે અને છે કે આપે મહેનતથી મેળવેલો અવકાશ લોગવવાના વખતનો લાભ છેકરો લોગવે છે. ઇતિહાસમાં આના ઘણા ફાખલા મળી આવે છે. સર રોબર્ટ પીલે બાર હજાર પાંડતી ઉપજ માપ એટલી મીઠકત સંપાદન કરી અને બ્રિટીશ રુબાય સ્વતંત્ર ચલાવવાનું મુખ ઇ-કરાયે લોગબુ. લુકા મેકોલેએ અફ્રિકામાંથી રોતું મેળવ્યું અને તેના ઇકરે ટોમસ બેલિંગ્ટને વિદ્વા મેળવવાનો લાભ લોગબો. ન્યાયાધિશ મેકેન્ટે પોતાની આવકમાંથી જ પૈસા બચાવ્યા તે ઉપર નિર્બીદ કરી તેનો ઇકરે ' ફરડિનાન્ડ અને ઇસાબેલા ' નો ઇવિદ્વાસ લખી ચાપેલ કેટલાક મદાન પુરોને ધર્મખાતામાં અથવા વિદ્યાખાતામાં જગ્યો. મળવાથી તેઓ જન્મસુદને ઉપયોગી કામો કરી શક્યા છે. ન્યુટન, કેપ્લર, ગેલિલિઓ, દીનનિર્મ, બેન્થમ, રીકાર્ડો, મિલ, સ્કોટ, રોલી, કારલાઇલ, વિલ્ચરફોર્ડ, વગેરે મદાન પુરોમાંથી કેઈને બાપ તરફથી મિલકત મળેલી હતી કેઈને કંઈ જગો મેળવાથી તેની આવક હતી, અથવા કેઈને કાંઈ બીજી તરફની આવક હતી. ફાંકિંગન જેવા વિરલા પુરો યોદ્ધા થયા છે તેઓ બાત મહેનતથી પોતે પૈસા પેદા કરી પોતાની મેળે લોકોપયોગી થવાની સ્થિતિએ પહોંચ્યા છે. પોતાની કમાઈથી ૪૨ વર-સની ઉમરે તે સ્વતંત્ર ચલોદ્ધો અને તેથી કરીને ફિલાડેલ્ફીયા, પેન્સિલ્વે-નિયા સંસ્થાનો, ઈંગ્લેન્ડ, ફ્રાન્સ, એકપ ચલેલાં સંસ્થાનો અને આખા મનુષ્યવર્ગની તે સેવા કરી શક્યો હતા. ૪૨ વરસની ઉમરે અવ-

કાશ લોગવવાની સ્થિતિએ તે પહેંચી ચક્રોએ એ તેની અસાધારણ કુશળતાનું લક્ષણ છે. એ અવકાશ સુખ અને મજા લોગવવામાં ન માનતાં, મનુષ્યવર્ગનો સેવા કરવામાં માગ્યો, એ એની ભક્તમનસાધ અને સર્વજનહિનેચ્છાનું લક્ષણ છે. એક ઠેકાણે ફાંકિલન લખી ગયો છે કે " જુદા જુદા ધર્મ, અભ્યાસ અને મઠાઓમાં ચિત્ત ન પડેવતાં, માણસવર્ગના સુખનો વધારો કરવાનો જે ધર્મો સૌંદર્યે, તે એટલું બધું કરો છો કે તેની કલ્પના પણ થઈ શકે નહિ," ફાંકિલન પોતે એટલું કરી ચાક્યો હતો એ આ વાક્યનો સારો સુચારો મેં મેં.

આત્મચરિત્રની આરંભાત્મક ભાગમાં ફાંકિલન એક અમળ જેવી વાત લખે છે. તે મેં છે કે પહેલી આશુભિની જુદા બીજા આશુભિમાં સુધારવાનો અર્થાર્થનો હક અને ન મેં તે પણ મેં જુદાઈથી છંદોઈ કરી સુખરવાને હું ચંપો લઈ નહિ. આ વખતે તેની ઉમર ૧૫ વરસની થઈ હતી. ૧૫ વરસની ઉમરે આ પ્રમાણે કહી શકે તે માણસે એટલું બધું સુખી આશુભિ લોગવેલું હોય તેથી મેં ૧૫ વરસની ઉમરે આ પ્રમાણે કહી શકે એવા એટલા ઘણા માણસ થઈ ગયા હશે ! આ દુનીયામાં માણસ લોગવી શકે તેટલું બધું સુખ ફાંકિલને લોગવું હતું. તે બંને સુખી થયો એટલુંજ નહીં પણ પોતાના અભિગતને સુખી કરવા તેને મહેનત કરી. તેના જેટલું સુખ કોઈએ લોગવું નથી તેમ મનુષ્યવર્ગનું સુખ વધારવાને તેણે જેટલું બધું તેટલું બીજા કોઈએ કર્યું નથી. કુતિયામાં રહે તે સુધી થઈ અને લીજામાં તે સુધી કરવા થઈ થઈ કરતો છે. એ માણસ એ પ્રમાણે કરી શકે તેનામાં અસાધારણ સદ્ગુણ અને કલાપણ હોવાં જોઈએ. કલાપણ અને સદ્ગુણ વગર કોઈ પોતે સુખી થઈ નથી, અને બીજાને સુખી કરી શકતું નથી.

ફાંકિલને માત્ર આત્મચરિત્ર ઉપર લખેલાં શબ્દો હોય અને પેન કુદ્દાના અથવા કાળના પશુમાં તે લખી ગયો હોય તો તે મોટે દુરં

ઉનાળાના હજારા હતા તેથી ચોક્કીવારે મને તરસ લાગી અને હંદુ પાણી પીવાની ઇચ્છા થઈ. ઉઠીને જોયું તો કુળમાં પાણી જરવું રહી ગયું હતું. મગનની બા બાપડો વેતર કરી ચાકી પાકી દિવેલી છે તેને કોણ ઉઠાડે એમ ધારી એક હાથમાં ખાલી કુળે તથા ધીજ હાથમાં દીવો લઈ હું નીચે પાણી લેવા ચાલ્યો. અમારો નાન તથા પાણીઆરું રસોડાના ખંડમાં છે. ચોકમાં ટાંકું છે પણ તળ આબ્યા પછી તેનું પાણી અવાવડું રહે છે. નદી તો ઉનાળાના દિવસમાં ટાંકામાંથી કદા-કેલા તાજા પાણીની મીઠાશ જુદીજ છે. રસોડામાં જવા માટે આગલા ખંડનાં બારણું ઉઘાડવાં. પછી રસોડાનાં બારણા આગળ આવી જઈને છું તો તાણું ઉપકારેલું. મને, પછી સાંભળું કે નોકર રસોડાની કુચી પોતાના તરીયા તળે સુઈ સુમે છે. હું પાછો વળીને જમવા એસવાના ખંડમાં ગયો કે વખતે ત્યાં પાણી હોય. ત્યાં જઈ જોયું તો પણ નસીજ એ ડગલાં આગળનું આગળ, પાણીનું ટીપું મળે નહીં. ત્યારે વિચાર આવ્યો કે નોકરને ઉઠાડું. નોકરની પથારી આગળ જઈ જઈ હું તો ખાલી. તે કુચી સાથે હાથ ફરવા નીકળી પડેતો હતો. પછી ટાંકામાંથી પાણી કઢાવવાનો વિચાર દીધો પણ તે ચોષખું નહીં હોય પારી માંડી વાળ્યો. આખરે એક વિચાર સૂઝ્યો અને તે સાથે મનમાં ખુશી થઈ. અત્યાર સુધી એ કેમ ખ્યાનમાં નહીં આવ્યું હોય તેની અહુ નવાઈ લાગી રસોડાનો ઉપરની એડીમાંથી એક દાદર રસોડાના ખંડમાં પડતો હતો. તે ઉપર જઈ ઉઘાડ્યો. ઉતરવાની જમા આગળ પગ સુકું છું કે નજોદ ! નીસરણી ત્યાં છુટી હતી તે કોઈએ ખસેડી લીધેલી. પગથીઆં ઉતરવાની તરફ વિના હું એકે ચપાટે નીચે પડ્યો. હાથમાંનો દીવો ઝાલવાઈ ગયો. અને કંજે પુટી ગયો. સારા બાગ્યે મને બહુ વાગ્યું નહીં; નીચે તો અધારૂં ચોર. એરડામાંથી ધૂમાડી પૂરી જતી તથા પહેલાં કમાડ જાંધ ફરેલાં તેથી ધૂમાડી અંદર હતી કાંઈ સૂઝે નહીં, બારણે નીકળવાનો રતો હતો નહીં, દાદર મળે નહીં. બારણે બહારથી તાણુ મારેલું.

તે જાલજાને તેથી પાલનને વિચાર કર્યો, જલુ તે ચાર ગ્રંથ આંગળ
જડાં પરીવાનું મજલુલ હતું તેથી ચરતું નહીં. બીજી વસ્તુ જાણ
બનીને પકડો આવી હોવાથી, તે જાલર લોખંડના સગીયા જડેલા હતા.
એ સગીયા મેં જેનેજ જાલરના હતા. તેથી મને મારા પીવાના ઉપર
બહુ સ્ત્રી. સ્ત્રી જાલરથી કેઈ જાલર જેમે નહીં તે માટે એ જાલરના
હતા. આંદરથી જાલર ન નીકળી શકાય તે સારું નહોતા જાલરના.

જાગીમાંથી જાલર નજર કરતાં એક પક્ષ જાલર નજરે પડે.
નહીં. આકાશ અંધારાને લીધે કાણ જાલર હતું કેઈજાલરના
કેરીએની હયા મારી જાલરમાં તરી આવ્યાં મેં જુગ જોરથી
પાંદો જેથી મારા તેડલા જોરથી બધો પડી, કાઢીથી લેવું ફાંદી
કાણ હતું. જાલરે ફરી પેરીવાના ફરતાં જાલરના કાળા, મેડલામાં મેં
ઉપરથી ઉપરથી લયા તેની મા જુગ પાડતાં હોય તેથી અવાજ સાંભ-
ળ્યો. મેં તેમને જુગ પાડી જલુ મારા જાલર અવાજ પીધો છે, તેમાં
વગી ફરતાંના બધા લયા જુલકાને લીધે તડત ઢંકાઈ ગયો. વગી અ-
મારી લાયે મેં અંધ જાલરના લયા હવ તેથી સાંભળે ના જલુ
મારા અવાજ શી ફરે આજામે! તેમજુ એક મેં જાલર કાઢ્યા અને
પાંદો નીધાં તેમની જુલકાથી પાંદોમાંના જાલર લયા હતા તે જાલર
આજામે અમારો સામે કેઈ જાલરે રહેતો હતા. તે પીવાના સીકાણી
ફરતા લયા પીંજાજા હાં રજામાં આજામે, તેજુ મારો જાલર મને
જોયો કે વગલ પીંજાજા ફાંદી, જલુ મારા જાલરે નેમ જુલુ લયે હું
પાંદ લયે જાલર મયો. મેં તેને ચમચવના માલરો જલુ તે ના સાંભળેજ
નહીં. જાલરનાં હું તે જોલુ નામ જુલુ લયે, અને તેથી જુલરનાં
જાલરો લાયે. આજાજાલરનાં જાલરે જાલરથી, જાલરના જાલરનાં કેઈજા-
લરોથી તેડી પાલો ને પોજાનું જાલરે ફરતા. અંદર રહેતામાં જાલર
લયા અને મારો જાલરો પકડી જોયું જાલરે તેમજુ મને આજાજામે, તેજુ
મને જુલરો કરવાનું હતું. જલુ હું તેને જો જુલરો આજા ? મેં તેને
હતું કે માજુ મન રજાં મયો જાલરે જાલરે જાલરે જાલરે ફાંદી. જલુ

તેણે ફરી ખુલાસો માગ્યો નહીં. કેમકે મારા ઘરમાં જોર જીલમથી દા-
ખલ થઈ મારા પર પીસોલ ફેંકનાર વથા ચોરની દશા લેવી મારી
દશા કરનાર તેવી હિંમત થી રોકે કરે ? તેમ છતાં તેને બધી વાતની બ-
બર પડી ગઈ છે. આપણી કહેવત પ્રમાણે ના વાલ લઈ ગયો હશે.

(જાનસુધા—૧૮૮૯ અંકે ૧-૨-૩).

ઇંગ્લેન્ડના યુવરાજનું જીવન-સૂત્ર.

હું એક મહા પુરુષના જીવનસૂત્રમાંથી જીજ્ઞાસુને ઘણીસીખવાનું મળે
છે. તેમના જીવનનો આદર્શ અને તેમના પ્રત્યેક કાર્યને ખરી રીતે સમ-
જાવનાર કુળી આ જીવન-સૂત્રો જ છે. રાજા રામમોહનરાય કે
સ્વામી વિવેકાનંદ સરખા જગતપુરુષોના, અથવા મહંમદ શેક ટાટા
સરખા દાનેશ્વરીઓનાં, નેપોલેયન કે હુગનીંગલ સરખા સંચાલ-
વીરોનાં અથવા ડોલ્કરન કે મોર્ગેસરખા રાજનીતિજ્ઞ પુરુષોનાં જીવન-
ચરિત્રો જોતાં વસ્તુ જણાય છે તેમણે પોતાના જીવનમાર્ગ જીવંતીમાંથી
આંધી મુક્યા હતા અને તેના ઉપર પ્રકાશ નાખવાને અથવા તેનું નિરંતર
સ્મરણ રાખવાને મુશ્કેલ યંત્રોનાં જ્ઞાનાં વાક્યો પોતાના જીવન-સૂત્ર
વરીકે પસંદ કરી મુક્યાં હશે.

ઇંગ્લેન્ડના પાટવી કુવેરનું જીવન-સૂત્ર મનન કરવા યોગ્ય છે, એ
સૂત્ર જાણના યુવરાજનું જ નથી પણ લગભગ હમેશાં વર્ષ સયાં તેમની પહે-
લાના દરેક યુવરાજે ધારણ કર્યું હતું અને અવિધ્યતા પાટવી કુમારો પણ
એવું પોતાનું ગણ્યો.

ઇ. ય. ૧૬૪૭ માં ઇંગ્લેન્ડ અને ફ્રાન્સના એ વર્ષના વિચરને
પ્રમળે, આદર્શાદ ચોલર્ડ ચીલ્ડના પાટવી કુમારે એજ વરસનો વયે કે-
લેના સંચાલમાં ગોળીમીયાના રાખને પસંદ કરી તેની ધ્યત્ત સ્વદાવક
કરી હતી એ દરજ્જા ઉપર જમૈન શાબ્દમાં "Ich Dien"

‘હું સેવક છું.’ એવું જ્ઞાનું વાક્ય લખેલું હતું એ વાક્યને ઈસ્ટેન્ડના વિજયી રાજપુત્રે પોતાના છાત્રન-નુત વસીકે માની લીધું, અને તે કિ-વસથી એ પછતી ભોગવતા દરેક રાજકુમારે એને પોતાનું ગણ્યું છે.

હું સેવક છું, સેવ્ય નથી, મારે કાંઈએ કરવાનાં છે, અધિકાર ભોગવવાના નથી, એ ભાવના કેવી ઉચ્ચવર્ણ છે ? શ્રીદેશ ૪૫૨૪ પર પ્રેમનાર રાજપુત્રે આવી ઉત્તમ કોટિનો વિનોત્તા કોટડી યોગા આપે છે ?

“હું સેવક છું.” કોને એ સદા પ્રશ્ન થાય છે. એ સૂત્ર ધારણ કરનાર અનેક નૃપતિઓનો નૃપતિ ચનાર રાજકુમાર કોનો સેવક હતો ? પ્રજાનો પ્રજાને પાત્રનાર વિદ્યમાન સજેન્દ્રનો અને સર્વને પાત્રનાર ત્રિલોકાચાર્ય પરમાત્માનો હું સેવક છું એવો વ્યંગ્ય અર્થ આ જ્ઞાના વાક્યમાંથી નીકળે છે ને જોઈ દરેક જણ ઇચ્છુક હશે કે તે કેવું અર્થગ-ભોર છે ?

• ॥ કર્મણ્યેવાધિકારસ્ત વા કટેપુ વદાયન ॥

હું સેવા કરવા બન્યો છું, અધિકાર ભોગવવા નહિ, એવી ભાવના જ્યારેકર અને પરમાર્થ ઉત્પન્ન કરે છે. અદાકાર અને મમત્વને હીલે અનેક પ્રકારના કલહ. પર વિનાશ ઉત્પન્ન થતાં આપણા હૃદય અનુભવમાં ઘણી વેગા જોઈએ છીએ, આખા જગતમાં નિત્ય એવા ફેરફાર થવા હશે ?

સેવકો મરોડો અન્ન પાત્રે છે, સેવકો દરવીઓ. કમકમાદ ઉપાત્તરે એવા વ્યાધિથી પોષાય છે તેમને સદાચ કરવી એ પ્રત્યુ સેવાનું એક સ્વરૂપ છે. પોતાના અધિકાર પરથી દેશ ઉતરી રાંકના રાજવાળા ક્યારે ચલાયે ? જ્યારે બન્યુભાવથી જાણીમાં મિથ્યાભિમાન યોગ્યની જશે, જ્યારે મનુષ્ય માત્ર સ્નેહની મુવર્ણ સાંકળીથી બેઠશે, જ્યારે પ્રાર્થિત સુખની વાંચનાનો લય થશે ત્યારે પૃથ્વીપર કલ્પવૃક્ષો

એની દોષ ના પાડે છે ? એક મોડેલીસ સાથે રહેનાર તેમના શિષ્યો
બધા જાણે નાના મોડેલીસ હોય તેવા ચર્ચ પડે છે, અર્થાત્
પેંજમર મહમદરહે બધા મહમદીયા, એક વિખલુવડે બધા વંખલુયો,
એક શંકરરહે બધા શંકરો, એક જિન બગવાત વડે બધા જીનો,
એક કાષ્ટર વડે બધા કિશિયનો, આ બધા શાથી થયા ? તે મદ્દાપુરુ-
ષના વચનોથી નહિ, તેમના પુસ્તકોથી નહિ, પરંતુ તેઓના વર્તનમાં
બ્યાપક તેમના શુદ્ધ ચારિત્ર્યથી. તેમના વચનો નહિ પરંતુ એમના વચન
રૂપ મંદિરમાં તેઓ પોતે સાક્ષાત્ ધર્મરૂપે હોય છે, અને એ ધર્મનાં
દર્શન કરનાર માણસ પોતે ધર્મ પામે છે. જેમ એક મોટા જળાશયનું
જળ નાના સરોવરમાં પ્રવેશે છે, તેમ આવા મહાત્માના શુદ્ધ ચારિત્ર્યથી
જળ બધવા. તેમના સ્વરૂપમાં રહેલો ધર્મ પોતે બીજામાં પ્રવેશી તેને
ધર્મો બતાવે છે.

હોદ્દો આજે વિદ્વાનોને વળાતું છે, કદાચ કે તેમના મગજમાં
પણ પ્રભુકો રૂપી કોથળા સમાય છે. પરંતુ વિદ્વાનો અહીં નિષેધ
કરવાનો આશય નથી. આશય તો તેમની કિંમત તેમના આચાર વિના
હોયે જા વિધારયુગમાં નથી એ સમજાવવાનો છે. પાછીની શરતી
જણાવાનું સાધન જે પંચાંગ તે પાછી નથી. માત્ર અરી આનાજ તેની
કિંમત છે, રનાકર જેવી નથી.

તેજ પ્રમાણે, ધર્મચુરતકોમાં પોલી જનાર કોનાચાફોની કિંમત
પણ વધારે નથી. જે માણસને જોનાં આપતું તે માણસને પણ જુલી
માત્રસાક્ષાત્ ધર્મને દેખીએ ત્યારે તેની અસુલ્ય કિંમત થાય છે. તેમનું
જોલતુંજ સ્ત્રોત રૂપ હોય છે. તેમનાં વચન મુત્ર હોય છે, તેમનાં
આચાર પુષ્પ હોય છે. તેમના વિચાર ધ્યાન હોય છે માટે ધર્મ-
ચુરતો, વગરના આચારને વિશુદ્ધ, વિશુદ્ધતર અને વિશુદ્ધતમ કરે
અને કોનાઓની પામે પછી પુણ્યકોમાંના હોજો વચાવે, જોલયો
એટલે હજારો અથો વિજયો સ્તરર થશે હજારો મહાત્મા થઈ ચાલનને
દહાર કરશે.

કોઈ માનસ આપણને માલ દેવ, તે માલ જો આપણે ન
લઈએ તો એ માલ તે આપનારની પાસેજ રહે છે.

એક મહાત્મા હતા તે બહુજ શાંત મુનિ અને પ્રવ્રજાની
હતા, તેનો એવો કસાવ હતો કે, બીજા માણસો તેનું નામે એ-
કહું નુકસાન કરે તો પણ તે કદી પણ મુનિ થવા નહીં કે પો-
તાનો સ્વભાવ બગાડવા તરીકે, પણ ઉપદા તે બરાબર માણસનું
પણ બહુ ઘણું કરતા હતા અને અમમતાના ગામિનાં ધણું
માણસો મહાત્માનો એ સ્વભાવ બાબતે હતાં, તેથી તો તેની
ધર્માશક્તિ એવા કરતા હતાં.

એક વખત એક ખરાબ માણસે એ વાત સાંભળી ત્યારે
તેણે કહ્યું કે, એનો કારણ છે કે મુનિ ન થાય, હાથમાં જઈને
ચીકડી આવું. શું દુનિયામાં જાવા માણસો પણ નથી પડ્યાં ?
એવા પશુએ મુખી છે કે, એમો એમ સમજે કે, આ સ્ત્રી
પતિવ્રતા છે તો તેનું પતિવ્રત ભન કરવાની તજવીજ કરે, એમ
સાંભળે કે, આ માણસ બીટી પાને નથી તો તેને બીટી પાવાની
દડ કરે; એમ બધું કે આ માણસને જાંઘ ચડાવી નથી તો તેને
જાંઘ ચડાવવાની તજવીજ કરે, એમ બધું કે, આ માણસ બહુ
કુશીભાર છે તેથી ક્યાંઈ કમ તો નથી તો તેને કમવાનો પ્રયત્ન
કરે, અને આ માણસ કાંડા ખાતો નથી તો કે હું તેને ખવરાવું.
એમ કરવાવાળા મનુષ્યો શું દુનિયામાં શેષ છે ? એવાએનો
કાંઈ ખેલ નથી, તે મંદલોક પેઠે માણસ હશે તેથી તે એ
મહાત્મા પાસે ગયો; અને કહ્યું કે, મહાત્મા, સત્તમ પીવસવો
મહારાજો કહ્યું કે, ભય્ય, હું સત્તમ પીતો નથી ને ચ્દારો પાસે
સત્તમ, ત'બાકુ કે દેવતા કોઈ નથી ત્યારે તે માણસે કહ્યું કે,
માઠા પિદ્ધ થઈને બેઠો છે ને સત્તમ પણ નથી સમજે ? તારા

કરતાં તો બીજા લગ્નિટીયા સાચા. બધાં ગામો તૂટીને પૈસા ભે-
ળા કરે છે તે કામ શું આવશે ? અતિથિની સેવા નથી કરતો ત્યારે
તું સાધુ થેનો ? તે તો તારું કુળ લગ્નશું. શરમ છે તારા શરૂ
ઉપર, ને જુગ પડી તારા જાનવામાં મુઝાકરને એક ચક્રમની
કુંક પશુ ન મળે ? ત્યારે તું આ જાડોપાડો થયો તે કામતું શું ?
આવી રીતે પ્રસંગ છોડીને તે હુલ્લુએ વિના કારણ એ મહા-
ત્માને હજારો જૂંડી ગાળો લીધી. પશુ એ મહાત્મા કાંઈ બો-
લ્યા નહીં. ધીરજથી હસતે મોઢે જાણું ગાંધી ગયા. અંતે ત્યારે
ગાળો હાં હાંને તે માલુસ થાકી ગયો ને પોતાની એજે બેઠાનો
બાંધ થયો ત્યારે થોડીવાર રહીને તે પધારે શાંત થયા પછી મ-
હારાજે તેને કહ્યું કે, બચ્ચા હો આ સાકર નાંખીને જરા ચંદ્ર
પાછી પી, બહુ બેલવાના પરિશ્રમથી તારા મગજમાં ગરમી
ચઢી છે તેથી તને એ શરજતથી કાયદો થશે એમ કહીને મ-
હારાજે તેને સાકરનું શરજત બનાવી આપ્યું. પેલો માલુસ પ-
હાડ ઉપર ચઢીને બપોરને વખતે મહારાજના આશ્રમમાં ગયો
હતો તેથી તરસ તો લાગેલીજ હતી અને તેમાં વળી બે કલાક
સુધી મહારાજને હજારો ગાળો રવાની મેહતત કરવાથી તે ઉ-
શ્કેરાઈ ગયો હતો અને માત્રને લોચપોચ ચર્ચ ગયો હતો તેને
એ કંઠા શરજતથી બહુ શાંતિ મળી એ પાકી એટલો વખત
મહારાજની પાસે રહેવાથી તે અંતની સહી વિજળો (એરા)
ની તેને રૂઢી અસર થઈ એ વખતે તેને જાન આવ્યું કે, હું
ત્યારે વિનાકારણ આવી રીતે જલજલો હતો તે વખતે તે
મહારાજાએ શરજામાં આવી જઈને મને માત્ર એકજ સ્ટેન્ડ પડે
હાં લીધો હોત તો મારા શું દાવ થત ? આ નીચેની પદ્ધતીની
ખાઈમાં ક્યાંઈનાં ક્યાંઈ મહારાજે કર્યાં ચેરાઈ જાન ગાને તેનો
પતો પશુ લાગત નહીં આ મહારાજા કે જેનામાં અખંડ શ્રદ્ધા-
વર્ષનું ભર છે. જેનામાં વપનું બળ છે, જેનામાં શાંતિનું ગળ
છે, અને જેનામાં જલનિષ્કલ્પનું બળ છે તેની આગળ મહારાજ

શું ચાલવ ? મહારા જેવાને તો તે મચ્છરની જેમ ચોખો નહોતે, પણ અન્યારે હું તેની દયાથીજ બચેતો છું. અરે હાય હાય ! મને આ શું સુખશું ? કેવા રૂઠા મહાત્માનો મેં અપરાધ કર્યો ? હવે એનું પ્રાશ્નિત શું ? એમ જાન આવતું તે મહારાજના ચરણમાં પડી ગયો, અને તેના પગમાં અંશુકા પોતાની જાંઘમાં ઓસી મદગદિત થઈને માફ માગવા લાગ્યો, ને કહેવા લાગ્યો કે મહારાજ ! મને તમારો સિધ્ધ બનવો ત્યારે મહારાજને કશું કે બેટા, તું પણ મહારા જેવો પ્રભુનો છવ છે અને મહારો બંધુ છે, સુખ દુઃખમાં પીરજ રાખ એટલે તું પણ પીરે પીરે પ્રભુ ના રણમાં આવી નહીં તે માલુસે કહ્યું મહારાજ. એની પીરજ અમો પામર છવની કેમ રહે ? મહારાજે કહ્યું, બેટા, વિચારથી ને પ્રભુનો મદિમા બાપાથી એની પીરજ રહી શકે છે. તું વિચાર કર કે, તને કોઈ માલુસ કાંઈ વસ્તુ આપવા આવે, અને તે તું ન લે, તો એ વસ્તુ કેની પાસે રહે ? તે માલુસે કહ્યું કે, એ હું ન લઉંતો એ વસ્તુ જેની પાસે હોય તેની પાસેજ રહે. ત્યારે મહારાજે કહ્યું કે, બેટા, તે મને ગણો આવી, પણ મેં તે ન લીધી, ત્યારે કેની પાસે રહી ? ત્યારે તે માલુસે શરમાઈ નહીં કહ્યું કે, મહારાજ, એ મહારી માણો તે પછી મહારો પાસેજ રહી.

મહારાજે કહ્યું બેટા, હવે બીજો વિચાર કર તને કોઈ માલુસ પોતાનો કાલો આપવા આવે તો તું લેશે ? તે માલુસે કહ્યું કે નહીં. મહારાજે પ્રજ્ઞા કે આ માટે નહીં લેખ ! ત્યારે તે માલુસે કહ્યું કે, સ્વીકારી હોય તે લેખ મહારા જેવા શ્રદ્ધા માલુસથી એમ કેમ લેવાન ? એનો નજરો ચીજ સાર કરીને આ માટે કોઈના ઉપકારમાં આવીએ ? મહારાજે કહ્યું કે, બેટા, એમ વાસ શ્રદ્ધાપણુ માટે તું કોઈની ચીજ ન લે, તેમ જામ અમારા સાધુપણુ માટે પણ એવાજ મારા હોએ. સાધુપણુ

મલતીની ઇર્ષ્યા ન થાય તે માટે આ મહાનુ નગરની ચતુર પોલીસે
 બધાના ચાંપતા ઉપાયો શોધ્યા હતા. અને તેને લઈ હાલના કુશી-
 માના ઝારના રાજ્યાભિષેક વખતે થયેલા મહાનુ દુઃખજનક અકસ્મા-
 તનું નાનું પણ સ્વરૂપ આ અતિશય માંગસિક પ્રયત્ને થવા પામ્યું
 ન હતું. સ્વારીના મુખ્ય રસ્તાપર પટ્ટી મલ્ટીએને કામ ચલાઉં
 મજબુત લોકડાના દરવાજાઓથી બંધ કરી લેવામાં આવી હતી. અને
 સવારના ચાર વાગ્યા પહેલાં મોટા મોટા મુલો અને રસ્તાઓ ઉપરના
 સરખો બાંધીને બ્યવહાર બંધ કરવામાં આવ્યો હતો. આટલા બધા
 સખ્ત બંદોબસ્તને લઈને લંડન સ્ટેડરના ઘણા લોકોએ સ્વારી બેના
 જવાનું બંધ રાખ્યું હતું અને ઘણા એક તો ખાસ બહાર ગામ ચાલ્યા
 ગયા હતા. આથી કરીને લંડનના તેમજ બહાર દેશાવરથી આવેલા
 અસંખ્ય લોકોમાં નિરાશા ફેલાઈ હતી પણ તેઓની નિરા-
 શામાં વિરામના મહાનુ શોધ ચીનેરોટોઆરે એક મોટી યામર
 આશા ઉત્પન્ન કરી હતી. ચિત્રો પાડી લેવાની આ અત્યંત
 તાત્કાલિક પણ ચોક્કસ ચાંત્રિક રચનાને લઈ આ મહાનુ ઐ-
 મર્મવાળા ઐતિહાસિક બનાવનો એટલો તો આગેદુન ચિતાર
 લઈ રાખ્યો છે કે આ જમાનામાં તો મું પણ હજી આવતા અનેક
 મુગો સુધી જાણે પ્રીટીયા રાહિનસાહવનો સંપૂર્ણ બહોજલાલી
 દર્શાવનારી આ સ્વારી બાજી આજન્ન જ્ઞેનારનો આંખ આગાધી
 પસાર થઈ જાય છે. એવો આભાસ ઉત્પન્ન કર્યો કરશે
 અને એક દષ્ટિ ગિન્ટુથી લખાયેલા રોમ કે મોગલ રહિ-
 નસાહવના લાંબા લચક વર્ણનો જે કંદાળો આવતા સુધી વાંચાજ
 કર્યા છતાં તેનો સંપૂર્ણ ખ્યાલ આપી શકતાં નથી તે માત્ર આ
 સુવન્ત ચિત્ર રચનાનું નાટકયાળામાં દર્શન કરવાથી દરેક અભિયુધી
 માંડીને તે વિદ્યાનુ આખાલ વૃદ્ધને એક સરખોજ ચિતાર આપી
 ચાતંદ અને આશ્ચર્ય મકટ કર્યા વિના રહેશે નહિ.

કેડકાએ પુણેથી તેનો હાથથી અને રાજ્ય નૈમતથી અનેક પ્રમથો આશય થઈ જઈ ગયે તેજ વાચા હીચ પાછા તેમ પવંતોયાં પડકો પડે છે તેમ તુમે પડતો આવો છે, એવી આ મંગલ ગય ભસ્તમૂખિયાર છેડકાં ગ્રહ વર્ષથી અપનિદત સા-મજ્ય રથાથી તેનો હીન પ્રતિહીન જ્વરસ્થોત રીતે સુકલતા કરતી જીવોય પ્રજાના એકમને પાન્ય થઈ હાલમાં રાજ્યાભિષેક પામેલા રાજા જ્યોત્સ્ના પંચમા તેમનાં અદ્યરો રાજાં મેરો સદિત બને પછરી મદાભારતના માયોન કાલથી મનભાં આવેલી રાજ્યમાની દીડકી શહેરમા ભવારે તે પર આવો મવેલી અનેક શહેનશાહનોથી મરીયાલી ભોજોજાલી અને કામકાથી ભસ્તમંજના એકન સામ્ય. ભયના લખ્તવરીન પચે ને વખતની કમલના ભરેલી રવારી તેમજ મજનિં દરખાતના રેખાએ ઉતારી લેવાની મિત્રવશુ ક્યારનીએ પણ મૂકી છે.

આપણો યજ્ઞ રથનામાં ભદારના પ્રકાશના કીરણો એક ભ-રૂંક પાડના કાલુમા મામે (કીરિમા કામે) એક સારા પારદ-રૂંક, વચ્ચેથી ઉપમેલા " લેન્સ " વડે થઈ આંખના મોણાની અંદરની આત્મની સપાટીએ ફેલાવેલી ચેનનમય પાટા (Iris) પર પડે છે અને તે ઉપર પ્રકાશના અંતોલનની શક્તિની અસર મળવાઈતુ વડે અગત્યમાં જઈ પડેલ છે. અને તેને હઈ આપ-ણને પ્રકાશના ભાવ માત્ર છે. આ અસર જેવી પડકાના કલ્પિતર વાય છે કે તેનીજ દુરત બધે પડો જતી નથી પણ કેટલોક વખત સુધી તે અસર રહે છે. આ પ્રમજો મદુલ ચળાતા પ્રકાશની અસર લગભગ ૨ સેકન્ડ સુધી ચાલે છે. ભવારે સામાન્ય પ્રકાશની અસર ને સેકન્ડ સુધી રહે છે. સામાન્ય કાલક્રમિની ભરેલી ભવારે ભરેલી કપરની જુવાન મોલ ફેરવે છે ત્યારે બરેલીની કાક-ડીન છેડે આવેલા બે કાકકાજ રેખાતા નથી પણ ને વર્તુલ આ ઉકાળો કરે છે તે સંબંધ વર્તુલમાં કાકકાઓ દરિએ પડી એક

કાકડતુ'ન અર્થકતુ' વર્તુલ આપણી આંખે દેખાય છે. આતું કારણ પ્રકારની અસર થોડી વખત ટકી રહે છે તેજ છે. ખરતા વારાને આપણે લાંબુ અર્થકતુ' પુછું જોઈએ છીએ તે ખરું જોતાં તેનું પૂછું નથી પણ એક અર્થકતુ' જોળા વાલવરણમાં જોરથી પ્રસાર થયે હોવાથી જેટલો વખત આપણી આંખ પર પ્રક.શની અસર રહે છે તેટલો વખતમાં તેની ગતિ થાય છે. તેટલી લંબાઈનું અર્થકતુ' પુછું તે જોળા પાછળ આપણને દેખાય છે. નાનાં કાકડતુ' ધણી વખત સ્વચ્છતાની ગમતનાત્મકતાની લાગણી હાથવડી જુદી જુદી રીતે જોરથી દલાવી આ સળંગતા છેકના અર્થકતુ' જાળવતની વાંક વાળી આકૃતિએ બતાવી રચુજ કરે છે તે પણ અર્થજના આ શુણને આભારી છે આ નિયમને આધારે પહેલ વહેલાં છવતાં જનાવરો દેખાડવાનું એક ધંધ તૈયાર કરવામાં અબ્બુ' હતું જેને (જુઓટ્રોપ) (Zootrop) કહે છે. આ ધંધમાં એક દોડતા ચોડાની કે દુરતા હરખની ગતિ જુદી જુદી નિયતિમાં આલેખી લેઈ એક પછી એક એકથી એક પછી એક જોરથી પ્રસાર કરવામાં આવે છે, અને તેને એક 'વડમાંથી જોવામાં આવે તો એક દોડનો ચોડો કે દુરખ હરખ દેખાય છે. આ ઉપરાંતો ખીંચી ખીંચી ગતિમાન પદાર્થોની છબીએ પાડવાની ચોંધનો જ્યારે આમળ વધવા લાગ્યે એક જણાએ છબીએ પાડવાના કેમેરાએ જેટલા બધા પાને પાને ચોંધ્યા કે એક દોડના પ્રાણીની જુદી જુદી ગતિઓની જુદી જુદી છબી દરેકમાં જરે પણ આ રીત કંઈ બહુ આગળ વધી નહિ કરખ કે આટલા બધાં કેમેરાએ એકી વખતે કાણમાં સખી પ્રકાશ નહિ

જેટલામાં મધ્ય પૈરાનિક જાદુવાર આમેરિકાના મુખગદ્દ એડોયને એક નાથે જુદી જુદી છબીએ એકજ કેમેરાથી પાડાવેલાની મુક્તિ ચોખી કરાવી. અને ઈ. સ. ૧૮૬૦ માં પહેલ વહેતું ટ્રીનિટીટોપાક જનાવવાનું માન તેણે મેળવ્યું. તેણે પહેલ વહેલો

એક સેકન્ડમાં લગભગ ૩૦ સુધી સુધી છત્રીયો સમ રાકે એવું
 વાંચ થોડી કાંટુ, આ વાંચમાં ૧૦૦થી ૧૫૦૦ ફીટ લાંબી સેક્ટુ
 લેન્ડની દેર પર એક છત્રી પાડવાના શીશ્યોટ્ટી રમવાયો યુગલ
 સરેસની પટ્ટી થોડાડી તેને એક ચક્ર પર વિદ્યારી હાઈ કેમેરા સમે
 તે એકવચામા આવે છે. કેમેરામાં થોડી વાંચ રચના કરવાથી તે
 પટ્ટી ધીમે ધીમે કાચ ગ્લાસવાળે કટકે કટકે પ્રસાર થાય છે એટલે
 તે કાચનું હાંકણ જે એકાદ કર્મો કરે છે તેમાંથી કાચમા પ્રકાશ
 હાથવ થઈ પટ્ટી પટ્ટીપર ચાલતી કિંચની છત્રી એક પટ્ટી એક
 પાતી બચ છે. આ પ્રમાણે આ પટ્ટીપર એક પટ્ટી એક તાલકાવિધ
 ચિત્રો પટ્ટી સહે છે અને તે પટ્ટી છત્રી લેવાના કાચના મહાકાચ
 ખાંધરો કેમડીમાં ધોવાય છે અને તે ઉપરથી બીજી એક પટ્ટીપર
 મીઠી છત્રીઓ ઉતારી લેવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે તૈયાર
 થયેલી પટ્ટી એક મોટા સમાજને તે ચિત્રો દેખાડવા માટે એક
 મોટા મેજીક લેન્ડર્ન (માપલીપ) રાટે દેખાડવામા આવે છે,
 આ પટ્ટીનુ માપ એવીધને સાપાસલ રીને ૧ ફે ઈંચ પટ્ટીનુ રાખ્યું
 હતું. તે ઉપર ફે ઈંચ ઈંચ ચિત્રો લેવામાં આવતાં હતાં—એટલે
 એક પુરમાં ૧૬ ચિત્રો હાઈ ચાકના હતાં, ઉપરથી પટ્ટીને એક સેક-
 ન્ડમાં જો મે પુર દેશવામાં આવે તો એક સેકન્ડમાં બચીસ ચિત્રો
 હાઈ ચાકવ અને ૧૫૦૦ ફીટ લાંબી પટ્ટી હોય તો ૧૨૫ મીનીટ
 સુધી ચાલતો દેખાવ તેમાં ઉતારા ચાકર આ પટ્ટી સરેસ અને
 રૂખના કાંચથી બનેલી હોવાથી મેજીકલેન્ડર્નના બીજાગીના હીવાતી
 મરખીટી કેટલીક વખત ચત્રીયી હકે છે. માટે હાથમાં નહીં રાખીયી
 હકે એવા પટ્ટીની પટ્ટીઆ બનાવવામા આવે છે. મેજીકલેન્ડર્નના
 કાચ આગળ પડુ કેમેરાના કાચમા જેવુંજ હાંકણું ફરણું રાખવામાં
 આવે છે. એટલે જ્યારે ઉપરથી પટ્ટી ધીમે ધીમે ઉતરતી જાય છે
 તેમ તેમ તેનું મર્તિલિંબ પડાવવ ધીમે ધીમે એક પટ્ટી એક
 એક સેકન્ડના ૩૨ ચિત્રોના લેગથી પડતું જાય છે. મેજીકલેન્ડર્નના
 કાચથી આ ચિત્ર પડાવર એક દેખાવ છે અને સવળો સમાજ

તેને સંદેશાપત્રી ભેડી શકે છે. એક સેકન્ડમાં ૬૨૪ કરતાં વધારે ચિત્રો નજર આગળ આવી જવાથી ઉપલા ચિત્રોની એક પછી એક અસર આંખ પર ચલુ રહ્યા કરે છે અને તેને લઈ મૂળ દેખાવ ગલિગાં આંગેટુબ દેખાઈ આવે છે.

આ પ્રમાણે સીનેમેટોગ્રાફની રચના એ કે સાદા ચક્રના નિયમપર અવલંબિત છે તે પશુ આંગેટુબ ચિત્ર પાડવા માટે પહોંત કાળજી અને ભારીકાઈથી કામ લેવું પડે છે અને તે માટે એક સરળ માપની અને સરળ મિથાલુની પદ્ધતિ બનાવવાનું કેમેરાના અને મેલ્ટર લેન્ડર્નના કાર્યોનાં હાંકણાંને સરખી જોળ ગાંત આપવાનું તેમજ પદ્ધતિ બરોબર સરળ કાળમાં સરખું અંતર ચલાવવાનું કામ કર્યું જોઈતું નથી. આ માટે વિજ્ઞાનના ચોક્કસ સાધનો થયેલા અખતરાઓને આધારે વીજળીક શક્તિના નિયમોને આધાર લેવો પડે છે અને વીજળીક યંત્રથી આટલું ભારીક ચોક્કસાઈનું કામ સંદેશાપત્રી થઈ શકે છે. તેમ ચોક્કસાઈ વધારે તેમ ચિત્રોમાં આંગેટુબતા વિશેષ આવતી જાય છે.

તેમ તેમ છત્રી પાડવાની કળામાં સુધારણાઓ થતી જાય છે તેમ તેમ આ યંત્રનો રચના પણ તેટલીજ સુધરતી જાય છે. હાલમાં રંગિત ચિત્રો પાડવાની કળા જડી આવી છે અને તેને લઈ સીનેમેટોગ્રાફમાં પણ રંગિત ચિત્રો હાલમાં દેખાડવામાં આવે છે. આ પ્રમાણે આ જમાનામાં વધતો જતા વૈજ્ઞાનિક શોધોને આધારે રચનામાં આવેલું આ ભારીક યંત્ર મનુષ્ય ઇતિહાસના તેમજ તેમના જીવનના પ્રત્યેક દેખાવોનું આંગેટુબ ચિત્ર પાડી લેવા એટલું તે સમર્થ થઈ શક્યું છે કે તીવ્ર દરબાર જેવા મહાન્ વૈભવવાળા પ્રમુખોને આંગેટુબ ચિત્તાર લાખો રૂપિયા ખર્ચનારા ગ્રીમ-નોટથી પણ પુરેપુરો જાને ન લઈ સકાય એવો ચિત્તાર એક ગરીબમાં ગરીબ માણસ આક આના કે રૂપિયો ખર્ચી સીનેમેટોગ્રાફમાં ઉપડું આંગેટુબ ચિત્ર જોઈ અનિશ્ચય આનંદ લઈ શકે છે.

(ગુજરાતી યંત્રોના કેરોનેશનનો અર્થ.)

જુના રીત રીવાજો.

બાપજ.

આપણામાં જે જાતનું માનનારા લોકો હોય છે. મારખવાતી ગને કર્મવાતી. હું કર્મ ફળવાદને માનું છું. પાટોશી, પિલા, માવા, રાજા, દેશજન વગેરેનાં કર્મનાં ફળ આપણે લોભવવાં પડેછે. દેહના રક્તકૃષી રીણકૃષી થયાવ. દેહ જાગવવા માટેના નિયમ—કાશ્યપ, સારો ખોરાક, શુદ્ધ છાન વગેરે—જરાજર પગાય તો ૮૦, ૬૦ વર્ષ સ્થેજ છવાય. યોગ્યું હવે તો કાંતો નિયમમંગથી કે કાંતો અજ્ઞાનથી વૃદ્ધિ, ઇશુ અને હાથ જે સામાન્ય નિયમ છે. પણ હાથ આપણે ગાયો ઠેકી શકીએ. નિયમ પાળાપનો અમૃત જેવા છે, અને પાળાયાં ભાવને ઠેકી શકાય માટે નિયમ જાળવવા જોઈએ. પણ એકલા જાણીને બેઠી ન રહેતું પણ જાણીને તે પાળવા જોઈએ. જેમ કોઈ માણસ પેસાણાર કેમ થયો છે આપણે તપાસીએલીએ તેમ કોઈ માણસ લાંબું કેમ છુટ્યો તે પણ તપાસતું જોઈએ. જોતાં જલ્દી ને ને અખીસ નથી થતા, ગુસ્સો નથી થતા અને શાંતિ જાળવે તેવા હોય છે, તેજ લાંબુ હવે છે. જનમથી મજબુત હોય તેના કરતાં નબળો પણ નિયમ સાચવનારો માણસ લાંબુ હવે એ દાખાં "Discipline of a penitent" એ નામની એકાપત્રી વાંચીએ એમાં પણ એવુંજ લખેલું છે. કાંઈ યાવ તો પડેલો વાંક પોતાનો જોયો. કોઈ કહેશે કે હવે જાગ્યાથી સરતી થય. હવે જમણી તો ફરવા નહોતું જતું, વધારે વાજ પહેરાવતાં; સરતી યાવ તો આપણે વાંક. પીંડનાં પણ સાચ છે તે જાણવાં જોઈએ.

આશ્રમ ધર્મની લગભગ દાસ પણ દાખ લાગે તેની છે. અખ્યાસમાં ૨૫ વર્ષ યાવ. ચલીસ વર્ષ સુધી કાશ્યપ પાળવાનું.

બાબત કરે ? એતો એ જગ્યાએ લેણનારને માન છે. એાધો છેડ્યા પછી માનની આકાંક્ષા રાખે તેજ જુવ. યુ' કરવું તે પેન્શન લીધા પછી સૂઝવું નથી, અને વખત નથી જતો તેયો પણ પેન્શનર વહેલો મરી જાય છે. માટે એમને તો પોતાના ચાનુલવનો લાલ લોકને આપવો જોઈએ. લોકવું અનેક રીતે બહું કરવું તેથી પણ લાંબુ છવાશે.

સન્યાસમાં તો બધો સમય લોકકલ્યાણમાં ગાળવો જોઈએ. દ્વાલમાં બધા સન્યાસીઓ અધ્યયન કરે છે તે પણ સાડું છે. પણ તે કરતાંએ પોતાની વિવત્તો લાલ બધાંને આપે તે વધારે સાડું. વિવેકાનંદે વિદ્યાનો લાલ બધાંને આપીને કેટલું સાડું કર્યું.

મામના લાપલુ ઉપરથી બધા જોયો કે ધરડા એટલા બધા માંડા નહોતા. કેાઈ કહે કે વમાડું આ જોડું, ફલાણું જોડું ત્યારે એટલુંજ કહેડું કે અમારા ધરડા તફૂન તો સુરખાં નહિ હોય ? ત્યાં જમી કેલ માણસ અપસાપી સાળીવ યાવ નહિ ત્યાં સુધી તેને નિર-પસાપી બહુવો એવું કાવલામાં છે. જેજ પ્રભાણે ત્યાં જમી હિંદુ-જોનો કેાઈ રીવાજ જોટો છે એમ સાળીવ યાવ નહિ ત્યાં સુધી એમ માલ રાખવું કે ધરડા કંઈ મુખ નહોતા. રીવાજ માફક ન આવે તો બદલવા પણ Prejudgment એમની તરફેણમાં રાખવો. દ્વાલમાં કેટલીક મંડળીઓ તો હિંદુ રીવાજોને માળો દેવાનેજ ઉભી રાઈ છે. સુપેન્સરે લખ્યું નથી કે મીલ એમ કહેતો નથી માટે 'જોડું છે એમ માલ' જોડું છે.

(જગ્ન સવિ ત્રિમાસિક.)

સુવાક્યો.

૧ દેવ, એ નવજાત અને કંજાત મનની એક મોજ છે.

- ૨ મૃત્યુ ફેકય છે, પરંતુ કાલ અચોક્કસ છે.
- ૩ કીર્તિમાન માણસનું મૃત્યુ ચતુર્થ નયો.
- ૪ મિત્રનામાં શકોને આવડત આવશે નહિ.
- ૫ સુખના દિવસો લાંબા દરવા નથી.
- ૬ વમારા પ્રતિ સર્વની પ્રીતિનું અધર્મથી કરજો.
- ૭ કેામ, એક અવની અંકાઈ છે.
- ૮ ઉપકાર કરનારને શરવા નહિ.
- ૯ મેલા હાથની મેલાઈ સ્વછ મેલાઈ હોંકે છે.
- ૧૦ આજ્ઞાપાલક સી પતિપર શ્રદ્ધા અજાવી શકે છે.
- ૧૧ મને બચીને કહેજો, પણ મને કમતા નહિ.
- ૧૨ સારી રીતે છંદથી માણવાથી શરીરની અવગણ્યા થતી નથી.
- ૧૩ સુચારુપ્રતિષ્ઠા એક અવધર યત્ન બદલશે.
- ૧૪ મરકરી મિત્રતાનું ઉચ્ચ વિષ છે.
- ૧૫ ગરીબની અગ્રાજ્ઞાથી હલકાઈ નહિ માને, અને શી-
તની મિત્રતાઈ છંદથી નહિ.
- ૧૬ સદનસીત મિત્ર એવડો યત્ન છે.
- ૧૭ હર્ષામને વાંચે ન થતાં તેનું ઉદ્ધેષી નાખો.
- ૧૮ આપણિ નિત્ય રહેતી નથી.
- ૧૯ પ્રેમનું એવધ નથી.
- ૨૦ પ્રત્યેક દિવસને વમારા અવેનૈજ મહનવો.
- ૨૧ કેાઈ પણ હમેશાં હલેત નથી.
- ૨૨ લાલ વગરની સુચારુ કરનારનું મનનું જરાનું નથી.
- ૨૩ જે અજાનનો અજાવ કરે છે તે સારાને ખંડે છે.
- ૨૪ બહીકણ પોતાને આવધાન માને છે અને બખીત પોતાને
કરકસરી માને છે.
- ૨૫ અભિપ્રાયમાં પદાપાન એક વિષ છે.
- ૨૬ અત્યાવ ધરણથી લોકો પદાપાન માપે.

- ૨૭ તમારી ઇચ્છા પ્રમાણે ન કરો એકો તો બીજો શકે તેટલું કરે.
- ૨૮ પ્રમાણિકતા એજવો, દયા એજવો, કરકસર શિખો, નીમક-હવાસીને ઇચ્છે.
- ૨૯ જેટલું સાંભળો, તેટલું ખર્ચ માનવો નહિ. જેટલું માનો તેટલુંજ કહો.
- ૩૦ માણસ નરીખથી એટો બને પણ નરીખથીજ સારો ન બને.
- ૩૧ ખુબસુરતો અને પતિવ્રતાપણા વચ્ચે છુવડેલું કહ્યો છે.
- ૩૨ સાંજબાને તમર રહે, પુકિતથી સાવચેત રહે, અને શિખામણુ દેવામાં ધીરા રહે.
- ૩૩ કંઠી સાદાઇ, એ સુધરેલું કપડ છે.
- ૩૪ ગણા એવાના વિચાર બહાર છે, મૂર્ખા નહિ.
- ૩૫ ખુબસુરતો અને મુખોધને ગાદ મેત્રો છે.
- ૩૬ મીઠા અને સ્ત્રી હમેશાં મામનારાંજ છે.
- ૩૭ ખરાબ સીખવા કરતાં ગાળવું રહેવું સાફ છે.
- ૩૮ માણસ સલાહ આપવામાં જે ઉદારતા વાપરે છે તેટલી ખીણુ કંઈ પણ આપવામાં વાપરતો નથી.
- ૩૯ એક બાણનો વિવેક લાંગો ટકતો નથી.
- ૪૦ ગણેશી આખરું કદાચ પાછો મળે છે.
- ૪૧ તનહુરજી અને આનંદી સ્વભાવ ખુબસુરતો લાગે છે.
- ૪૨ દારિદ્ર્યને સરમ હેતી નથી.
- ૪૩ વિશ્વાસપાત્ર નહિ કરવો. ઊંઘુ શુદ્ધતાં ન કરો.
- ૪૪ લાંબું છુવવું કરતાં સારી રીતે રહેવું વધારે સારું છે.
- ૪૫ સ્ત્રી પ્રતિની કરવા, એ સફસનો ચુનૅ છે.
- ૪૬ સર્વની પ્રીતિ એજવી આપનાર મોહિની સખ્યતા છે.
- ૪૭ બહુ ધન તેને બહુ સંભાળ બહુ અન્ન ત્યાં બહુ રાગો.
- ૪૮ જે તમને મળે નહિ તેને તમે મળો નહિ.

હવે તાજાં સમર્થો જ્ઞાનતમા વ્યા સંચિને ક્ષેપણુ વસુ માદ દરી એકઠી
એવી વસુ અને વસુ લાગણીને નિવાર થશે એવું મને લાગે છે અને હું પણ મા-
ની સક્તિ અતુના ગરીબ વિદ્યાર્થી દંડમા રૂ. ૫૦૦ ભરું છું (તાલીમ)

શ્રીમ ત મહાશય સાહેબે ક્ષેપણુ અને જીવા વગર બોલિંગ મને મળત ન
માની આવે છે અને બોલિંગ પ્રતે વખતે વખત સામગ્રી બતાવી છે એ-
વખત તો વિદ્યાર્થીએ એ લીધેનું બોમન પોતે ખાતુ દર્શાવે અને બીજી દર્શાવે તેને
કમી ન લઈ, એ ઉપરથી બોલિંગ પ્રતેની શ્રીમવની સામગ્રી જરૂર આપે છે
છે એ વ્યા સંસ્થાની દેશ રીતે વૃદ્ધિ થાય અને પેટના બોલિંગ દલાતરૂ થય
પડે એવી છાત્ર પ્રદર્શીત કરી હું એવી જવાની રજા લઉં છું.

પ્રમુખને ઉપકાર માનનારું રા.રા. સેવકલાલી હલમુખરામનું આપણ
એ પછી પેટના વનીસદાર રા. રા. મેનાર દંડમુખરામ પરીખ એમને
બોલિંગના અવસાપકે તથા વિદ્યાર્થીએ તરફથી પ્રમુખને ઉપકાર માનનાની
દરખાસ્ત સૂચના લખાવું છે —

આનુચિ, મુકામે, અને પ્રિય વિદ્યાર્થી મુખે, આપણે બધા છાત્ર પડ્યા
પહેલા માટે એક જ્ઞાનદાય. કાર્ય કરવાનું છે, અને તે બોલિંગના અવસાપકે મા-
ન તરફથી પ્રમુખને ઉપકાર માનવાનું છે તો તે માટે એ મિનિટ આપણે વખત
લેવાને માટે મને સુધા કરશે કેમકે કાર્ય સરળ થવાને થય તેના નેતાને થોડે
અને આજનું કાર્ય ઉત્તમ રીતે પાર ઉતારવાને માટે આપણા આજના નેતાન
ઉપકાર માનવા હેતુએ એ સંસ્થાના સંસ્થાના નેતાનને આજના નેતાનના
પ્રમુખને લેવાની વિનંતિ કરી, તે ક્ષેપણુ આજનાની કાર્ય વગર તેમને સ્વીકારી
હતી અને નવાને માન્ય છે કે આજે તેની નીચે આપણા કાર્યમાં તેમણે આપણ
ને સહાય કરી છે, કે જે માટે તેમને જેટલો ઉપકાર માનીએ તેટલો જોડો કે
એમને આપણા પ્રતે જે દેશ, તે અતરને જાણતથા જાણની દર્શાવી છે તે આપણે
કરી જીવી પડીશ નહીં.

એમણે માટેન અનિશ્ચય લેખિત છે એટલું જ નહિ પણ નાના અને મોટા
સાથે મુકામ દીરથી મને છે અને તેમની વાતચીત સાંભળે છે.

મરીન વિદ્યાર્થી દંડમા જે રકમ એમણે લગી છે તેથી એમને વસુ ઉપકાર
આપણા ઉપર થશે કે અને જે સુખના વધ સમદ એમણે આપણને આપી છે
એ બંદન એમને આપણે ઉપકાર માનશે થોડે છે.

સ્થાનિક મુજરાવીસામાન્ય દેશનાતર રા ન બસમાત્ર સામાન્યમાત્ર પટેલ
એમણે જાય વસુ કે રા રા મેતક બલે દમલા જે દરખાસ્ત આપણી સંમુખ રજુ
કરી છે તેને હું દેશ આપુ છું, અને તેને આપ સર્વ તાલીમી વધારી દેશે એમ
આતા સંમુ છું.

આ પછી વિદ્યાર્થીએ મીમાંત પ્રાર્થના-સંજીવ માધુ દર્શાવે જાદ કા-
દાર, તે । સહ મેળાને વિદ્યાર્થીને મળે દેશે.

ગઘપદ્યસંગ્રહ ચાલુ રહેશે

ગઘપદ્યસંગ્રહની બેઠક
એટ મિત્રે સ્વીકારેલી હોવાથી હાલનાજ
ધોરણે જનસમૂહની સેવાયે તે હવેથી દરેક
અંગ્રેજી માસની શરૂઆતમાં બહાર પડશે.
ગ. પ. માસિકના પાંચમાં વર્ષનો પ્રથમ અં.
દાર્તક માસમાં નહિ, પરંતુ નવ્યુઆર
માસમાં બહાર પડશે.

પ્રસ્તાવિક લખ્યા.

કર્તવ્ય.

ધરી ધરણીપર જન્મ, કામ નીનિતા કરશે;
ધરી ધરણીપર જન્મ, પુણ્ય પદે પરવરશે;
ધરી ધરણીપર જન્મ, સર્વેનું મંત્રણ કરશે;
ધરી ધરણીપર જન્મ, પુણ્ય પરમારથ પ્રીતે;
જગી પર ઉપકાર અણુ તમે, જક્ષણ તુ છુવત કરે;
અવકાશ દુરતર એ રીતે, સેવક-મુગ રહ્યો તરે.

જન્મ ધરીને નેહ, કરે નવ પર ઉપકારે;
જન્મ ધરીને નેહ, બરે નર પુણ્ય વખારે;
જન્મ ધરીને નેહ, ઈતને ઠાવ ન દેવા;
જન્મ ધરીને નેહ, હવિતમા યજ્ઞ નવ લેવા;
હે છુવતર એ કાંધુ અરે, કદરૂં એવા હવિતને;
હે સેવક-મુગ સમજ્યા તહિ, અકબજ આપ જ દિનને.

કરો તમે કર્તવ્ય, ભાગ પ્રાપ્તિ આપે,
કરો તમે કર્તવ્ય, કદ તનમનમાં પ્રાપે;
કરો તમે કર્તવ્ય, જાગ્યનો ઉદય ખરો એ;
કરો તમે કર્તવ્ય, ફેવનો વિમાન કરો એ;
કર્તવ્ય તણી બલિહારી છે, મર્મ સર્વે જાતા કરે;
તો વાહી થકી વિશેષમાં, સેવક-મુગ તું ઉપરે.

કરો અધિક અભ્યાસ, કામ પરમારથ કરશે;
કરો સાધન સિદ્ધ, ધ્યાન ઉપરનું ધરશે;
કરો પાપનો ત્યાગ, પુણ્યપદે પગ મારે;
કરો સંયતો સંગ, મલિનતા મનનો છારે;

નિષ્ક્રમ નેટ કંદન ચસું, સપ્તમ સોનું પારભે;
વળી સેવક-સુત ભાવે કરી, સવવારક ભગવત બળે.

૪

બાળાઓની કેળવણી.

હર ઇન્છે કલ્યાણ, દેચતું રૂઢી રીતે;
હેતે વિદ્યા દાન, જ્ઞાન પ્રમદાને પ્રીતે;
પુદ્ધિ બળમા નેટ, શ્રેષ્ઠ બાળાઓ યાશે;
વિચાર ને જ્ઞાનકર, સર્વથા સુધરી જાશે;
જે સંસારી મુખ સુધારવા, અંતરમાં ઉર્મિ ધરે;
તો વનિતા જ્ઞાન વધારવા, સેવક-સુત હર આદરે.

૧

માતા વિદ્યાવંત, અંતરે પ્રથમ સુધારે;
પ્રથમ સુધરતાં વાર, દેશ કલ્યાણ વધારે;
એક કુટુંબી વર્ગ, સુધરતાં અન્ય સુધરશે;
વિદ્યા-વાદ-વિજ્ઞાન, ઉર્મિને અધિક પ્રસારશે;
જે પ્રયાસ જનિત્ય આદરે, સેવક-સુત મત ઉચરે;
તો આ જગમાં જાણે તમે, નવો જગત્તર કશુએ અરે!

૨

વિદ્યાથી બળવાન, દ્વિતબાળાઓ યાશે;
વામાં યર્ષ વિદ્વાન, જ્ઞાનમાં વધતી જાશે;
દેશોન્નતિનું કામ, ઉપાડી માથે લેશે;
પછી પુરુષને સાદ્ય, પ્રીતથી પ્રમદા દેશે;
જે દેશોન્નતિ ઉદ્દેશમાં, જાળવવાનો દયો હાથમાં;
તો સેવક-સુત જાણ બમાણુ'એ; સજ્જાઓના સાધમાં;

૩

વિક્રમ ભોજ બુધાલ, વધારે વિદ્યા કેવી ?
મહિલા યર્ષ મતિધાન, ચારણ માતા સેવી;

વિદ્યાનો વિરલાર, આજ કરવાનો વારો;
 દીર્ઘસુતતા વાય, આવશે ક્યારે આરો !
 રે ! ઉમંગ ઉલોગહોત, પ્રજાવર્ગ જ્યમ જ્યમ થયો;
 ત્યમ સૂર્ય પુરાતન કોર્તિનો, સેવક-મુત હેકે ગયો. ૪

પારસમણિનો સપર્શ, લોહને લાગે જ્યારે;
 લોહ મટી તત્કાળ કનકરૂપ પારે ત્યારે;
 તેમ સુવિદ્યા સુઝ, રંજ બેસે સગાને;
 હોછાયે હર વરંજ, દેશ સેના સજ્જાને;
 રે ! અજાણને અજાણ કરે, ભગ મત્કપ વધારે જશે;
 સંસાર સુધારો એ રોતે, સેવક-મુત છોડો ધશે. ૫

શાપી કેમકે શાપ, સતિત સીએ નવ જ્યારે;
 હોછરી આવે કેમ, વિના વારિ તે ક્યારે !
 એ નિઝાનાં વૃક્ષ, વાળીને બેસી રહેગો;
 વલ્લુ સંભાળે કેમ લાભ ફળનો પછી લેશે ?
 તે માટે મન મમતા ધરો, નિશ્ચય ને નિષ્ઠા ધરી,
 તો સેવક-મુત પ્રભુ સાદ્યો, મનમાંજીવ માધરો નહી. ૬

માનિનો નહિ માન, અજાણ અજાણ રાખો છે;
 વિરહારનાં વેલ, ભામિનીનું જાણો છે,
 પછી નારી નિંદણ, જાપટી તે શું કરશે ?
 શું ભામિની ભરચર, સુષે બેસી કદિ દરશે !
 રે ! વિલુ વિદ્યા મજાતુ નહી, મુખ ખટું સંસારમાં;
 એ ગિદ્યા સેવક-મુતની, લેને શીઝ વિચારમાં. ૭

વનિવા વિદ્યવંત, પતિ આમન્યા પાળે;
 સંભાળે નિજ જાળ, જેમ પક્ષી નિજ માળે;
 શુશ્રુવંતી નજીર, પૂર્વ માયાણી માવા;
 સંજ સજ સદે સાથે, સિંગે શીતળ જાળ શાવા;

વળી મુંઢરો સુશીલસ્વભાવમાં, અંતર પર ઉપકાર છે;
એ સતીનો સેવક-સુત વડે, ધન્ય ધન્ય અવતાર છે. ૮

સહુ શાસના ખરા ધર્મ.

પરધન કેરો ત્યાગ, ત્યાગ હિંસાનો કરવો;
કરથી દેવું દાન, પંચ પાળી પરહરવો;
પરદાનનો સંગ, વહુ ભવસાગર તરવો;
વંદન કરો હરિચરણ, જલો જલિતરસ ભરવો;
છે ધર્મ ખરા સહુ શાસના, પાળે તે પંકિત ખારા;
પણ નિપસીત વરતન જે કરે, સેવક-સુત કરને પરા. ૧

નથી ત્યા સમ ધર્મ, સકળ પથે વખણાતો;
સર્વ ધર્મનો મર્મ, દયા ગુણ દેવી ગણાતો;
દયા સમું નથી દાન, મર્મ ગૌરવ એ સાચું;
દયા વિનાનું જ્ઞાન, જ્ઞાન એ કેવળ કાર્ય;
જે કાયા ધરી માનવી વણી, દયા ધરી નવ હૃદયમાં
તો છોટાછાલ વચન વડે, નામ શૂન્ય આ સમયમાં. ૨

“ દયા ધર્મનું મૂળ, ” દયા દેવત દાનીતું;
“ દયા ધર્મનું મૂળ, ” ભાન સાચું જાનોતું;
“ દયા ધર્મનું મૂળ, ” પરાયાં હુખ હરે છે,
“ દયા ધર્મનું મૂળ, ” દેવ પણ દયા કરે છે,
૨] દયા શૂન્ય જે હૃદય છે, હૃદય નહિ પાપાણુ છે;
એ સેવક-સુત મત છે જરા, દયા અઠોઠિઠ પાણુ છે. ૩

સાચા ગુરુ, સહસ્થ, નર, અને પરોપકારી.

ગુરુ તેમનું નામ, પ્રજાને સચળે જાળે;
ગુરુ તેમનું નામ, ડામ કોધાદિક જાળે;

સુર તેમનું નામ, ત્યામ વૈરામે પૂરા;
 સુર તેમનું નામ, ભક્તિ શ્રદ્ધામાં શરા;
 ૭ મદસુર સાચા સ્પર્ધિમાં, શિષ્ય તમા સંશય દરે;
 રે ! સેવક-મુત પન લોભિયા, જહુ બાલનું શું કરે? ૧

શ્રદ્ધાએ એ જ મધ્યાય, સદન આનંદે રાજે;
 વનિતા મધુરી વાણુ, પુન ભુદિભા ગાજે;
 અતિથિનો સન્માર ઇંદ પૂજન મંભાજે;
 હિંચક અતુકુળ દ્રવ્ય ! સ્વચ્છનનું સંપ જ પાજે;
 વળી ખાન પાન મન બાવના સંત સમામમ સાય છે;
 તે સેવક-મુત સંચારમાં, શ્રદ્ધાએ નામ મધ્યાય છે. ૩

કરના સેવન મુન્ય, ત્યામે નિહિતનો કરતા;
 બહુપણમાં લે બાન રોપ હરથે નાપી પરતા;
 જુએ ન પરતા રોપ, રોપ પાતાના દેખે;
 મહે આત્મવત્ સર્વ, સુખીજનના સુખ લેખે;
 વળી વેદવચન સુરવચનમાં, પૂર્વ પ્રતીતિ રાખના;
 તે સેવક-મુત નરવર ખરા, વાપ પ્રમુખા શપતા. ૩

શીતળા ઘંડન વૃક્ષ, સુમતી આપે સારી;
 પર ઉપકારે પ્રીત, શત્રુને પાત્ર સુખકારી;
 વળી અગરનું વૃક્ષ, કાચ બાળે પરકારે;
 હો કોઈ પાપાળુ, આગરના તેલ નિવાજે;
 ન્યાં હાલચિત ઉપકારી છે, શત્રુને પણ સુખ કરે;
 તે સેવક-મુત વેરી વણા, અપકારે શું ઉર ધરે ? ૪

ધનિકોને બિધ

દ્રવ્ય મળ્યું તે જા, મળ્યું ને ફરી રીતે;
 દ્રવ્ય મળ્યું તે જા, વાપર્યું નવ પરચિતે; .

દ્રવ્ય મળ્યું તે ધૂળ, વાપરો થયો નવ દીધો;
 દ્રવ્ય મળ્યું તે ધૂળ, સ્વજનમાં સંપત્તિ દીધો;
 વળી દ્રવ્ય તથા અભિમાનનું, જૂત બસણું અંગમાં;
 તે સેવક-સુત બધા બાટકતો, રાથે નવ સત્સંગમાં. ૧

ધન સંચય એ સાર, દાન દીનજનને દીધો;
 ધન સંચય એ સાર, રહેને રંજન દીધો;
 ધન સંચય એ સાર, રચાવી ઓમધરાણા;
 ધન સંચય એ સાર, રચાવો પુત્રકમાળા;
 પણ ધન સંચય કરી કરી અરે! નિજ દ્વારે નવ વાવરે;
 રે ! ધનના ધણી બીજા ઘરે, છોટાલાલ ન છાવરે; ૨

વિતવાળાને વિપત્તિ, અધિક વિત ચેલવવાની;
 વિતવાળાને વિપત્તિ, વિપત્તિ વિત કેલવવાની;
 વિતવાળાને વિપત્તિ, સાજ રક્ષણ કરવાની;
 વિતવાળાને વિપત્તિ, જીવને પરદરવાની;
 નથી વિતવાળાને કુખ વડું, વિતમાં વિપત્તિ વિચારતા;
 તે સેવક-સુત મુખિયા સદા, નિર્બનીઆને મારતા. ૩

કરી કરીને કલકાર, કયો ધનનો દમલો તેં;
 પદ્માશયનું નામ, નયો લીધું લીધું તેં;
 જપ્યો મંત્ર તેં જોકે, હંપડનો આઠે અંગે;
 નહિ દાતારો દાને, નહિ સત્થા સતસંગે;
 રે ! માથે પાણી ફરી વળ્યું, તે પણ ચિત્ત ચેત્યો નહિ;
 સેવક-સુત જીવની ગતિ, છે માઠી ચાલો સહી. ૪

પડ્યાં પાણ્યમાં રત્ન, કાચ કેાઈને નવ આપે;
 વારો પડ્યો લોકાર, દીર્ઘ તેથી નવ છાપે; .

જુઓ ઉનતાં વસ, પેટીમાં પૂરી મુકે;
 છિદ્ર છિદ્ર પડી ત્વય, જંતુ ખાવા નવ ચૂકે;
 રે ! ધનતા પહો ધન વાવરો, એજ વમાડું ધન ખરું;
 ઈ શેવ અવસ્થા જામનું, સેવક-મુલ મુખ ઉચરું. ૫

દેતાં દાન નિદાન, મુખાત્ર કુખાત્ર વિચારે,
 વિષધરને પયપાન, રીધાથો વિષ વધારે;
 દુષ્ટ પાત્રીને દાન, દુહતા ઝાઝી કરશે;
 ઉમરતાં વરુ વાપ, પ્રાણુ પ્રાણુના દારો;
 જન દેલે દાન વિચારીને, એદ પાત્રને જાણીને;
 ઈ વાણી ઊઠાઠાણની, કુખાત્ર મુકે દાણીને. ૬

વાવડું તેડું લગડું.

વાવો લીંબતાં વૃક્ષ, આપ્રાપ્ત ક્યાંથી મારશે ?
 ,વાવો ધોરનેઃ છેડ, કદાપિ ક્યાંથી ફળશે ?
 વાવો લગડુનો છેડ, કસ્તુરી વાસ ન પામે;
 નર કાદરમ્ભ નામ, કહેા વચ ક્યાંથી જામે ?
 “રે વાવડું તેડું લગડું છે,” એ જ ખરો સિદ્ધાન્ત છે;
 પણ ઊઠાઠાણ ન માનશે, દુઃખે નેરે પાન્ત છે. ૧

ક્યો ન પર ઉપકાર, આર ગમજી છવવરને;
 ક્યો ન પર ઉપકાર, જાવ ધરીને સ્તીરને;
 ક્યો ન પર ઉપકાર, દીન પર દવા ધરીને;
 ક્યો ન પર ઉપકાર, પુણ્ય પથે પરવરિને;
 તુજ આયુષ્ય મિથ્યા એ રીતે, અંધારે વહી વહી જશે;
 મહુ પ્રસન્નતા ક્યાંથી પાડી, સેવક-મુલ સામી થશે. ૨

કરણી જેવી હોય, સાખ તેવી તે પામે;
 કરણી કુટી હોય, સાખ જુટી તે નામે;

કરણી શકની હોય, છાપ તેની જ છપાશે;
 કરણો હરિજન તણી, લાલ હસ્તિના જ લખાશે;
 જગ દુનિયા કર્પણ રૂપી છે, કનક કનક પરખાય છે;
 ખળી પીતળ તે પીતળ રૂપે, સેવક-મુલ સમન્નય છે.

૩

એતું જેતું હૃદય, અવરતું પગે એતું.

પુરુષ પ્રપચી હોય, પ્રપંચ સર્વમાં દેખે;
 પુરુષ લોભિયા હોય, લોભિયા સોને લેખે;
 પુરુષ નીચ જે હોય, ગણે સોને નીચ લેવા;
 પુરુષ જીક જે હોય, પરખશે ગુસ્વીર કેવા ?
 ર ! પચ્ચરના વ્યાપારીઓ, હીરા કથાથી પરખશે ?
 તે ગણી ગણી પચ્ચર કાંકરા, સેવક-મુલ મન હરખશે.

૧

ખાખી જેતું હૃદય, સર્વને ખાખી પેખે;
 લપટ જેતું હૃદય, જમતને લપટ લેખે;
 કાંચન જેતું હૃદય, જમત કાંચન રૂપ જાણે;
 પીતળ જેતું હૃદય, પીતળ જેતું જ પ્રમાણે;
 છે મનસા જેની જે રૂપે, ચણમા તેવાં ચારતા;
 તે છુઓ જમતમાં એ રોને છોટાસાવ વિચારતા.

૨

જેતું જેતું હૃદય, અવરતું પરખે એતું;
 નિર્ગળ અંતર હોય, અન્યતું નિખે તંતું;
 નિજ મન કોમળ હોય, અન્યને કોમળ લેખે;
 ગાપ મલિન જે હોય, અવરને તેવા પેખે;
 જે સત્ય સારગાહી, સુધી, બહુ જમત તે જાણતા,
 એ આપ સમા સોને ગણી, સેવક-મુલ પળુ પાખતા.

૩

શાંતિ વિચાર.

શાંતિ કેશ લેદ, એદ ઉપજાવે મનને;
 વરણે વણા વિભાગ, મુજવી મારે મનને;
 વેદે ક્યાં વિભાગ, કમં હલેય પ્રમાણે;
 પ્રાકાશ, સખો, વેશ્ય, સદ સેવા કરી જાણે;
 ન્યાં પ્રાકાશનો શાંતિ વણા, વિભાગ ચેતારી કહ્યા;
 ૨। જીવ્ય લેદ વિચારતાં, જગલ્લુલ સેવક-મુલ સખા. ૧

શાંતિ બંધન આજ, સખાં છે શાંતિ દુખદાહ;
 પૂર્વે શાંતિ ચાર, આજ ધણ પડી નાશ;
 વરને મમતી વણ, વણને વર નથી મમતો;
 બાહર વણે પ્રવાહ, વણે છે બાજતો બાજો;
 છે બનેઃ બીજી ઉપધિઓ, કમલે કમલે રેખતા;
 નથી છેઃકાલાદ વિચારતા, તે પણ કરતા એકલા. ૨

અરે ! મોહને મેર, શાંતિમાં શું છે ભેષો ?
 નથી લાજનો વણ, અરે ! તેમાં શું મિલે ?
 શું નીવે ને ન્યાય, શાંતિ બંધનમાં સ્થાપ્યાં ?
 જ્ઞાન વણા શું વણ ? એ જ બંધનમાં માર્યાં;
 છે દુઃખના કુંચર ન્યાં ઉભા, સંસારો મુખ શરીરો;
 તે પણ સેવક-મુલ લાજમાં, બોલે છાતી ઠાકોને. ૩

કન્યામાં નહિ રૂપ, રૂપમાં વર નહિઆણો;
 નહિ વરમાં મુલ્ય લેશ, ભણે કન્યામાં ભલો;
 કન્યા વિચારતા, રૂપ મુલ્યમાં વખમુલો;
 વરનો વરવો વેશ, મૂળમાં મનુષ્ય થતો;
 ૨। વિપરિત એવાં ભેષો, ન્યાં ત્યાં પડતાં દષ્ટિએ;
 એ સેવક-મુલ મલ સિદ્ધ છે, ચાલ જાણ છે કષ્ટિ એ. ૪

હિંદ તણું દુઃખ આજ, શાનિખંધનથી લે લે;
 વર્ણન કરતાં વાર, જેઠ હજારાવે તે તે;
 લહે કામની કંથ, હાજ અર્થાદ તણને;
 જાંબે નવ ઘડી એક, હરે ભગવાન ગણને;
 ઇ હોણી બળતો અંતરે, મુખની વડી ત્યાં ક્યાં મળે ?
 રે સેવક—મુત દ'પત્તિ તણી, કલેશ થકી કાયા ગળે.

૫

નાત નાતમાં વેર, મર્યા છે અધક આજી;
 સગાં સગાંમાં વેર લહે ઇ મુકી માગી;
 વેવીશાળમાં વેર, પટે આંટી ભટ્ટુ ભાતો;
 વાંધાનો વિસ્તાર, વધારે વાતે વાતે;
 વળી કન્યા ઘરમાં લાવતાં, હર્ષ હરે નિર્ધાર ઇ;
 પણ અર્થ સર્વો પછી વેર તો, છોટાભાત અપાર ઇ.

૬

ભલે હજનમાં થર, કરે ભોજન રાત ગમતાં;
 ગાય હર્ષનાં ગીત; ચિત્ત આનંદ ઉપજતાં;
 મંડપ રમીને ક્રેષ્ટ, ભલે યશ દીર્ઘ લેતા;
 ભલે આપીને દાન, માન વિપ્રોને દેતા;
 પણ રે ! રે ! શોક પ્રસંગમાં, જમણવારનો કર અરે !
 એ દાઝ્યા પરનો કમ તો, સેવક—મુત કેર જ, કરે.

૭

ધિલ્લ ધિલ્લ એ ચાલ, અરણ પાછળ જમવાનો;
 ધિલ્લ ધિલ્લ એ ચાલ, દુઃખમાં છે દમવાનો;
 ધિલ્લ ધિલ્લ એ ચાલ, હજારાન અનરય રૂપે;
 ધિલ્લ ધિલ્લ એ ચાલ, ઉતારે લોટે કુપે;
 રે માલ માલના જમણમાં, ભોજન મુખ ક્યમ પેસતાં;
 શું છોટાભાત ન લાજ્યા ? જમ લાજ્યાંપર પેસતાં.

૮

ને ને નિંદક ચાલ, નાતણું નામ ભગવે;
 ને ને નિંદક ચાલ, શત્રુનો ભાવ ભગવે;

જે જે નિંદક ચાલ, પડાક ચાલ હુખ રૂપી;
 ઉત્તરિના અંકુર, ઉમતાં માંખે રૂપી;
 પશુ ને રાત્રી નહિ એનો વખે, દિવસ આયમી તેઝ જશે;
 રે ! સેવક-સુવ પછે સોચતાં, અર્થ સિદ્ધિ કયાંથી થશે ?

૯

રૂઢી વિચાર.

બલે રૂઢીનું રાજ્ય માન જાયે મન મમતું;
 બલે રૂઢીનું રાજ્ય, વખોને ને નવ રમતું;
 બલે રૂઢીનું રાજ્ય, નિવડતું ને ન વિધવી;
 બલે રૂઢીનું રાજ્ય, સર્વને ને મુખપાત્રી;
 પશુ રૂઢી રૂપી વાલતાં, વિજની રૂઢિ ને કરે;
 તેા છોડાલાલ કરે વખે, મુખમાં રૂઢી ધરે કરે ?

૧

અરે ! રૂઢીનો માર, માર નથી એવો તેવો;
 અરે ! રૂઢીનો માર, હુખ ઉપખલે એવો;
 ઘડતું જેને માન, માન તેનું જ મુકવેં
 વિના વાંક અપરાધ, રાજ પગથીને આવે;
 કોઈ મારે કિશિત માર તે, સામા ઘડ લડવા જશે;
 પશુ રૂઢી રેખ જણાવતાં, સેવક-સુવ ચરણે ધસે.

૨

રૂઢી કરતી કેર, ગદર અંતર નવ રાખે;
 રૂઢી કરતી કેર, રૂંડ સર્વને રાખે;
 રૂંડે ન્હાની જાણ, જન્મ તેનો વણસારે;
 ત્રાણ-ત્રાણીનું મરણ, છતાં પડવાન જમડે;
 ઇ જાણવખતે વાટ તે, સુધાવરને આજકી,
 રે ! સેવક-સુવ એ મારની, રૂઢી ગુડી વાળી.

૩

જમણુવારનો ચાલ, સમયપર ચોભે સારો;
 જમણુવારનો ચાલ, ન્યાતમાં ન્યારો ન્યારો;
 જમણુવારનો ચાલ, પ્રેમજામન બધાવે;
 જમણુવારનો ચાલ, જોડ્ય ઉરમાં ઉપજાવે;
 એ જમણુવારનો ચાલ તો, ચોભે યુગ પ્રસંગમાં;
 પણ સેવક-સુત હઃખદાથી છે, એ તો ચોક પ્રસંગમાં.

૪

મૃત્યુ ધરમાં યાય, તોય પકવાન પકાવે;
 મૃત્યુ ધરમાં યાય, તોય મોઢક પીરસાવે;
 મૃત્યુ ધરમાં યાય, જમે નાતીલા કોડે;
 મૃત્યુ ધરમાં યાય, તોય જમવાને દોડે;
 રે ! માણસ મરતાં મરતજી, ચોકાતુર શે યાય છે;
 પણ સેવક-સુત નિર્દમ બને, બાણે બેસી ખાય છે.

૫

કરે શાસ્ત્ર શું ત્યાંય ? રૂઢીનાં વાજાં વાગે;
 કરે શાસ્ત્ર શું ત્યાંય ? જાણી જુઝી નવ બગે;
 કરે શાસ્ત્ર શું ત્યાંય ? બાળ ન્દાનાં પરણાવે;
 કરે શાસ્ત્ર શું ત્યાંય ? ચોક રૂઢાણે આપે;
 રે ! શાપ આત આ અવસરે, સાર અસર ન ધરિતા;
 તે સેવક-સુત સૂઠ માનવી, વાત ખરી ન વિચારતા.

૬

બાળકમનનો ચાલ, ચાલ એ વિપરીત ચાલે;
 બાળકમનનો ચાલ, ચૂનસમ તે તો સાલે;
 બાળકમનનો ચાલ, રુધિરને ચૂરી લેનો;
 બાળકમનનો ચાલ, દુષ્ટ પરિણામે રેતો;
 રે ! જુઝી રૂઢી જાગિની, સેવક-સુત શું પાળતા;
 રે ! દેખીતું વિપરીત પણ, નજરે નેટ નિહાળતા;

૭

અરે ! સુતમ શો સુતમ ? બાપમાં બાળક સાથે;
 વર્ષ પાંચનાં યાય નોંખતા શોભે - માથે;

દરીકાઈ દાદપાર, દાકલા બલુતર કેરા;
 વર્ષ થતાં દરબાર, વાલતી ચિંતા પેરા;
 રે ! વપુ વપે ક્યાંથી પાછો દાકલેમાં ઉભરે;
 રે ! સેવક-સુત વચનીપ્રિયાં, અરધા વે રાગી ફરે. ૮

કંઈક અણુધ માખાપ, આપ સંવાન બગાડે;
 પિતા વ્યસનો ને દેવ, પુત્રને વ્યસન શિખાડે;
 પિયે તમાણુ લાવ, વનુજ તે ચીડે ચાલે,
 પિતા પિયે ને બાગ, પુત્ર બંગી વાઈ મ્હાલે;
 રે ! વ્યસન તણે વેલો કદિ, કાલ્યે એક જ શાલમાં;
 તે સેવક-સુત પોરે સદા, હજારે વાલસો બાલમાં. ૯

આજ કાલનાં બાગ, વ્યસન બીડીનું કરવાં;
 તાણે બગાડે દીપ, મુખમાં ખાસ ખરવાં;
 એમ તમાકુ ઝેર શરીરમાં પેળે પ્રીતે;
 નકાઈ પીંચ સીતરેટ, દુર કેળે એ ફીતે;
 પછી પીંચ રાગની લેગવે, નકાઈ તેમાં નથી કરી;
 નથી ઊંઘાકાક ઉપાવ ત્યાં, મુકમલ વિજાલ વસી. ૧૦

૧ કુટુંબ કહેરા અને ધર્મ સંપાદિ.

બાપે દેવ કુસંગ, દેરાને કાઠ વળે છે;
 બાપે કુળ કુસંગ, સુખ સતોષ દળે છે;
 બાપે કુલ કુસંગ, વિપત્તિને માર પડે છે;
 બાપે કુળ કુસંગ, વાવને વનુજ લડે છે;
 રે ! પુત્ર બાકત મદભાદ થા, વેર વાવનું વધી પડ્યું;
 તે સેવક-સુત પરિણામમાં, લાવ વિનાયક નીવડ્યું. ૧

કુટુંબ કહેરા કહેરા, કુળ કારણ ઉપજાવે;
 કુટુંબ કહેરા કહેરા, વેર વિજાલ વસાવે;

કુટુંબ કેરો કલેશ, ત્રપે સંપત્ત વલુસાવે;
 કુટુંબ કેરો કલેશ, છત્ર અદ્ધર લટકાવે;
 રે ! કુટુંબના કલેશો કરી, કૌશલકુળ નિર્મુખ મધુઃ
 વળી સેવક સુત ચાદવ વલુ, રમણુ ભગણુ પણ ધર્મ ગધુ, ૨

ધર્મ તાણા અત્યાર્ય, ચરે છે અપટે ત્યારે;
 સંસારીળી સરસ, બાકરી બાંધે ત્યારે;
 બાંધે કુદ' વેર, બૃત્તી પહવી પોતાની;
 કરી આટો આચાર, વિરુદ્ધની કરતા ફાની;
 તે જ્ઞાન, ધર્મ નિસરી કરી, માતલ કરી માયો જાપ;
 રે ! તો પણ આંખ ઉઘાડીને, સેવક-સુત નથી ભગવા, ૩

બેટી ભક્તિ અને બેટું જ્ઞાન.

ભલે ભજે ભગવાન, રમ્ય માર્ગર રચાવે;
 ભલે રમઝે રામ, ભકિતનો ભાવ ભગ્નકો
 રહે સત્તાદિન શ્રામ, શંખુ સેવે ક્ષુબ્ધ રૂપે;
 ભલે દેહનું દમન કરે, તપગીને રૂપે;
 પણ હવા ધર્મ ને અત્યનો, અંતરમંદ આદર નથી;
 એ ભક્તિ પોકળ પાંગળી, છોટાભાલ મુખે કથી, ૧

અટસઠ તોરથ ભય, ભલે અંગોવરો ન્હાવે;
 કાં ફાંચી કેદાર, ભલે તોરથ કરો આવે;
 ધરો ઝાંચોઠક રકથ, ભલે કાવક લઈ જાવે;
 રા કરનો અભિષેક, પ્રેમળી પૂર્વ કરાવે;
 પણ અટલ ભગણુ ત્યા કામલુ? ભગની મન લાગી નથી;
 છે મત એ છોટાભાલનો, છવનમુક્તિ એ નથી નથી, ૨

બુધો પામિ નામ, કર્મ બાંધે કંઈ માથે;
 પાડનો સંહાર, અન્ધને હમ્પતા હાથે;

- દેવ લલિત દરબાર, ગાય ફેલે વલંબે;
 આપીને બળિદાન, કુદાળીને બસ કરાવે;
 રે ! કલકતા ધા ગાળમા, અધર્મ એ બદાને યનો,
 રે ! સેવક-સુત એ ધર્મનો, ધર્મ સુલો ઉર પાસ મલો; ૩
- દેવક બીજુ એક, ધર્મનું કેવું કદાને ?
 માતાગંદિર મંદિર, નાચી યેકાર મચાવે;
 ગાતાં ભૂકાં ગીત, સોપ લગ્નલગ્ન કરતા;
 ભુજે, ધર્મને નામ, કામ કેવાં આચરતા ?
 રે ! રથાન બીજુ' શું નવ જડયું ? ભાંડ ભરાઈ ભગવત,
 શું ધામ મળ્યું માણ તણું ? હોડાલાડ લગવવા, ૪
- પરી વેદ વેદાન્ત, જ્ઞાન ભવર નવ લીધું
 નદિ હરિચરનું પાન, વિવરનું પાન શું લીધું ?
 ઉપજ્યો નવ વૈરાગ્ય, ત્યાગ વૃન્દા નવ લીધી;
 ઉદારતા પરી ચિત્તા, દીર્ઘ મનુક નવ લીધી;
 રે ! બહે જાનીમાં તે ભયો, રયો ન ચોરપ મન વલ્લી;
 એ હોડાલાડ વિચાર્યો, સાચો નદિ એટલો મલ્લી ૫
- બંધ્યો બહે ધરયામ, ચોરવિદ્યાનુ માલ્લી;
 ખડ પૂજનો કાક નિલક લીધાં ઉ વાળી;
 તુલસી ધારી કાં, પીપા ગંગાજાળ પાળી;
 અષ્ટસિંધ નવનિધ, મોને શોભે પટરાખી,
 પલ્લુ આમરુનની સપેલિ, સંપાદન નવ થઈ અરે ?
 તો ફેરો ફાકટ જન્મનો, સેવક-સુત ગુપ્ત ઉચરે. ૬

પરલોકે ધર્મ, ધર્મ સાધી છે.

વિતલ રહે જંગલ, ગાય પલ્લુ કાસાળામાં;
 વજી વેડા વેડાર, ખલ મેડી માળામાં;
 બળે ચિત્તામાં રેડ, ફાઇ ભુમિમાં દાટે;
 રાચે ધરમાં નાર, વિચરવું એકલી વાટે.

કોઈ પરલોકે સારો નથી, ધર્મ-કર્મ સારી થતાં;
 રે ! સેવક-મુત શું સમજીને, મારો છે કોયાં મતાં ? ૧

ચાર દિવસનો વાસ, ઉઠો મનુ' પછે અદ્વિધી;
 નથી ઘોલવો ઘોલ, નથી મુલ્યવો પછે કંઈથી;
 જનું એકલાં વાટ, વળાવું કામ ન લાભે;
 પકડી જાંધે ટાટ, કોણ સંકટ ત્યાં ભાળે ?
 રે ! સાથે એક જ ચાલશે, મુઠી પરમારથ વહી;
 એ છોટાલાલ વચન વટે, લેખું હે જગનોધણી. ૨

ચાર દિવસનો વાસ, નથી ભરૂંસો ફલ કેશ;
 એચિતો જ ઉઠાવ, મૃત્યુ લેતું નિજ વેશ;
 છોટે નવ તે નેદ, એગી વપસી ને ત્યાગી;
 આવે જ્યાં અવસાન, પલક મળતી નથી માગી;
 રે ! તો પણ પામર પ્રાણિયા, પ્રમાદ નિદ્રાવશ પડયા;
 રે ! જીવને જન્મ જાતી જતાં, સેવક-મુત અતે રહ્યા.

સમય સાચવો.

મુકીને સો કામ સમય પર લોજન ખાણું;
 સહસ્ર વહીને કામ, સવારે સત્વર નહાણું;
 લાખો વહીને કામ, સુપાત્રે દાન જ દેણું;
 કોઈ વહીને કામ, નામ શ્રોધારણું લેણું;
 છે અલ્પ જીવન આ જગ વિષે, અર્થ સિદ્ધિ સત્વર કરો;
 એ શિષ્ય છોટાલાલની, લ મગથી અંતર ધરો. ૧
 ને કરવાનું આજ, આજને આજે કરજો;
 કાલ તણા વિશ્વાસ, વડી હૃદયે નવ ધરજો;
 આજ-કાલમાં ફેર, કાનિ આજુચિંતી ભાજો;
 ધારણું મળશે પણ, મનુ' અણધાર્યું આજો;
 આ સંલુખનુર સંસારમાં, વિલંબ સમ વેરી નથી;
 રે ! સમય સાચવો મુત જન, સેવક-મુત શીખ દે કથી. ૨

છોટાલાલ સત્ય સતી.

૪૯ હેઠાં દુઃખે કહેવાય છે, પણ મોટાં દુઃખો મુશાં હોય છે.

૫૦ મૃત્યુ કાયનો અંત છે અને મુખનો આરંભ છે.

૫૧ કાઢી કાઢી નાતો કરન્ધક ઘણા હોય છે પણ તેઓ મૂર્ખની જેમ વર્તે છે.

૫૨ પ્રીતિ અને ખાંચી છુપી રહે નહિ.

૫૩ બદાહુરી હમેશાં વિજયી નથી હોતી.

૫૪ ન્યાય જનમંડળનો ફરાર છે.

૫૫ ખરાબ આરંભનાં કુષ્ટ પરિણામો નીપજે છે.

૫૬ ધનની પ્રીતિ સર્વ પાપોનું મૂળ છે.

૫૭ પૈસ્યોનું દિવ દરદો છે.

૫૮ મૃત્યુ ખડેડું છે ને તે 'ના' સંભળાનું નથી.

૫૯ કસ્ટું ભેડએ તે કસો ને કરી શકે તે કસો.

૬૦ ગમડી પડવાથી, પડી જવાનો ભય મટે છે.

૬૧ મનનું ઔષધ આનંદી સ્વભાવ છે.

૬૨ સુખસુરતી કરતાં વિનયમાં વધારે મોદિની છે.

૬૩ સુખ કરતાં કીર્તિ શ્રમસાધ્ય છે.

૬૪ કહેલો ઉપકાર પ્તાનમાં રાખવેલું.

૬૫ ઢોકલર અર્થાં ચોક્કસ વખતે આશ્રમ કરે છે.

('આર્ય પર્વ પ્રકાશ').

મક્તિ અને સેવા.

ફલકતાની કયામાક સ્ટ્રીટમાં એક સેવાશ્રમ છે. કેટલીક યુરો-પીઅન બાનુઓએ આ આશ્રમની સ્થાપના કરી છે. એવાં આશ્રમે હિંદુસ્તાનનાં બીજાં પણ ઘણાં શહેરોમાં છે. જે સ્ત્રીપુરુષો દુર્ગેશાં જિભાર રહેતાં હોય છે, જેમનું આ દુનિયામાં કોઈ હોતું નથી, એવા હોડો આશ્રમમાં વાસ કરે છે. યુરોપીઅન સમજીએ તેમને સ્વામાંથી ઉઠાવી લઈ આશ્રમમાં લાવોને રહે છે.

જે હોડો યોગ દિવસ પહેલાં કાઢ્યાંતુર્યા, મેલાં કપડાં પહેરીને યાસના જાજાનામાં સૂતાં હતાં, તેઓ હવે એક તરબાર આદમોના મહેલ જેવા સમજીય મકાનમાં વાસ કરે છે અને રૂઢ જેવી સફેદ આદર ઉપર સમન કરે છે. સ્નેહ અને કરુણા યુરોપીઅન મુંદરો-એતું સ્વરૂપ લેધને પ્રસન્ન મુખે તેમની સેવા, સુધ્ધા, વધા માવજત કરે છે.

આ આશ્રમ એતા પહેલાં આ પ્રલયસ્તોત્રનું મૂળ નેત્રું નેઈએ. એતું કહું આકર્ષણ છે કે જે આ સ્નેહસરિતાનો પ્રવાહ આ-ટલે દૂર ખેંચી લાવે છે ? આ મુંદરોએને એતાં જણાઈ આવે છે કે તેમનામાંની ઘણીઓએ યુરોપના જોવા કુળમાં જન્મ પાસણ કર્યો હશે; તેા વિશ્વાસ્વાની વાત છે, કે આવા ચોટા ખાનદાનની સીએ કયા આકર્ષણથી ખેંચાઈ આટલે દૂર હિંદુસ્તાન આવી, દરિદ્ર કંઝાદ નરનારોએનો સેવા કરે છે ?

આ પ્રશ્નો ઉત્તર મોઘવાને માટે કેટલાક વિચારની જરૂર પડે છે. 'સેવિકાએ અને રોજીએને એવા પછી જ્યારે આપણને ઉપા-સના-શૂદર્શાં લેઈ જવામાં આવે છે, જ્યારે આપણે તેમનાં આધુધી

બીજાએલાં નયન બકિતના હિન્વ રશિમળી કિન્વના યએલાં નેહએ છી-
એ, ત્યારે ખજર પડે છે કે તેઓ ફક્ત મેવિષા જ નથી પણ બકિત-
મતી નારીઓ છે. વળી સાંભળીએ છીએ કે તેમને અર્થ સમજાની કાંઈ
લાક્ષ્ય હોતી નથી,—ઈશ્વર પ્રીતિની જ તેમને અભિલાષા હોય છે.
ઈશ્વરના આદેશને અનુષ્ઠાને જ તેઓ આ મત ધારણ કરે છે અને
ઈશ્વરના અરણ્યમાં આત્મસમર્પણ કરીને જ આ કાર્ય ચલાવે છે.
તેમનો વિશ્વાસ છે કે આ પદોપકારી કાર્યને માટે જે ધનની જરૂર
હોય તે ઈશ્વર પોતે જ સંગ્રહ કરી આપશે. માટે એ વિનયમાં
તેમની દીકર કરવાની કે મુશ્કેલીની જરૂર નથી. પ્રાર્થના એ જ તેમનો
મુખ મંત્ર છે. પ્રાર્થનામાં તેમને એટલા બધા વિશ્વાસ હોય છે કે
જે સરળ અને નિખાલસ દિલથી દાંત વગર પ્રાર્થના કરીએ તો
તે માર્ફત સકામ અભાવ દૂર થઈ જાય છે, એમ તેમનું માનવું છે.
વાસ્તવિક રીતે તેમની સદાચાલની છે.

દશે આપણે સમગ્ર સક્રિયે છીએ કે ઈશ્વરના આહવાનથી જ
તેઓ મર બદાઈ નીકળી છે. ઈશ્વરના પવિત્રત્વને વરીને તેઓએ છંદગી-
કર કમારી પડેવાનું મત ધારણ કર્યું છે, અને ઈશ્વરપ્રેમના આ-
ર્પણથી જ તેઓ આ દૂર હિંદુસ્તાન રાજમાં આવીને દુઃખીઓની
સેવા કરે છે. સંસારમાં સ્વર્ગનો આદર્શ નેમણે જોયો છે તે બધા
એડી અવાજે કરી ઉઠે છે કે બકિત અને સેવા સોઓમાં કેવાં
સુંદર હાથે છે તે આ સુરોષીજન જમણીઓને જોવાથી અજ્ઞાત
આવે છે.

મરું કહીએ તો બકિત ને સેવા એ નારીમાનનાં સૌન્દર્ય છે.
વર્ષોગ્રામમાં જેવી રીતે પુષ્પ અને પત્ર વડે હીલી વેડી મુરોક્તિ
થઈ ઉઠે છે તેવી જ રીતે એવું સુકુમાર હાથ બકિત અને સેવાથી
સુંદર થઈ જાય છે. હિંદુસ્તાનની નારીઓનું દૃશ્ય જે આરતું
સુંદર હોય છે તેનું અરણ્ય જ બકિત અને સેવા છે. આશ્ચર્યામાં

તેઓ માતાપિતાની ભક્તિ કરે છે, પોતાનાથી ન્હાનાં બાળબહેનોની સેવા-બીદમત કરે છે, મોટાં ચતાં સ્વામી અને સસરાસાસુની ભક્તિ કરે છે, તથા તેમની સેવા કરવી આરંભે છે. દુકામાં ભક્તિ અને સેવામાં જ તેઓ પોતાનું દુવન ગાળે છે.

પરંતુ અફસોસ એ છે કે ભારતવાસી સ્ત્રીઓની આ ભક્તિ તથા સેવા એક ન્હાના સરખા કુટુંબની સાંકડી હદમાં બંધ થઈ ગયેલી છે. ઉપર બતાવેલી બુદ્ધિધન સેવાપરાયણ સ્ત્રીઓનો ભક્તિ અને સેવાની માફક આની હોવા પ્રકારની સેવા અને ભક્તિમાં મળુના કરી શકાયે નહિ. બગીચાના મોટા સુંદર શુભાળ સાથે એક ન્હાના જંગલી ફુલની તુલના થઈ શકે નહિ, તેમ આ જે બાતની ભક્તિ અને સેવાની તુલના થઈ શકે એમ નથી. તેઓ માતાપિતા, સ્વામી અને સાસુસસરાને માટે હવે તોડીને કામ કરે છે.—કર્વબ્યને ખાતર કહે છે આસનના બચ્ચી કહે,—ગમે તેમ, પણ એ બધાંની ભક્તિ કરવામાં તરફર આવ છે અને સત દિવસ તેમની સેવા ચાકરી કરે છે એ વાત નિઃસંદેહ છે. પણ ‘ઈશ્વરનું આહુવાહન, ઈશ્વરના ચરણમાં પોતાનું દુવન તથા ધોવન સમર્પણ કરવું’ અને તેના જ પ્રેમથી આકર્ષણ પાત્રી હોનદુઃખીઓની સેવા કરવી એ એાર જ સૌભાગ્યની વાત છે. એથી તો દુર્લભ નારીજન્મ સાધક થાય છે.

આવી હોવા પ્રકારની ભક્તિ અને સેવામાં અધિકારી થવાને કેળવણીની જરૂર છે. ઈશ્વરકૃપાથી આ દેશમાં થીમે થીમે સ્ત્રી-કેળવણી તરફ લોકોનું ધ્યાન ખેંચાયું છે. અનેક રમણીઓ સ્કૂલો તથા કોલેજોમાં શિક્ષણ મેળવે છે. જે સ્ત્રીઓ નિરાળા તથા કોલેજમાં જઈ નથી શકતાં, તેમના પરમાં “ સ્ત્રીબોધ ” અને “ સુંદરી સુબોધ ” જેવાં પત્રો ઝાળ અને સદુપદેશનો પ્રકાશ નાંખે છે. ઘેર બેઠાં તેઓ અનેક પત્રો અને પુસ્તકો વાંચી શિક્ષણનો લાભ ઉઠાવે છે; તો આવે સમયે હિંદુસ્તાનની રમણીઓને હોવા પ્રકારની ભક્તિ અને સેવાની અધિકારી ગણીએ તે કંઈ ખોટું નથી.

આ સ્થળે સેવા ચાલુને તેના બ્યાપક અર્થમાં વાપરવા પા્યો છે. તે અર્થના એક માત્ર દર્શન્ય રૂપે કહીશું કે સેવા એટલે કુદરતી જીવોની જ સેવા કરવી તે નહિ. રાજીઓની આવજવ, હરિદ્રિઓનું દુઃખમોચન, સ્વદેશ ગાને જનસમાજના કલ્યાણને માટે તરફ તરફનાં કામ તેને સેવા કહી શકાય. ભક્તિ ચાલક અને કેવળ ઉચ્ચત્ત્વ ભક્તિને માટે વપરાયો છે.

આ ભવિષ્ય ઉત્થાનના દિવસો છે. હિંદુસ્થાનને કાચૂત કરવા આરે તરફથી પોકાર ઉઠી રહ્યો છે. એવા સમયમાં આપણી કેશવાપત્રી ખેડેના પાસેથી ઉપર જલાયેલી ઊંચા પ્રકારના ભક્તિ તથા સેવાની આશા રાખવી એ કંઈ અસંભવ નથી.

શુભ્યો કહે છે કે આવા પ્રકારનો ભક્તિ તથા સેવા આ દેશની જીવોને માટે સ્વાભાવિક નથી, તેમનો એ આદર્શ જ નથી. એ હોય પ્રમાણ રૂપે આ દેશના ઊંચા પ્રકારના સંહિતનો ઉત્ક્રેષ્ઠ કરે છે. સંહિતની અંદર ભવિષ્યે આદર્શ જલુઈ આવે છે. તે જવાનું છે કે આ દેશના સંહિતમાં જીવોને માટે કયો આદર્શ જવાવવામાં આવ્યો છે? ઉપનિષદમાં જ્ઞાનાદીની માર્ગો અને મંત્રેષીના જ્ઞાનનાની કથા મળી આવે છે. પરંતુ ઉપર જલાયેલું પરવેત્કુલ-દર્શ્ય દુઃખીઓની વચમાં નારીજનન સમર્પણ કરવાનું કોઈ આદર્શ મળી આવે છે ?

બધા જાણે છે કે સમાયણ અને મહાજાતવમાં સૌતા અને માવિતી આદિ પુણ્યગણી સોચેનાં ચિત્ત ઉત્તરત વર્ણમાં ચિત્તસા-મેલાં છે એ મધ્યં અતુલનોય ચિત્તોની અતુલમ સોભા જોઈને હિંદુ જીવન સુખ વાલ છે અને ભક્તિચરિત્રમવિત્તયો તેમના ચરિત્રનું અનુકરણ કરે છે. પરંતુ આ જાણ ચિત્તો પતિભક્તિના ઉત્તરત કનક વર્ણથી રંગાયેલાં છે. પતિભક્તિની જ આ જાણી સતીઓએ ઊનું પદ અને અધિકાર પ્રાપ્ત કર્યો છે. પવિત્રે માટે આત્મત્યાગ

હત્યાદને લીધે તેજ મારતું હતું. તેણે આવીને મને કહ્યું
 “મારો વિચાર હિંદુસ્તાનની ઓળોની સેવા કરવાનો છે. આ રે
 બદાર રહાને મારે કરવી નથી પરંતુ હિંદુ ઓળોનો મધ્યમાં ર
 ને જ મારે તેમની સેવા કરવી છે. મારે તેમના જેવું થવું છે ૨
 તેમના જેવું જીવન ગાળવું છે.” તેના પાદેલા આ મુલ કામ
 અનેક હરકતો આવશે, એવી મને ખાતો હતી. તેથી મેં તેને :
 “ તમારી પારણા પુરેપુરી બર આવશે કે કેમ તેની મને તો ક
 શંકા છે. ”

જમારી આ મુલાકાત પછી એ બાઇ ને મહારી વચ્ચે ૨
 થવા લાગ્યો. અરસપરસ માળેનો અમારો રનેદ પશ્ચિમ ઘાટો ૨
 ત્યાર જ મને ખબર પડી કે મીસ માર્ગરેટ નેબલ મહામનોખ
 વાળી સી છે. તેની સાથે પરિશયમાં આવનારને કેવા કેવા મ
 લાભો થયા છે તેમ આપણી માતૃભૂમિની એણે કેવી કેવી સેવા
 બતાવી છે વગેરે બાળતો અંખંધો કાંઈ પણ કહેવાનો હજી ક
 આજ્યો નથી. એના જીવને મારા પેતાના ઉપર તો મહાબળ
 અસર કરી છે અને તેથી તે સુંદર જીવનની જે કાંઈ કાંઈ છે
 મારાથી આપી શકાય તે હું વાચકવર્ગ સમક્ષ મુકવાનું થોડા પાંડું

સૌજન્ય જિવેદિવાના જીવનની રચના માત્ર કાંઈ અકસ્માત
 ઘટાઈ નહોતી. એનો પિતા ઇંગ્લેન્ડનો એક પ્રખ્યાત ધર્માત્મક છે
 તે જાંચા પ્રકારનો વક્તા હતો ને તેના અવિધને માટે મોટી મે
 અશાઓ સખવામાં આવતી હતી. પરંતુ તેણે મહાન સ્વાર્થત્ય
 કરી પેતાનું જીવન માન્યેકટરના મસેગ લોકોની સેવામાં ગાળ
 બાપ હીકરી વચ્ચે અનદદ પ્રેમ હતો. તેના પિતાનો એક નિ
 જે હિંદુસ્તાનમાં ધર્મશુભ હતો તે એક પ્રકારે તેમને ઘેર ગાળ
 માર્ગરેટના સહિષ્ણુ પર ધર્મિકતા પ્રગટેલી તેને ગાલસ પડી.
 તાની ઇકરીને આશિર્વાદ આપતી થેના તેણે અવિધ લાખું

‘ આ છેકરીને અમરમ કપર હિંદુસ્તાનની સેવા કરવા જવાનું
તેડું આપશે. ’ આ બાંધવ્યચણી અક્ષરેઅક્ષર સત્ય નીવડી. મરતી
વખતે પિતાને પોતાની સીને કહી મરતું હતું કે ‘ જા છેકરીને
હિંદુસ્તાનની સેવા અર્થે નીકળી પડવાનું તેડું આવે તે વખતે તારે
એને બીજકુલ રોકવી નહીં; પરંતુ એના સુખ કાર્યમાં એને સદાય
કરતી ’. આ પ્રસંગે નાનપણથી મારમરેટ આ મહાત્મા ને પવિત્ર
કાર્યને ખાટે જ નિર્માણ પવિત્રી હતી. એવટે હિંદુસ્તાનની સેવા અર્થે
નીકળી પડવાનું તેને તેડું આવ્યું ને મારમરેટ નીકળવાને તૈયાર
થઈ ત્યારે પિતાની બહાણી ને એકનીએક દિશીથી છુટાં પડવું પડ્યે
એ વિચારથી માનુ કોમળ હૃદય ભરાઈ આવ્યું, પણ તેને પોતાના
સ્વર્ગવાસી પતિના શબ્દોનું સ્મરણ થયું ને તેવામાં બગ આવ્યું.
તેજ દિશથી જો દિલ્લેશની ટીકરી—અક્ષર બની હતી, તેજ હિંદુ
દેશની મા પણ બની. હિંદુસ્તાનો કાંઈ પણ વતની નીચે
હિતાનો માને મળવા જતો ત્યારે ઉત્તીખલવળતા તેના મરમાં તેનો
આત્મનું પ્રમાણૂક સંકાર થતો હતો.

મારમરેટના મનનો સક્રિય એ નાનપણથી જ વચુંડીયા પ્રકાર
વર્તી જણાવા લગતી. હુકમગી નંબો મરા વિદ્યાનું પણ તેનું અસા-
ધારણ પ્રુદ્ધિબળ તેજ છક થઈ ગયા હતા. યોગ વખતમાં તે
કેલવણી માટે શરૂ થયેલી છાત્રાંકતે એક મહાત્મા હીલચાલની તે
આગેવાન બની. આ હીલચાલના પરીણામ તરીકે સોસમકલખની
સ્થાપના થઈ. જે વખતે તેના મહાત્મા પ્રુદ્ધિબળે કરીને ભંડનમાં તેની
બારે આવી થઈ અને તેનું બંધન્ય ઉત્તરજ થયેલો સમય આગ્યે,
તેજ વખતે તેને હિંદુસ્તાનનું તેડું આવ્યું આ અરમામાં સ્વામી
વિવેકાનંદ ભંડનમાં ધાર્મિક બ્યાખ્યાનો આપતા હતા. સ્વામી વિવે-
કાનંદના ધાર્મિક વિચારણા અભુતકર્મમાં આ બાઈએ હિંદુદેશની
સેવામાં પોતાનું દુનિત અર્પણ કરવાની ખુસી બતાવી ને તરત જ
તે વિવેકાનંદની પ્રિય બની હિંદુસ્તાન આવવા નીકળી પડી.

કાશ્વ કે બહેર આરોગ્ય સંબંધી આપણા લોકોને જિલકૂત જ્ઞાન જ નથી, તેમ નાગરિક તરીકે આપણાં શું શું કરવાંબો છે તેનું જ્ઞાન આપણને ઘણું જ ઓછું છે નિવેદિતાનું કલંબ્યજ્ઞાન એટલું બહુ હોય છે પોતે જાને પોતા વાળી લોકોને તેમની ફરજો સમજાવતી.

આ અરસામાં કવકસામાં પહેલીવાર પ્લેગ ફાટી નીકળ્યો. એ પ્લેગનો ગ્રાસ હજી પણ પાણના મનમાં તાજો છે. સ્ત્રીમરો તેમ આગગાડીઓ નાચી જતા લોકોથી હાંમેશાં બરપુર જોવામાં આવતી હતી. સહેરમાં આમ જ્યારે પ્લેગનો ગ્રામ સુખાવ બ્યાગી રહેા હો ત્યારે માર્ગદેવ નોબલ પુસ્થ તથા દવાનાં કે ચોંમાં તત્પર થઈ ગઈ. તેના પ્રયાસથી પરમણુ ને ઉત્પાદી લુગાનીશ્વરોનું એક મંડળ સ્થપાયું. આ મંડળની મદદ વડે સહેરનો ઉત્તરના અતિશય ગંદા ભાગો તેણે સ્વચ્છ કરવા માંડ્યા. પ્લેગથી પીડાતાં દરોડોને અલક વાળી પોતાને કોપ લાગ્યો ને મરી જાયો એની બીજકુત દરબાર ક્યાં વગર પ્લેગમાં પીડાતાં લોકોની માવજત કરવાનું કામ તેણે જાતે માથે લાખ્યું. પ્લેગથી પીડાયું એક નાનું બાળક તે પોતાની માતા હાથતેલી જ રીતે તેને બાજીને તેના પોખામાં જ મરેા ગયું.

સગી માતી પેંડે સર્વની બરલાસ કરવા એ એનો ખામ શુભ હતો. એક પ્રસંગે પોને ટાઢથી સન્ધર પુજતી હતી તોપણ પોતાનો એકનો એક ગરમ ઝલસો તેણે પોતાના નોકરને આપી દીધે; એમ જ ગાંધીને કે મારા કરતા અત્યારે આ નોકરને ગરમ કપડાની વધારે જરૂર છે. પારકાને સુખી કરવાની ખાવર પોને જાતે દુઃખ વેડી લીધે લાના આના જેવા દાગલા તો એવા જીવનમાં અનેક છે. પોતાના સુખદુઃખનું તો એને કંઈ જ્ઞાન જ નહોતું; પણ આજુબાજુના લોકોનું દુઃખ એનાથી જિલકૂત ખરી રાગતું નહોતું.

પહેલ વહેલી તે હિંદુસ્તાન આવવા નીકળી ત્યારે તેનો સાથે સ્ત્રીમરમાં એક અંગ્રેજ એકરો હતો. એ એકરો એક જ વહી ગયેલો હતો. તેનું શુકરતું તે એનાં, માબાપને જિલકૂત સુઝતું નહીં તેથી તે-

એણે કંઠાળી જઈ એને હિંદુસ્તાન મોકલી દીધો. તે એટલો જાણી
 હારૂ પીને કે જામલી વખતે કોઈને પણ એની સાથે બેસવું મસતું ન
 હોતું. સ્ત્રીમત ઉપરનાં સ્વ જણાં એ ઉછરાને અત્યંત
 વિકારતાં હતાં; પણ જિવેલીનાને એના પર હવા આવતી હતી.
 એના મનમાં એ વિચાર આવવા લાગ્યો કે આ ઉછરાની હવે સ્ત્રી
 વગેરે શું ? હિંદુસ્તાનમાં તે વડન એટલો જ રહેવાનો એટલો માળાગ
 નો કે ઘરનો કોઈનો પણ એને પાક રહેલો નહીં. તેથી હવે નો તે
 છેક જ બસડો એક કિરમે જાન ભેડ એ ઉછરાને લેલું એકંતમાં
 પોતાની પામે બોલ્યો. તેનાં સાથે હંદીથી વાન કરી અને પોતાની
 ઠને રહેલી એકની એક કીમતી વસ્તુ-તંતો જામમાંને દિવસે તેનાં
 માથે તેનો ખસિમ આવેલી સોનાનો ઘડી માળ એ ઉછરાને એક
 આપી દીધી. આખરી વખતે તને હતું. કે " એવડું મલક શખજો કે
 આ ઘડીમાળ તારે કલે પણ બેચસાતે કે ઘરેલું મુકનાની નથી. પણ
 તારા જેવો હાથરી મથેસો છેકરે પણ ખારે તે મુપરી શકે એવું
 માનવાર એક મનુષ્યના સમજાવે નિજતર આ ઘડીમાળ તારી
 પસે જ રાખી મૂકજે. " આ બનાવ પછી એક વર્ષે તેના પર એક
 હુલ્લો કે કાન્યા આવ્યો. આ કાન્યા પેસા વડી મથેસા છેકસની
 માથે મથેસો હતો. તેમાં એમ હોયું હતું, કે " તમારી સાથે
 થયેલી મુશામલ પછી મારા ઉછરાના જીવનમાં ખરૂં જ દેશકર
 થયો હતો. તેણે તેનો બધો ખસામ દેખે છેડી દીધી હતી ને તે
 વડેન મુપરી મથે હતો. હજી જ આદિમાં જઈ તેણે પોતાનો
 હંદી નવે નાથે સરૂ કરી હતી. જાતારે તે મરદ પધારી ન પડ્યો
 છે. મરતો મરતો તમારો તે અત્યંત ઉપકર માને છે ને તમને
 અતિશય પ્રેમથી સંભારે છે "

તેનું ચાલુ પ્રેમજા ને કેવળ હૃદય હવે તેણે આ દેશની
 સેવામાં અર્પણ કરી રીધું. પોતે વખતે તેણે અધ્યયન મહેનત કરી
 હતી. તેના ચાકને કીધે તે જાનમાંથી પડી એનો આશા પણ મુડી
 દેવામાં આવી હતી. પણ મુશુપાએ એને તરત જ આશા મરૂં મથે.

મટયા પછી ડાહડેએ તેને સખત ચેતવણી આપી કે હવે પછી તમારે ડોઈ પણ દિવસ આવી સખત મહેનત કરવી નહીં.

પણ તરત જ પૂર્વ જંગલમાં સખત દુકાળ પડ્યો છે એવી તેને ખબર પડી. દેશમાં સેંકડો ને હજારો લોકો દુઃખે પીડાતા હોય ત્યારે આવી પરદુઃખજન્ય સ્થિતિ કેવી રીતે શાન્તિ હોઈ શકે ? તરત જ તેણે પૂર્વ જંગલમાં જવાનો નિશ્ચય કર્યો. કાલક્રીયા ને પાછી વાળા પ્રદેશમાં પણ આલીને તે ખેરીસલ ગિરોનાં આમંત્રિમાં ફરી એ વખતે જે સખત દેખાવ તેની નજરે પડ્યો તેનું વર્ણન “ પૂર્વ જંગલમાં રેત અને દુકાળ ” એ નામના પુસ્તકમાં તેણે આપ્યું છે. કાલક્રીયા ને પાછીવાળા મહેરામાં ઘણા દિવસ સુધી લામલામટ ચાલવાથી એને ઘણો જ સખત ચેલેરીઆ થયો. પોતાના સખત તાવના દુઃખ કરતાં પારકાનું જે દુઃખ તેણે તેનું હતું તેનું એને બહુ જ લાગતું હતું. લાંબા વખત પછી એનો તાવ ગયો, અને ફરી પાછું પોતાનું પુરવણું કામ કરવા તે શક્તિમાન થઈ, પરંતુ આ સખત મહેનતનાં પુરેપૂરી અસર તેા કદી ગઈ જ નહીં. પશ્ચિમના તેના મિત્રો ને ડાહડેએ સલાહ આપી કે તમારા પોતાના ચરીરની ખાવર તમારે વધારે તંદુરસ્તીવાળી જ આમાં રહેવાની જરૂર છે. ” પણ જે જગ્યાએ તેને પહેલ વહેણે આશરો આપ્યો હતો તે જગ્યા છોડવાનું તેને મન થયું નહીં. તે કહેતી; કે “ આ પોતાને તે મેં મારી પોતાનો કરી છે, એ હોડી હું બીજે ડોઈ પણ કોણે જઈશ નહીં. હું તો અહીંનાં જ રહેવાની ” જે નાનાં વાલકોને તેણે છુટલીએ ચાલતાં જ્યાં હતાં તે જ્યાંવે હવે મોટાં ઘણાં હતાં. આ સર્વને તે પોતાનાં જ બાળકો સમજતી હતી. અનેક દુઃખી છોકરા તેની પાસે આશ્રયન ને શાન્તિ મેળવવા આવતા હતા. એ સર્વને તે આશ્રયન આપતી ને તેમનું છવન હવ્ય બતાવતી.

એક સામાન્ય સ્ત્રી તરીકે પોતાનું નિત્ય છવન તે કેવી રીતે બાળતી હતી, તેટલી જ બાળત તેના સંબંધમાં હું અને લખું છું.

તેનું એ હુવન ખરેખર વૈસમ્યમય હતું. સત્યને માટે તેને ખાસ આગ્રહ હતો; ને તેનું આખું શરીર સત્યના તેજથી પ્રકાશી રહેતું હતું. બીજાઓ કાંઈ જુદો જ દૃષ્ટિબિંદુમાં તેના જીવનની તુલના કરશે. પણ આપણી પ્રજાને ખરેખરી જરૂરની વખતે મગી આપેલી મદદનું માસિનક અને નૈતિકશક્તિ તરીકે તેઓ તેને મળ્યો. સી-સ્ટર નિરેદિવા જેવો સંપૂર્ણ સ્વાર્થત્યાગ કેાઈ પણ સ્થળે મારા જોવામાં આવ્યો નથી. ઇંગ્લેંડ, ફ્રાન્સ અને અમેરિકાના ધાર્મિક આગેવાનો, સંસારશુધારાના ક્ષેત્રમાં કામ કરનારાઓ અને રાજ્ય-કાર્યબાદીઓ સર્વ એકે અરાજો તેના અથાત છુદ્ધિબળનાં વખાણ કરે છે અને તેના તરફ અત્યંત પૂજ્યભાવ મઠાવે છે. તેની અદ્ભુત શક્તિઓના બળે દરોને ઇંગ્લેંડમાં તે ઘણું મોટું પદ પ્રાપ્ત કરી ચાકી હોય; પરંતુ એ સર્વ શક્તિઓનો ઉપયોગ પોતાનો સ્વાર્થ સાધવામાં ન કરતાં આપણા દેશની સેવામાં કર્યો. હિંદુસ્તાન દેશ તો પોતાનો જ હોય એમજ તે ગણતી હતી, ને તે એટલે કુપી કે 'હિંદુસ્તાનની જૂરીઆતો' કે 'હિંદુતાનની સીઓ' વગેરે શબ્દો તેને મોઢિમી કરી પણ સાંભળવામાં આવવા નહીં. તે તો દમોમાં 'આપણી જંદુરિયાત' ૬ 'આપણો દેશ' એવાજ શબ્દો યાદવી હતી. આપણને પણ તે પરદેશની જી છે ને પરદેશથી આપણને મદદ કરવા આવી છે એમ કરી લાગતું નહીં. પણ આપણા પોતાનામાંની જ એક સૌ આપણો ઉદ્ધાર કરવાને પ્રયાસ કરતી હોય એમજ આપણને ખ્યાલ આવતેલ.

એના સંબંધમાં હવે ઘણું જ થોડું કહેવાનું બાકી રહે છે. લાન્ડન ને ન્યુયોર્ક શહેરના બે નામીયા પુસ્તક પ્રસિદ્ધ કરનારાઓએ હિંદુસ્તાન સંબંધી પુસ્તકો લખવાનું કામ તેને સોંપ્યું હતું. તે બે પુસ્તકો લખવામાં તે રોકાઈ હતો આ લખાંત પોતાના આશયનું ને આજ્ઞાનું નિત્યનું કામ તો તેને કરતું જ પડતું હતું. કામવગર તે કરી નવરી બેઠતી જ નહીં. પોતાના શરીરની નિશ્ફલ પણ દર-

કાર ક્યાં વગર તે આખો દિવસ કામ જ કરી કરતી હતી. આમાં અમને લીધે ફરી પાછી તે માંદી પડી. સર્વને એમ લાગ્યું કે દાર્જીલીંગનાં સારાં દુવાપાણીથી એને આરામ થઇ જશે તેથી તેને દાર્જીલીંગ લઇ ગયા.

ટેટલાક વર્ષોપર પરદેશમાં એકવાર જ્યારે હું માંદી પડી હતી ત્યારે મારી ખાવજીત નિવેદિવાએ કરી હતી. અત્યારે એ બહુલો વાળવાનો સુયોગ મને મળી આવ્યો. અમને બધાને તો આશ્ચર્ય પડતી હતી કે એ છવરો ખરી, પણ પોતાનું મન્યુ નજીક આવ્યું છે તેની એને તો કશ રનીએ ખબર પડી મઇ હતી; તોપણ તેના મોંપર સિતમીરીનાં ચિહ્નો મિલકત પણ જણાતાં નહોતાં. ફર શેજ સહવારના પંદરમાં હસમુજે ચહેરે તે અમણી સાથે વાતચીત કરતી હતી. તેની સર્વ વાતચીત માત્ર એક જ વિષયપર હતી. અને તે વિષય આપણી સ્ત્રીઓની કેળવણી એ હતો. મરતી વખતે એની પાસે જે કોઈ મિલકત હતી, તેમ એની ગાપડીઓ વેચાવાથી જે કોઈ મળે તે સર્વ આપણી સ્ત્રીઓની કેળવણી અર્થે આપણા દેશની સેવામાં તે આપતી મઇ છે.

પોતાના સ્વાર્થનો મિલકત પણ વિચાર કર્યા વગર પોતાની આખી છ'કગી તેણે પરમાર્થમાં ગાળી છે, તેમ છતાં પણ અવકાશ સમયે તેને એમ જ લાગતું કે મનુષ્યસેવાની ખાતર મેં મિત્રએ તેટલો આત્મલોભ આપ્યો નથી. કેમકે એક સમયે તેને એમ હતું હતું કે તમે એક મહા ભાવવાન વ્યક્તિ છો. તેટલાપરથી તેને એવો વિચાર થઇ આવ્યો કે તેણે પ્રભુની એવી પ્રાર્થના કરી કે હે પ્રભુ! હવે તું મને આ દુનિયામાંથી હપાડી દે કે જેથી કહીને બીજી વ્યક્તિએનું બહાર પ્રકાશમાં આવવાનો પ્રસંગ મળે.

દાર્જીલીંગમાં આવ્યા પહેલાં યોગ દિવસ અગાઉ યુદ્ધમત્તમાં એક ધર્મ પુસ્તકમાંથી તેણે એક પ્રાર્થનાનો અંગ્રેજીમાં તરજુમાં

છપાતી પેતાના મિત્ર-મંડલમાં જેવાંથી હતા તેને ખાત્રી કે માત્ર તરફથી માત્ર મિત્રમંડળને આ છેલ્લે જ મટેલો છે. એની ઇચ્છા દર્શાવી હતી કે મરણ સમયે મારી અમારી એ રંગેના હથ્થાર થવો જોઈએ. એ પ્રથના નીચે પ્રમાણે છે,—
૧, પશ્ચિમ, ઉત્તર, દક્ષિણ તરફ વચનારા મનુષ્યે, શત્રુ વિના-
યાઓ, તેમના મર્મમાં જે જે અણચોરોય તે દૂર ધાઓ,
હાને ઘડ કરી નિરતર તેઓ અભનંદમાં રહે અને પ્રત્યેક વસ્તુ
વતંચાણે પેતાના માતૃભા આગળ લખે. "

તેને મન અણનાની ક્ષી સજ્જામાં તજવડ બેઠી હતી નીચની
શુનિ તેને બહુ જ મિત્ર હતી ત્યારે તે એ શુનિ માલો ત્યારે તેના
મોઢા ઉપર કાંઈ ક્યાર જ તેજ મારી રહેતું હતું.

હે પ્રભુ ! અમને તમે પ્રાણીઓને માપામાંથી કુદરત કરી
સવ તરફ હાથ લગ્યો, અપહારમાંથી પ્રકારમાં હાથ લગ્યો, મરણ-
માંથી શુભરત્નમાં હાથ લગ્યો. આમ પ્રકારથી જ અમે પ્રભુત્વને
પરોક્ષીએ કોઈ શકિત અમને આપી આ સર્વથી વિશેષ, હે
માણ પ્રભુ ! અમને પણ કૃપા કરી આજ્ઞામાંથી નિર્ણય અમને
દૂર રાખે. "

તેણે જિજ્ઞાસુઓને કિવંતે કંઈકરખ આકાશ વાદળો અને
ધુમ્રમય ઘેઘગટ્ટ હતું; ખબુ કોઈ કોઈ રમ્યો, રવમ્ભ આકાશ
ગગરે પડતું હતું ખડું. ખીંચે રહીને લેણે હતું કે ખરી નખતી
નોકા હવે દુનિયામાં તેજારોમાં છે પરંતુ અને ખાત્રી છે કે હું બીજી
મત્તાલ જોઈશ. " તરફ ઉપર સૂર્યોદય સૂર્યો કે નીચનીની મહત્ત્વ જ્યેષ્ઠ
પરચાર કંઈક અસંકલિત તેજ અખરસ જોવામાં આવ્યું તે તરત જ
તેના પાંચ પ્રાણ નેના જોવામાંથી નીચની નર્મ મહુતા દર
અવમાં જઈ બેઠો !

(મુન્દરી મુખોપ.).

મા અને છોકરાં.

એટલે

કેવી રીતે છોકરાંને માણસાઇનાં લાવવાં ?

હરિદાસ મુંબઈનો એક સાધારણ ગૃહસ્થ હતો. તેની ઉંમર ૨૫-૨૬ વર્ષની હતી. મુંબઈમાં એક ઐશ્વિસમાં તે નોકરી કરતો હતો. જે કંઈ મેળવતો હતો તેના થોડે કોઈ રીતે પોતાનું શુભરાત મલાવતો હતો. તે ગૃહસ્થનો સ્વભાવ બંને જ સારો હતો. તેના મરમાં મા, સ્ત્રી અને એક છોકરો હતાં. એના સિવાય ખીણું કોઈ નહોતું. છોકરો ત્રણ મહિનાનો થયો હતો.

હરિદાસ એક દિવસે સાંજે ઐશ્વિસનું કામ પૂરું કરીને ઘેર આપો. ઘેર આવીને ઐશ્વિસનાં કપડાં ખટલતો હતો, તેવામાં તેની સ્ત્રી પાસે આવીને હાથી રફી અને તેનું ચિત્તાવાળું તથા શોકાતુર મોં જોઈને તેનું કારણ પૂછ્યું. બાકુલવાથી ઉપશાંકપરી બે ત્રણ વાર પૂછવાથી હરિદાસ જવા દેતો નોત્યો “ કંઈ નહિ—એવી કંઈ વિપત્તિ પડી નથી. ”

સ્ત્રીએ કહ્યું:—“ ત્યારે જેની ચિન્તા કરો છો તે મને કેમ કહેવા નથી ? તું વગેરે તમારા મનની વાત મને કહેવાથી કંઈ હાનિ થશે એમ સમજો છો ? ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ હાનિ થાય કે ન થાય ત્રણ વાત કદાચી કંઈ વધારે લાભ થાય એમ હું ધારતો નથી. તને સઘળી વાત કદાચી તે વાતનો મતલબ તું ચાસી પેઠે સમજી શકીશ નહિ. ”

સોચે પૂછયું:- “ કેમ, હું છું એવી નકામી જ છું કે કંઈ વાત કહાપી તે હું સમજી શકીશ નહિ ? ”

હરિદાસે કહ્યું:- “ એક ખસખ વાત અથવા પારકાની નિન્દા નો વાત કરતાં જ તું સમજી શકીશ, પણ જેમાં સારાપણાનું ચિત્ર છે, મહત્ત્વનો વાત છે, અથવા કોઈ સારા માન્યમના દ્વારા લેવાનો જરૂર છે તે વાત જોઈથી જોઈને લેઈથી જાણી તથા સહેલાઈથી તું સમજી શકીશ નહિ. ”

પાર્વતીને સ્વામીના આરા મોક્ષપાથો અનુકરણમાં વેદના ચર્ચ જારી, પણ તે સ્વામીના હૃદય ગુરુએ ઘડી નહિ, હાથી તેને પોતાની ખસખ રસા માંજારી આજ્ઞાથી અન્તરમાં કહેલ હૃદયથી અને જેના રોજે સ્વામીનો ઈચ્છા પૂર્ણ કરવામાં મદદ આપી શકાય તેને માટે વિચાર કરવા લાગી.

હરિદાસ જાણીને પાછો વિચારમાં બેઠો હતો, તેવામાં પાર્વતી પણ જોઈતી હતી, સામુગ્રી સેવામાંથી કરીને સૂવાના બોરમાં આવી. બોરમાં આવતાં જ તેણે પોતાના પગોને પાછો ચિન્તાનુરૂપે જોયો. બોરમાં જ્યાં હરિદાસ વિચારમાં બેઠો હતો ત્યાં તે જાણીથી જઈને ઉભી, માને ચિત્તનો ખુશી દેખાડવા માટે જાગ હતીને જો-
હી:- “ જો મને કહ્યું જ નકામી જાણવા હો તો મારો ત્યાગ કરો, જેનાથી હૃદયનો આશા પૂરી થવાની નહીંવ તેને લઈને તમારા ઘરને સમગ્રી રાખવાથી કંઈ ફરક નથી, મારા જેવી સ્ત્રીના ત્યાગ કરવો જોઈએ. ”

હરિદાસે તેના જવાબમાં કહ્યું:- “ યે નકામો કહો નથી, મારી ખાતરી છે કે મારો ત્યાગ પૂર્ણ થવા પોતે તારામાં પણ હોય છે. મેં આપણા દેશની જોની સાધારણ સ્થિતિ જોઈને કહ્યું હતું. સાધારણ રીતે આપણા દેશમાં સ્ત્રીઓની ઘણી જ ખરાબ દાણા જવામાં આવે છે. મારા કે હું જેનો વિચાર કરું છું તે વને કહ્યું. ”

પરંતુ મારો તેં ખોરે વિચારનો મોટો ખાર જેથી એણે ધાપ તેમાં તું શું મદદ આપવામાં હજી પ્રતિજ્ઞા કરી ચૂકીય ? સ્થિર ચિત્તથી વિચાર કરીને જો; તેમાં તને બહુ પરિશ્રમ તથા વિચાર કરવો પડશે, નાના પ્રકારના ત્યાગ કરવાનો જરૂર હોય નો. શું તું તારું પોતાનું સુખ તથા આસમને છેડીને તે કામમાં જોડાશે ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“તમે સ્વામી હો, તમારો જોમાં સ્વાર્થ રહેલો હોય, સુખ અને આનન્દ હોય તે વાળી મહેલો મળતું હોય તો; પણ તે કરવામાં પ્રાણપંચ કરીને પણ પરિશ્રમ કરવો એ મારો ધર્મ છે, મારું તે જ સુખ છે, તે જ આરામ છે, તે જ ધર્મ છે. ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ ત્યારે હવે જે વિચાર કરવો હતો તે કઈ હું, તે સાંભળ આપણને એક લીકરો થયો છે તેના વિષે તું શું કંઈ વિચાર કરે છે ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“ એના સંજ્ઞામાં શો વિચાર કઈ ? ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ કેવી રીતે એને મોટો કરવો, માણસાઈમાં આણવો, તે વિષયમાં વિચાર કરવાનું શું કંઈ નથી ? ”

પાર્વતીએ ઉત્તરમાં કહ્યું:—“છેલ્લરને મારીપેઠે ખવડાવીશ, તેનું જતન કરીશ, બહુ વાંછોશ, તેથી જ તે મોટો થશે ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ખવડાવ્યાથી, યત્ન કર્યોથી અને બહુ વાંચ્યાથી જ શું છેલ્લરનાં સંજ્ઞાનું મધ્યમ કર્તવ્ય પૂરું થાય છે ? તે ઠીક નથી, પશુપક્ષી પણ પોતાનાં કમ્પાને સારીપેઠે ખવડાવે છે, મારાની પેઠે યત્ન કરેછે અને બહુ વાંચે છે. તો હું આપણા કામમાં ત્યાગ પશુ-પક્ષીના કામમાં કંઈ ભેદ નથી એમ માનતું શું હિંમત છે ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“આપણે આપણા પુત્રને જામતાં વાચતાં શીખવીશું. તે વાંચતાં લખતાં શીખીને સારી રીતે રૂપીઆ-ટકા કમાશે

બિને દસ જણમાં એકો મળિ સંસારમાં મુખથી કાળ કાઢે. પણ,
પણી તે તેવી રીતે કરી ચાલ્યાં નથી."

હરિદાસે કહ્યું—આપણા પટોશીનો રામચંદર ઘણું લખતાં
માંડતાં રીખ્યો છે; એમ એ ની પરીણા પાસ કરી છે. રૂપિયા
પણ ઘણા જ કમાવ છે, દસ જણમાં એકને પણ મેલ્યા છે. માન
કે તારો છેકરો ને બરાબર બીજો રામચંદર ચાલે તો હું છું
મુખી થઈશ ? "

ચાવંતી બેઠી—જ્યો આ મારો છેકરો! એવો મળિ છવે
તેના કલ્યાં તો હમણું પરી જાય તેથી હું કંઈ પણ કુઝી બનાવ
નથી. તેના છેકરાથી મુખ છું ? જે લખતાં નાંચતાં રીખ્યો, દસ
રૂપિયા કમાયો, દસ જણમાં એકને મેલ્યાયો, પણ પેલાની માતાં બાં-
ધુ આવી ચાપો નહિ; ચોના કુઝાના દિવસ દૂર કરી ચક્રો નહિ
તો રૂપિયા બાળીને છું કરે છે ? "

હરિદાસે કહ્યું—તે રૂપિયાનું છું કરે છે તેનો જમા ખર્ચ તારે
કે મારે રાખવાની જરૂર નથી. હવે વાલ બેઠી જ છે કે ને છેક
જા એવો ન જોઈએ તો કેવો છેકરો હોવાથી તારી આશા રૂપું
આપ તે કહે જોઈએ ? "

ચાવંતી બેઠી—હું મનમાં ને મનમાં ઘણી સારી રીતે
જમણું છું કે મારો છેકરો કેવો મવાથી મારા મન માન્યો ચાલ,
પણ હું બધી રીતે કરી ચાકતી નથી. તમે કહો. "

હરિદાસે કહ્યું—" આ કંઈ સહેલી વાલ નથી, આ જગતમાં
ને કંઈ જારે કામ હોય તો તે જાળણું કાઢવાનું કરવું એ છે.
હું ને કહું છું તે તું કલ્પ ચાકી પિં ચમણ ચાકવી ન હોય, પણ
તે ખરી વાલ છે. આપણે ને છેકરાને આસો મર્યાં હોય તો વાર
નહિ લગાડ્યાં કરવાથી પહેલાં પેતે છેકરાં પાળવાને લાયક થવું એ.

ધર્મે, વિશેષે કરીને તમારા (સંજોના) હવનમાં એવી ઘણી ખોટાં જોવામાં આવે છે કે તે દૂર નહિ કર્યાથી તમે કહીએ જરાપણ સારી રીતે ઓકરાંનું પાલન કરી શક્યો નહિ.

વિલાયતના એક વિદ્વાને કેળવણી વિષય પર એક ઉત્તમ પુસ્તક લખ્યું છે કે:- ' છે કરાંના પાલન કરવા ઉપર જ તેઓનું હવન તેમાં એક જગાએ લખ્યું છે. સૂર્ય અને તેઓની જાતની દિનનિતિ તથા અધોગતિ આધાર રાખે છે, તેપણ જેઓ જોડી વારમાં માખાપ થઇને ઓકરાંના પાલનરૂપ મહાવ્રતમાં જોડાવાનાં છે, તેઓને બાળકના પાલન સંબંધમાં કંઈપણ શિક્ષણ બાપવામાં આવતું નથી એ શું આશ્ચર્યકારક નથી? દા-રીની ખોટા વિચારવાળી બુદ્ધિની સલાહ, મૂર્ખ દાસદાસીઓના વિચાર, ખુદ્દિ રહિત કદિપત ઉપાસથી બનેલી ખરાણ રીતિનીતિ તથા નિયમ, અને તેઓના મનમાં આવેલો તથા કદપનાના ખોળામાં થનાર વંશનાં લાગ્ય અપણ કરવાં એ શું મયંકર બનાવ નથી? વેપારી જો વેપાર સંબંધી દ્વિસાબનું જ્ઞાન નહિ મેળવતાં વેપારમાં વળગે તો આપણે તે મૂર્ખ માણસની બેવકૂફીનો અશ્વરી કરીએ છીએ; અને તે માણસ જલદીથી વિકૃષ્ટ મનસ્વિયવાળો થશે એ પણ નક્કી કરી-છીએ. જો કોઈ માણસ વાહાડકાપના કામમાં સંપૂર્ણ અકારે અભજો ઉઠાવે તે કામમાં આગળ પડે તો તેની ખરાબી કરવાનો અતલબ જોઈને આપણે નિઃશ્વ આશ્ચર્ય પામીએ છીએ અને તેને હાથે રાગીની દુર્દશા થતી હશે જ એમ બાહુને અન્તરમાં દુઃખ પામીએ છીએ. પરંતુ કેવો ઉપાય લીધાથી ઓકરાંનું ચરોર બળવાન તથા આશ્ચર્ય રહે-અને હજારે હજારે પુષ્ટ થાય, કેવો ઉપાય લીધાથી તેની મનની તથા નોતિની દિનનિતિ થાય, તથા જાત સુંદર રૂપમાં ધીરે ધીરે ખીલે; તેના હાથક કંઈ જ્ઞાન નહિ મેળવતાં માણસ માખાપ થઇને, જાવિય-વંશના શાસ્ત્ર સંબંધી દુરજ બાબતવામાં આગળ પડે છે તે જોઈને કોઈપણ આશ્ચર્ય પામતાં નથી. અરે! એકવાર પણ વિચાર કરતા નથી! આપણો પછવાડે જેઓ આવે છે તેઓની દુર્દશા થશે એવું સમજીને કોઈને પણ દુઃખ ઉપજતું નથી એ એક અતલબ જેવો વિષય છે, સંસારમાં બધા

માણ્યો પોતાના કામનું પહેલાં ચિંતણ ચેતવે છે. છેકસંતું પાડત કરવાનું કામ લોકો એવું સહેલું સમજે છે કે એ વિષયનો કેળવ-
ણી લેવાનો જરૂર સમજવા નથી. હવે વિચાર કરીને નો, આપણે
કેટલા સારાસાર વિચાર કરવા વગરના છીએ ! ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“ જરાબર છે. મારામા કપી કપી જોડ છે
તે કેળાએ, હું મારા દેવ જોડાં તો તેનો મુપરવાનો ખરા દિગથી
ચલ કરીશ ”

હુજિદાને કહ્યું:—“ હું તારા દેવ દેખાડવાને ઊંડો નથી. આ-
પણ આ છેકરાને સરસુથી કરવા માટે વિચાર ઉપજ્યો છે એ જ
કેળવ જેવા આનું છું. અને હું એકદિમમાથી આવતાં આવતાં રમતા-
માં વિચાર કરતો હવે કે છેકરાને યથાયોગ્ય કેળવણી આપીને તે-
ઓને ધર્મમાં સુદૃઢિત કરીને સંસારમાં છોડી મુકવાં એ જ માન્ય-
પત્રું સર્વ અને મોટામાં મોટું કર્મજ છે તેના ઉપર કોઈ વિચાર
કરવા નથી. તે પહેલાં તારા પિતાને લેર ધોડીક કેળ-
વણી મેળવી લેતો, અને મેં પણ તને શીખવવા માટે કંઈક મહેનત
કરી હતી. હવે એ તું તારા જાતકના મરિખવા જગા માટે મોક-
લત કરીને માળકના લખવેળી ધેરૂં જાન મેળવે તો હંધક સાચું
પરિણામ થાય એમ છે, કેમકે માળકને માણસાઈમાં આણવા માટે
જેટલી વસ્તુની જરૂર છે તેટલી આપણા ઘરમાં આપણા દેવના ક્રોધેક
ઘરમાં મારી વ્યવસ્થા રાખવામાં હજી થયો વખત જોઈએ. ”

પાર્વતીએ એ સાંભળીને કહ્યું:—“ તમારા મોહવામાં મને એ
જગાએ યંકા રહે છે. એક જગાએ તમે જોડવા લખ કે કોડુક
સારું પરિણામ થાય એમ છે, બીજી જગાએ એવ્યા હના કે ‘ આ-
પણા ઘરમાં સારી વ્યવસ્થા થવામાં હજી થયો વખત જોઈએ. ’ આ
માટે આનું જોડ્યા એ હું સમજતી નથી. આપણે ખરા દિગથી
ચલ કરીશું તો હું છેકરાને લખક કેળવણી આપીને માણસ કરી
શકીશું નહિ ? આપણી આજી શું પૂર્વ મસે નહિ ? ”

હુરિદાસે તેના જવાબમાં કહ્યું:—“ મારા બોલવાને તાત્પર્ય એવો જ છે ખરો, કારણ કે એક અંગ્રેજી પુસ્તકમાં વાંચ્યું હતું કે એક સ્ત્રી જોડે વાત કરતાં કરતાં એક માણસે કહ્યું કે:—“ છેકડું જન્મતાં પહેલાં ત્રોશ વર્ષ અગાઉથી તેની ડેળવણીની તૈયારી કરવી જોઈએ, શું સમજી ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“હું તો કંઈ સમજી નહિ. છેકરો ધવાની ત્રોશ વર્ષ પહેલાં કેવી રીતે તેને ડેળવણીની તૈયારી કરાવે ! વાહ ! આ શું કહેવાય ! ”શમ યતા પહેલાં શમાયજી ! ”

હુરિદાસ બોલ્યો:—શોક કહ્યું; શમ યતા પહેલાં શમાયજીની ઉત્પત્તિ થવી જરૂરી છે. આ હિંદુવત બાળકની ડેળવણીમાં અધ્યયોગી છે. છેકડું જન્મવાનો પહેલાં ત્રોશ વર્ષથી તેને ડેળવણી આપવાને આદેશ કર્યો જોઈએ, આજુ કાજી આમ સમજાવું કે તપાં અવતરેલાં છેકરાં જે માતા બોળામાં લાક્ષિતપાક્ષિત થઇને વૃદ્ધિ પામે, અને જન્મવાની પહેલાં જે માતાના ગર્ભમાં તેને દર્શ મહિના અને દસ દિવસ રહેવું પડે, તે માતાને વિશેષ સાવચેતીથી ડેળવણી દેવાનો યત્ન કરવો જોઈએ. માની કંઠર વા અનુદાર પ્રવૃત્તિથી અને તેના ખોટા વિચારરૂપી ઘેર અધારામાં દંઘાયલું કે નિર્ભય જ્ઞાન-પ્રકાશથી પ્રકાશિત પ્રવૃત્તિથી જાગૃત જીવનના કોઈ માર્ગે ચઢે છે! તેથી માતાના દરેક સારા અથવા નરકા આચરણ ઉપર, માતા આચાર-અવહાર, રીતિનીતિ, સ્વચ્છ અને ચરિત્ર ઉપર બાળકનું સમજું સારું નરકું સન્નિધિ આધાર રાખે છે તેથી મુકમાર મલિવાળાં દરેક છેકરાંના ચરિત્રનું ઉચ્ચમાણું કરવા માટે, તેના અનુચલ જીવનને ધીરેધીરે હલવ કરવા માટે, તેના જીવનરૂપી ખેતરમાં જ્ઞાનરૂપી મોટા વૃદ્ધાં નાનાં નાનાં વીજ વાવવા માટે, યજ્ઞો કાળ ગાળવો જોઈએ. પેલા ગૃહસ્થના આલો વિચાર દલો એવું જણાય છે. હવે તે ગૃહસ્થના બોલવાની મલલજ સમજી ? ”

પાર્વતીએ તેના જવાબમાં કહ્યું:—“તમે જો કહો તે જ કંઈ સારી પો સમજી, મનનુ જે સમજી છું તેનાથી મારા અંતઃકરણમાં નિશાનો ઉદય થાય છે. હવે જ સમજી કે જ્યારેને આવૃણમાં આવૃણ એ કંઈ સહેલું કામ નથી.”

હરિદાસે કહ્યું:—“આ એક જ વાતથી આટલી નિરાશ થઈ જાઉં. છેકરાંના પાઠનામાં વિશાળતા વિદ્યાર્થીને જે જે કંઈ કહું છે તે ભૂલવાથી તું મારા આશ્ચર્ય પામીશ જે જ્યારે આ વાતને કહીશો ત્યારે એ વિષય અને આટલીટો સમજાવીશ, મને ધ્યાન આપીને સંભળાવીશ.”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“મને તે સંબંધ સંભાળવાની ઘણી જ ઇચ્છા થઈ છે. તમે કહો.”

હરિદાસે કહ્યું:—“કુલ્લના બાદશાહ નેપેલિયન મેન્નાપર્ડ નામ તે કો સંભળ્યું છે ?”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“કેટલાક દિવસ ઉપર એક મેન્નાપર્ડ નેપેલિયન અને કુલ્લની વચ્ચેના વચ્ચે વિષય વાંચ્યો. હો, તે જ નેપેલિયન વિશે વધુ કહે છે કે શું ?”

હરિદાસે જવાબમાં:—“હા તે જ્યારે નેપેલિયન મેન્નાપર્ડ એક દિવસ મહત્ત્વ કાંઈના નામની સ્ત્રીની સાથે વાતચિત કરતાં કરતાં કહેવા લાગ્યું:—“કેવલની જાણવાની જે ભૂની થોતિ છે તે જાણી વગર કામની છે. કેવલનીના વિષયમાં દરુ સુધી ચીંતે છે.” મહત્ત્વ કાંઈને તેના જવાબમાં કહ્યું: “હા.” આનો જવાબ સંજ્ઞાથી નેપેલિયન જવાબમાં પામ્યો અને તરત વેલે કહ્યું: “હા મનાવર કહે છે. મારા જ શબ્દ કેવલનીને પીરું નામ માર્યું છે.” એમ કહી એણે મહત્ત્વને આવૃણને આવૃણમાં જાવન કરવાની કેવલની જાણવાનો કામ્ય મેળવ્યા નિરાશિ કરી. હવે જ સમજી ! આ જે શબ્દો પાછાં કહેવા લાગ્યાં ‘ધર્મ’ એક વિચારવાળું કેવલનીકુળી ખેડ કહેવા છે. આટલા જ મોટે કો-

કેા કહેછે કે પરમેશ્વરે માને પોતાના વતી સંસારમાં મોકલી છે, માળાપ ઈશ્વરના પ્રતિનિધિ રૂપથી સંસારમાં પાલણુપોષણ કરે છે. તેઓ સારાં હોય તો છોકરાં સારાં નિવડે છે, તેઓ ખરાબ હોવાથી છોકરાં કદી પણ સારી પ્રકૃતિવાળાં થતાં નથી. ”

પાર્વતી આશ્ચર્યજાતીને આટલી વાર સુધી સ્વામીની વાત અંત-જાતી હતી. હંમણાં વાત પુરી થવાથી એક લાંબો નિશ્વાસ મુકીને બો-લી:—“ મેં પહેલાં કદી છોકરાંના સંબંધમાં આટલો વિચાર કર્યો નહોતો. હવે સમજી છું કે છોકરાં થયાં એટલાથી જ કોઈને પોતાને લાગ્યશાળી માનવું ન જોઈએ; કેમકે છોકરાં મોટાં થઈને માણસાઈ છોડીને પશુના જેવું હવન ગાળે તો તે ન થયા કરતાં વિશેષ દુઃખ કેનાર થઈ પડે છે. હવે મને મોટી ચિન્તા થઈ છે કે કેવી રીતે આ બાળકને કહેરી સદ્ગુણી બનાવું ? ”

હરિદાસે કહ્યું:—આગે અહિંથી જ બંધ સણું છું; કારણ કે રાત્રિ થઈ થઈ ગઈ છે. ફરી કોઈ વેળાએ આ વિષય ઉપર વાતચિત ચલાવીશું. ”

પાર્વતીએ પૂછ્યું:—“ કોઈ વેળાએ એનો અર્થ શો ? ફરી ખબર ચાર મહિના પછી આ સંબંધી વાતચિત કરવા બેસીશું કે શું ? ”

હરિદાસે ઉત્તરમાં કહ્યું:—“ તું શું એમ કહે છે કે દરરોજ એકિં-સની સખત મજુરી કર્યા પછી ઘરમાં આવીને ફરીથી આવવા સૂઝ વિષ-યની ચર્ચા કરવામાં રાત્રે દશ વાગ્યા સુધી કાળ ગાળું ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—તમે શું ગાફં મન બાલુવા માટે મને આણું કહો છો ? મારા હૃદયમાં કેવો વિચારનો પ્રવાહ ઉત્પન્ન થયો છે, મારી દુઃખી બુદ્ધિ તથા જ્ઞાનની સામે કેવો એક નવો ભાવ પ્રકટ થયો છે, તેનું વર્ણન મારાથી કરી શકાતું નથી, એનો જ મને ખેદ થાય છે. તમે નિ-શ્ચય સમજાવો કે મને આ વિષયમાં કેળવણી આપવા માટે તમે મારા

આ રોડના ધતને મનુષ્ય કરવા યોગ્ય જે મહદ કરશે તેનું એક જિંદુ પલ્લુ નિરર્થક થશે નહિ, એજ મારી વિનંતિ છે.

હરિદાસે કહ્યું:—દીક છે ત્યારે, જ્યારે મને વળત મળશે ત્યારે મારો સમ વિનારી હઇને આ વિષયમાં તારો જ્ઞાનોત્તમને માટે વિચાર કરીને સારી સલાહ આપીશ. તું વજ્રપૂર્વક તે બોધ કામમાં આણશે તો હું મારો દામ ચક્રાત ચલો સમજીશ.

બીજો વિદ્યો સ્વિકાર હતો, તેથી જમીને હરિદાસ બોલિસમાં ગયો નહિ; તેથી વાતચિત કરવાનો પ્રયત્ન વળત મળ્યો, હરિદાસ અને પાર્વતી એકાં બેસીને બાથકને ઉઠેલા રાંબાંથી વાતચિત કરવા લાગ્યાં.

હરિદાસે પૂછ્યું:—“કહે જોઈએ, કાલે રાત્રે જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું હતું, તે જાણું તને થાડ છે કે ?”

પાર્વતીએ જવાબમાં કહ્યું:—“હા ચાર છે, હું તેમાંને એકપણ બોલ જુદી નથી.” કાલે તો “મા પવાની આમમજ સોચીને સારી પેડ કેળવણી આપવી જોઈએ” એ વિષે વાતચિત થઈ હતી.”

હરિદાસે કહ્યું:—“હા, તે જ વિષે થઈ હતી ખરી બાજુ હું મા પવાની આમમજ ન સોચીને કેળવણી આપવાની ચક્ર છે એ વિષયમાં કંઈક વખાણ કરીશ. એક ચલેજી પ્રત્યક્ષ એક કેમલે લખ્યું છે કે એક સીએ પોતાના ચાર વર્ષની ઉમરના છેકરને ક્યારે કેળવણી આપવાનું શરૂ કર્યું એ વિષે પાઠશાળા પાઠશાળા કહ્યું, “ભદ્રે ! હજી સુધી જો તમે તે બાળકને કેળવણી આપવાનો આરાજ ન કર્યો હોય તો ચાર વર્ષ અમરતાં મળ્યાં છે, કહે જોઈએ આની મનુષ્ય શી છે ?”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“ચાર વર્ષનો છેકરો શું શીખે ? હું તો કંઈ સમજી શકતી નથી, આપણા દેશમાં સંચ વર્ષની ઉમરનાં છેકરને

નશા ને મુકે છે. આટલી નાની વયમાં છોકરાં ઉપર બોલે નાંખવાથી તે છોકરાં કેમ છુપે ? ”

હરિદાસે કહ્યું:—છોકરાંને કેવી કેળવણી આપવી જોઈએ તે તું જાણતી નથી, છું તું પારે છે કે હ મહિનાનાં તથા એક વર્ષનાં છોકરાંને કપડાંલત્તાં પહેરાવીને હાથમાં ખડીઓ પાટી આપીને મહેલાઈનો નિશાને મોકલવાં અથવા પહેલી યોપડી હાથમાં આપીને સ્કૂલમાં મોકલવાં એનું નામ કેળવણી આપવી કહે છે ? બાળક અવવસ્તાં જ થણી કહેવાઈયો પોતાની જરૂરની કેળવણી મેળવે છે. લોર્ડ બ્રોડમ નામના એક વિદ્વાને કહ્યું છે: ‘બાળક ખદારથી ખોટા મહિનામાં ખદારનો દુનિયાના વિષય, પોતાની શક્તિ અને બીજાના સ્વભાવ વિષે એટલું જ નહિ પણ પોતાના તથા બીજાના સંબંધમાં એટલી બધી કેળવણી મેળવે છે કે તેના બાકીના બધા દુવતરમાં તે તેનાથી વધારે કેળવણી મેળવી શકતો નથી. બાની મતલબ એ છે કે એક વર્ષમાં બાળક આખી ઉંમરની કેળવણીનાં બીજાં એકઠાં કરે છે. આ એક વર્ષની કેળવણી તેની સર્વથી ગોટી કેળવણી છે. તેનું પરિણામ એ થાય છે કે ત્યાર પછી ને કંઈ કેળવણી મેળવે છેતે પહેલી બાલ્યકાળની એક વર્ષની મેળવેલી કેળવણી રૂપી છાદના ઉપર ઢાળીએ, પાતરાં, ફૂલ ફાળી પેટે ચોભા જ આપે છે.’”

પાર્વતી તે આંખ ને બોલી:—“ આ કેવી અજાયબ બહેલી વાત લાગે કહી ! તમારા કહેવાથી જણાય છે કે અઢી વર્ષનું બાળક બધી કેળવણી લે છે, તે હું સમજી શકતી નથી. નાનું બાળક કેવી રીતે બાદલું રીખી શકે તે ખાસ ધ્યાનમાં ઉતરતું નથી ”

હરિદાસે કહ્યું:—આના ઉપરથી જણાય છે કે બાળકની કેળવણી ક્યારે શરૂ કરવો જોઈએ તે તું સારી પેઠે સમજી શકી નથી. ઠીક છે, કહે જોઈએ, આપણે જેને કેળવણી શબ્દ કહીએ છીએ. તે રી કેળવણી છે? બાળક શું રીએ છે ? ”

પાર્વતી જવાબ આપ્યો:—પહેલાં વાને જે કહ્યું છે તેના ઉપરથી એનું મતલબ છે કે બાળક ને જુએ છે તેજ રીએ છે. ”

હુરિહસે કહ્યું:—“ ઘણું જ સાફ, બાળક ને બુદ્ધિ છે તે જ શીજે છે, તે તેની ભટ ભટ, એ શીજે છે તેનું માનું પણ જ્ઞાન તે મેળવતો નથી છે તેમાં કંઈ સદેહ જણાતો નથી. ”

પાર્વતીએ તેના જવાબમાં કહ્યું:—“ એકું જ્ઞાન તો મેળવડું નેહ્યો. હું હવે જરાજરા વમાસ કહેવાની મનઃક્રમ સમજુ છું. ”

હુરિહસે કહ્યું:—જન્મનાં જ બાળક મા ફૂળી કેળવણીના ચોખ્ખામાં મુલે છે. બાળક ને બુદ્ધિ છે તે તેને નહું જણાય છે, તે આશ્ચર્ય થઈને જગતનો કુમતુરની બુદ્ધિએ અને હજારે હજારે તેનું જ્ઞાન મેળવે છે. જો બાળક મવનરતા જ ફેલે, તે શા માટે ફેલે છે ? ને તુ બુદ્ધિ છે ? જન્મતાં જ તેને કંઈ વસ્તુની જરૂર જણાય છે, અને શેવામાં તે મગરો બેવા જ્ઞાનનું બીજ પ્રકૃતિએ ઈચ્છે જરૂરે છુપી રીતે તેનો બહાર વાગ્યું છે બૂખ લાગી શેવા તો નવાં અવરેશાં હેઠળનું ભેર શેવામાં જ સમાવડું શેવા છે, એકાએક બાળકના ઘસીર ઉપર કોઈ ભવતો માર લાગ્યો શેવા તો ફેલાયી મદદ મળ્યો અને તે મારની પોજ દૂર થઈ જોડું જ્ઞાન બાળકની પ્રકૃતિના મુગમ છુપો રીતે સહેતું છે. આવી રીતે બાળક પીર પીર શેવા શામે છે. બાળક દમલાં શીજે છે, એ પાનાના કુમળા નાના નાના હાથપગ હકાવીને રમતાં શીજે છે, એ શું કેળવણી નથી ? જન્મર વધારી બચ છે તેમ તેમ બાળક માનુ પ્રાણુ બેલીને મા મા શબ્દથી માના જનને સાન્નિ આપે છે. માના જ્ઞાનંદથી પીરળી મથેલા હૃદયમાં અમુતની બસા વરમાવતાં શીજે છે એ શું વગર કેળવણીથી થઈ શકે એમ છે ? બૂખતો વેળાએ, પીરની વેળાએ અથવા કોઈ રીતના માર લાગ્યામાં રહેલ પાનાની મવક્રમ કહેતા અને તેનો નેરે લોકોનો લાભથીને જેવતાં બાળકને કોણ સોખવે છે ? બૂખ લાગી છે તે શેવાથી ચોરાત મળ્યો, બૂખ નિવારણ વધ તૃપ્તિ મળી અને તેને હીરિ આનંદ પ્રકટ કરવો એ બાળકને કોણ શીખવે છે ? પેટો આપણું માર મદિનાને હેઠલે છેલીમા ઉપર ભેગ લાગ વગરે ફમાલ હુલતો બુદ્ધિ છે. તે મેળવવા માટે કેટલો અધો આતુર હોવા છે ? પેલે ઈનીને લેવાની

તેઓ નહોતે છે તેઓને એ મહુ જ સહેલું જણાય છે, પણ જેઓ તે કામ બાજુના નથી તેઓને એ મહુ જ મારે જણાય છે. ”

હરિદાસે પૂછ્યું:—“ દીક, હવે કહે જોઈએ કેવા માણસનાં ઠોકરાં સારાં થાય ? ”

પાર્વતીએ હતારમાં કહ્યું:—“ જે માળાપનું ચરોતર આરોગ્યતા-
રહું તથા અધવાન હોય, તેઓનાં ઠોકરાં સારાં થાય. ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ તું તું જોતી નથી કે ઠોકરાં ઘણીક
વખતે માળાપનો ચહેરા મેળવે છે ? ”

પાર્વતીએ જવાબમાં કહ્યું:—“ હા જોઈ. છ’ ખરો, માણે
માએ જોડે દિવસે મને કહું હવે કે આ ઠોકરાનું શું તેના મા-
પના નેવું છે. ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ એ પ્રમદો ઠોકરાં ઘણી વખતે માળાપની
પ્રકૃતિ તથા હલખવમુલ શેત્રવે છે તે તું તું જાણે છે ? ”

પાર્વતીએ જવાબમાં કહ્યું:—“ હા, તે પણ જોઈ છું. મારા
મોટા મકા મહુા દોષી સ્વભાવના છે, તેમનો મોટો રીકરો ધણો જ
દોષી છે. મારા નાના કાકા પણ જ હવાલુ છે, ગરીબ દુઃખીને જો-
યાથી તેઓને અન્ન આપે છે, જેની પાસે પહેરવાને કપડાં ન હોય
તેને વસ્ત્રદાન કરે છે. તેમનો જીકરો મારા કરતાં નાનો છે તે
જનાબર કાકાના નેવો જ થયો છે. એક દિવસે એક માણસ દાદથી
મુજતો હતો તે જોઈને તેને પોતાના ચરોતર ઉપરનું વસ્ત્ર આપીને
ઘેર આવ્યો. કાકાએ તેના વચની વાત માંજાળીને તેને મહુા જ
સાબાસી આપી. ”

હરિદાસે કહ્યું:—“ મહુ જ મારું. હવે માર કે આવા માળા-
પનાં ઠોકરાં થાય તેા દુર્નિયાનું મહુ જ મહુ થાય. જે આપણા ચરોતરમાં-

કંઈ પણ રોગ ન હોય, આપણે સારાં અને જાળવાન હોઈએ, આપણુ નાનપણથી સત્ય ઉપર પ્રેમ રાખનાર હોઈએ, તથા ધર્મપરાયણ માળાપને ગોળે ઉછર્યાં હોઈએ; અને સારી કેળવણીના શુભથી માળાપના દોષ હોડીને તેઓના ગુણ એકઠા કરીએ તથા છુવનનું પાલન કરીએ, તો આપણા ઘરમાં જે બાળકો જન્મે તેઓથી પણ આ દુનિયામાં ‘વણુ’ જ જણ થાય એમ છે; હું હવે પછી તે સ્પષ્ટ રીતે સમજાવીશ. જેમ તે શરીરના બિંદુ પહેલાં કશું હતું કે માળાપ જાળવાન હોય તો છેકરાં પણ સારાં અને જાળવાન થાય છે; તેમ વળી જેતું શરીર સાદું હોતું નથી, નાના પ્રકારના શરીરના નિયમ તોડીને જેઓ હંમેશાં મોંઘાં થાય છે, દમ, સુપરોજ અને ઉન્માદ વગેરે ઘણીક બાતના બીજા રોગ જે શરીરને એકદમ વેરી લીધા પછી સહેલાઈથી જતા નથી તે રોગ જેના શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે; તેઓનાં છેકરાં તે રોગમાં ફસી પડે છે એ સર્વથ લીકામાં આવે છે. હવે કેટલાકે દાખલાથી હું તને સમજાવું છું કે શરીરની એકે બાળકનું મન અને પ્રકૃતિ પણ નાના પ્રકારના કારણથી માળાપના જેવી થાય છે. તને થાદ હોડે કે છેકરો જન્મવાની પહેલાં તને ઘણીક વેળાએ આવથેતીથી વખત માળવા કશું હતું; તને થીકાઈ જવું ન પડે. તારા મનમાં કલેશ તથા દુઃખની છાયા પડીને તારા હૃદયમાં અન્યકાર ન થાય તેને માટે મેં ઘણા ચતન કર્યું હતા; વળી તને વાંચવા માટે સારાં સારાં પુસ્તકો પણ આપી આપ્યાં હતાં, કહે જોઈએ કયાં પુસ્તકો ખ્યાન લગાડીને વાંચ્યાં હતાં અને તેથી શો લાભ મેળવ્યો હતો ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—હરિશ્ચન્દ્ર નાટક વાંચ્યું હતું, તેમાં સત્યવાદી હરિશ્ચન્દ્રની વાત હતી. તે પુસ્તક મેં ખ્યાન લઈને વાંચ્યું હતું. પુસ્તક ઘણું જ મજેતું હતું.

હરિદાસે કહ્યું:—એ પુસ્તક ઘણું જ સુંદર હતું. તેથી મેં તને વાંચવા આપ્યું હતું. આજ્ઞા ! હરિશ્ચન્દ્રનો સ્વાર્થત્યાગ, ન્યાય,

અને ઊંઝે સાચ ઉપર પ્રોતિ જ આપજી ઘરમાં પ્રવેશ યાવ તો આપજી મનુષ્ય જન્મ સફળ થાય કીડ, હવે કહે જોઈએ બીજા કયાં કયાં પુસ્તકો અને વાંચવા આપ્યાં હતાં ? ”

પાર્વતીએ કહ્યું:—“ વિષ્ણુપુરાણમાંનું મુવ અને મહાભારત જીવન પરિર વાંચ્યાં હતાં. એ પણ ઘણી જ સારી કથા હતી, તે વાંચવા વાંચતાં ધર્મીવાર આંખમાં આંસુ આવતાં હતાં. મુરબી સરલ બહિઃ અને મેંદલકની વિશ્વાસની દલતા એ બે ઘણી જ સારી હતી ”

હરિદાસે પૂછ્યું:—“ બીજું શું વાંચ્યું હતું ? ”

પાર્વતીએ જવાબમાં કહ્યું:—“ ભુદેવ સરિત્ર વાંચ્યાં હતાં. ભુદેવનો પ્રથમ વૈરાગ્ય અને અન્તરો પ્રેમ પ્રચાર એવો બનાવ મારા અન્તઃકરણમાં હમેશાને માટે ાલી રહેશે. તમે જેટલાં પુસ્તકો અને વાંચવા આપ્યાં હતાં, તે સઘળાં અને સઘળાં પચન્ પચ્યાં હતાં; અને તમે વારે વારે વાંચવાને કહાથી મેં તે ખ્યાલ લગાડીને પણ વાંચ્યાં હતા. એવી રીતે વાંચી મઠ હતી કે તેમાંના કેટલોક જાગ મારે જોડે ચડી ગયો છે. ”

હરિદાસે પૂછ્યું:—“ ત્યાં માટે તે પુસ્તકો અને વાંચવા આપ્યાં હતાં તે બધું છે ? ”

પાર્વતીએ ઉત્તરમાં કહ્યું:—“ પુસ્તકો સારાં હતાં, શીખીને વાંચવા લાગે હતાં, તેથી આપ્યાં હતા. ”

હરિદાસે કહ્યું:—કેવળ તેટલાથી જ નહિ; બીજું પણ કંઈ ધારણ હતું.

પાર્વતીએ પૂછ્યું:—“ બીજું શું ધારણ હતું ? તમે તો મને તે કંઈ નહોતા. ”

ફેરવતી પ્રમાણે ચાલી શકેલું નિવારણ કરવું, એ ખરેખર ઉમદા
 કામ છે. ત્યારે જુની પુનેટ સેટસ બેઠકના માલેક નિકોલસ બીડલે
 રવિવારને દિવસે પણ કામ પર આવવા પોતાના નોકરોને ફરજ
 પાડી ત્યારે એક કારકુને બહાર કાઢી કે રવિવારે કામ કરવાને માટે
 અંતઃકરણ હા પાડતું નથી બીડલે તેને જવાબ આપ્યો કે " ત્યારે
 તો તમે નોકરી છોડી દેર બેસો. " તે જુવાન માણસ નોકરી છોડી
 દેર આવ્યો ગયેલ કેટલાક વખત પછી બીડલના એક મિત્રે તેની પાસે
 આવી કહ્યું કે મારે એક સર્વેસાઈર અને લાયક માણસને એક
 જોખમના કામ પર નોકર રાખવો છે. બીડલે આ કારકુન વિશે
 કાલકામણ કરી, અને જણાવ્યું કે " એ માણસ તમારે જોઈએ તેવો
 છે. રવિવારે કામ કરવાનું મેં તેને કહ્યું ત્યારે તેમ કરવાની તેણે
 શીઘ્રી ના પાડી હતી. " એના મિત્રાએ બીજા મધ્ય કારકુનેએ પો-
 તાના અંતઃકરણ વિરુદ્ધ રવિવારે પણ કામ કરવાને હા પાડી હતી.
 તો પણ તેમાંના કોઈ પર તેના લેટરો ઇતવારે બીડલને માગ્યો
 નહીં. આ પરથી કોન્સ્ટ્રક્શન બાદશાહ યથો તે વખતની એક વાત
 મને યાદ આવે છે તેના સગર્મા કેટલાક ખ્રિસ્તી નોકરો હતા તેથી
 તેણે એવો દુકામ કર્યો, કે એ લોકોએ પોતાનો ધર્મ છોડી દેવો, અથવા
 પોતાની જગોનું કાળજીનું આપવું. આ પરથી કેટલાક હવડા મનના
 લોકોએ પોતાનો જગો તમચી રાખવા માટે પોતાનો ધર્મ છોડી
 દેવા મરજી દેખાડી બાદશાહે આ હવડા લોકોને તુરંત ગરતરફ
 કર્યો અને તેમને કહ્યું કે " તમારા હૈય પછીને તણ દેવાને
 તત્પર થયા છે ત્યારે કોઈ દહાડે વખત આવે મને પણ તણ લેા
 મારે તમે ઇતવાર રાખવા લાયક નથી. " હવડાંના પ્રખ્યાત સ્વદે-
 શાભિમાનો સિડનીને કોઈએ કહ્યું કે " ફક્તજા કામગીના અમુક
 તમારા છે, એ વાતનો વધે ઇનકાર કરો તો તમારો છવ
 બચે. " આ સાંમતી સિડનીએ જવાબ દીધો, " હું મદેગજથી હું
 એની સિયતિમાં આવી પડ્યો છું. કે છવ બચાવવો હોય તો મારે
 બહુ જોણું જોઈએ. બહુ જોણું છવ બચાવવો, અથવા ખડું જોણી

હવે જોયો, એ વચ્ચે અને ઉંચકે પચાંદગી આવેલી છે, ત્યારે તો મારી મરણ થી છે, એ ઉંચકે અને રખા બધાને છે, અને તે એ કે નૂત્તર બેઠી હું જવાનવાના કરવાં મારે સત્ત્વ જ જોડતું ભેડેલું." આવા અવકાશ પ્રમાણે ખરી રીતે આગલા પ્રયોગની આખા જગતમાં પ્રદર્શ થાય છે.

ચોક્કસ વર્ષગર એક સી બોરસલ સંદેશમાં એક દુકાનમાં મધ હતી; તેણે દુકાનમાં કેરવોક સામાન એવો પણ કંઈ ખરીદ્યા વગર તે ચાલી ગઈ. એ દુકાનના માલીકે પોતાના વાણીવારને પૂછ્યું, કે "અમ્મા, કંઈ તોયો વગર એ બાઈ કેમ ગઈ ?" વાણીવારે જવાબ તોયો, કે "સોડ સાહેબ, તેને તો મિડલસેક્સનું કાપડ એ-કતું હતું." એરે કહ્યું "ત્યારે પેલો બીજી ગંભીરી બિટીને તો કેમ તેને જાણી નહીં ? અને એમ કેમ ન કહ્યું, કે તે મિડલસેક્સનું કાપડ છે ?" વાણીવારે તરત જ જવાબ આપ્યો, "તેનું કાપડ એજ કે એ કાપડ મિડલસેક્સનું નથી." એરે એવતો, "અમ્મા માઈ, તું પ્રમાણિકર્મો, હોયો જાનિ ચોખું, અને નૂત્તર પડે ત્યારે ઘરાબને સમજાવવાને જરા નૂત્તર બોણું નહિ ત્યારે તું મારે કંઈ કાપડો નહિ." ચોખું આ વચન સાંભળી વાણીવારે જવાબ આપ્યો હતો તે ઇતિહાસમાં નોંધી ગાળવા લેખ છે. "વાણી ચોડે સાહેબ, ખારે કપડું જડું અમ્મા તું કામ કરતું તેનો મને સૂઝ પડતી નથી. પણ હમારે ત્યાં નેહરી કરવાને મારે નૂત્તર જ જોડતું પડે એમ હોય તો હું હમારી નેહરીમાં વધારે વખત રહેવા મુશી નથી." એ જુવાન વાણીવારને કોઈએ જુને ખરો એવો નથી સત્ત્વને ખાતર તેણે તે કપડી એકલી નેહરી છેડી તોયી, તેથી તેની પાસે મધ, અને તેનાથી સારી જગે તેને મઠી દાડ તે ખતાવવા મર્યા છે, અને પશ્ચિમ વરસા એક સંપ્રદાયમાં આમરુદ્ધેર પોતાના રિપોલો ધુલારે છે.

"હાંમીનું સાંકેલું."

સારો અસર કરી રાખાય છે. આ પ્રમાણેની પ્રગેઝની ચોકવહી અબલગો માણસ તો દર્પણની મોઢે ભેતાં છતાં પણ એમ સમજે છે કે એ દર્પણની અંદર જે ભીંત જણાય છે તે ભેતારની સામેની એટલે દેખણની પછાડીની દિવાલ છે. દેખણની નીચે કાચ છે એમ શાગ્ગે જ કોઈના જાણવામાં આવે છે, અને કદાચ એમ મનમાં આવે કે દેખણની નીચે કાચ છે, તો પણ તેમાં તેની પાછળની ભીંત દેખાય છે એમ હાગવાથી તે સાદા પારદર્શક કાચ છે એમ અનુમાન થાય છે. આથી ભેતાર માણસ એમ સમજે કે દેખણના પાયાથી પાછળની ભીંત સુધીની જગ્યામાં કોઈ કંઈએ પેલા ડોઝનું પડ નથી. વસ્તુતાઃ દેખણની પછાડી દેખાતી ભીંત બાહ્યપરની ભીંતેતું પ્રતિબિંબ છે; અને થક તો એ દર્પણની પછાડી ડોઝની નીચે જ છે. પરંતુ ભેતારને એમ સમજવાને બદલે એમ જાણે છે કે દેખણની નીચેનો જગ્યામાં સાચો ભીંત સુધી કંઈ છે જ નહીં તથા એ કાચ હોય તો તેથી પારદર્શક જ હોવા જોઈએ. આથી આ આશ્ચર્યકારક ગ્રમ હિત્યન થાય છે. ”

મનુષ્યે કાલની ગતિનો વિચાર કરવો જોઈએ.

એક મહાગુહર્યે પેલાના પુત્રની વર્ષગાંઠ હોવાથી ઉત્સાહથી તે દિવસ આનંદમાં હાજરવા પેલાના મિત્રોને આમંત્રણ કર્યું હતું. સમયા કરાવેલું સમયે. ગોઝા મજવાથી ત્યાં ખાણુંપીણું અને વાણું વના ચોરથી આનંદ મઠ રહેલ હતો. આ સમયે એક ખૂદાનિષ્ઠ સાધુમિત્રે જણાવ્યું કે હરેક મનુષ્ય પેલાને નવું વર્ષ બેસવાથી આનંદ માને છે, પણ તે સાથે તેણે વિચારવું જોઈએ કે પેલાના દેહ સાથે પેલાના આત્માનો સંબંધ ત્યાં સુધી રહેવાનો હશે તેની અંદર તે વર્ષ એણું મયું એમ સમજવું. તેથી પેલાના તે મવ વર્ષમાં આ દેહ સાથે આત્માનો સંબંધ રહેતા તેની અંદર આપણે આપણા આત્માને અર્થે જુઠું કામ કર્યું છે તેનો વિચાર કરવો જોઈએ.

આ સુદ્ધિની ખંદર દરેક પ્રાણી કાચે કરીને નાશ પામે છે, અને તેની અવસ્થા યાચ છે. અગ્નિજ્વલના શુકાળી રંગ મુચાનીની લાંલી-માં ફેરવાઇ સર્વે વિચાર અને વિચાર બદલાઈ જાય છે. પરંતુ તુરંત જ તેની પાછળ વૃદ્ધપણુ અંદરથી સરીકેને જાતું કાળજી યાચ છે અને કુમે કુમે દેહ અને આત્માને છુટા પાડવાને સર્વ સાધન રચાય છે, અને છેવટે તે છુટા પડે છે. આમ સર્વંજ એક ક્રમ રહેલો છે. માટે દરેક મનુષ્યે તે સંબંધમાં વિચાર કરવો અને વર્ષ બદલવાથી સજીય સર્વ પનેલાં તે વર્ષ આ પૃથ્વી પર નો સુદૃઢ કરવાનું તે યત્ન છે કે જે નહિ તેનો દિવાળ્ય કદાકરો ભેષ્ય, આદાર નિંદા સય આદિ વિધાનો મનુષ્ય પ્રાણી સર્વે અનુભવે છે. તેમાં મનુષ્યનું વિશેષ એ જ છે તેણે કોઈ પણ પરમાર્થ કરવો. તે પોતાનાં ગમ્મિતાં વર્ષમાં તેણે પોતાના મનુષ્ય ભાઈઓના ઉપયોગમાં આવે એવું શું કામ કર્યું છે જરૂર વિચારવું ભેષ્યે. આમ છતાં કેટલાક એ સંબંધી કોઈ પણ વિચાર ન કરતાં પોતાના દેહને માટે અને દેહના સંબંધી જોને માટે જ શારંગીક છા પ્રવંચ અને અપ્રમ વિચારમાં મગ્ન રહી પોતાનું અમુચ આયુષ્ય સુમારે છે, માટે એ તેમણે વિચાર કરવો ભેષ્યે નો પરમાત્માએ આ દેહ સુદૃઢ કરવા આપ્યો છે તે માટે તેની કેટલી જાચ પાણી છે તે વિચારવું. નહિ તો દેહ અને આત્માનો વિચેત્ર થવે તેનો પાસે શું જવાબ દેઈશું તેનો નિરંતર વિચાર કરવો. જોડાં પત્ર લખવામાં, જોડા દિવાળ્ય રાખવામાં મગ્ન રહેવામાં અને લીચ અનાચારમાં આયુષ્ય વ્યય જવાથી કળા કળી લેમે તો પછી તર્ક જવાબ આપવાનું કામ થતું કહ્યું છે એ નહો સમજવું. આપણે બાઈર્મ અને અનાચારથી મેજા લેતું પત્ર, કુલદિક સહેલો જોગવો, પણ તે બાઈર્મના જવાબ-દાર આપણે જોને જ છીએ તોમા જરા પણ શક નથી.

કોઈપણ કર્મ કરતાં આપણને કોઈ ભેતું નથી એમ સમ-જતું એ જોઈતું છે. જગત્સુ કર્મ ક્યાણુ મનુને તે ભેવાને આંખની ઝરાજ નથી. તે સર્વત્ર સર્વકાલે સજીય યાચ છે તે ભુજે છે.

માટે સદાકાળ તેનો જામ મનમાં રાખીને વર્તવું જોઈએ. માટે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ દાખલા છે. વસ્તુ પુત્ર વસ્તુ કાળ સુધી આમાં રહ્યા છતાં પણ તે ખુદશાં થયાં છે.

ઘણું બ્યભિચારાદિક કર્મ અધ્યાત્મમાં થયા છતાં તેઓની : વર્તણુક ખુદશી યાયા વગર રહી નથી; અને એવા અધમ નરો દુનિયામાં અત્યંત વિરસ્કારને પાત્ર પણ થયા છે ઘણા દ્રવ્યવાન = સ્વરૂપવાન રાજાઓ નાશ પામ્યા છે અને પોતાના કર્મનો જવાબ કૃપાળુ મનુની આગળ મને કે કમને તેમને હાથર ચડું પડ્યું છે.

માટે દરેક સમણ મનુષ્યે પોતાની ઘડી, કિંમત, માન, અને અવસ્થા બદલાતાં પોતે તેની અંદર દેહના કચાણને માટે અવકર્મની મૂકી સાથે સખવાતી જરૂર છે, તે તેણે બાજરી છે કે તેનો મેળ કહાડયો, અને બુકતૂક અથવા ખોટ હોય તો સુધારનો જોય આપણા વેપારીઓ દર દોવાળો ઉપર ધંધામાં નફા તુકશાનનો હિસ કહાડે છે તેમ દરેક મનુષ્યે પોતાનું વર્ષ બદલાય ત્યારે જો એ કુઃ હિસાબ કરી વિચારે કે આ વર્ષમાં કેટલાં ખોટાં ખત લખ્યાં, કે છુટી ચાલી પુરી, કેટલી વખત પરત્વી સંગ કયો, માત્ર ગિ સંગ્રામજાંધી અને બીજાં મનુષ્યો સાથે કેટલી છેતરપટી કરી, કે કેટલા અધર્મના પૈસા ખર્ચ થયો, કેટલો દંગ રાખ્યો વગેરે વિચારો તેની સાથે મેં મું સાફ કામ કર્યું, અને માનસી પરમાર્થ થયો એનો વિચાર કરી જમા ઉધારનો મરવાઈનો કરો ખોટ વધારે કે નહોતે વધાયું, અને જો તેમાં ખોટ વધારે માલુમ પડે તો પોતાના વર્ષ અક્ષર જ મધુ એમ માનવું; અને તમે કાળ વ્યર્થ ન જાય માટે ખુબ બદોબસ કરવો, જો આમ કરવાને તે સહજ થમ લેવો એમક યોદ્ધ થમયમાં તે સદગુણી અને પ્રભુને પરમ એકાન્તિક એમાં શક નથી. માટે પ્રાદ્યનિક મનુષ્યે આ બાબત પર અત્યંત વિચાર કરવો એ જ તેના આલોક અને પરલોકના હિતમ મુખ સાધન યશે એ ગણિત સમજવું. (માન સુધાર)